

RumeliDE

DİL VE EDEBİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES

www.rumelide.com

2148-9599 (online)

Uluslararası Hakemli / International Refereed

Yıl/Year 2025.45 (Nisan/April)

Diller ve renkler...

السنة واللوان languages and colours

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالاختلافُ السِّنَتِكُمْ وَاللَّوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ

Göklerin ve yerin yaratılışı, **dillerinizin ve renklerinizin çeşitliliği** bilginlere sunulan delillerdendir.

And of His signs is the creation of the heavens and the earth, and **the difference of your languages and colours**. Lo! herein indeed are portents for men of knowledge.

(Allah: *Kur'ân*: 30. Rûm 22)

JOURNAL TEAM
COPYRIGHT OWNER

RumeliYA Yayıncılık & Publishing
RumeliYA Yayıncılık Eğitim ve Turizm Hiz. Ltd. şti.
K.İbrahim Mah. Nüzhet Somay Cad.
No: 49 B/7 Merkez - Kırklareli
TURKEY

EDITORS

Editor

Dr. Yakup YILMAZ
İstanbul Medeniyet University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0001-6230-8850>
editor@rumelide.com

Deputy Editors

Dr. Beytullah BEKAR
Kırklareli University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0002-8372-1190>
beytullahbekar@gmail.com

Design Editor

Selen Gül şENTÜRK
<https://orcid.org/0000-0002-9531-2992>
selengulsnrk@gmail.com

Ethical Editor

Dr. Funda YEşİL
İstanbul Medeniyet University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0001-8104-9567>
fundayesil87@gmail.com

Language Editors

Dr. Hakkı ÖZKAYA (Turkish)
Kırklareli University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0002-4526-9412>
ozkayahakki@gmail.com

Dr. Sevda PEKCOşKUN GÜNER (English)
Kırklareli University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0003-2750-3217>
sevda.pekcoskun@gmail.com

Dr. Ayşen Zeynep ORAL (French)
Hacettepe University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0001-6378-5464>
a.zeynep.alp@hacettepe.edu.tr

Dr. Özlem TEKİN (German)
Tekirdağ Namık Kemal University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0002-6283-7741>
ozlemtekin@nku.edu.tr

Dr. Kevser TETİK (Russian)
Anadolu University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0002-1611-8594>
kevser_tetik@anadolu.edu.tr

Adres
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address
RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Dr. Gül Mükerrerrem ÖZTÜRK (Georgian)
Recep Tayyip Erdogan University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0003-1875-4954>
gul.ozturk@erdogan.edu.tr

Dr. Mevlüt ÖZTÜRK (Arabic)
Necmettin Erbakan University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0002-5711-520X>
mevlutozturk@erbakan.edu.tr

Dr. Sadık HACI (Bulgarian)
Ankara University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0003-2872-8151>
shaci@ankara.edu.tr

Dr. Fatma Jale Gül ÇORUK (Armenian)
Ankara University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0003-3807-1501>
coruk@ankara.edu.tr

Dr. Erman GÖREN (Ancient Greek)
İstanbul University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0003-1026-1530>
ermangoren@istanbul.edu.tr

Uzm. İvana DEJANOV (Serbian)
Belgrad University (Serbia)
<https://orcid.org/0009-0003-4356-1430>
ivana.dejanov.fil@gmail.com

Dr. Ertuğrul CEYLAN (Chinese)
Nevşehir Hacı Bektaş Veli University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0001-6646-0382>
eceylan@nevsehir.edu.tr

Dr. Mehmet Sait TOPRAK (Syriac)
Mardin Artuklu University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0002-5252-5875>
msaittoprak@gmail.com

Dr. Melek ÇELİK (Japanese)
Çanakkale Onsekiz Mart University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0003-2706-0188>
kabamelek@gmail.com

Dr. Akram NEJABATI (Persian)
Piri Reis University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0003-1207-0244>
niloofar_abilar@yahoo.com

FIELD EDITORS
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

Contemporary Turkish Dialects and Literature

Dr. İlker TOSUN

<https://orcid.org/0000-0003-1428-4772>
Kırkırelı University (Turkey)
ilker.tosun@klu.edu.tr

Linguistics

Dr. Hakan AYDEMİR

<https://orcid.org/0000-0002-2368-7103>
İstanbul Medeniyet University (Turkey)
aydemirhaakan@gmail.com

Old Turkish Language

Dr. Cihangir KIZILOZEN

<https://orcid.org/0000-0002-4202-1868>
Gümüşhane University (Turkey)
cahangir@gmail.com

Classical Turkish Literature

Dr. Niyazi ADIGÜZEL

<https://orcid.org/0000-0001-9747-7734>
Kırkırelı University (Turkey)
niyaziadiguzel@gmail.com

Turkish Folk Literature

Dr. İbrahim GÜMÜŞ

<https://orcid.org/0000-0002-6033-0234>
Bartın University (Turkey)
igumus@bartin.edu.tr

Turkish Language Teaching

Dr. Önder ÇANGAL

<https://orcid.org/0000-0002-8560-3526>
Gaziantep University (Turkey)
ondercangal@hotmail.com

Dr. Safiye KARABABA

<https://orcid.org/0000-0002-5451-5072>
Belgrad University (Serbia)
safiyekarababa@gmail.com

Modern Turkish Literature

Dr. Ahmet KOÇAK

<https://orcid.org/0000-0002-0033-4188>
İstanbul Medeniyet University (Turkey)
ahmet.kocak@medeniyet.edu.tr

New Turkish Language

Dr. Sibel MURAD

<https://orcid.org/0000-0003-0175-7702>
Amasya University (Turkey)
sibel.murad@amasya.edu.tr

WORLD LANGUAGES AND LITERATURES

German Language Teaching

Dr. Rüveyda Hicran  EB 
<https://orcid.org/0000-0001-9451-7040>
Ondokuz Mayıs University (Turkey)
ruveyda.cebi@omu.edu.tr

German Language and Literature

Dr. Funda KIZILER EMER
<https://orcid.org/0000-0003-2204-3063>
Sakarya University (Turkey)
fkiziler@sakarya.edu.tr

American Culture and Literature

Dr. Yonca DEN ZARSLANI
<https://orcid.org/0000-0002-3762-9553>
Ege University (Turkey)
yonca.denizarslani@ege.edu.tr

Dr. Zeynep Asya ALTUĞ
<https://orcid.org/0000-0001-9397-7379>
Ege University (Turkey)
zeynep.asya.altug@ege.edu.tr

Dr. F. G l KO SOY
<https://orcid.org/0000-0002-7813-8961>
Firat University (Turkey)
fgulkocsoy@firat.edu.tr

Arabic Language Teaching

Dr. Mevlüt ÖZTÜRK
<https://orcid.org/0000-0002-5711-520X>
Necmettin Erbakan University (Turkey)
mevlutozturk@erbakan.edu.tr

Arabic Language and Literature

Dr. Hüseyin ARSLAN
<https://orcid.org/0000-0001-6863-0138>
Yalova University (Turkey)
huseyinarslan74@gmail.com

Chinese Language and Literature

Dr. Sema G KEN  GÜLEZ
<https://orcid.org/0000-0002-1787-9328>
Nevşehir Hacı Bektaş Veli University (Turkey)
gokencsema@nevsehir.edu.tr

Persian Language and Literature

Dr. Ahmet KARA
<https://orcid.org/0000-0003-1082-417X>
Dicle University (Turkey)
karaamet43@gmail.com

French Language Teaching

Dr. Emine ÇAVDAR
<https://orcid.org/0000-0002-7969-9330>
Dokuz Eylül University (Turkey)
e.cavdar@deu.edu.tr

French Language and Literature

Dr. Gülhanım ÜNSAL
<https://orcid.org/0000-0001-7374-3575>
Marmara University (Turkey)
gulhanim.unsal@marmara.edu.tr

Georgian Language and Literature

Dr. Gül Mükerrerem ÖZTÜRK
<https://orcid.org/0000-0003-1875-4954>
Recep Tayyip Erdoğan University (Turkey)
gul.ozturk@erdogan.edu.tr

English Language Teaching

Dr. İlknur SAVAŞKAN
<https://orcid.org/0000-0003-4537-0358>
Bursa Uludağ University (Turkey)
ilknurp@uludag.edu.tr

Dr. Emrah EKMEKÇİ
<https://orcid.org/0000-0001-5585-8512>
Ondokuz Mayıs University (Turkey)
emrah.ekmekci@omu.edu.tr

English Language and Literature

Dr. Zennure KÖSEMAN
<https://orcid.org/0000-0002-3420-9801>
İnönü University (Turkey)
zennure.koseman@inonu.edu.tr

Dr. Nilay ERDEM AYYILDIZ
<https://orcid.org/0000-0002-1779-8464>
Fırat University (Turkey)
nerdem@firat.edu.tr

Dr. Kaya ÖZÇELİK (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0001-5648-7186>
kayaphilology@gmail.com

İspanyol Language and Literature

Dr. Olcay ÖZTUNALI
<https://orcid.org/0000-0001-8565-5863>
İstanbul Medeniyet University (Turkey)
olcay.oztunali@medeniyet.edu.tr

İtalyan Language and Literature

Dr. Cristiano BEDIN
<https://orcid.org/0000-0001-6992-244X>
İstanbul University (Turkey)
cristiano.bedin@istanbul.edu.tr

Japanese Language and Literature

Dr. Metin BALPINAR
<https://orcid.org/0000-0003-0998-2963>
Burdur Mehmet Akif Ersoy University (Turkey)
mbalpinar@mehmetakif.edu.tr

Comparative Literature
Dr. Shelale RAMAZANOVA
<https://orcid.org/0000-0002-3252-6504>
Ardahan University
shramazan18@gmail.com

Korean Language and Literature

Dr. Eun Kyung JEONG
<https://orcid.org/0000-0003-3040-9619>
İstanbul University (Turkey)
eunkyung.jeong@istanbul.edu.tr

Kurdish Language and Literature

Dr. Osman ASLANOĞLU
<https://orcid.org/0000-0001-6534-3125>
Dicle University (Turkey)
aslanogluosman@gmail.com

Russian Language and Literature

Dr. Hadi BAK
<https://orcid.org/0000-0001-6455-1504>
Atatürk University (Turkey)
hadi.bak@atauni.edu.tr

Dr. Sevda POLAT
<https://orcid.org/0000-0003-3002-2617>
İstanbul Gelişim University (Turkey)
spolat@gelisim.edu.tr

Polish Language and Literature

Dr. Mariana BUDU
<https://orcid.org/0000-0001-9000-4029>
İstanbul University (Turkey)
mariana.budu@istanbul.edu.tr

Ukrainian Language and Literature

Dr. Liudmyla Volodymyrivna SHYTYK
<https://orcid.org/0000-0001-5941-672X>
Cherkasy Bohdan Khmelnytskyi University (Ukraine)
l_shytyk@ukr.net

ÇEVİRİ BİLİMİ

German Translation and Interpreting

Dr. Filiz ŞAN
<https://orcid.org/0000-0003-2158-3818>
Sakarya University (Turkey)
fsan@sakarya.edu.tr

Arabic Translation and Interpreting

Dr. Ahmed ALDYAB
<https://orcid.org/0000-0002-9497-9197>
Ankara Yıldırım Beyazıt University (Turkey)
ahmad.adyab@gmail.com

Chinese Translation and Interpreting

Dr. Nuray PAMUK ÖZTÜRK
<https://orcid.org/0000-0001-8186-8116>
Selçuk University (Turkey)
nuray.pamukozturk@selcuk.edu.tr

French Translation and Interpreting

Dr. Osman COŞKUN
<https://orcid.org/0000-0002-6803-3189>
Marmara University (Turkey)
osman.coskun@marmara.edu.tr

English Translation and Interpreting

Dr. Sevda PEKCOŞKUN GÜNER
<https://orcid.org/0000-0003-2750-3217>
Kırklareli University (Turkey)
sevda.pekcoskun@gmail.com

Russian Translation and Interpreting

Dr. Jale COŞKUN
<https://orcid.org/0000-0003-2013-1190>
İstanbul Aydın University (Turkey)
jalezaman@aydin.edu.tr

EDITORIAL BOARD

Dr. Ksenija AYKUT
<https://orcid.org/0000-0001-9775-0024>
Belgrade University (Serbia)
ksenija.aykut@fil.bg.ac.rs

Dr. Miyryam SALİM-AHMED
<https://orcid.org/0000-0001-9654-2629>
Shumen University (Bulgaria)
meryemslm@abv.bg

Dr. Beytullah BEKAR
<https://orcid.org/0000-0002-8372-1190>
Kırklareli University (Turkey)
beytullahbekar@gmail.com

Dr. Fatemeh ARZJANI
<https://orcid.org/0000-0002-8946-7410>
Tahran University (Iran)
arzjanif@gmail.com

Dr. Gulmira KARİMOVA
<https://orcid.org/0000-0001-7711-4151>
Abai Kazakh National Pedogogical University (Kazakhstan)
karimova_g77@mail.ru

Dr. Fatma TEKİN
<https://orcid.org/0000-0002-2471-6711>
Ege University (Turkey)
ftekin3835@gmail.com

Dr. Guntars DREIJERS
<https://orcid.org/0000-0003-3511-2670>
Ventspils University of Applied Sciences (Latvia)
guntarsd@venta.lv

Dr. Lindita Xhanari Latifi
<https://orcid.org/0000-0003-2503-1711>
Tirana University (Albania)
linditalatifi@unyt.edu.al

Dr. Meqsud SELİM
<https://orcid.org/0000-0002-1600-1716>
Northwest University for Nationalities (China)
meqsudselim@hotmail.com

Dr. Tarık DURAN
[0000-0002-9084-5714](https://orcid.org/0000-0002-9084-5714)
Belgrade University (Serbia)
tarik.duran@fil.bg.ac.rs

Dr. Iryna DRYGA
<https://orcid.org/0000-0002-1885-8000>
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)
idriga@gmail.com

Dr. Linda TORRESIN
<https://orcid.org/0000-0002-8723-2802>
Università degli Studi di Padova (Italy)
linda.torresin@gmail.com

Dr. Rachael RUEGG
<https://orcid.org/0000-0003-2437-3007>
Victoria University of Wellington (New Zealand)
rachaelruegg@gmail.com

Dr. Sevda PEKCOŞKUN GÜNER
<https://orcid.org/0000-0003-2750-3217>
Kırklareli University (Turkey)
sevda.pekcoskun@gmail.com

Dr. Vasiliki MAVRIDOU
<https://orcid.org/0000-0001-6113-9645>
Democritus University (Greece)
vmavrido@bscc.duth.gr

Dr. Faruk ÖZTÜRK
<https://orcid.org/0000-0002-9137-8687>
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
turkceogretimi@gmail.com

Surena ZANJANI

<https://orcid.org/0000-0001-5240-1832>
Samarkand State University (Uzbekistan)
kymya6099@yahoo.com

REVIEWS AND INDEX EDITORS

English

Research Asst. Serpil YAVUZ ÖZKAYA
Kırklareli University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0003-4906-3179>
serpilyavuztr@gmail.com

Turkish

Research Asst. Soner TOKTAR
Kırklareli University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0001-8435-4233>
so_near91@hotmail.com

Dizin

Research Asst. Feyza Yağmur YEĞİN
İstanbul Medeniyet University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0001-6803-6614>
fyzyagmur@gmail.com

FOREIGN REPRESENTATORS

Dr. Amjad ALSYOUF (Jordan)
<https://orcid.org/0000-0001-8490-0433>
amjad.alsyouf@bau.edu.jo

Dr. Elena M. METEVA-ROUSSEVA (Bulgaria)
<https://orcid.org/0000-0002-4776-4070>
emeteva@gmail.com

Dr. Lindita Khanari Latifi (Albania)
<https://orcid.org/0000-0003-2503-1711>
linditalatifi@unyt.edu.al

Dr. Sandrine PERALDI (France)
<https://orcid.org/0000-0003-1714-8194>
s.peraldi@isit-paris.fr

Dr. Tarik DURAN (Serbia)
<https://orcid.org/0000-0002-9084-5714>
tarik.duran@fil.bg.ac.rs

Dr. Gulmira KARİMOVA (Kazakhstan)
<https://orcid.org/0000-0001-7711-4151>
karimova_g77@mail.ru

Dr. Hazim Burhan ALNAJJAR (Iraq)
<https://orcid.org/0000-0003-3884-5642>
hazim_alnajjar@yahoo.com

Dr. Reza Hosseini BAGHANAM (Iran)
<https://orcid.org/0000-0001-7021-8425>
rbaganam@gmail.com

Dr. Rachael RUEGG (New Zealand)
<https://orcid.org/0000-0003-2437-3007>
rachaelruegg@gmail.com

Dr. Ahmet YIKIK (Cyprus)
<https://orcid.org/0000-0002-5796-7058>
yikik.ahmet@ucy.ac.cy

Surena ZANJANI
<https://orcid.org/0000-0001-5240-1832>
Samarkand State University (Uzbekistan)
kymya6099@yahoo.com

Dr. Vasiliki MAVRIDOU
<https://orcid.org/0000-0001-6113-9645>
Democritus University (Greece)
vmavrido@bscc.duth.gr

Dr. Guntars DREIJERS
<https://orcid.org/0000-0003-3511-2670>
Ventspils University of Applied Sciences (Latvia)
guntarsd@venta.lv

Dr. Linda TORRESIN
<https://orcid.org/0000-0002-8723-2802>
Università degli Studi di Padova (Italy)
linda.torresin@gmail.com

ADVISORY BOARD

Dr. Hanifi VURAL
Tokat Gaziosmanpaşa University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0003-3082-1005>
hvural@fsm.edu.tr

Dr. Hicabi KIRLANGIÇ
Ankara University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0001-6273-5342>
<mailto:hkirlangic@gmail.com>

Dr. Ksenija AYKUT
Belgrade University (Serbia)
<https://orcid.org/0000-0001-9775-0024>
ksenija.aykut@fil.bg.ac.rs

Dr. Marek STACHOWSKI
Krakow Jagellon University (Poland)
<https://orcid.org/0000-0002-0667-8862>
stachowski.marek@gmail.com

Dr. Mehmet NARLI
Balıkesir University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0003-4282-6057>
mnarli@balikesir.edu.tr

Adres
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address
RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Dr. Mustafa S. KAÇALIN
Marmara University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0002-9959-3306>
mskacalin@gmail.com

Dr. Oktay AHMED
Üsküp Kiril-Methodi University (Macedonia)
<https://orcid.org/0000-0001-5750-1541>
oktayahmed@gmail.com

Dr. Ömer ZÜLFE
Marmara University (Turkey)
<https://orcid.org/0000-0001-8932-9299>
omerzulfe@gmail.com

Dr. Vügar SULTANZADE
Eastern Mediterranean University (TRNC)
<https://orcid.org/0000-0003-3587-9281>
vugar.sultanzade@emu.edu.tr

Dr. Reza Hosseini BAGHANAM
TebriZ Azad İslam University (Iran)
<https://orcid.org/0000-0001-7021-8425>
rbaganam@gmail.com

Dr. Paolo E. BALBONI
Ca' Foscari University (Italy)
<https://orcid.org/0000-0002-7999-2924>
balboni@unive.it

DİZİNLER / INDEX

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi aşağıdaki dizinlerce taranmaktadır.

Adres
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address
RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

EDİTÖRDEN	XVII
EDITOR'S NOTE	XVIII
01. Öztürk, T. (2025). Ahlâki Çöküş, İhanetin Bedeli ve Karşılıklı Aldatmanın Medea'sı / Moral Collapse, the Price of Betrayal, and the Medea of Mutual Deception	2
02. Saleh, A. M. (2025). أنثر تحليل الأخطاء النحوية في تعلّم وتعليم اللغة العربية الفصحى وكيفية معالجتها / Nahiv Hatalarının Analizinin Arapça Fusha Dilinin Öğrenimi ve Öğretimine Etkisi ve Bunların Çözüm Yöntemleri / The Effect of Analysing Nahiv Errors on the Learning and Teaching of Arabic Fusha Language and Their Solution Methods	18
03. Eren, A. (2025). Bodies without Voices: Reclaiming Female Subjectivity in Anna Furse's <i>Augustine (Big Hysteria)</i> / Sessiz Bedenler: Anna Furse'un <i>Augustine (Big Hysteria)</i> Oyununda Kadın Öznelliğinin Yeniden İnşası.....	29
04. Yıldırım, A. T. (2025). CHATGPT 3.5 ve CHATGPT 4-o'nun Yaptığı Şiir Çevirisinin Andrew Chesterman'ın Çeviri Etiği Yaklaşımı Bağlamında Karşılaştırması: Louise Glück'in End of Winter Şiiri/ Comparison of CHATGPT 3.5 and CHATGPT 4-o's Poetry Translation in the Context of Andrew Chesterman's Translation Ethics Approach: Louise Glück's End of Winter	43
05. Kundakçı, M. (2025). Kırgız Şair Ceñicok (Ötö) Kökö Uulu'nun "Balam Cok" (Çocuğum Yok) ve "Calgız Tal" (Yalnız Söğüt) Adlı Şiirlerinde Yalnızlık Duygusu / The Feeling of Loneliness in The Poems "Balam Cok" (I Have No Children) and "Calgız Tal" (Lonely Willow) by The Kyrgyz Poet Cenıcok (Ötö) Kökö Uulu.....	69
06. Doğan, B. (2025). Comparison of 5th Grade Turkish, Mathematics, Social Studies and Science Books in Terms of Vocabulary / 5. Sınıf Türkçe, Matematik, Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri Kitaplarının Söz Varlığı Açısından Karşılaştırılması	83
07. Demir, G. (2025). Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Kütüphanelerin Rolü: Yeşil Kütüphane Örnekleri / The Role of Libraries in The Sustainable Development Context: Green Libraries Examples	98
08. Bağcı Dağ, A. (2025). Sosyal Adaletsizlik Bağlamında Nikolay Vasiliyeviç Gogol'ün "Palto"sunda Akaki Akakiyeviç Tablosu / The Portrait of Akaki Akakievich in Nikolai Vasilyevich Gogol's 'The Overcoat' in the Context of Social Injustice.....	125
09. İskender, H. (2025). Bestami Yazgan'ın Çocuk Şiirlerindeki Kalıplaşmış Söz Varlığının İncelenmesi/ Analyzing The Stereotyped Vocabulary in Bestami Yazgan's Children's Poems	136
10. Cantürk, İ. (2025). Modern Çince Yazı Sisteminde Ses Bilgisinin Rolü / The Role of Phonology in the Modern Chinese Writing System	147
11. Başalan, B. (2025). Eski Türk Dili Ana Bilim Dalı Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Sistematiik İncelemesi / Department of Old Turkish Language Sistematic Review of Postgraduate Theses	159
12. Ergünöz, Y. (2025). Rind ile Bohem Arasında: Fuzûlî'nin <i>Beng ü Bâde</i> 'si ile Baudelaire'in <i>Şaraba ve Esrara Dair</i> Metinlerinde Şarap ve Esrarın Estetik Temsili / Between Rind and Bohem: The Aesthetic Representation of Wine and Opium in Fuzûlî's <i>Beng ü Bâde</i> and Baudelaire's Texts on Wine and Opium	174
13. Şengüler, Ş. & Yiğitoğlu, Ö. (2025). Otuz Beş Burkana Saygı Şiirindeki Buda Adlarının İmlası / The Orthography of the Buddha Names in the Poem of Respect to the Thirty-Five Buddhas	192
14. Ege, F. (2025). Özbek Anlatılarından "Bilge Kız" Masalının Sembolik Bağlamda Çözümlemesi / Analysis of the "Wise Girl" Tale from Uzbek Narratives in Symbolic Context.....	206
15. İbn Arabî'nin Kendi Şiirini Şerhi / Ibn Arabi's Commentary on His Own Poem	217

16. Nikabadze, N. (2025). კონკრეტ დევის გადატანა „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში და მისი შედარება თურქულ ლიტერატურაში გავრცელებულ დევის პერსონაჟთან / „*Kaplan Postlu Şövalye*“ Manzumesinin Türkçe Çevirisinde “Dev” Kavramının Aktarımı ve Türk Edebiyatındaki “Dev” Karakteriyle Karşılaştırılması / The Transfer of the Concept “Devi” (giant) in the Turkish Translation of „*The Knight in the Panther’s Skin*“ and Its Comparison with the “Devi” (giant) Character in Turkish Literature..... 228
17. Sürmeli, S. & Alişah, A. (2025). Advisor and Advisee Perspectives in ELT Supervision :A Dual Analysis Using AWAI-A and CQR / ELT Denetiminde Danışman ve Danışan Perspektifleri: AWAI-A ve CQR Kullanılarak Yapılan İkili Analiz244

EDİTÖRDEN

Kıymetli okuyucu,

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi'nin 46. Sayısı yazarlarımızın, hakemlerimizin, yayın kurulumuzun ve süreçte yer alan değerli araştırmacıların üstün gayretleriyle siz okurlarımızın istifadesine sunulmuştur.

Dergimiz sınır tanımaksızın dünya dilleri ve edebiyatları, folkloru, dil eğitimi, çeviri bilimi üzerine yazılmış her akademik makaleyi hakem sürecinde kabul gördükten sonra yayımlar.

Dergimizin bir sayısında bir yazarın ancak tek yazarlı bir makalesinin yayımlanabildiğini ve dergimize makale göndermek isteyen araştırmacıların üye olması gerektiğini de hatırlatmak isteriz. Üyelerimizin de eksik bilgilerini tamamlamalarını, mevcut bilgilerini güncellemelerini istirham ederiz.

RumeliDE 2025.46 (Haziran/June) sayısının yayımlanmasında emeği olan herkese, özellikle de yazarlarımıza ve hakemlerimize teşekkür ederiz, dergide yer alan yazıların faydalı olmasını dileriz.

Başarı ve mutluluk dileklerimizle...

RumeliDE Yayın Editörleri

EDITOR'S NOTE

Dear readers,

The 46th issue of ***RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*** is presented to you, our readers, with the outstanding efforts of our authors, referees, editorial board and valuable researchers involved in the process.

Our journal publishes all academic articles on world languages and literatures, folklore, language education, translation science without any borders after they are accepted in the referee process.

We would like to remind you that only one single-authored article by one author can be published in an issue of our journal and that researchers who want to submit articles to our journal must be a member. We kindly request our members to complete their missing information and update their existing information.

We would like to thank everyone who contributed to the publication of **RumeliDE 2025.46 (Haziran/June)**, especially our authors and referees, and we hope that the articles in the journal will be useful.

We wish you success and happiness.

***RumeliDE* General Editors**

1. Ahlâki Çöküş, İhanetin Bedeli ve Karşılıklı Aldatmanın Medea'sı¹**Tufan ÖZTÜRK²**

APA: Öztürk, T. (2025). Ahlâki Çöküş, İhanetin Bedeli ve Karşılıklı Aldatmanın Medea'sı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 1-15. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15479665>

Öz

Antik Yunan tragedyalari, insan doğasının karanlık yönlerini ve ahlâki çatışmaları işleyen dramatik eserlerdir. Euripides'in Medea'sı, ihanet, intikam ve toplumsal normlara başkaldırı temalarıyla dikkat çeker. Eser, Medea'nın psikolojik derinliğini, ataerkil düzendeki ötekileştirilmesini ve kaderine karşı direnişini ele alır. Medea, yalnızca trajik bir figür değil, aynı zamanda toplumsal adaletsizliklere karşı mücadele eden güçlü bir kadındır. Bu çalışma, Medea'nın intikamını feminist kuramlar ışığında inceleyerek, onun toplumsal cinsiyet normlarını sorgulayışını ve kadın öznelliğini yeniden şekillendirdiğini ortaya koymayı amaçlar. Medea'nın trajedisi, ihanet ve intikam ekseninde şekillenir. İason'un kraliyet evliliği, Medea'da derin bir ihanet algısı yaratır ve onu acımasız bir intikam sürecine iter. Medea, zekice manipülasyonlarla İason'u, kralı ve prensesi hedef alarak, aldatılan kadın rolünden güçlü bir intikam figürüne evrilir. Onun isyanı, yalnızca İason'a değil, kadınları ikincil konuma iten ataerkil düzene de yöneliktir. Bu direnişi Medea'yı bireysel acısını toplumsal eleştiriye dönüştüren bir sembol yapar. Bu çalışma, Medea'nın eylemlerini Beauvoir'ın ötekileştirme, Butler'ın toplumsal cinsiyet performatifliği ve Irigaray'ın kadın dili kuramları üzerinden eleştirel bir şekilde inceler. Nitel metin analiziyle, Medea'nın diyalogları ve intikam stratejileri, toplumsal rollerin dışına çıkışını, ahlâki çöküş temasını ve kadın sesinin yükselişini ortaya koyar. Medea, kişisel intikam öyküsünü aşarak, ataerkil düzende kadın öznesinin yeniden inşasını simgeler ve normları ters yüz eder. Onun direnişi, kadınların bastırılmış sesini güçlü bir şekilde duyurur.

Anahtar kelimeler: Medea, aldatma, ahlâk, kadın, ötekileştirme

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %15

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 24.03.2025-**Kabul Tarihi:** 20.05.2025-**Yayın Tarihi:** 21.05.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15479665>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr. Öğr. Üyesi, Haliç Üniversitesi, Konservatuvar Fakültesi, Opera Bölümü / Assist. Prof., Haliç University, Faculty of Conservatory, Department of Opera (İstanbul, Türkiye), **eposta:** tufanozturk@halic.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0001-9161-5585> **ROR ID:** <https://ror.org/022xhck05>, **ISNI:** 0000 0000 8961 9352

Moral Collapse, the Price of Betrayal, and the Medea of Mutual Deception³

Abstract

Ancient Greek tragedies are dramatic works exploring the darker aspects of human nature and moral conflicts. Euripides' *Medea* stands out with themes of betrayal, revenge, and defiance of societal norms. The play delves into Medea's psychological depth, her marginalization in a patriarchal order, and her resistance to fate. Medea is not merely a tragic figure but also a powerful female subject challenging social injustices. This study analyzes Medea's revenge through feminist theories, demonstrating how she questions gender norms and redefines the female subject. Medea's tragedy revolves around betrayal and revenge. Jason's royal marriage triggers a profound sense of betrayal in Medea, driving her toward ruthless vengeance. Through cunning manipulation, Medea targets Jason, the king, and the princess, transforming from a betrayed woman into a formidable avenger. Her rebellion is directed not only at Jason but also at the patriarchal order that relegates women to secondary roles. This defiance establishes Medea as a symbol, transforming personal pain into a critique of societal norms. This study critically examines Medea's actions through Beauvoir's concept of othering, Butler's gender performativity, and Irigaray's theory of feminine language. Using qualitative text analysis, Medea's dialogues and revenge strategies reveal her transcendence of societal roles, the theme of moral collapse, and the rise of the female voice. Medea transcends a personal revenge narrative, symbolizing the reconstruction of the female subject in a patriarchal order and subverting norms. Her resistance powerfully amplifies the suppressed voices of women.

Keywords: Medea, deception, morality, woman, marginalization.

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %15
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 23.03.2025-**Acceptance Date:** 20.05.2025-
Publication Date: 21.05.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15479665>
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Antik Yunan toplumunda kültürel hayatın ayrılmaz bir parçası olan tiyatro, çoğu zaman dini festivaller kapsamında sahnelenmiş ve toplum içinde büyük bir değer kazanmıştır. Yazılan oyunlar genellikle tanrılar, yeminler, günahlar, cezalar, lânetler ve insanın kaçınılmaz kaderi gibi temalar etrafında şekillenmiştir. Bu eserlerin büyük bir kısmı mitolojik anlatılardan uyarlanmıştır. Dönemin izleyicileri mitolojiye hâkim olduğu için yazılan ve oynanan oyunlar genellikle bu hikâyelerin tamamını değil, belirli bir bölümünü ele alarak sahneye taşımıştır. Bu bağlamda, izleyiciler için önemli olan yeni bir hikâye öğrenmekten ziyade, bilinen bir anlatının şair tarafından nasıl yorumlandığını görmek olmuştur. Dolayısıyla Antik Yunan tiyatrosunda sanatsal yorum ve anlatım biçimi, eserin bilinirliğinden daha büyük bir anlam taşımaktadır (Hadas, 1982: 3).

M.Ö. 431 yılında Euripides tarafından yazılan Medea, mitolojide değişik efsanelerle anlatılan kadın karakterdir. Medea kelimesi anlam olarak olumsuz bir özellik taşımamasına rağmen, Euripides tarafından çocuk katili bir anne olarak kaleme alınmıştır. Kelime “medomai” fiilinden türemiş olabilmekle beraber, “tasarlamak, plân yapmak, düşünmek” anlamlarına gelmektedir. Yaklaşık olarak da 2500 yıldır tiyatro, sinema, edebiyat, resim, opera gibi sanatın pek çok farklı disiplinde katil bir anne olarak gösterilmiştir (Aydın, 2016: 67). Medea, büyücü Kirke'nin yeğenidir. Güneş titanı olan Helios'un soyundan gelmektedir. Babası Aietes ise Helios'un oğludur. Onun gizemli hikâyesinde otları ve iksirleri kullanarak büyüler yaptığından, gecenin güçlerini kendi emelleri için kullandığından söz edilir (Bonnefoy, 2000: 62).

Medea tragedyasını derinlemesine irdeleyebilmek için kaynağını mitolojiden alan bu hikâyenin başlangıcına bakmak gerekir. Pelias, İason'un babası Aison'a ihanet ederek tahta geçmiştir. Tahtı kaybetmemek için de krallığı elinden aldığı kardeşinin soyundan gelen herkesin öldürülme emrini vermiştir. O zaman henüz küçük bir çocuk olan İason'u saklayan annesi onu ölümden kurtarmıştır. Yıllar sonra İason büyüyüp Pelias'ın karşısına çıkarak tahtı kendisinden isteyince, Pelias Kolkhis'e giderek Altın Post'u getirmesi karşılığında tahtı kendisine bırakacağını söylemiştir. Altın Post'u istemesindeki amaç ise, kimsenin gidip de dönmediği bu mücadelede İason'un ölmesidir. Medea'nın trajedisi işte tam bu noktada, post için gelen ve henüz tanımadığı bir adam olan İason'a aşık olması ile başlar. Çünkü Altın Post'un koruyucusu Kolkhis Kralı Aietes Medea'nın babasıdır. Aietes İason'a, ancak verdiği görevleri başarırsa postu alabileceğini söyler. Medea aşık olduğu adam İason'un yaşaması ve Altın Post karşılığında kral olabilmesi için bütün mistik güçlerini kullanarak ona babasının verdiği her görevde yardımcı olur. İason Aietes'in verdiği bütün görevleri Medea'nın da desteğini alarak başarır. Fakat bu sonucu hiç beklemeyen Aietes Altın Post'u İason'a vermez. Bu noktada yine Medea'nın yardımıyla postu birlikte çalarlar. Medea kaçarken yanında götürdüğü erkek kardeşini babasını oyalaması için parçalayarak denize atar. Böylece babası oğlunun parçalarını tek tek denizden toplarken vakit kaybedecek, iki sevgili de postla beraber rahatlıkla kaçabilecektir. İlk ihanetini babasına karşı gerçekleştiren Medea İason'un Altın Post'u Pelias'a götürmesini sağlar. Sözünden dönen Pelias tahtı vermeyi reddeder. Bunun üzerine Medea aşkı İason'la beraber olabilmek için babasına ihanet etmesi yetmezmiş gibi yine aşkı için Pelias'ın ölümüne neden olan ölümcül plânını yapar. Medea Pelias'ın kızları önünde yaşlı bir koçu parçalayarak kaynar su dolu bir kazana atar. Yaptığı büyü sayesinde koç kazandan genç ve sağlıklı bir şekilde çıkar. Pelias'ın kızları babalarının gençleşeceğine inanarak onu parçalayıp kazana attığındaysa Medea aynı büyüyü yapmaz ve Pelias gerçekten ölür (Hamilton, 2004: 82-83).

Euripides hikâyeyi, Medea'nın İason'a Altın Post'u alması için yardım etmesi, kendi babasına ihanet

ederek kardeşini öldürmesinin ardından İason ile beraber Yunanistan'a kaçmaları ve Pelias'ı öldürmelerinden çok sonrasında başlatmaktadır. Oyunun henüz başlangıcında Medea ve İason'un evlenip iki çocukları olduğu, İason'un Medea'yı aldattığı ve evlilik plânları olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Medea'nın geçmişteki eylemleri, onun ihanet karşısındaki tepkilerini ve psikolojik dönüşümünü anlamak için bir zemin sunar. Bu çalışma, Medea'nın mitolojik geçmişini bağlam alarak, İason'un ihanetine karşı geliştirdiği intikam stratejilerinin, ataerkil toplumun kadınlara dayattığı edilgen rolleri nasıl sorguladığını ve kadın öznelliğini yeniden şekillendiren bir direnişi nasıl ortaya koyduğunu incelemeyi amaçlar. Medea'nın diyalogları ve eylemleri, feminist kuramların ışığında, özellikle Beauvoir'ın ötekileştirme, Butler'ın toplumsal cinsiyet performatifliği ve Irigaray'ın kadın dili kavramları üzerinden incelenerek, onun bireysel öç almanın ötesine geçen bir başkaldırı figürü olarak nasıl ortaya çıktığı değerlendirilir. Nitel metin analizi yöntemiyle yürütülen bu çalışma, Medea'nın toplumsal normlara meydan okuyarak özneleşme sürecini ve bu sürecin ahlâki çöküşle ilişkisini tartışır. Bu bağlamda, Medea'nın hikâyesi, yalnızca kişisel bir trajedi değil, ataerkil düzenin sınırlarını zorlayan evrensel bir mücadele olarak okunur.

Euripides'in Medea'sı

Euripides, oyunlarının başkahramanlarını, geniş halk kitlelerinin kolaylıkla özdeşleşebileceği ölçüde insani duygulara sahip, bireye özgü ikilemler ve kaygılar yaşayan karakterler arasından seçmektedir. Karakterlerin olaylar sonucu değişen ruh halleri ve aldıkları tutumları ön plânda tutmaktadır. Bu yönüyle döneminin yazarlarından ayrılmaktadır. Çünkü kendi çağdaşları tragedyalar yoluyla insanın nasıl olması, nasıl davranması gerektiğini öğretme amacı güderken o bu yolu tercih etmemiştir. Bir diğer önemli farklılık ise, konu olarak efsane ve mitlerden yararlanmasına rağmen tanrısal ve dini detayları aza indirgeyerek insani özellikleri fazla olan karakterlere ağırlık vermesidir (Akgül, 2014: 7). Medea, bu yaklaşımın en çarpıcı örneğidir; Euripides, onu mitolojik bir figürden ziyade, ataerkil toplumda ötekileştirilen bir kadının psikolojik ve toplumsal direnişini temsil eden bir karaktere dönüştürür.

Klâsik Atinalı oyun yazarlarının belki de en radikali olan Euripides, kesinlikle yeni mitler yaratmış ya da eskilerini öylesine köklü biçimde değiştirmiştir ki, bu bazılarına bir rezalet gibi görünmüş olmalıdır (Morales, 2007: 23).

Euripides'in Medea'sı, batı edebiyatında "psikolojik tragedy"nin ilk örneği olarak kabul edilmektedir. Bu eser, yalnızca mitolojik bir öyküyü sahnelemekle kalmaz, aynı zamanda karakterlerin iç dünyalarını, duygusal çalkantılarını ve psikolojik çatışmalarını derinlemesine işleyerek insan doğasının karmaşıklığını ortaya koyar. Euripides, Medea'nın içsel mücadelesini ve toplumsal baskılar karşısındaki çaresizliğini o kadar gerçekçi bir şekilde anlatır ki, bu durum eseri sıradan bir mitolojik anlatının ötesine taşır ve onu psikolojik derinliği olan bir tragedy haline getirir. Medea'nın trajedisi, tanrıların gazabından ziyade, insan ilişkilerindeki ihanet, güç mücadeleleri ve toplumsal adaletsizlikler gibi gerçekçi temalar üzerine inşa edilmiştir (Mills, 1980: 289). Oyunun bir diğer önemli özelliği de kendisinden önce yazılan eserlerden farklı olarak, erkek yerine kadın karakteri tragedyanın ana merkezine yerleştirmiş olmasıdır. Kadın neredeyse ilk kez, önceden üstünde durulmamış karakteristik özellikleri, toplumdaki yeri, duygu ve davranışlarıyla esere işlenmiştir (Erim, 1967: 9).

Özellikle Euripides'in oyunları daha fazla sayıda önemli kadın rolü içerir. Daha sık olarak aile içi ve kişisel temaları işler. Aralarında doğa ve kültürün kışkırtıcı analizi ve toplumsal cinsiyetle ilgili olanlar da dahil olmak üzere kabul edilmiş normların sorgulanmasının da bulunduğu çağdaş entelektüel eğilimler ile yaygın bir ilişki gösterir. Dolayısıyla "mit ve sosyal gerçekliğin" bir karışımıdır (Mitchell-Boyask, 2007: 12).

Euripides, Altın Post mitosundan esinlenerek oyunlaştırdığı Medea tragedyasında, hikâyeyi Korinthos şehrinde, Medea'nın eşi İason tarafından terk edilmesinin ardından başlatır. Euripides, mitolojik kaynaklardan aldığı bu hikâyeyi yeniden yorumlayarak önemli değişiklikler yapmış ve eseri kendi bakış açısıyla zenginleştirmiştir. Bu değişiklikler arasında en dikkat çekici olanı, Medea'nın çocuklarını öldürmeye karar verdiği sahneler ve bu trajik olayın etrafında şekillenen monologlardır (Senell, 1960: 124). Bu eklemeler, Medea'yı yalnızca mitolojik bir figür olmaktan çıkararak, ataerkil toplumda ötekileştirilen bir kadının psikolojik çöküşünü ve direnişini temsil eden evrensel bir karaktere dönüştürür. Beauvoir'ın "İkinci Cins" eserinde belirttiği gibi, kadın, ataerkil toplumda "öteki" olarak konumlandırılır ve özne olmaktan uzaklaştırılır (2010: 16-20). Medea, bu ötekileştirmeye karşı çıkarak, kendi adaletini inşa eden bir özne haline gelir.

Euripides, Argonaut Gemicileri efsanesinde uzun bir deniz yolculuğunun anlatıldığı Altın Post mitosunu bir erkek kahraman üzerinden kurgulamak yerine, Medea'nın hikâyesine odaklanarak kadın karakterin ötekileştirilmesine dikkat çekmiştir. Medea'yı pasif bir figür olmaktan çıkararak yaşamın öznesi hâline getirmiş ve onu evrensel bir karakter olarak ele almıştır. Euripides, Altın Post mitosunda yaptığı değişikliklerle, toplumda değersizleştirilen kadının konumunu ön plâna çıkarırken, o dönemde tabu sayılan kadın-erkek ilişkilerini de ele alarak Atina geleneğinde alışılmadık bir yaklaşım benimsemiştir. O güne dek toplumsal ilginin merkezinde yer alan erkek figürünün aksine, arka plânda bırakılan kadını ve onun içgüdüsel gücünü vurgulamıştır. Tragedya karakterlerini yalnızca erdemleri, iyilikleri ve kahramanlıklarıyla yaratmak yerine, içlerinde barındırdıkları zıtlıklarla, yani hem iyi hem de kötü yönleriyle, en kötü karakterde bile bir iyilik kırıntısı bulunabileceği düşüncesiyle son derece gerçekçi bir biçimde işlemiştir.

Medea'yı oyun haline getirirken yabancı olduğu topraklara gelen, büyük güçlere sahip büyücü bir kadın olarak değil, kocası tarafından ihanete uğramış, aşağılanmış, dışlanarak sürgün cezasına gönderilmiş, istenmeyen kadın olarak yaratmıştır. Yaşadıkları sonucu kendi çocuklarını öldürecek kadar ileri gidebilen trajik bir kadın karakterdir yazılan. Erim bu konu hakkında şöyle söylemektedir:

İason ile aralarının açılmasına sebep çocuklarını ölümsüz yapma teşebbüsü değil, İason'un onu terk etmesi ve kralın kızıyla evlenmesidir. Bunun üzerine deliye dönen Medea intikam hırsıyla çocuklarını öldürür. Euripides'in efsanede yaptığı birçok değişikliğin en önemlisi Medea'ya çocuklarını öldürtmesidir. Trajedinin merkezi, can noktası da işte budur. (1967: 17)

Euripides'in tragedyayı şekillendirirken yaptığı eklemeler, oyunu yalnızca mitolojik bir anlatı olmaktan çıkarıp, insan psikolojisinin derinliklerine inen bir esere dönüştürmüştür. Butler'ın toplumsal cinsiyet performatifliği teorisi, Medea'nın "kadınlık" performansını bozduğunu ortaya koyar. Butler'a göre, toplumsal cinsiyet, kültürel normların tekrarıyla inşa edilen bir performanstır (2006: 34). Medea, itaatkâr eş rolünü reddederek bu performansı altüst eder, "kendi adaletini inşa eden kadın" haline gelir.

Euripides'in tragedyaya kattığı yenilikçi eklemeler, Medea'yı mitolojik bir figür olmaktan çıkararak, insan psikolojisinin karmaşık katmanlarını ve toplumsal normlara karşı isyanını ortaya koyan bir esere dönüştürmüştür. Medea'nın İason'un ihanetine verdiği yanıt, yalnızca kişisel bir öfke değil, ataerkil düzenin kadınlara dayattığı kısıtlamalara karşı bilinçli bir başkaldırıdır. Butler'a göre, toplumsal cinsiyet, kültürel normların tekrarıyla inşa edilen bir performanstır (2006: 34). Butler'ın toplumsal cinsiyet performatifliği teorisi, Medea'nın geleneksel "kadınlık" rollerini stratejik bir şekilde manipüle ettiğini gösterir. Örneğin, Medea, İason'u kandırmak için sahte bir itaatkârlık sergileyerek, toplumun beklediği uysal eş imajını bir silah olarak kullanır. Bu, onun, kültürel normların dayattığı performansı bozarak kendi iradesini inşa eden bir özne haline geldiğini ortaya koyar. Medea'nın bu direnişi,

çocuklarını öldürme gibi radikal eylemleriyle, ataerkil toplumun ahlâki ve toplumsal sınırlarını sorgulayan bir meydan okumaya dönüşür. Böylece Medea, bireysel adalet arayışıyla, kadın kimliğinin yeniden tanımlanmasını simgeleyen bir figür olarak öne çıkar.

Medea ve Kadın Öznesi

Euripides'in Medea tragedyası, MÖ 431 yılında yazıldığında, Antik Yunan toplumunun katı toplumsal normlarını, özellikle erkek egemen düzenin kadınlar üzerindeki baskısını sorgulayan bir eser olarak öne çıkar. Medea, dönemin Yunan kadınından beklenen itaatkâr, pasif ve velayet altında bir figür olmaktan çok uzak bir karakterdir. Tutkusu, gururu, cesur söylemleri ve aşırıya kaçmaktan çekinmeyen tavırlarıyla, o dönemde kadınlara biçilen rollere meydan okur. Bu özellikler, Medea'yı yalnızca bireysel bir trajedi kahramanı olmaktan çıkarıp, toplumsal cinsiyet dinamiklerini eleştiren evrensel bir sembol haline getirir. O dönem Antik Yunan'da kadınlar, Freidell'in belirttiği üzere, hayatları boyunca bir erkeğin, babanın, erkek kardeşin, kocanın ya da yetişkin oğlun velayeti altında yaşar ve toplumsal rollerinde oldukça sınırlı bir alana sıkışmışlardı. Kadınlar, genellikle bir drahoma ile evliliğe maddi katkı sağlar ve asıl görevleri çocuk doğurmak olarak görülürdü. Toplum içinde yalnızca rahibe ya da şenlik alaylarında figüran gibi sembolik roller üstlenebilmiş, bunun dışında kamusal alanda neredeyse görünmez kalmışlardır. (2004: 184)

Medea'nın bu normlara karşı duruşu, onun hem çağdaşları hem de modern eleştirmenler tarafından feminist bir karakter olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Karakterin tragedyadaki söylemleri, kadınların evlilik kurumu içindeki çaresizliğini ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini çarpıcı bir şekilde gözler önüne serer. Medea, özellikle evlilik ve kadınların toplumsal konumu üzerine yaptığı konuşmalarda, dönemin erkek egemen düzenine karşı güçlü bir eleştiri sunar. Bu bağlamda, Medea'nın aşağıdaki sözleri, hem onun bireysel acısını hem de kadınların genel deneyimlerini yansıtan bir manifesto niteliğindedir:

MEDEA: ...Yaşayan ve düşünebilen bütün varlıklar içinde En acınacak hâlde olanı biz kadınlarız...
...Aldığımız adam iyi mi, kötü mü, tamamen şansa kalır. Boşanmak kadının kusuru gibi görünür,
hayır diyemez hiç kocasına... Oysa erkek, eşiyle birlikte yaşamaktan sıkıldı mı (bir arkadaşının ya da
bir yaşıtının yanına giderek) evden dışarı çıkıp ruhunu dinlendirebilir. (Euripides, 2014: 10)

Bu alıntı, Medea'nın kadınların evlilikteki güçsüz konumunu ve erkeklerin toplumsal ayrıcalıklarını keskin bir şekilde ortaya koyduğunu gösterir. Onun sözleri, yalnızca kişisel bir isyanı değil, aynı zamanda dönemin toplumsal yapısına yönelik derin bir eleştiriye yansır. Medea'nın bu söylemleri, eserin yazıldığı günden bugüne feminist bir eser olarak okunmasının temel dayanaklarından birini oluşturur.

Bu noktada Feminizm kavramına bakılacak olursa, kökeni Latince'deki "femina" sözcüğüne dayansa da, yalnızca kadınlarla ilgili meseleleri değil, tarihsel olarak ezilmiş ve bastırılmış tüm toplumsal cinsiyetlerin hak mücadelesini kapsayan bir düşünce sistemidir. Bununla birlikte, kadınlar tarih boyunca ataerkil yapılar içinde sistematik olarak ötekileştirildikleri ve baskıya maruz kaldıkları için, feminizm özellikle kadınların toplumsal ve bireysel var oluş çabalarıyla özdeşleşmiştir. Toplumların organize şekilde bir arada yaşamaya başladığı dönemlerden bu yana, cinsiyet, ten rengi ve etnik kimlik hem ayrımcılık hem de hiyerarşi aracı olarak kullanılagelmıştır. Bu eşitsizlikleri hem kadın hem de siyah bir birey olarak doğrudan deneyimleyen düşünürlerden biri olan Hooks, feminizmi yalnızca kadınlar için değil, tüm cinsiyet temelli ayrımcılıklara karşı mücadele eden, eşitlik odaklı bir hareket olarak tanımlar (Hooks, 2002: 27).

Feminist kuramın öncü düşünürlerinden De Beauvoir, "İkinci Cins" (Le Deuxième Sexe) adlı eserinde

kadınların tarih boyunca “özne” olarak değil, “öteki” olarak konumlandırıldığını ileri sürer. Ona göre kadın, kendiliğinden tanımlanan bir varlık değildir; erkeğin karşıtı, tamamlayıcısı ya da arka plânı olarak tanımlanır. Bu düşüncesini şu sözlerle ifade eder: “Kadın doğulmaz, kadın olunur.” (2010: 16-20) Bu ifade kadın kimliğinin biyolojik değil, toplumsal olarak inşa edildiğini ve ataerkil kültür tarafından şekillendirildiğini vurgulamaktadır. Kadın doğuştan gelen bir kimlik değil, erkek egemen bir yapıda biçimlendirilen bir roldür denilebilir. Erkek kendisini özne olarak konumlandırırken, kadın bu sistem içinde edilgen ve bağımlı bir konuma itilmiştir.

“...Yaşayan ve düşünebilen bütün varlıklar içinde / En acınacak hâlde olanı biz kadınlarız... Oysa erkek eşiyile birlikte yaşamaktan sıkıldı mı...” (Euripides, 2014: 10)

Sözleri ile Medea kadının içinde bulunduğu hiyerarşik ve adaletsiz toplumsal düzenin sert bir eleştirisini dile getirmektedir. Toplumda “özne” değil “nesne” konumunda olduğunun altını çizmektedir. Evlilikte, boşanma kararında ya da sosyal yaşamda kadın, kendi iradesiyle değil, erkeğin tercihleri doğrultusunda, kendisine verilen kısıtlı alanda hareket etmek zorundadır. Bu bağlamda Medea’nın sözleri, Beauvoir’ın kadın kimliğinin toplumsal olarak “oluşturulmuş-olunan” bir kimlik olduğu düşüncesi ile örtüşmektedir. Medea, kendisine dayatılan edilgen kadın rolünü reddederek, kendi adaletini arayan ve eyleme geçen bir özne konumuna yükselir.

Toplumsal cinsiyet üzerine çığır açan bir perspektif sunan Judith Butler, “Cinsiyet Belası” (Gender Trouble) adlı eserinde toplumsal cinsiyetin sabit, doğal ya da değişmez bir öz değil, kültürel olarak biçimlenen ve toplumsal normların tekrarı yoluyla sürekli yeniden üretilen bir “performans” olduğunu öne sürer. Ona göre “kadınlık” ya da “erkeklik” gibi kimlikler, biyolojik bir determinizme değil; toplumsal beklentilere, kültürel kodlara ve tarihsel süreçlere dayanan öğrenilmiş ve dayatılmış roller bütünüdür. Bu düşüncüyü şu sözleriyle açıklar: “Toplumsal cinsiyet, beden üzerine zorla yazılmış kültürel bir kurgudur.” (2006: 34). Butler’ın bu bakış açısı, Medea’nın toplumsal cinsiyet performansını bozduğunu gösterir. Medea, dönemin kadınlık normlarını reddederek ve beklenmedik derecede güçlü bir özne olarak hareket ederek, bu kurgusal rolleri sorgular ve altüst eder. Butler’ın toplumsal cinsiyet performansına dair teorisi, Medea’nın söylemlerinde güçlü bir yankı bulur. Medea, ataerkil düzenin kadınlara dayattığı edilgen rolleri sorgulayan ve bu rolleri reddeden bir karakter olarak, toplumsal cinsiyetin kurgusal doğasını ifşa eder. Özellikle evlilik kurumu içindeki eşitsizlikleri ele aldığı şu sözleri, kadınların toplumsal normlar tarafından nasıl kısıtlandığını çarpıcı bir şekilde ortaya koyar:

“Aldığımız adam iyi mi, kötü mü, tamamen şansa kalır. Boşanmak kadının kusuru gibi görünür, hayır diyemez hiç kocasına...” (Euripides, 2014: 10)

Butler’ın teorisinden yola çıkıldığında Medea, ataerkil toplumun öngördüğü toplumsal cinsiyet performansını bozan, bu performansın tekrarını reddeden ve dolayısıyla mevcut düzenin meşruiyetini sarsan bir karakterdir. Onun başkaldırısı yalnızca bireysel bir çıkış değil, aynı zamanda kültürel normların değişkenliğini de gösteren bir eylem şeklidir.

Medea’nın toplumsal cinsiyet normlarını sarsan söylemleri, yalnızca performans düzeyinde değil, aynı zamanda dil ve ifade düzeyinde de ataerkil düzene meydan okur. Bu bağlamda, feminist düşünür Luce Irigaray’ın dilin eril yapısına dair eleştirileri, Medea’nın direnişini anlamak için önemli bir çerçeve sunar. Irigaray, Batı kültürünün söylemsel yapısının eril özneye göre kurulduğunu ve kadının bu söylem içinde “konuşamayan” bir figür olarak bırakıldığını savunur. Ona göre kadınlar, erkek aklının biçimlendirdiği bir dilin sınırları içinde düşünmeye ve konuşmaya zorlanır (1985: 134). Medea’nın kadınlardan oluşan bir koronun karşısında eril söylemin sınırlarını ihlal ederek yalnızca acısını değil,

sisteme yönelttiği eleştirileri de dile getirmesi, Irigaray'ın belirttiği kadın dilinin bastırılmasına karşı bir tür direniş olarak değerlendirilebilir. Oyunda, sessizlikle, utançla ilişkilendirilen geleneksel kadın figürü yerine, korkusuzca konuşan, sorgulayan ve karşı çıkan bir kadın sesi yükselmektedir.

İntikam ve Adalet

Euripides oyunda intikam ve adalet temalarının altını belirgin bir biçimde çizmiştir. Medea uğradığı ihanette adı geçen herkesten intikamını alabilmek için her şeyini feda etmeye hazırdır. Hatta çocuklarını bile. O yalnızca çocuklarını kendi yazgısına kurban etmekle kalmamış, onurunu ve özgürlüğünü reddetmiştir. İason ile kaçabilmek için önce kardeşini öldürmüş sonra yine aynı adam için hiç tanımadığı prenses ile babasını, en sonunda da kendi kocasından olan iki oğlunu öldürmüştür. Elinde kalansa işlediği suçlar ve vicdan azabı olmuştur. Oyunda ön planda yer alan, kadının toplumdaki rolü ve pozisyonudur. Geçmişten bugüne baskı ve zorbalık kadınları bunaltmıştır. Euripides Medea'nın karşı karşıya kaldığı ihaneti, haksızlığı, baskıyı sergileyerek toplumu ve toplumu oluşturan insanların ahlâk çöküntüsünü sergilemiştir. Bunun yanı sıra da oyunu, Medea'nın işlediği cinayetler sonrası hiç ceza görmeden çekip gitmesi ile bitirerek analık sevgisi, toplumsal adalet gibi temel değerlerin varlığını sorgulatarak bitirmiştir (Şener, 1991: 44). Medea'nın bu eylemleri, Beauvoir'ın ötekileştirme kavramına paralel olarak, ataerkil toplumun onu "barbar" ve "yabancı" olarak damgalamasına bir yanıt olarak okunabilir. Medea, bu damgalamaya karşı kendi adaletini inşa ederek özne konumuna yükselmiştir.

Bir kral kızı olan Medea'ya ihanet ederek başka bir kral kızı ile evlenmek isteyen İason gerçek bir kahraman mıdır peki? Onu kahraman yapan bütün görevleri Medea olmasa gerçekleştirebilecek cesaret ve gücü var mıdır? Bir kahraman olması için bütün gücüyle yardım eden hatta kendi kardeşini öldürmekten bile geri durmayan Medea ülkesini ve kral babasını terk ederek başka bir ülkede öteki, yabancı olarak yaşamayı göze almıştır. Karşılığındaysa bütün duyguları yok sayılarak terk edilmiş ve sürgüne zorlanmıştır. Aşkına kavuşabilmek için elini kana bulamış fakat bu kez de gözü kara bir aşkla evlendiği kocasının ihanetinden dolayı cinayet işlemiştir. Üstelik bütün hayatı boyunca lânetlenmeyi göze alarak kendi çocuklarını öldürmüş ve kocasının soyunu ortadan kaldırmıştır. Medea içinde yaşadığı bu duyguların çarpışması sonucu ortaya çıkan bir dramdır (Erim, 197: 17).

İason için her şeyini feda eden Medea'nın büyük bir yenilgiye uğraması, ona dayanılmaz bir acı vermektedir. Ne yolla öç alacağını saptar. İason'u çocuksuz kılacaktır. Ataerkil değerlere göre oğlu olmayan erkek, tam anlamıyla erkek değildir, erkek evlatsız ölmekse soy zincirinin koparılması demektir (Reed, 1983: 231-232).

Reed'in bu yaklaşımından yola çıkarak Butler'ın "performatiflik" teorisi, Medea'nın İason'un ataerkil "erkeklik" statüsünü çökertmek için çocuklarını öldürmesini, toplumsal cinsiyet rollerini stratejik bir şekilde hedef alan bir eylem olarak açıklamaktadır.

Medea Yunanlı değildir. Asyatik bir barbardır. Onun kökeni büyücüler ülkesi Teselya ve Karadeniz'deki Kolkhis'tir. Babasına ihanet edip erkek kardeşini öldürdüğü için kendi memleketinden kovulmuştur (Latacz, 2006: 266). Artık o gittiği her yerde bir yabancı olacaktır. Yani bir öteki, onlardan olmayan. Sürgün olarak geldiği ülkede yurttaş kabul edilemez. Yurttaş olmaması ise yaşadığı topluma dahil edilmesinin, hak ve sorumluluklara sahip olmasının önüne geçer. Üstelik o dönem Antik Yunan'da kendi topraklarında doğup büyüyen kadınlar bile yurttaş olarak kabul edilemezken, Medea hem bir yabancı hem de bir kadındır (Oğuz, 2007: 24). Antik Yunan toplumunda öteki kabul edilen bir yabancı ile kurulan ilişkinin nasıl olduğunu anlamak açısından, oyunda İason'un Medea'ya söylediği aşağılayıcı sözler önemlidir:

İASON: İlk olarak, barbar bir ülkede değil, Yunan topraklarında yaşıyorsun. Adaletin ne olduğunu öğrendin ve hayatını kaba güç değil adalet yönlendiriyor. Bilgelliğini tanıdın bütün Yunanlılar, namın aldı yürüdü. Anılmazdı bile adın bir ucunda yaşasaydın dünyanın. (Euripides, 2014: 20)

İason'a göre Medea şikâyet etmek yerine mutlu olmalıdır. Çünkü Antik Yunan kanunlarına göre yasal evlilik yapamamış olsalar bile Yunanistan'dadır. Eğer İason'un isteklerine, hatta başka bir kadınla evlenmesine bile sesini çıkarmazsa burada çocukları ile beraber rahat bir hayat sürebilir (Palmer, 1957: 52). Bu sözler, Beauvoir'ın ötekileştirme kavramını destekler; Medea, "barbar" kimliğiyle ataerkil toplumda nesneleştirilir ve özne olmaktan uzaklaştırılır. Ancak Medea, bu aşağılamaya karşı stratejik intikam planlarıyla yanıt vererek kendi öznelliğini yeniden inşa etmiştir.

Medea aldatılmışlığı ve yalnızlığı içinde ölmek isterken aynı zamanda yaşadıklarına tanıklık eden Themis'e seslenerek adaletin yerini bulmasını dilemektedir. O evli bir kadındır ve sahip olması gereken haklar olmalıdır. Yaşadığı bu ülkenin yasaları, gelenek görenekleri olması gerekir. Bütün haykırışına rağmen, toplum yasaları tarafından eril adalet anlayışı altında kaderine razı olması beklenmektedir. Bundan dolayıdır ki, kadın olarak kendi adaletini sağlaması dışında yolu kalmamıştır (Şahinoğlu, 2003: 55).

Ahlâki Çöküş ve Aldatan Medea

Medea'nın tragedyası, Antik Yunan toplumunun kadınlara dayattığı katı normları ve bu normlara karşı çıkışın trajik sonuçlarını gözler önüne serer. Medea'nın yazıldığı dönemde, Antik Yunan toplumunda kadınlardan itaatkâr olmaları, erkek otoritesine saygı göstermeleri ve toplumsal normlara uyum sağlayarak kaderlerine boyun eğmeleri beklenmekteydi. Kadınlar, siyasi ve kamusal alanda vatandaş statüsüne sahip değildi; dolayısıyla oy kullanamaz, kamu işlerine katılamaz veya toplumsal karar verme süreçlerinde yer alamazlardı. Toplumdaki rolleri, ev işleri ve çocuk bakımıyla sınırlıydı. Ayrıca, kamusal alana çıkmak ya da sosyal faaliyetlerde bulunmak için kocalarından veya erkek akrabalarından izin almaları gerekiyordu. Bu durum, kadınların bireysel özgürlüklerinin ciddi şekilde kısıtlandığı ve erkek egemen toplumsal yapı içinde ikincil konuma itildiği sistemin doğal sonucuydu (Mulgan, 1994: 180, 196, 197). Euripides, Medea'nın öyküsüyle, bu normların kadınlar üzerindeki baskısını ve bireysel özgürlük arayışının toplumsal düzenle çatışmasını dramatize eder. Medea'nın eylemleri, doğru ile yanlış, bireysel adalet ile toplumsal düzen arasındaki gerilimi merkeze alarak, seyirciyi bu normların ahlaki meşruiyetini sorgulamaya davet eder.

Medea'nın trajedisi, yalnızca bir aşk ve ihanet öyküsü değil, aynı zamanda ataerkil düzenin çelişkilerine karşı bir isyandır. Medea, İason'a olan tutkusunda hem bireysel bir özne hem de toplumsal normların kurbanı olarak konumlanır. İason'u Eros'un oklarıyla sevmeye başladığı andan itibaren ona hayatını adanmış, namus kavramını toplumun değerlerine ters düşmeyecek şekilde temsil etmiştir. Ancak, İason ile evlenebilmek için babasına ihanet etmiş ve öz kardeşini öldürmüştür. Bu eylemler, Medea'nın aşk uğruna her türlü fedakârlığı göze aldığını gösterir; ancak aynı zamanda, onun toplumun ahlaki sınırlarını zorlayan bir figür olarak algılanmasına yol açar. İason'un prenses Glauke ile evlenme kararı ve Korinthos Kralı Kreon'un Medea'yı sürgün etmesi, Medea'yı hem kişisel hem de toplumsal bir adaletsizlikle karşı karşıya bırakır. Medea, evli bir adamı eş olarak seçen prensesin ve bu evliliği sorgulamadan kabul eden toplumun çürümüş ahlak anlayışına karşı durur; intikamı, bu adaletsizliğe karşı bir başkaldırı olarak şekillenir.

Medea'nın çocuklarını öldürme kararı, tragedyadaki en tartışmalı eylemidir ve farklı yorumlara kapı aralar. Bu eylem, Medea'nın yalnızca bireysel öfkesini değil, aynı zamanda ataerkil düzenin ona dayattığı

çaresizliği ve bu düzene karşı çıkışını da yansıtır. Hall’a göre, Medea çocuklarını öldürerek onları halkın olası intikamından korumayı amaçlamış, daha kötü bir sonla karşılaşmalarını engellemek için bu acımasız kararı almıştır (1999: 56). Rickert ise, İason’un ihanetinden sonra Medea ile yaptığı konuşmalarda, çocuklarının Korint’te İason’un evini ve itibarını sürdürmek için gerekli olduğunu belirttiğini vurgular. İason’un Medea’dan olan çocukları, yeni evliliğinden olacak erkek kardeşleriyle birlikte Korint’in önde gelen adamları olacaktı. Medea, çocuklarını öldürerek İason’u hak etmediğine inandığı bir soydan mahrum bırakmayı hedeflemiştir (1987: 105). İason’un şu sözleri, çocuklarının soyunun devamı için ne kadar kritik olduğunu açıkça ortaya koyar:

İASON: Çocuklarımı ailemin şanına uygun yetiştirmek, onlara yeni kardeşler vermek, hiçbirini diğerlerinden ayırmadan kucaklamak, soyumu bir arada tutarak mutlu bir hayat yaşamak istiyordum. Senin başka çocuklara ihtiyacın yok, ama ben yenilerini şimdiden, sahip oldukları yararlı olsunlar diye istiyorum... Bir kadına sahip olmak için yapmadım bu soylu evliliği... Seni ve çocuklarımı kurtarmak, onlara soylu kardeşler vererek geleceklerini güvenceye almak istedim. (Euripides, 2014: 21, 22)

İason’un bu söylemi, Medea’nın intikamının yalnızca kişisel bir öfke değil, aynı zamanda İason’un ataerkil düzen içindeki ayrıcalıklı konumuna ve bu düzeni sürdürme arzusuna karşı bir meydan okuma olduğunu gösterir.

Bu bağlamda, feminist kuram, Medea’nın eylemlerini ataerkil söylemin sınırlarını zorlayan bir direniş olarak okur. Stevens, kadın temsillerinin genellikle ataerkil çevrenin beklenti ve normlarından etkilendiğini belirtir. Özgün bir kadın sesi yaratmak, eril etkiden kurtulmayı neredeyse imkânsız kılar. Bu durum, kadının eril söylemin değişmez niteliğiyle dizginlenmeden ya da tamamen engellenmeden nasıl tarih yaratabileceği ve geleceğe bırakabileceği ikilemini ortaya çıkarır (1999: 201). Medea’nın korkusuzca konuşan ve eyleme geçen bir figür olarak ortaya çıkışı, bu ikileme bir yanıt olarak görülebilir; o, eril söylemin sessizliğe mahkûm ettiği kadın sesini yükselterek tarihsel bir iz bırakır.

Cixous’nun perspektifi, Medea’nın bu direnişini daha da derinleştirir. Cixous, kadınların eril dilin sahte imgeleri tarafından ezildiğini ve seslerini çıkaramadıklarını savunur. Kadınlar korkutulmuş, ötekileştirilmiş, canavar olmakla suçlanmış, hasta kabul edilmiş ve yok sayılmışlardır. Cixous, kadın cinsiyetine yapılan zulmün, onların gücünün farkında olunduğundan ve bu güçle baş etme kaygısından kaynaklandığını iddia eder: “Kadının en utanç verici hastalığı, ölüme direnmesi ve hakkını arayarak sorun çıkarmasıdır” (1976: 885). Medea, Cixous’nun bu görüşünü adeta somutlaştırır; o, ataerkil düzenin “canavar” olarak damgaladığı bir kadın olarak, sessizliği reddeder ve hakkını aramak için en aşırı eylemlere başvurur.

Bu bireysel ve toplumsal direniş, tarihsel ve mitolojik anlatıların insan odaklı okumasını da güçlendirir. Güngör Dilmen, bir söyleşisinde tarihsel ve mitolojik anlatılar içerisinde “insanı” merkeze aldığını ifade etmiştir. Öncelikli olarak bireyi, içinde bulunduğu toplumu, kriz dönemlerinde sergilediği tepkileri ve karar alma süreçlerinde ortaya çıkan ruh hâlini anlamının gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, tarihsel ve mitolojik temalı dramatik eserlerin, kritik karar anlarında bireylerin iç dünyasına nüfuz etme çabasını önemli kıldığını belirtmektedir. Ayrıca, bu tür oyunların yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde de karar alma ve eyleme geçme süreçlerini anlamaya katkı sağladığını ifade etmektedir (Yaycıoğlu, 2005: 132). Medea’nın trajedisi, Dilmen’in bu yaklaşımını yansıtır; onun eylemleri, bireysel bir kriz anında ortaya çıkan ruh halini ve ataerkil toplumun dayattığı normlara karşı toplumsal bir eleştiriye bir araya getirir.

Euripides’in Medea adlı tragedyası, aldatma olgusunun merkezinde yer aldığı bir anlatı olarak öne

çıkılmaktadır. Aldatılarak terk edilen Medea, intikamını gerçekleştirmek amacıyla zekâsını ve manipülasyon yeteneğini kullanarak yalnızca eşi İason'u değil, aynı zamanda Kral Kreon ve Prenses Glauke'yi de aldatmak suretiyle amacına ulaşmaktadır. Medea, ataerkil toplum düzenine karşı bir başkaldırı sergileyerek adalet arayışı içerisinde eylemlerini gerçekleştirmektedir. Onun aldatma stratejileri incelendiğinde, düşmanlarının zayıf yönlerinden faydalanarak onları manipüle ettiği ve stratejik hamlelerle ilerlediği görülmektedir. Özellikle Kreon ile gerçekleştirdiği diyaloga bakıldığında bu manipülatif yaklaşımın belirgin bir şekilde ortaya çıktığı söylenebilir. Bu bağlamda, Medea'nın intikam stratejileri, toplumsal cinsiyet beklentilerini kurnazca bir araç olarak kullanarak, ataerkil normlara meydan okuduğunu ve bu normların dayattığı "itaatkâr kadın" imajını kendi amaçları doğrultusunda tersine çevirdiğini gösterir. Medea, bu stratejik manipülasyonla, İason'un kibirli doğasını ve Kreon'un duygusal zaafını hedef alarak, toplumsal düzenin sınırlarını zorlar.

KREON: Kocasına öfkelenen asık suratlı Medea, sana sesleniyorum: Yanına çocuklarını da alarak, zaman yitirmeden bu ülkeden gitmeni emrediyorum... Gizlememe gerek yok, giderilemeyecek bir zarar vermenden korkuyorum kızıma...

MEDEA: Boşuna endişelenme, krallara zarar verecek kadar gücüm yok benim... Benim derdim kocamla... İzin ver sadece bir gün daha kalmama, gidişimiz için gereken hazırlıkları yapayım... (Euripides, 2014: 11, 12, 14)

Medea, intikamını gerçekleştirebilmek için Korinthos'ta kalmaya ihtiyaç duyar ve bu süreyi kazanmak amacıyla stratejik bir tutum benimser. Kral Kreon'un duygusal zaafını kullanarak ona yalvarır ve bir gün daha kalma izni alır. Bu süre zarfında, Prenses Glauke'nin ölümüne yol açacak ölümcül hediyeleri hazırlar. Kreon, Medea'nın kızına zarar vereceğinden endişe duymasına rağmen, ona bir gün daha kalma izni vererek büyük bir hata yapar. Bu karar, Medea'nın plânlarını uygulaması için gerekli zamanı sağlar ve hem kendisinin hem de kızının trajik sonunu hazırlar. Medea, aynı zamanda İason'a karşı da itaatkâr bir tutum sergileyerek onu manipüle eder. İason'un Prenses Glauke ile evlenerek siyasi ve toplumsal statüsünü güçlendirme plânlarına önce öfkeyle karşı çıkar fakat bu tutumunun bir sonuç vermeyeceğini fark eder. Bunun üzerine, İason'un fırsatçı ve kibirli doğasını göz önünde bulundurarak stratejik bir tavır değişikliğine gider. Ona dostane bir yaklaşım sergileyerek barış yapmak istediği izlenimini yaratır ve çocuklarını Glauke'ye zehirli hediyeler sunmaları için gönderir. Bu hamle, Medea'nın yalnızca fiziksel değil, psikolojik ve manipülatif unsurları da etkin bir şekilde kullandığını gösterir. İason ise Medea'nın samimiyetine inanarak onun plânının bir parçası haline gelir ve bu durum, trajedinin kaçınılmaz sonunu hızlandırır. Özellikle İason ile gerçekleştirdiği diyalog incelendiğinde, bu stratejik tutum değişikliğinin belirgin bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir.

MEDEA: Sana söylediklerim için özür dilerim İason... Öfkemi gemlemeliyim... Aptalca davrandığımı ve boşuna sinirlendiğimi anladım. Şimdi seni onaylıyor, bu yeni akrabalığı kurarken bilgece davrandığımı kabul ediyorum...

İASON: Biraz zaman gerekti, ama sonunda yüreğin yumuşadı, neyin doğru olduğunu anlayarak olgun bir kadın gibi davrandın...

MEDEA: Buradan hemen ayrılmaya hazırım, ama çocuklar ülkede kalsın... Dünyanın en güzel armağanlarını sunmak üzere çocuklarımı ona göndereceğim... Haydi çocuklar, koşun görkemli saraya, gidin. Armağanları sunarken diz çökün, yalvarın kalmanız için izin verilmesine, ama dikkat edin kendi elleriyle alsın ona verdiklerinizi... (Euripides, 2014: 34, 35, 36, 37)

Bu diyalog, Butler'ın performatiflik teorisiyle analiz edildiğinde, Medea'nın "itaatkâr kadın" rolünü bilinçli bir şekilde performe ederek İason'u manipüle ettiğini gösterir. Medea, toplumsal cinsiyet rollerini stratejik bir araç olarak kullanarak, İason'un kibirli doğasını hedef alır ve onun güvenini kazanır. Bu sahnede İason, Medea'nın öfkesinin yatıştığını düşünürken, aslında onun plânladığı ölümlerin gerçekleşme sürecine girdiğinin farkında değildir. Medea'yı küçümseyerek onun zekâsını

hafife almış bu nedenle stratejik hamlelerini öngörememiştir. İason, çocuklarının zehirli hediyeleri Prenses Glauke'ye götürmesine kendi rızasıyla izin vererek Medea'nın plânının bir parçası hâline gelmiştir. Bu bağlamda, daha önce Medea'yı aldatan İason, bu kez yalanlarla aldatılan bir koca durumundadır. Dahası, Kreon ve kızının ölümüne yol açan en temel etken, İason'un Medea'ya inanarak onun yönlendirmelerine uygun hareket etmesi olmuştur.

Medea'nın intikam plânının en önemli noktalarından biri, Glauke'yi aldatmasıdır. Bu doğrultuda, prensese zehirli bir duvak ve taç göndererek onu kandırmayı amaçlamaktadır. Medea, başlangıçta bu evliliğe karşı çıktığı için pişmanlık duyduğunu ve barış yapmak istediğini ifade eden çaresiz bir kadın rolünü benimser. Gönderdiği hediyeleri kabul etmesi için Glauke'yi ikna etmeye çalışır. Glauke, Medea'nın sözlerine ve özellikle hediyelerin çocukları aracılığıyla iletilmiş olmasına güvenerek aldanır. Ancak, Medea'nın zekâsının ve intikam plânının bir parçası olarak, hediyeleri giydiği anda ölümcül bir sürecin içine girer ve kendisini kurtarmaya çalışan babası Kreon ile birlikte acı içinde yaşamını yitirir.

MEDEA: Bu süsleri takıp takıştırdığında, prenses ve ona dokunan herkes korkunç acılar çekerek ölecek, çünkü zehir sürmüş olacağım armağanlara... (Euripides, 2014: 30)

Irigaray'ın "kadın dili" kavramı, Medea'nın bu manipülatif stratejilerini anlamada önemli bir çerçeve sunar. Medea, eril söylemin beklentilerine uygun bir "çaresiz kadın" rolü oynayarak, Glauke ve Kreon'u aldatır, ancak bu rol, onun kendi sesini ve iradesini gizlice ifade ettiği bir direniş biçimidir. Medea, intikamını tamamladıktan sonra tanrıların yardımıyla ejderha arabasına binerek Korinthos'tan kaçar ve böylece eylemleri cezasız kalır. Bu kaçış, adalet ve intikam kavramlarını sorgulatırken, oyunun trajik sonunu daha da vurgular. İason, çocuklarını ve eşini kaybetmenin acısıyla, Medea ise kendi çocuklarını öldürmenin yarattığı psikolojik yıkımla baş başa kalır. Euripides, bu finalle izleyiciyi ahlâki ikilemler üzerine düşündürerek, Medea'nın eylemlerini hem kişisel bir trajedi hem de toplumsal adaletsizliğe karşı bir başkaldırı olarak sunar. Oyun, trajik bir zaferle sona ererken, izleyiciyi derin sorgulamalarla baş başa bırakır. Bu son, Cixous'un "kadının ölüme direnmesi" fikriyle ilişkilendirilebilir; Medea, ataerkil düzenin ona dayattığı yok oluşa karşı, kendi adaletini yaratarak hayatta kalır (Cixous, 1976: 885).

Sonuç

Euripides'in Medea tragedyası, bireysel ve toplumsal çatışmaların iç içe geçtiği, insan doğasının sınırlarını sorgulayan güçlü bir eserdir. Medea'nın ihanete uğradıktan sonra geliştirdiği intikam stratejileri, yalnızca kişisel bir öç alma meselesi olarak değil, aynı zamanda ataerkil toplum düzenine karşı bir başkaldırı niteliğinde ele alınmalıdır. O, yaşadığı acıyı ve öfkeyi, içinde bulunduğu toplumsal yapıdan bağımsız bir birey olarak değil, bizzat bu yapının parçası olarak deneyimlemektedir. Bu nedenle, Medea'nın eylemleri bireysel intikamın ötesine geçerek, kadın kimliği, toplumsal roller, güç ilişkileri ve ahlâki normlar çerçevesinde geniş bir tartışma alanı yaratmaktadır.

Bu çalışmada, Medea'nın ihanete uğradıktan sonra izlediği intikam stratejileri ve bu süreçteki dönüşümü incelenmiştir. Medea'nın, toplumda bir kadın olarak maruz kaldığı ötekileştirme, onun intikamını kişisel bir hesaplaşmanın ötesine taşıyarak, toplumsal ve ahlâki çürümüşlüğü karşı bir tepkiye dönüşmektedir. İason'un pragmatik evlilik kararı Medea tarafından ihanet olarak değerlendirilirken, onun intikamı da yalnızca İason'a yönelik olmamış, bu ihanete zemin hazırlayan tüm unsurları ve bireyleri içine alarak gerçekleşmiştir.

Medea'nın eylemleri, geleneksel ahlâk anlayışı çerçevesinde sert ve acımasız görülse de adalet arayışı,

dönemin toplumsal yapısına karşı güçlü bir başkaldırı niteliğindedir. Onun hikâyesi yalnızca Antik Yunan tragedyalarının bir parçası değildir, aynı zamanda ihanetin insan ruhunda yarattığı yıkımı, intikamın bireyin kimliğini nasıl değiştirdiğini ve adalet arayışının yıkıcı etkilerini gözler önüne seren bir anlatıdır. Medea'nın, intikamını yalnızca Iason ile sınırlı tutmaması, onu çevreleyen toplumsal düzeni de cezalandırmaya yönelik stratejik hamleler yapması, hikâyeyi kişisel bir trajedinin ötesine götürerek varoluşsal bir mücadeleye dönüştürmüştür. Sonuç olarak, Medea tragedyası, Beauvoir, Butler ve Irigaray'ın feminist kuramları ışığında analiz edildiğinde, yalnızca ihanet ve intikam temalarını değil, aynı zamanda kadın öznesinin ataerkil düzene karşı direnişini ve kendi kimliğini yeniden inşa etme sürecini ortaya koyar. Medea, toplumsal cinsiyet normlarını sorgulayan evrensel bir anlatı olarak, insan doğasının en uç noktalarını sorgulamaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Akgül, T. Y. (2014). *Myth and Tragedy as an Ideological Tool*. Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, 11, 1-16.
- Aydın, Y. (2016). *Reflexionen über Entfremdungerscheinungen in Christa Wolfs Medea*. Frankfurt am Main: Peter Lang Edition.
- Bonnefoy, Y. (2000). *Mitolojiler Sözlüğü, I. Cilt A-K* (çev: Levent Yılmaz). Ankara: Dost Kitabevi.
- Butler, J. (2006). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. (2.ed.) London: Routledge Publishing Group
- Cixous, H. (1976). *The Laugh of the Medusa*. (trans. K. Cohen & P. Cohen). The University of Chicago Press 1(4), 875-893.
- De Beauvoir, S. (2010). *The Second Sex*. (trans. C. Borde – S. Malovany Chevallier.) New York: First Vintage Books Edition.
- Erim M. (1967), *Euripides'te Trajedi Kaynağı Olarak Kadın Ruhu*. İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi.
- Euripides (2014). *Medea* (çev: Ari Çokona). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Friedell, E. (2004) *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, (çev. Necati Aça). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hadas, M. (Ed.). (1982). *Greek Drama*. New York: Bantam.
- Hall, E. (1999). *Medea and British Legislation Before the First World War*. Greece & Rome 46, 42-77.
- Hamilton, E. (2004). *Mitologya* (çev. Ülkü Tamer). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Hooks, B. (2002). *Feminizm Herkes İçindir Tutkulu Politika*. (çev. B. Kurt) İstanbul: Bgst Yayınları
- Irigaray, L. (1985). *This Sex Which is Not One*. (trans: C.Porter) London: Cornell University Press.
- Latacz, J. (2006) *Antik Yunan Tragedyaları*. (çev: Yılmaz Onay). İstanbul: Mitos Boyut.
- Mills, S. P. (1980). *The Sorrows of Medea*. *Classical Philology*, Vol. 75, No. 4. Chicago: The University of Chicago Press, 289-296.
- Mitchell-Boyask, R. (2007). *Euripides: Alcestis, Medea, Hippolytus*. (trans. Dianne Arnson Svarlien). Indianapolis: Hackett Publishing.
- Morales, H. (2007). *Classical Mythology: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University.
- Mulgan, R. (1994). *Aristotle and the Political Role of Women*, *History of Political Thought*, 15: 2, 179-197.
- Oğuz, A.K. (2007). *Fedakar Eş Fedakar Yurttaş: Yurttaşlık Bilgisi ve Yurttaş Eğitimi 1970-1990*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Palmer, R. B. (1957). *An Apology for Jason: A Study of Euripides' Medea*. The Classical Association of the Middle West and South, Vol. 53, No. 2. 49-55.
- Reed, E. (1983) *Kadının Evrimi II*, (çev. Şemsa Yeğin), İstanbul: Payel Yayınları.
- Rickert, G. (1987). *Akrasia and Euripides' Medea*. *Harvard Studies in Classical Philology* 91,91-117.
- Snell, B. (1960). *The Discovery of the Mind: The Greek Origins of European Thought*, New York: Harper & Brothers.
- Stevens, C. (1999). *Hélène Cixous: Critical Impressions* “Hélène Cixous and the Need of Portraying: On Portrait du Soleil.” (eds. In R.Barreca, & L. A. Jacobus), Gordon & Breach Publishing Group.
- Şahinoğlu S.-Kuzuca İ.G.-Soydan N.Y. (2003) *Feminist Biyomedikal Etik*. Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku-Tarih Dergisi, (edi. D. Erdemir A, Öncel Ö, Aksoy Ş.) 28 (2) İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Şener, S. (1991). *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*, Eskişehir, Devlet Konservatuvarı Yayınları No: 3, Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Yaycıoğlu, M. (2005). *Güngör Dilmen'le Söyleşi*. Ankara Üni. D.T.C.F. Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 20

(2), 129-142.

أثر تحليل الأخطاء النحوية في تعلّم وتعليم اللغة العربية الفصحى وكيفية معالجتها

المُلخَص

إنّ اللغة العربية لم تنزل تتعرض لهجماتٍ عدائيةٍ مُبطّنةٍ، تُحاول القضاء عليها وتهميشها، لكن ومع ذلك فاللغة العربية لغةٌ مقدّسةٌ، مكانتها مشهورةٌ وعالميتها في التاريخ مسطّورةٌ؛ لذا يجب الدفاع عنها؛ لأنّها هويتنا، وهي تمتلك كثيراً من الخصائص والسمات والمقومات التي مكّنتها من البقاء، والاضطلاع بدورها رديحاً من الزمن، الأمر الذي من شأنه أن يساعدها في المستقبل. ولا يُمكننا أن ننكر تأثير اللغة العربية بما مرّ بها من مأسٍ، وأخزها العولمة الجاثمة على صدرها، المُهيمنة عليها بين مخالبيها، ولكن ما زال الأمل معقوداً على مستقبل باهرٍ للعربية تنهض فيه من كبوتها، وتستجمع قواها، وتنفض الغبار عن كاهلها، فحاضرها أفضل بكثيرٍ من بعض لغات العالم، فعلى الرُغم مما مرّت به العربية من نكباتٍ، إلا أنّها تشهد مؤخراً انتشاراً وإقبالاً على تعلّمها من الأعداء قبل الأبناء، فقد أكدت الدراسات العلمية أنّ العربية جزءٌ من المنظومة الواجبة والمُلحة، لإصلاح المجتمع العربي الشامل في شتى مناحي الحياة. ولكي تبقى اللغة العربية في أوج قمتها، لا بُدّ من تعلّمها سليمةً من العيوب، خاليةً من الأخطاء، فقامت فكرة هذا البحث على تحليل الأخطاء اللغوية، للذين يريدون تعلّم اللغة العربية الفصحى تعلّماً سليماً من الأخطاء، وكيفية معالجتها إن وُجدت، واعتمد في عمله على المنهج الوصفي، مع الاستعانة بالتحليل في رصد الأخطاء اللغوية المُتحققة، ثم القيام بوصفها وتحليلها، ومن ثمّ تصويبها وعلاجها، فمن هنا تظهر ضرورة تحديد الأخطاء اللغوية في مختلف مستوياتها تجنباً للوقوع بها، مع محاولة إلقاء الضوء على الآلية التي تُسهّم في تعلّم اللغة العربية الفصحى خاليةً من الأخطاء، والارتقاء بها عن طريق تخديم اللغة العربية في المدارس والمعاهد والجامعات.

الكلمات المفتاحية: اللغة العربية الفصحى، الأخطاء اللغوية، رصد الأخطاء، معالجة الأخطاء، المنهج الوصفي، تخديم اللغة.

2. Nahiv Hatalarının Analizinin Arapça Fusha Dilinin Öğrenimi ve Öğretimine Etkisi ve Bunların Çözüm Yöntemleri¹

Abdul Malek SALEH²

APA: Saleh, A. M. (2025). أثر تحليل الأخطاء النحوية في تعلم وتعليم اللغة العربية الفصحى وكيفية معالجتها. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 16-15. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15480713>

Öz

Arapça dili, hala onu yok etmeyi ve marjinalleştirmeyi amaçlayan gizli düşmanca saldırılara maruz kalmaktadır. Ancak, Arapça kutsal bir dildir; itibarı tanınmış, tarihi ise evrensel bir öneme sahiptir. Bu nedenle, Arapçayı savunmak gereklidir, çünkü bu dil bizim kimliğimizdir. Arapça, kendisini ayakta tutan ve uzun bir süre boyunca görevini yerine getirmesini sağlayan birçok özelliğe, niteliğe ve unsura sahiptir. Bu da gelecekteki başarısına katkı sağlayabilir. Arapça'nın maruz kaldığı felaketlerden, en son olarak da dilin üzerinde etkili olan küreselleşmeden etkilendiğini inkâr edemeyiz. Ancak Arapçanın geleceği konusunda hâlâ büyük bir umut vardır. Dil, kendi çöküşünden kurtularak toparlanabilir, gücünü yeniden toplayabilir ve üzerindeki tozu silkebilir. Günümüzde, yaşadığı tüm zorluklara rağmen Arapçanın durumu, dünyanın bazı dillerine kıyasla çok daha iyidir. Dahası, Arapça, son dönemde, yalnızca kendi halkı değil, aynı zamanda düşmanları tarafından da öğrenilmeye yönelik büyük bir ilgi görmektedir. Bilimsel araştırmalar, Arapçanın hayatın çeşitli alanlarında kapsamlı bir Arap toplumu reformu için gerekli ve acil bir sistemin parçası olduğunu doğrulamaktadır. Arapça'nın en yüksek seviyede kalabilmesi için dilin hatalardan arınmış ve kusursuz bir şekilde öğrenilmesi şarttır. Bu çalışmanın amacı, Arapça Fusha dilini doğru ve hatasız öğrenmek isteyenlerin dil hatalarını analiz etmek ve bu hataları düzeltme yollarını ortaya koymaktır. Araştırma, betimleyici yöntemle dayanmakta ve dil hatalarının tespiti, tanımlanması, analiz edilmesi, düzeltilmesi ve tedavi edilmesi amacıyla analiz yönteminden faydalanmaktadır. Bu bağlamda, dil hatalarının farklı düzeylerde tespit edilmesi ve bu hataların önlenmesi için çaba gösterilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda, Arapça Fusha dilinin hatasız öğrenilmesine katkı sağlayacak mekanizmalara ışık tutulması ve dilin okullarda, enstitülerde ve üniversitelerde daha etkin bir şekilde kullanılması hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Fusha, dil hataları, hata tespiti, hata düzeltme, betimleyici yöntem, dilin etkin kullanımı.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %13

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 27.03.2025-**Kabul Tarihi:** 20.05.2025-**Yayın Tarihi:** 21.05.2025; DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15480713>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr. Öğrencisi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü / PhD Student, Dicle University, Institute of Social Sciences (Diyarbakır, Türkiye), **eposta:** salehabdulmalek70@gmail.com **ORCID ID:** <https://orcid.org/0009-0008-9655-0774> **ROR ID:** <https://ror.org/0257dtg16>, **ISNI:** 0000 0001 1456 5625, **Crossref Funder ID:** 501100005719

The Effect of Analysing Nahiv Errors on the Learning and Teaching of Arabic Fusha Language and Their Solution Methods³

Abstract

The Arabic language continues to face subtle hostile attacks aimed at eradicating and marginalizing it. Nevertheless, Arabic is a sacred language, its status is well-known, and its universality is well-documented throughout history. Therefore, it is essential to defend it, as it represents our identity. The Arabic language possesses numerous features, characteristics, and elements that have enabled it to endure and fulfill its role for a considerable period, which could also help secure its future. We cannot deny that Arabic has been affected by various adversities, the latest of which is globalization, which weighs heavily on it and dominates it. However, there is still hope for a bright future for Arabic, where it rises from its setbacks, regains its strength, and shakes off the dust of neglect. Despite the challenges it has faced, Arabic remains in a better position compared to some other world languages. Furthermore, Arabic has recently witnessed a growing interest in learning it, not only by its own people but also by outsiders. Scientific studies have confirmed that Arabic is an essential and urgent part of the comprehensive reform needed for Arab societies in various aspects of life. To maintain the Arabic language at its peak, it must be learned free of flaws and errors. This study focuses on analyzing linguistic errors made by those who aim to learn Modern Standard Arabic (Fusha) accurately and error-free and explores ways to address these errors. The study adopts a descriptive methodology, utilizing analysis to identify linguistic errors, describe them, analyze them, and subsequently correct and address them. Hence, it is vital to identify linguistic errors at various levels to avoid them and to shed light on mechanisms that contribute to learning Modern Standard Arabic error-free. Additionally, the study aims to elevate the status of Arabic through its effective implementation in schools, institutes, and universities.

Keywords: Modern Standard Arabic, linguistic errors, error identification, error correction, descriptive methodology, language implementation

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %13
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 27.03.2025-**Acceptance Date:** 20.05.2025-**Publication Date:** 21.05.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15480713>
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

المدخل

إنَّ الوقوف على المعنى اللغوي لكلمة (الخطأ) يُفضي إلى معانٍ مجانبية الصواب، بمعناه المطلق، وهذا الإطلاق للمعنى اللغوي للكلمة يجعل (الخطأ) مفهوماً شاملاً لجوانب معنوية ومادية مختلفة، ولعلَّه يُشير في الوقت ذاته، إلى ترابط الجانبين المعنوي والمادي؛ فما من خطأ معنوي إلا ويترتب عليه خطأ مادي، والعكس صوابٌ أيضاً، ومن أنواع الخطأ المادي الخطأ اللغوي مشافهةً وكتابةً. والخطأ اللغوي بمعناه الاصطلاحي: "انحرافٌ عما هو مقبول في اللغة بحسب المقاييس التي يتَّبِعُها الناطقون بهذه اللغة". (نعجة، 2012، 10/19، ص175)؛ (طعيمة، 1989، ص53)،

والمقاييس اللغوية، إنما هي طرائق اللغة في أصواتها، أو بناء مفرداتها، أو تركيب جملها وأساليبها، أو دلالات ألفاظها وتراكيبها، يُضاف إلى ذلك أخطاءٌ تتمثل في شَرَكٍ وهُم المعاني ولبسها، واضطراب دلالات تركيبها. (البطش، 2008، ص14).

وهذا داخل في صحة الأساليب اللغوية، وحائل دون فهمها، فكل ما جانب هذه الطرائق المتعلقة بمنظومة اللغة المكتوبة، أو المنطوقة داخل في الخطأ اللغوي، ومنبوءٌ في فكر الجماعة اللغوية، والقائمين على معايير الصحة والصواب اللغويين، أولئك الذين نصبوا أنفسهم حُرَّاساً لغويين، أو كانوا من القائمين على عملية تعليم اللغة في مستواها الفصيح. إنَّ معنى (الخطأ) في الاستعمال اللغوي الراهن يشبه أن يكون مرادفاً لمصطلح (اللحن) في القديم، والقول فيه مُوازٍ القول فيما كانت تلحن فيه العامة والخاصة قديماً، وقد اجتهد الدكتور (صباحي صالح) في تحديد دلالة (اللحن) بمعنى: (مخالفة التعبير الصحيح)، حين استبعد أن يكون اللحن قد عُرف لدى العرب قبل اختلاطهم بالأعاجم، وأنه لم يكتسب هذا المدلول الخاص إلا في وقت متأخر بعد أن تعارف الناس على تعبير معناه اللغوي الأصلي. (قدور، 1996، ص54).

بدأ علماء اللغة العرب من أجل مواجهة (اللحن) بتأليف مصنفات، تهدي إلى جادة الصواب اللغوي، وكانت تلك المصنفات على ضربين: ما تلحن فيه العامة، وما تلحن فيه الخاصة. وهاهنا أنَّ البدء في التأليف بالضرب الأول حين كان لحن الخاصة نادراً، لا يستوجب التأليف فيه، ولَمَّا فشا اللحن عند الخاصة، وفي لغة الكتابة، وصارت لغة العامة لحناً كلها، أفرد التأليف بلحن الخاصة. (النجار، 1986، ص14).

ومن أشهر مصنفات (لحن العامة): (ما تلحن فيه العوام) للكسائي (ت189)، و(إصلاح المنطق) لابن السكيت (ت244)، و(أدب الكاتب) لابن قتيبة (ت276)، و(لحن العوام) للزبيدي (ت379)، و(درة الغواص في أوهام الخواص) للحريزي (ت516)، حتى (شرح درة الخواص) للخفاجي (ت1069). (قدور، 1996، ص56)، (الخولي، ص40-41).

وإنَّ الناظر في تاريخ تأليف هذه المصنفات، المتأمل فيه ليجد تاريخها دلالة على بدء انتشار اللحن في لغة العرب ومن خالطهم، وسعى إلى التكلم بلغتهم، فأثر كل منهما في الآخر، كما يجد حرص أولئك العلماء على لغتهم من خلال الحرص على اكتسابها اكتساباً صحيحاً، ولعل نهج أولئك العلماء جعل تلك المصنفات داخلة في منحى لغوي خاص، ضمن الهدف التعليمي العام والأساسي لكل علوم اللغة في ذلك الزمن. ولعلَّ ما يميز (اللحن من الخطأ) خصوصية الأول مقابل دلالة الثاني على المعنى العام؛ فالأول ظهر نتيجة الاختلاط بالعجم، ولا يكون إلا في لغة (قولاً)، وأما الخطأ فيكون في اللغة والفعل مشافهةً وكتابةً. (بوزي، 2016، ص3).

وبآتي تلخيص مسألة (الخطأ اللغوي، واللحن) فيما قاله الدكتور (نهاد الموسى) إنَّه بابٌ في العربية قديمٌ، ومتصل، يشبه أن يكون ثرائاً لغوياً قائماً برأسه، ويُمثل منهجاً عربياً في هذه المسألة، يُوازي ما يباشره البحث اللغوي الحديث من مناهج تحليل الخطأ، وهو باب في التحليل اللساني التقابلي، واللسانيات التطبيقية، مشهورٌ ومستفيضٌ، بل هو لونٌ من ألوان التخطيط اللغوي بمفهومه المعاصر؛ إذ ظل تدبيراً جاهداً يعمل في رصد مسيرة العربية، ويسعى إلى توجيهها وفق منطلقات ثقافية حضارية مُقدرة. (نهاد، ص17).

وتحليل الأخطاء (Error analysis)، مصطلح تستخدمه اللسانيات التطبيقية في تعليم اللغة، يدرس لغة المتعلم نفسه التي ينتجها وهو يتعلم. (الراجحي، 1995، ص49).

والمقصود بالأخطاء هنا، تلك المتعلقة بضعف في نظام اللغة المتعلمة، ومخالفته على نحو من الانحاء؛ أي استعمال القواعد الخاطئة أو الخطأ في استعمال القواعد الصحيحة، المؤدي إلى جمل سيئة الصياغة ظاهرياً. (الأمين، 1982، ص140).

وهناك فرق ما بين (الخطأ والغلط) اللغويين، وقد أوضح "كوردن" Corder أن زلة اللسان (Lapsus) تعني الأخطاء الناتجة عن تردد المتكلم، وما شابه ذلك، لكن الغلط (Mistake) ناتج عن إتيان المتكلم بما لا يناسب الموقف، وأما الخطأ (Error)، فهو ذلك النوع من الأخطاء التي يُخالف فيها المتحدث أو الكاتب قواعد اللغة عندما يعي الإنسان عن جهة صوابه من غير تعمّد، فكأن الغلط خطأ أدائي قد يكون تخمينياً عشوائياً أو هفوةً، تدل على فشل في الإفادة من نظام يعرفه المتحدث معرفة صحيحة، والناس جميعاً يقعون في أغلاط، في لغتهم الأولى أو في لغتهم الثانية، وصاحب اللغة قادر على معرفة هذه الأغلاط أو الزلات وتصحيحها؛ إذ لا تنتج عن قصور في القدرة اللغوية، بل عن نقصان عارض يعرّض عملية إنتاج الكلام؛ كالتردد أو زلة اللسان، أو العبارة العشوائية الخاطئة نوعياً. (دوجلاس، 1994، ص204)

وأما ما يخص دراسة الأخطاء اللغوية عند تعلّم اللغة وتعليمها، وتحليل الناتج اللغوي - ولا سيما في تمظهر الخطأ اللغوي - فمجال دراسته اللسانيات التطبيقية في جزئية تعليم اللغة وتعليمها، وهذا ما يجعل العلوم السابقة مُتصلةً باللسانيات التطبيقية، ويحتّم على الباحث في كل منها العلم بالعناصر الخارجية المنفصلة / المتصلة في الآن نفسه بموضوع بحثه، وتحديد هدفه بدقة علمية، ليتمكن من عزل تلك العناصر.

1- نشأة نظرية تحليل الأخطاء

ظهرت نظرية تحليل الأخطاء اللغوية بعد ظهور قصور نظرية التباين (Contrastive analysis) على يد "لادو" (Lado) في الخمسينات من القرن العشرين، التي ذهبت إلى أنّ الأخطاء في تعلم اللغة الثانية ناتجة عن النقل السلبي (Negative tranference)، أو التداخل (Interference) بين اللغتين (الأم والأجنبية)، لكن حقيقة التشابه أو الاختلاف بين النظام اللغوي في لغتين من جهة، وعملية تعلم اللغة القائمة على الفهم والتعبير من جهة أخرى أمران مختلفان، ولذلك فالتنبؤ بتأثير تعلّم لغةٍ أخرى ينبغي ألا يقوم على مقارنة الخصائص البنوية، بل على الطريقة التي يستطيع المتعلم بموجبها تمثّل هذه الخصائص، وتعلمها (خرما، 1988، ص77).

وعند إجراء الدراسات على أخطاء المتعلمين المنتجة فعلاً، اتضح أنّ القدرة التكهنية للتحليل التقابلي ليست صادقةً صدقاً كاملاً، بدليل عدم التنبؤ بالأخطاء المُرتكبة فعلاً (خرما، 1988، ص173).

ومن هنا نشأت نظرية تحليل الخطأ؛ فسبب الأخطاء ليس التدخل من اللغة الأم فحسب، بل هناك أسباب أخرى داخل اللغة / الهدف، وهذه الأسباب تطويرية، مثل: أسلوب التعليم والدراسة والتعود والنمو اللغوي، وطبيعة اللغة المدروسة، كل هذه العوامل لها أثرها فيما يواجهه الدارسون من مشكلات، بصرف النظر عن أوجه التشابه، أو الاختلاف بين لغة الدارسين، واللغة الثانية التي يتعلمونها في كثير من الأجيال (الأمين، 1982، ص140).

ويتجه تحليل الأخطاء نحو تحليل الخطأ نفسه؛ لفهم سببه ومعرفة طريقة تجنبه، ضمن أهداف عملية تعليم اللغة (الأمين، 1982، ص164).

ولا يقف عند حدّ دراسة الخطأ الصوتي، أو الصرفي أو النحوي وغيره، إنما يدرس مظاهر الضعف اللغوي كافة، مما يتصل بهدف حُسن التواصل اللغوي، وما يرافقه من وظائف أخرى تحملها التراكيب اللغوية في طلبات الأداء اللغوي، ومن الأخطاء اللغوية تلك النقائص التي تستدعي التدريب على الأنماط الأساسية للغة، والتناسق والانسجام الحواري (كايسة، ص176).

أما النوع الأول فهو الصادر عن زلات اللسان (الغلط اللغوي)، والنوع الثاني فاسمه (الخطأ اللغوي)، وكلاهما وارد عند متعلم اللغتين الأم، والثانية، وإنّ أبناء اللغة العربية ليقعون عند استعمال المستوى الفصيح في النوعين السابقين (الخطأ، والغلط اللغويين)، لكنّ الذي يدعوا إلى فصل أحدهما عن الآخر أدبيات الفصل المنهجي، المتعلق بالمتطلبات العلمية المحضة، فالأول يطلبه بحث علمي اللغة النفسي والأعصابي، والثاني يطلبه بحث تحليل الأخطاء عند قيام عملية تعلم اللغة، وتعلمها في اللسانيات التطبيقية.

أما منهج تحليل الأخطاء اللغوية فيقوم على ثلاث مراحل: تحديد الأخطاء اللغوية ووصفها، وتفسيرها، وتصويبها، وعلاجها. (الراجحي، 1995، ص50-51).

أ- تحديد الأخطاء اللغوية، ووصفها

لا بُدَّ عند تحديد الأخطاء اللغوية من البدء بتحديد مادة تحليل الأخطاء اللغوية، فبالإمكان تقسيم الأعمال الكتابية التي يؤديها المتعلمون، إلى تعبير تلقائي حرّ، وتعبير موجه (ترجمة، تلخيص، إعادة صياغة، إعادة سرد القصص). والتمييز بين التعبيرين، قائم على أساس اختيار المتعلم لرسالته، وأدائه الرسالة اللغوية المُعطاة له، وهناك مسألة فهم الرسالة الأصلية، واحتمال أن يحتوي النص الذي يُعبر به المتعلم نصوصاً محفوظة حفظاً كلياً، أو جزئياً، ولكنَّ التعبير التلقائي يُتيح له أن يتفادى عمداً مجالات لغوية، يشعر بعدم تأكده من أدائها أداءً لغوياً صحيحاً، ومن أجل ذلك فإنَّ مادة التعبير الموجه مادة مثيرة للأخطاء (Errorprovoking) مثل الاختبار، لكنَّ التعبير التلقائي يساعد على تفادي الأخطاء (Errorevading) (الأمين، 1982، ص143).

من أجل تحاشيها، يجب استخلاص أخطاء الأداء الإنتاجي، من المواد اللغوية المنتجة بعفوية في إطار اتصالي، ولا بُدَّ من مادة لغوية ينتجها المتعلم تلقائياً كالتعبير الحر، والمقال، والقصص، والحوار، الشفوي الحر، وإن كان ذلك لا يعني استبعاد تصميم نماذج لاستخلاص الأخطاء (الراجحي، 1995، ص52).

يجري وصف الأخطاء اللغوية في مستويات الأداء كلها: الأصوات، الصرف، والنحو، والدلالة، والمستوى الكتابي الذي يعكس الأداء اللغوي ذي المستويات السابقة عند الكتابة، ويل كل خطأ على خلل ما في قاعدة من قواعد النظام (الراجحي، 1995، ص51). وما يهم في وصف الخطأ هو ذلك الوصف الذي يبين مجالات اختلاف قواعد التحقيق (Realization) في اللغة الهدف عنها في كلام المتعلم أو لهجته (الأمين، 1982، ص146). وتكاد الأخطاء تنحصر في الأنواع الآتية: حذف عنصر، زيادة عنصر، اختيار عنصر غير صحيح، ترتيب العناصر ترتيباً غير صحيح (الراجحي، 1995، ص53).

2- مستويات الخطأ اللغوي

تتألف اللغة العربية من عدة مستويات لغوية، تنمهي جميع هذه المستويات عند الاستخدام الفعلي للغة، لتغدو اللغة نسيجاً واحداً، يصعب الفصل بين من مستوياتها عندئذٍ، ويؤثر كل خطأ منها في الآخر على نحو يؤكد تكامل اللغة نفسها، وتتعلق مستويات الأخطاء اللغوية بأسباب الأخطاء نفسها، فما الفصل بين ذلك كله إلا لأغراض الفصل المنهجي الذي يطلبه البحث العلمي.

أ- أخطاء المستوى الصوتي

تنشأ الأخطاء الصوتية من أسباب، أولها: تأثير اللهجات العامية في نطق الأصوات الفصيحة. (البطش، 2007، ص65). ومن اعتاد في لهجته على نطق الأصوات الصائتة، وفق كيفية خاصة ب لهجته، فسجد انعكاس ذلك خطأ صوتياً في أدائه اللغوي، يترتب عليه خطأ إملائي بحسب استحكام تلك العادة اللهجية، ومن اعتاد في لهجته أن يُعبر، عن (البيض) بقوله: (بيظ)، فمن المتوقع وقوعه في أخطاء مماثلة خلال أدائه ألفاظاً مشابهة، ومن كان من سمات لهجته استعمال (الزاي) مكان (الطاء)، سيكون كلامه معرضاً لتسرُّبه إلى موقع (الطاء) (عمابرة، 1/34، ص65).

وفي مثل هذه الحالات يقع السامع في حيرة، حين تمتاز اللغة الفصيحة بصوت يُغيّر شكل الرمز المكتوب (الحرف)، ومعناه، مثل: (أنت ضالع في الأمر / أنت ظالع في الأمر)، استيقظ الولد / استيقظ الولد (زايد، 2006، ص172 - 173).

وتغير نطق صوت (الضاد) ليصبح طاءً، يهني تغيير (Alteration) مخرج هذا الصوت، وصفته إلى مخرج (الطاء)، وصفته الاحتكاكية المطبقة (بشر، 2000، ص590).

ب- أخطاء المستوى الصرفي

يُعد الخطأ في المستوى الصرفي خطأ مفصلياً؛ يترتب عليه أخطاء متعددة في المستويات الصوتية، والنحوية، والمعجمية، والدلالية، والإملائية، فالصرف بؤرة النظام اللغوية ونقطة المركزية، وإذا كان الصرف مقدمة ضرورية لدراسة النحو، فإن الخطأ في المستوى الصرفي يبني عليه خطأ في المستوى النحوي / النظمي، فلا تُعرف الوظيفة النحوية لكلمة ما إلا بمعرفة البنية الصرفية للكلمة المتعلقة بها، أو السابقة لها في التركيب، مثل: زيد قارئ كتاباً، فموقع كلمة (كتاباً)، لا يمكن معرفته إلا إذا عُرفت كلمة (قارئ) على أنها اسم فاعل. (الراجحي، 1973، ص8).

إذ لا يمكن الفصل بين المستويات اللغوية إلا فصلاً منهجياً؛ وحين يُقرر في علم الصرف أن الاسم إما أن يكون مفرداً، أو مثنىً، أو جمعاً، يدرك في الحال أنَّ قيمة هذا الأمر تظهر على مستوى الجمل عند النظر في قواعد المطابقة بين وحدات هذه الجمل (بشر، 1986، ص29).

يشمل الخطأ الصرفي كل خطأ واقع في الأبنية الصرفية، وملحقاتها، من أجزاء صرفية، كالسوابق (Prefixes)، واللاحق (Suffixes)، والأحشاء (Infixes) (داود، 2001، ص161-162).

وما ترتب عليها من عدم تحقيق التفاعل السليم بين هذه العناصر: مثل اختيار بنية لغوية خاطئة، أو حذف عنصر لغوي، أو زيارة عنصر، أو الخطأ في ترتيب هذه العناصر، والخطأ في عمليات الإعلال، والإبدال، والإدغام، وغيرها (نعجة، 2012، ص181).

ومثل الأخطاء التي مردها إلى (الازدواجية) التعجب، ممّا دلّ على لون بصيغة (أفعل)، مثل: ما أبيض الثلج، والصواب قول: ما أشدّ بياض الثلج، ومن ذلك قياس التراكيب الآتية: (قاسوا، رمّوا، دُعوا) على بناء التراكيب: (جلسوا، أكلوا، تابوا) بإغفال تحريك (الحروف) السابقة لللاحقة التصريفية (واو الجماعة) بالفتح، (عمارة، 2007، 1/34، ص63 - 64). ومثل ذلك عدم أكثرات التعبير العامي بالفروق الدقيقة لأوزان اسمي (المرة، والهيئة)، فجميع ما كان على وزن (فعللة) يتحول إلى (فعللة) مع عدم الالتفات على الفرق الوظيفي للاسمين، مثل: (جلسة وجلسة)، ومثله عدم الالتفات على قاعدة صياغة اسم المكان من الفعل الثلاثي مكسور العين، مثل: (معرض)، فيقال: (معرض)، وإن كان الاستعمال المحكي العامي يُراعي تطبيق القاعدة في بعض صورته، مثل: مجلس، وهذا عائد على غياب القاعدة في اللغة المحكية، والاعتماد على ما يشيع من غير محاكمته، وتبين صحته من خطئه (عمارة، 2007، 1/34، ص64).

3- علاج الأخطاء في ميدان تعلّم اللغة وتعليمها

أ- كيفية التعامل مع الأخطاء اللغوية

ليس الخطأ اللغوي جريمة ينبغي معاقبة المتعلم عليها، إنما هو عرض فكري ناتج عن أسباب مختلفة، جديرة بالبحث والدراسة، للوصول على العلاج المناسب؛ فانتشار الخطأ اللغوي وشيوعه ليس المرض، بل هو عرض من أعراضه ونتيجة من نتائجه، وسببه الأول خوف العربي نت تعلّم مبادئ لغته، واستصعاب علومها (العبري، 2006، ص13).

ولعلّ الانطلاق في التعامل مع الأخطاء اللغوية من مبدأ فهم طبيعة المرحلة العمرية للمتعلم، كفيل بنشر الهدوء العملي والمعرفي، وإبعاد التوتر الذي يمكن أن يفرض نفسه على الساحة التعليمية، ويعيث فيها فساداً، فيزيد الواقع التعليمي سوءاً. وإنّ الانطلاق من مبدأ عدم محاربة (الخطأ اللغوي) بوصفه ذلك العرض البشري، يستلزم معرفة خلفيته النفسية، والمعرفية، وفهم السيرة الطبيعية لعملية التعلم، وهذا ما يستوجب على المعلم العلم بالأمور البيداغوجية الآتية، وهي: تحديد مستوى المتعلم المعرفي، قياس الصعوبات التي يصادفها، وأن يتوقع وجود صعوبات أخرى يمكن مصادفتها، إنشاء بيداغوجية مناسبة للمشكلات المُتحققة بالفعل (كايسة، ص138).

وبات معلوماً أنّ نجاح خطط التعليم، قائم على مدى تحكم المعلم في الخلفيات اللسانية للمادة اللغوية المدروسة، ومن ثَمَّ فإنّ تعليم اللغة، بوصفها ممارسة بيداغوجية، غايتها تأهيل المتعلم لاكتساب المهارات اللغوية، لا يستقيم لها أمر إلا إذا ارتكزت على الحصيلة العلمية للنظريات اللسانية، والنفسية، والاجتماعية، لأنها تسعى في جوهرها إلى إيجاد التفسير العلمي الكافي لما قد يعيق ممارسة المتكلم الفعلية للحدث اللغوي (بلقاسم، 2010، ص1).

وقد سعى البنيويون إلى تصحيح الأخطاء اللغوية تصحيحاً مباشراً وفورياً؛ منعاً من تثبيت الخطأ في ذهن منشئه؛ عندما اعتمدوا على مبدأ التصحيح الفوري للأخطاء فلا تصبح عادة ملازمة للمتعلم. لكنّ التواصليين تأثروا بالاتجاه المعرفي في علم النفس الذي يتبنى تصرفاً إيجابياً إزاء ما يسميه الأخطاء اللغوية، وأنه لا يمكن محاربتها؛ لأنها تدرج ضمن السيرة الطبيعية للتعلم (كايسة، ص138).

فإذا كانت البينونة تحرص على سلامة الأداء اللغوي، عندما ركزت على تصحيح الخطأ، وإبراز مواطنه للمتعلم الأجنبي، فإن التواصلية تحرص على استمرار المتعلم في الكلام، فلا فائدة من إيقافه من أجل خطأ جزئي، لأننا نمنع بذلك اندفاعه، ونضيق عليه أفكاره، وتميل التواصلية إلى إصلاح الخطأ الكلي الذي يحول دون إفادة الإبلاغ (الكشو، 2015، ص234).

وهذا يعني ضرورة الإفادة مما قدمته (البنوية، والتواصلية) في هذا المجال؛ حتى يروم العلم ثمار عملية شاملة جوانب العملية التعليمية للغة. ولا يفهم من قبول الخطأ اللغوي أنه يُقبل كما هو على قباحة الخطأ، وسوء الوقوع فيه، إنما يمكن وصف هذا القبول بالسكوت المبرر، أو إنه مرحلة آنية ريثما يصل المتعلم إلى مرحلة تعليمية تتجاوز الخطأ، ثم يضع المعلم التعامل معه في مكانه الصحيح؛ فما يبرر التصرف الذي يرضى عن الغلط إنما هو انتهاز نهج نظرية التعلم (المعرفية) التي وقع عليها اختيار المنهجين، وهدف اكتساب الملكة التبليغية التواصلية، وهذا ما جعل هؤلاء التواصليين يؤكدون ضرورة تقبل الغلط إذا كان غير مسبب تشويهاً للرسالة المؤداة، وإن تشجيع المعلم للمتعلم على إزالة العوائق أمام محاولات التواصل، تكون نتيجة المباشرة توسيع إمكانيات التعبير التلقائي، يُضاف على ذلك أن المنهجية الجديدة تحتل على إثارة الأغلاط أو الأخطاء حين لا تظهر، وانطلاقاً من اللحظة التي يحاول فيها (الديداكتيكيون) أولاً فهم الخطأ بدلاً من رفضه، وإدماجه في الفعل التربوي ثانياً، فإنهم بصدد تطبيق فعليٍّ لبيداغوجيا الخطأ (كايسة، ص138).

الخاتمة

بعد الوقوف على المعنى الحقيقي لكلمة (الخطأ) وأن معناه في الاستعمال اللغوي الراهن يشبه أن يكون مُرادفاً لمصطلح (اللحن) في القديم، وبعد استعراض موجز عن نشأة نظرية تحليل الأخطاء، وبيان منهج تحليل أخطائها، وأنها تكون على ثلاثة مراحل، تحديدها أولاً، ثم تفسيرها ثانياً، ثم تصويبها وعلاجها. فتبين أن الأخطاء اللغوية ليست هدفاً في حد ذاتها في نظرية (تحليل الأخطاء) إنما هي علامة على أمر مُحدد، وهي باعث عمليٍّ يحدد المشكلة في تعلم اللغة، وتعليمها، وذلك فإن تحليل الأخطاء وسيلة وليست هدفاً، أو غاية، وغايتها الكشف عن الخطأ لمعالجته، وما يهم هنا هو البحث عن إجابة للسؤال الآتي بشقيه: كيف نواجه الأخطاء، وكيف نتلافاهما؟

وتكمن أهمية تحليل الأخطاء اللغوية في الآتي:

- معرفة الإستراتيجيات التي يعتمد عليها الإنسان في اكتساب اللغة.
- معرفة مواطن الصعوبة والسهولة في المستويات اللغوية كلها.
- المساعدة في إعداد المحتوى التعليمي إعداداً مناسباً.
- مراجعة الأهداف، والطرائق، وأساليب التقويم، وتقنيات التعليم.
- اقتراح أساليب لمعالجة هذه الأخطاء، وتجنبها فيما بعد.

ينتج عن ذلك ما يقدمه تحليل الأخطاء من مساعدة في إنشاء قوائم الأخطاء الشائعة، والمتصفة بالعموم والتكرار، ومعرفة احتياجات المتعلمين الحقيقية، والعمل على تعزيز كفاياتهم اللغوية، ويتبع تعزيز ذلك بدء تكوين الكفاية التواصلية. ومن فوائد دراسات تحليل الخطأ على المستوى النظري: اختبار نظرية علم اللغة النفسي في تأثير النقل من اللغة الأم، فيثبت تحليل الخطأ صحة هذه النظرية، أو خطأها، وهذا عنصر مهم في دراسة تعلم اللغة، ويكشف عن كثير من الكليات اللغوية أيضاً، وتكمن أهميته الكبرى على مستوى التخطيط للمقررات الدراسية، والمقررات العلاجية، وإعادة التعليم، وتدريب المعلمين أثناء العمل على مستوى المؤسسات التربوية.

المصادر والمراجع

- ابن منظور، لسان العرب. (د. ت). تحقيق. عبد الله علي الكبير. محمد أحمد حسب الله. هاشم محمد الشاذلي. القاهرة: طبعة دار المعارف.
- الأمين. إسحاق محمد. (1982). التقابل اللغوي وتحليل الأخطاء. ل. س. ب. كوردر. ضمن مقالة بعنوان: تحليل الأخطاء. ط1.
- بروان، دوجلاس. (1994). أسس تعلم اللغة وتعليمها. ترجمة: عبد الراجحي. وعلي شعبان. بيروت: دار النهضة. د. ط.
- بشر، كمال محمد. (1986). دراسات في علم اللغة. القاهرة: دار المعارف. ط9.
- البطش، يوسف محمد علي. (2008). الأخطاء اللغوية في الصحافة الفلسطينية في انتفاضة الأقصى. إشراف: الدكتور جهاد يوسف إبراهيم العرجا. رسالة ماجستير غير منشورة. الجامعة الإسلامية. كلية الآداب. قسم اللغة العربية. غزة.
- البطش، يوسف محمد علي. (د. ت). الأخطاء اللغوية في الصحافة الفلسطينية في انتفاضة الأقصى.
- بلقاسم، بن قطاية. (2010). دور اللسانيات في تعليم اللغة العربية وتطبيقاتها على الطور الأول (الابتدائي)، إشراف: لبوخ بوجملين. رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة قاصدي مرباح ورقلة. كلية الآداب، الجزائر.
- خرما، نايف. (1988). اللغات الأجنبية تعليمها وتعلمها. سلسلة عالم المعرفة المجلس الوطني الأعلى للثقافة والفنون والآداب. العدد 126.
- الخولي، خالد. (د، ت). الأخطاء اللغوية الشائعة في الصحافة العربية. د. ط، القاهرة: الدار الذهبية،
- داود، محمد محمد. (2001). العربية وعلم اللغة الحديث. القاهرة: دار غريب. د. ط.
- الراجحي، عبده. (1973). التطبيق الصرفي. بيروت: دار النهضة العربية. د. ط.
- الراجحي، عبده. (1995). علم اللغة التطبيقي وتعليم اللغة. ط1. الإسكندرية: دار المعرفة الجامعية. ط1.
- رباع، محمد. (1999). ملامح من إشكاليات الإملاء والأداء في العربية. مجلة جامعة النجاح للأبحاث (العلوم الإنسانية) مجلد: 13 / 1.
- زايد، فهد خليل. (2006). الأخطاء الشائعة النحوية والصرفية والإملائية. اليازوري: د. ط.
- الصالح، صبحي. (2004). دراسات في فقه اللغة. دار العلم للملايين. بيروت. ط16.
- عبد الدايم، أحمد محمد. (د. ت). من أوام المتقنين في أساليب العربية. ط1. دار الأمين. العجوزة.
- العبري، خالد بن هلال بن ناصر. (2006). أخطاء لغوية شائعة. ط1.
- عليك، كايسة. (د. ت). المرجعية اللسانية للمقاربة التواصلية في تعليم اللغات وتعلمها: مكونات الكفاية التواصلية لدى متعلمي السنة الخامسة من التعليم الابتدائي أنموذجاً.
- عمارة، بوزي. (2016). الأخطاء الإملائية والنحوية في التعليم السنة الأولى متوسط أنموذجاً. رسالة ماجستير غير منشورة. إشراف الدكتور: دكار أحمد. جامعة أبي بكر بلقايد. كلية الآداب. الجزائر.
- عميرة، حنان إسماعيل. (2007). الازدواجية والخطأ اللغوي. مجلد 34 / 1. مجلة دراسات. الجامعة الأردنية.
- عميرة، حنان إسماعيل. (2007). الازدواجية والخطأ اللغوي. مجلد 34. ع1. مجلة دراسات. الجامعة الأردنية.
- قدور، أحمد محمد. (1996). مصنفات اللحن والتنقيف اللغوي حتى القرن العاشر الهجري. وزارة الثقافة. دمشق. د. ط.
- الكشو، رضا الطيب. (2015). توظيف اللسانيات في تعليم اللغات. إصدار مجمع اللغة العربية على الشبكة العالمية. ط1.
- كمال بشر. (2000). علم الأصوات. القاهرة: دار غريب. د. ط.
- الموسى، نهاد. (د. ت). العربية وأبنائها. أبحاث في قضية الخطأ وضعف الطلبة في اللغة العربية. د. ط، د. م.
- النجار، محمد علي. (1986). لغويات وأخطاء لغوية. د. ط.
- نعجة، سهى. أبو مغنم جميلة. (2012). تحليل الأخطاء الصرفية للناطقين بغير العربية في ضوء تقاطعاتها اللغوية. مجلة

جامعة تكريت للعلوم الإنسانية. مجلد 19 / 10. تشرين الأول.

Kaynakça

- Abdu'd-Dâim, Ahmed Muhammed. *Min Evhâmi'l-Müsekkafîne fî Esâlîbi'l-'Arabiyye*. 1. Baskı. Acurze: el-Emin.
- Aleyk, Kayse. *el-Merci'ıyyetü'l-Lisâniyye li'l-Mukârabâti't-Tevâşuliyye fî Ta'limi'l-Lugât ve Ta'allumiha*.
- Amâra, Bûzî. (2016). *el-Ahtâü'l-İmlâiyye ve'n-Nahviyye fî't-Ta'lim es-Seneti'l-Ulâ Mutevasıt Enmûzecen*. Danışman Dekâr Ahmed. Yüksek Lisans Tezi, Tlemcen Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Cezayir.
- Amâra, Hanân İsmail. (2007). *el-İzdiveciyye ve'l-Haşa'ül-Lugavî*. Cilt 34/1. Dürasât Dergisi, Ürdün Üniversitesi.
- Amâra, Hanân İsmail. (2007). *el-İzdiveciyye ve'l-Haşa'ül-Lugavî*. Cilt 34/1, *Dürasât Dergisi, Ürdün Üniversitesi*.
- Batş, Yusuf Muhammed Ali. (2008) *.el-Ahtâü'l-Lugaviyye fî's-Şahâfeti'l-Filistinîyye fî İntidâfeti'l-Akşâ*. Danışman Cihad Yusuf İbrahim el-Arca. Yüksek Lisans Tezi, İslam Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili Bölümü, Gazze,.
- Batş, Yusuf Muhammed Ali. *el-Ahtâü'l-Lugaviyye fî's-Şahâfeti'l-Filistinîyye fî İntidâfeti'l-Aqşâ*.
- Belkasım b. Kataya. (2010). *Dirâsâtü'l-Lisâniyyât*, nşr. Lübh Bucemlin, Yüksek Lisans Tezi, Kasdi Merbah Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Cezayir.
- Beşir, Kemâl Muhammed. (1986). *Dirâsât fî 'İlmi'l-Luğa*. Kahire: Dârü'l-Maârif, 9. Baskı.
- Brown, H. Douglas. (1994). *Usûsu Ta'allumi'l-Luğa ve Ta'limihâ*. nşr Abdurrahman Râcihi ve Ali Şaban. Beyrut: Dârü'n-Nahda.
- Dâvud, Muhammed Muhammed. (2001). *el-'Arabiyye ve 'İlmu'l-Lugâti'l-Hadîs*. Kahire: Garib.
- Halid b. Hilâl b. Nâsır el-Abri. (2006). *el-Ahtâü'l-Lugaviyye's-Şâ'î'a*, 1. Baskı.
- Hûlî, Halid. *el-Ahtâü'l-Lugaviyye's-Şâsi'a fî's-Şahâfeti'l-'Arabiyye*. Kahire: ez-Zehabî Yayınevi.
- Hurme, Nayif ve Haccâc, Ali. (1988). *el-Lugâtu'l-Ecnebiyye: Ta'limuha ve Ta'allumuha*, Sayı 126.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-'Arab*. nşr. Abdullah Ali Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah ve Haşim Muhammed Şâzelî, Kahire: Dârü'l-Maârif.
- Kadûr, Ahmed Muhammed. (1996). *Muşannafâtü'l-Laḥn ve't-Teskîfu'l-Lugavî Ḥattâ'l-Ḳarni'l-Âşiri'l-Hicrî*. Suriye Kültür Bakanlığı, Şam,.
- Kemâl Beşir. (2000). *'İlmu'l-Eşvât*. Kahire: Garib.
- Mûsâ, Nihad. *el-'Arabiyye ve Ebnâühâ Ebḥâs fî Ḳaḍiyyeti'l-Haşa ve Ḍa'fi't-Tullâb fî'l-Lugâti'l-'Arabiyye*.
- Naâce, Suhâ ve Ebû Mağnem Cemîle. (2012). *Tahlîlü'l-Ahtâi's-Sarfiyye li'n-Nâtıkîne bi-Ġayri'l-'Arabiyye fî Ḍav'i Takâṭu'âtihâ'l-Lugaviyye*. Tikrit Üniversitesi Beşerî Bilimler Dergisi, Cilt 19/10.
- Neccâr, Muhammed Ali. (1986). *Lugaviyyât ve Ahtâü'n-Lugaviyye*.
- Râcihi, Abduh. (1973) *.et-Taṭbîku's-Şarfi*. Beyrut: Dârü'n-Nahda el-Arabiye.
- Râcihi, Abduh. (1995). *'İlmu'l-Lugâti't-Taṭbîkî ve Ta'limu'l-Luğa*. 1. Baskı. İskenderiye: Dârü'l-Maârifü'l-Câmiyye.
- Reza Tayyib el-Keşû. (2015). *et-Tavzîfu'l-Lisânî fî Ta'limi'l-Lugât*. Dünya Diller Akademisi Yayını, 1. Baskı,
- Rubâ, Muhammed. (1999). *Melâmiḥu'l-İşkâliyyâtî'l-İmlâiyye ve'l-Eda' fî'l-'Arabiyye*. Necce Üniversitesi Araştırma Dergisi, Beşerî Bilimler, Cilt 13/1.

Sâlih, Subhî. (2004). *Dirâsâtun fî Fıkhî'l-Luġa*. Beyrut: Dârü'l-İlm Lilmelâyîn, 16. Baskı,.

Sinî, Mahmud İsmail ve Emîn, İshak Muhammed. (1982). *et-Taġâbü'l-Luġavî ve Tahlîlül-Aĥtâi*, 1. Baskı.

Zâid, Fehd Halil. (2006). *el-Aĥtâü's-Şâ'i'atu'n-Nahviyye ve's-Şarfıyye ve'l-İmlâiyye*.

3. Bodies without Voices: Reclaiming Female Subjectivity in Anna Furse's *Augustine(Big Hysteria)*¹

Ajda EREN²

APA: Eren, A. (2025). Bodies without Voices: Reclaiming Female Subjectivity in Anna Furse's *Augustine (Big Hysteria)*. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 28-41. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15487441>

Abstract

This article explores the reclamation of female subjectivity in Anna Furse's *Augustine (Big Hysteria)* through a critical examination of how the play reconfigures the historical narrative of female hysteria. Centering on the dramatization of the real-life case of Augustine, a 19th-century patient at the Salpêtrière Hospital under the supervision of neurologist Jean-Martin Charcot, Furse's work interrogates the patriarchal dynamics that rendered women's bodies hyper-visible while simultaneously erasing their voices. Drawing upon feminist theory, the article argues that *Augustine (Big Hysteria)* functions as a radical intervention in the medicalized spectacle of female suffering by foregrounding the silenced subjectivity of Augustine. Through non-linear dramaturgy, embodied performance, and strategic metatheatricality, Furse exposes the mechanisms of gendered objectification and challenges the historical complicity of science and art in the construction of the "hysterical woman." The article further situates Furse's play within broader feminist efforts to re-narrate histories of medical violence and explores how performative strategies can restore agency to historically marginalized female figures. By reimagining Augustine not merely as a pathological case but as a resistant subject, Furse reclaims a space for female integrity—an integrity grounded not in compliance with normative discourses of health, rationality, or femininity, but in the assertion of bodily autonomy and narrative authority. The article concludes by reflecting on the significance of reclaiming such voices in contemporary feminist theatre and the ongoing relevance of critiquing institutional frameworks that continue to silence women.

Keywords: Hysteria, female body, feminist theatre, subjectivity, female integrity

¹ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography. This article is derived from his master's thesis titled 'Objectification of the Human Body in Contemporary British Theatre'.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %4

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 06.04.2025-**Acceptance Date:** 20.05.2025-

Publication Date: 22.05.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15487441>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

² Arş. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü / Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Arts and Sciences, Department of English Language and Literature (Hatay, Türkiye) **eposta:** ajdaeren@mku.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-5097-7456> **ROR ID:** <https://ror.org/056hgc41>, **ISNI:** 0000 0001 0680 7823 **Crossref Funder ID:** 501100008255

Sessiz Bedenler: Anna Furse'un *Augustine (Big Hysteria)* Oyununda Kadın Öznelliğinin Yeniden İnşası³

Öz

Bu makale, Anna Furse'un *Augustine (Big Hysteria)* adlı oyununda kadın öznelliğinin nasıl yeniden kazanıldığını inceleyerek, kadın histerisi tarihine dair anlatıların nasıl sorgulandığını ele alır. Oyun, 19. yüzyılda Salpêtrière Hastanesi'nde ünlü nörolog Jean-Martin Charcot'nun denetimi altında bulunan gerçek bir vaka olan Augustine'in hikâyesini sahneye taşıırken, kadın bedenlerinin tarihsel olarak nasıl aşırı görünür kılındığı, buna karşılık seslerinin nasıl bastırıldığı sorunsalını merkeze alır. Feminist kuramdan yararlanan bu makale, *Augustine (Big Hysteria)*'nın, kadınların acısını tıbbi ve sanatsal bir gösteriye dönüştüren ataerkil yapıya karşı radikal bir müdahale olduğunu öne sürer. Furse, doğrusal olmayan bir dramatik yapı, bedensel performans ve metatiyatral stratejiler yoluyla, cinsiyete dayalı nesneleştirmenin araçlarını açığa çıkarır ve "histerik kadın" imgesinin oluşumunda bilim ve sanatın tarihsel işbirliğini sorgular. Makale, Furse'un oyununu, tıbbi şiddet geçmişlerini feminist bir perspektifle yeniden anlatma çabalarının bir parçası olarak konumlandırır ve performatif stratejilerin tarihsel olarak bastırılmış kadın figürlerine nasıl yeniden özne konumu kazandırabileceğini tartışır. Augustine'i yalnızca patolojik bir vaka olarak değil, aynı zamanda direniş gösteren bir özne olarak yeniden tahayyül eden Furse, kadın bütünlüğünü yeniden tanımlar. Bu bütünlük, normatif sağlık, akıl veya kadınlık anlayışına uyum sağlamakla değil, bedensel özerklik ve anlatısal yetkinlik iddiasıyla kurulur. Makale, bu tür seslerin günümüz feminist tiyatrosunda yeniden duyulur kılınmasının önemine ve kadınları susturmaya devam eden kurumsal yapıları eleştirmenin güncelliğine dikkat çekerek sona erer.

Anahtar kelimeler: histeri, kadın bedeni, feminist tiyatro, özneleşme, kadın bütünlüğü.

3

Beyan (Tez/ Bildiri): Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu makale "Objectification of the Human Body in Contemporary British Theatre" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %4

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 06.04.2025-**Kabul Tarihi:** 20.05.2025-**Yayın Tarihi:** 22.05.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15487441>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

Introduction

Throughout history, the female body has been subjected to a range of regulatory discourses and institutional practices that have sought to define, control, and often pathologize women's behavior and identity. Among these, the medical diagnosis of hysteria stands as one of the most enduring and symbolically charged mechanisms through which patriarchal power has exerted control over female subjectivity. Rooted in classical antiquity and reaching its most codified form in 19th-century medical institutions, hysteria has historically functioned not merely as a clinical category, but as a cultural narrative—one that casts women as unstable, irrational, and in need of male interpretation and intervention.

Feminist scholarship has long interrogated the gendered nature of such diagnostic frameworks, arguing that hysteria reflects not a medical reality but a sociopolitical construction—an attempt to silence female voices by pathologizing their expressions of agency, desire, and dissent. As Elaine Showalter, Susan Bordo, and Hélène Cixous, among others, have demonstrated, the label of hysteria has often operated as a means of disciplining women who resist normative gender roles or who express emotional, sexual, or intellectual autonomy. In this context, hysteria becomes emblematic of a broader cultural strategy: the reduction of women to bodies without voices, to spectacles of suffering rather than subjects of experience.

Anna Furse's *Augustine (Big Hysteria)* engages directly with this legacy, dramatizing the real-life case of Augustine—a teenage girl institutionalized at the Salpêtrière Hospital under the care of neurologist Jean-Martin Charcot in the late 19th century. Augustine's body was photographed, displayed, and studied, yet her voice remained silenced under the weight of medical and patriarchal authority. Furse's play offers a feminist reimagining of this history, seeking to restore narrative and bodily agency to a figure long confined to the margins of scientific spectacle.

This article situates *Augustine (Big Hysteria)* within the broader discourse of feminist theatre and medical humanities, exploring how Furse reclaims female subjectivity from the historical weight of the hysteria diagnosis. By examining the interplay between theatrical form, embodied performance, and feminist critique, the article argues that the play functions as a powerful intervention in patriarchal narratives that continue to regulate and suppress women's voices. In doing so, *Augustine (Big Hysteria)* challenges not only historical understandings of hysteria but also contemporary frameworks through which female identity and integrity are still negotiated.

Historical Background of Hysteria

Etymologically, the word *hysteria* stands for the Greek word *hysteron* meaning womb, the female genitalia. In antiquity, Hippocrates defined hysteria as “the disease of the wandering womb” (Wald, 2007, p. 28) and that was the reason of some hysterical symptoms like hallucinations, loss of sense in any part of the body, fainting. Haute and Geyskens explain the definition of hysteria and its roots:

Hysteria is characterised by convulsive attacks, mysterious pains in various parts of the body, an inexplicable loss of functions (speech, for instance) and conversion symptoms: corporal symptoms such as paralysis for which no clear organic cause can be found. This syndrome was already known to the Greeks. As the name 'hysteria' indicates, they linked this syndrome with the 'agility of the uterus'. The Greeks viewed hysteria as a typically female problem: the uterus travels throughout the whole body, and in this way constantly causes different symptoms in different locations (globus hystericus, pains in various parts of the body and so forth) (2012, p.11).

Hysteria was attributed to the female alone and it was believed to be caused by the lack of sexual intercourse (Wald, 2007, p. 28). According to the patriarchal thought, it was against the nature of woman because the woman is the one who is supposed to marry, bear a child and live a domestic life. Such expectations from woman were to pull her into the patriarchal order (Devereux, 2014, p. 20). After the rise of Christianity, the ancient ideas about the cause of hysteria gave place to the beliefs that hysteria was an “indicator of evil possession” (Wald, 2007, p. 28). At these times, hysteric women were regarded as witches and they were punished and even burned. Giving them immediate labels as witches, nobody was bothered to give the hysterics appropriate treatment. In the seventeenth century, hysteria was thought to be a disease to be treated, and the brain and the nervous system were the cause of it. In the eighteenth century, hysteria was feminised again (Ibid., p.28). This time, it was comprehended that women's weak psychological nature was the reason because they did not have the strength to overcome hysterical symptoms as the men did. Christina Wald states this in her book:

The feminine norm prevalent in the eighteenth century is the sensitive, excessively refined woman who is too frail and too easily impressionable to resist the hysterical symptoms of her own body and, by extension, morally dangerous influences from the outside. Because of their weaker physical constitution, women are considered more prone to hysterical symptoms and attacks than the physically and mentally more robust men (Ibid., p.29).

Wald asserts that according to eighteenth century understanding of hysteria it was not only caused by woman's physical weakness but also by her mental fragility. Its relation to the womb was relinquished. Instead, both physical and psychological state of woman became the reason.

19th Century Approaches of Hysteria: From Hypnosis to the Talking Cure

In the nineteenth century, the studies on hysteria reached the top. The lectures of Professor Jean Martin Charcot were famous as he was using hysterical women using hypnosis on hysterical women on the stage. He worked at the Salpêtrière where he began his study of hysteria. He claimed that hysteria was a hereditary disease and had psychological origins. Besides this, he maintained that although the symptoms were caused by emotions, hysterical patients did not have control over their situations. Furthermore, he thought that hysteria could also be seen in men (Showalter, 1987, p. 147-148).

The Salpêtrière Hospital in Paris served as a pivotal institution in the late 19th century for the study and treatment of hysteria, particularly under the leadership of neurologist Jean-Martin Charcot. At the time, hysteria was considered a predominantly female disorder characterized by a variety of physical symptoms without apparent organic cause, such as paralysis, fainting, and hallucinations. Charcot sought to document and understand these manifestations using a clinical and visual approach. He employed photography and public lectures to present his female patients—especially Augustine, one of his most famous subjects—as cases of medical curiosity and scientific investigation. These displays often reduced the women to passive bodies subjected to male observation and control.

Charcot also experimented with hypnosis as a therapeutic and diagnostic tool, believing it could unlock the psychological mechanisms behind hysterical symptoms. His work had a significant influence on the young Sigmund Freud, who visited the Salpêtrière in 1886 as a student and was deeply impressed by Charcot's innovative approach to neurology and the mind-body connection. However, Freud later moved away from Charcot's hypnotic techniques and, in collaboration with Joseph Breuer, developed what would become the foundation of psychoanalysis.

Freud and Breuer's alternative approach, known as the “talking cure,” shifted the understanding of

hysteria from a neurological disorder to a psychological one. Instead of hypnotizing patients, they encouraged them to speak freely about their thoughts, memories, and dreams. This method allowed repressed emotions and traumatic experiences to emerge, thereby uncovering the unconscious causes of their symptoms. Freud theorized that hysterical symptoms were symbolic expressions of unresolved inner conflicts, often related to sexuality and early childhood experiences. This marked a critical transition in the history of psychiatry and feminist thought, as the focus turned to the meanings behind the symptoms rather than the symptoms themselves.

In *Augustine (Big Hysteria)*, Anna Furse references this historical shift by staging Freud as a character who uses the talking cure in his sessions with Augustine. However, the play does not merely recount the clinical process—it also critically examines the gendered power dynamics involved. Although Freud's methods sought to give voice to the unconscious mind, they still operated within a patriarchal framework that interpreted female speech and behavior through male-defined norms. Furse's portrayal of Freud and Augustine brings these tensions to the forefront, highlighting how even therapeutic innovations like the talking cure could reinforce dominant gender ideologies unless questioned through a feminist lens.

Augustine (Big Hysteria)

In this section, Anna Furse's *Augustine (Big Hysteria)* is examined in relation to the objectification of the female body within patriarchal medical discourse and the strategies of resistance the play offers through theatrical performance. Based on the real-life case of Augustine, a teenage girl institutionalized at the Salpêtrière Hospital in 19th-century Paris and exhibited as a model of hysteria by neurologist Jean-Martin Charcot, Furse's play critically engages with how women's bodies have historically been pathologized, studied, and put on display, while their voices and subjectivity have been systematically silenced. Rather than presenting Augustine as a passive victim, Furse portrays her as a figure of resistance, reclaiming agency through bodily expression. Drawing on feminist and psychoanalytic theory—particularly Lacanian concepts of the phallogocentric Symbolic Order—the play suggests that Augustine defies her prescribed gender role and invents an alternative, embodied language to communicate what cannot be spoken. Through this reimagining, *Augustine (Big Hysteria)* exposes the intersection of gender, power, and medical authority, and offers a critical feminist intervention into the historical narrative of hysteria. This section of the article will explore how the play challenges patriarchal constructs by giving voice to a historically silenced figure, and how it reclaims female subjectivity through the medium of performance.

In *Augustine (Big Hysteria)*, the author takes the female body and its association with hysteria as a starting point and rewrites the story of Augustine. She gives us a triangle of real life characters in the play which includes Charcot, Freud and the patient, Augustine. She creates fictional versions of these real life personalities to criticise the ideas which have been taken for granted throughout history. The play takes place in the nineteenth century but it was produced in 1991. She brings forward an issue that belongs to the previous century so that the twentieth century audience can compare and contrast what has changed till then. The nineteenth century was an important era for the studies of hysteria. It was a time when Professor Jean-Martin Charcot became famous for his studies and lectures on hysteria. He was the first European theorist working on this branch. He was regarded as “the Caesar, or the Napoleon, of hysteria” (Showalter, p. xv). According to him, hysteria was a hereditary disease caused by psychological origins (Showalter, 2004, p. 147). He carried out his researches at the Salpêtrière Hospital which was the heart of the study of hysteria in that era. He developed a hypnosis technique in order to find a cure for hysterical symptoms. Sigmund Freud, who was a student at the time, had a chance to

work with him in the Salpêtrière Hospital in 1886. Freud was attracted by Charcot's lectures. However, he chose to use a new technique developed by his colleague, Joseph Breuer which was called talking therapy. By listening to patients and recording, the doctors could explore what had been hidden in the patient's mind which enabled them to reveal the patient's subconscious (Furse, 1997, p. 8). In the play, we can see Freud practicing this therapy on Augustine. As Furse explained in the introduction of the play, after reading the real life accounts of Augustine in Elaine Showalter's *The Female Malady* (1985), she decided to go to the Salpêtrière Hospital in Paris to make further research. She found the genuine copy of the *Iconographie Photographie de la Salpêtrière* which included the case studies of hysteria with sketches, photographs and written accounts. Among the patients, Augustine was the one who was photographed the most and that even caused her to become colour blind. According to the iconographies that were searched by Furse, Augustine's life story was a tragic one. At an early age, she was left with her relatives who gave her to the convent. She was exposed to harsh punishment by priests and nuns there because as "a bright, rebellious and precocious child" (Ibid., p.2) she was believed to be possessed by the Demon. When she was just thirteen, she was raped by her employer Monsieur C who threatened to kill her. The exploitation of her body continued through the years within her mother's knowledge. Her abuser was also her mother's lover. She could be considered as a child woman who suddenly found herself as sexually matured even before she had her menstruation. With a close look at her life story, it is obvious that sexual abuse that she has gone through in her past makes her hysterical. Therefore, her situation is an example of trauma. For Freud, trauma is caused by an unpleasant event that has been experienced in the past which goes back to childhood (Mollon, 2000, p. 18). He claims that sexual abuse that has been gone through in the childhood has traumatic effects on one's psychology and it results in hysterical situations. Similarly, Wald states that:

Freud's therapy uncovers that in many cases, the psychic trauma instigating hysteric conversion was caused by sexual child abuse, often by a close relative or a friend of the family; he therefore comes to develop a theory that acknowledges the importance of sexual traumata for the aetiology of hysteria (2007, p. 35).

Sexual trauma that she was exposed to in her childhood is what Augustine tries to express through semiotic language in the play. In order to reveal her suffering caused by the tragic circumstances in her childhood years, she uses her body as a mode of writing as Cixous defines it (Gamble, 2001, p. 140). Joanna Townsend mentions the relationship between hysterical action and memory in her article "Remembering the Performing Body":

The conflict between memory and the repression of memory which is at the core of the hysterical condition is thus through bodily symptoms by means of what Freud and Breuer termed as 'conversion': the hysterical symptom acts out repressed memories through the disguised, performative language of the body (2000, p. 128).

In this sense, we can say that fictional Augustine's suppressed agony in her subconscious finds a way through her hysterical actions. These actions turn into a body language for her. Although phallogocentric discourse excludes woman from the centre, woman's body can speak for itself and tells woman's own story. For example, in the lectures of Charcot, Augustine is shown as if she was the embodiment of hysteria. From time to time, she loses control of herself. Moreover, she loses some of her senses and becomes paralysed. Her grief unveils through her body movements and performance. Her mind is converted to her body and she expresses herself in an unconventional way. Similarly, Showalter considers hysteria as an emotional stress and mental conflict and she explains that the ones who are in a hysterical condition cannot find the right words to express themselves. Therefore, she maintains that they use their bodies as a way of communication (Young, 2000, p. 135).

Together with the characterisation of the renowned neurologist, Charcot, the play uncovers the patriarchal imperative who subordinates women. At the beginning of the play, Furse describes him as “witty, arrogant showman” (Furse, 1997, p. 16). As a spokes model of the male discourse which associates man with the mind and reduces woman to the body, Charcot, unrelentingly, emphasises the presupposed relationship between the body and hysteria throughout the play. For instance, he tells Freud initially:

My dear Herr Doctor. The first thing you must learn about our hysterics is that they may have particularly lively minds, excited no doubt by reading cheap novels and romances! Then they come here and spend a lot of time lying on their backs – fiction affliction! Now the disease is precipitated by some trauma no doubt and of course we cannot ignore a predisposition to hysteria, nor its hereditary basis, true. Madness breeds madness! And the past may shape the present! But we won't find the answer in her chattering, Herr Doctor. And certainly not in dreams! No, the answer lies IN THE BODY [...] (Ibid., p.34).

In this conversation, Charcot, as a representative of the patriarchal medical community, claims that madness is a hereditary disease. Although he does not directly say that it is peculiar to women, his actions show that he uses the (female) hysterics' bodies as objects of his lectures.

According to the phallogocentric ideology, women are supposed to be weak and emotional whereas men are the strong ones. However, it is only a social construction for the appropriation of woman's body standing for madness. That is how patriarchy sees the female in terms of gender as language reveals binary oppositions constructed by patriarchy which gives one superiority over the other such as mind/body, culture/nature, father/mother, sun/moon, active/passive. The female and the objects associated with her occupy the right side which makes them the other (Cixous, 1998, p. 578-84). According to the patriarchal binary thought as Cixous calls it, woman is supposed to be irrational. In order to reveal these binaries, Furse tries to show us how patriarchy subjugates woman by “creating a hospital setting with all female hysterics and all male spectators” (Aston, 2002, p. 79). In Charcot's lecture, Augustine is presented like an actress who gives us hysterical performance as a resistance to her objectification. Charcot uses her body as an object of the male gaze. Thus, Furse chooses to open the play with one of Charcot's lectures in which he attracts public attention due to his use of hypnosis and the reactions of the patients to his techniques. In the amphitheatre full of spectators, she is like a “showgirl” (Furse, 1997, p. 1) on the stage. Her body is the focus of the lecture. Charcot thinks that the hysterical body should be examined in detail as a first step to understand what hysteria is. It is clear from his words:

[...] Now all diseases come from Nature and Nature is most certainly Divine. Severe, cold, heat, wet, the restlessness of winds, all play their part in weakening the human body. There's no need to ascribe a special divinity to one disease over another. Each has a nature, power and intrigue of its own; none is hopeless or incapable of treatment, HYSTERIA INCLUDED! But firstly, WHAT IS HYSTERIA? We must begin by exploring the territory of the hysterical body, then, like cartographers, we must chart it, map out its contours, possess its enigmas... (Ibid., p.18).

We can say that he associates all diseases with the nature. He claims that nature weakens the human body. According to Cixous' explanation of the aforementioned binaries, the patriarchal ideology considers nature related to woman. In this sense, although he tries to defend that he is just “a visionary”, he is the one who uses female body insensibly as a map in order to define hysteria. For example, when he is explaining the hysteria, he shows the part of Augustine's body which is through the womb. His treatment of Augustine is as if her body is the object that can be exhibited in a gallery. He explains this saying:

[...] I am a visionary! Mine is a SCIENCE of looking (and I know those artists amongst you, will vouch for the deep revelations the mind's eye can bring forth); art has its basis, observation, experience, and reasoning. My method is a form of vivisection if you like – and these slices of life conjure answers BEFORE MY VERY EYES! [...] (Ibid., p.18).

He is just interested in the symptoms of the disease, so he uses Augustine's body as a way of proving his scientific research. He does not listen to her story. When she speaks, he immediately labels her speech as "Much ado about nothing" (Ibid., p.20). In his book, *Assault on Truth*, Jeffrey Moussaieff Masson frames this issue through Freudian psychoanalysis and refers to Freud's work in Paris:

In 1895 and 1896 Freud, in listening to his women patients, learned that something dreadful and violent lay in their past. The psychiatrists who had heard these stories before Freud had accused their patients of being hysterical liars and had dismissed their memories as fantasy. Freud was the first psychiatrist who believed his patients were telling the truth. These women were sick, not because they came from "tainted" families but because something terrible and secret had been as children (2012, p. 27).

Although Freud remains under the influence of Charcot at the end of the day, at least he tries talking therapy on Augustine. In this sense, Freud can be considered as the victim of the system too as he cannot get over Charcot. However, it is obvious that Charcot degrades hysterical patients by ignoring what they are saying. Similarly, in her article "Remembering the Performing Body", Joanna Townsend asserts that patriarchy rejects the memories of woman and her explanation about her suffering, she says that:

[...] the memories of hysteric women have reached us only via the frame of their doctors [...] The woman's voice was itself hardly ever heard or when recorded, was denied importance [...] Furse seeks to reclaim and most vitally to perform the hysterics memory for their audiences, not through the doctors' words by which these patients' stories have reached us, but from the perspectives of the patient themselves (2000, p. 127).

In the play, as Augustine feels that she is ignored even by Freud who seems to be listening to her at the first glance, she starts struggling to speak after a while. However, to create an alternative language which Julia Kristeva calls the semiotic dimension of the language (Butler, 1989, p. 109), she finds another way to express herself. For her, language contains two dimensions: the symbolic and the semiotic. The symbolic consists of words and meanings attached to them. However, the semiotic is made of sound, music, rhythm and the body language. The semiotic reflects the way we speak rather than what we articulate. The symbolic orders what we are expected to do in the society while the semiotic is more driven by our instincts so it becomes a way out through the patriarchal system of language as Tyson states:

It is noteworthy, Kristeva observes, that both our instinctual drives and our earliest connections to our mothers are repressed by our entrance into language. For, language is the dominion of patriarchy, which controls its symbolic, or meaningmaking, dimension. The semiotic, however, remains beyond patriarchal programming, and whatever patriarchy can't control outright, it represses (Tyson, 2006, p. 104).

In this sense, we can say that Furse presents us the Violinist as Augustine's alter ego in order to show that through music, Augustine can express her feelings within the male discourse which subjugates her. For example, whenever she has hysterical attacks, she becomes the Violinist playing her tune according to her feelings as her doppelgänger. Furse describes the Violinist saying: "Light up on Violinist in a tight overhead light. She shifts the vibrato note into painful, high-pitched playing" (Furse, 1997, p. 35). For example, in a gloomy atmosphere of the Salpêtrière Hospital, with the noises of a group of people attending Charcot's lectures and the scream of hysterics, a girl child's voice is heard singing a song. In pursuit of this children's song, Augustine's reaction is seen:

Oh, there's something pulling my fingers, pulling my tongue, there is something in my throat...
MAMAN!!!!!!! (*She weeps.*) My neck, oh, my neck, my neck hurts, I can't, can't breathe... MAMAN!!!!
(*Ibid.*, p.17).

This scene, which opens with one of Augustine's hysterical situations, is accompanied by violin in the background. Throughout the play, Furse lets violin play according to Augustine's condition. For instance, when Augustine's words are independent of each other and sometimes unfinished, her situation seems to show an ordinary hysterical symptom. However, when music plays in the background, it reflects her mind and stands for her psychological state. This can be considered as an approach that represents psychoanalysis. In conventional psychoanalysis method, patients talk in order to reveal their repressed feelings (Barry, 2009, p. 92). Thus, the secrets lying under their subconscious are revealed. Louis Tyson, in his book *Critical Theory Today*, addresses the origins of the unconscious to comprehend Freud's theory of psyche (2006). He asserts that human beings are affected by desires, fears, needs and conflicts and they are not aware of these motivations. The unconscious occurs at a young age through the repression due to these painful experiences and emotions. However, we cannot get rid of these unhappy psychological events by repression. On the contrary, it accelerates the current experience to happen. In this stage, our conflicting feelings about these unhappy events come to surface. If we consider this for the play, we can say that revealing of the unconscious is a Freudian approach while the Violinist playing music in the background as a doppelgänger of Augustine turns that into a feminist criticism. In the introduction of the play, Furse explains that she wants to match the Violinist with Augustine as her doppelgänger so that the Violinist can uncover the reason of Augustine's hysterical screams, her worries, in short all of her diseased psyche (Furse, 1997, p. 10). Furthermore, in one part, Augustine's nightgown falls on her shoulders when she is photographed and this scene is accompanied by the Violinist playing music. According to Furse, this scene is a criticism of female body's turning into an instrument for science whose limits are determined by patriarchy. In this sense, while there is a reference to Freud's psychoanalytical approach through Augustine's hysterical condition and music, there is also a reference to Lacan's psychoanalytical thought. It is because Lacan associates psychoanalysis with language. Moreover, points that remain in the subconscious are shaped by language (Barry, 2009, p. 106). Whereas this approach becomes a subject of multiple studies by Feminist theoreticians afterwards, it is reflected through music by Furse in her play.

Charcot gets the hysterics' photographs taken in the Salpêtrière Hospital and calls the asylum "a living museum of suffering" (Furse, 1997, p. 17) because it was used as a saltpetre store making gunpowder at the age of Louis XIII. He claims that the hysterics have such energy that they are ready to explode. He makes a connection with the saltpetre and "the arsenal of women" (*Ibid.*, p.17), which contains their repressed feelings about incest, rape, etc. When they try to unfold these reminiscences as it is in the personification of Augustine, they are just ignored by their doctors. Therefore, their feelings are trapped inside ready to be relieved by the hysterical actions. In the play, it is obvious that as a representative of patriarchy Charcot wants to shape them. For example, his assistants take Augustine's photographs. Once he turns her into a holy image by folding her arms in prayer as Furse describes: "He is moulding her body and she is free associating with the physical cues he gives her, now with gestures. He folds her arms in prayer. Augustine's whole body becomes suffused with saintliness. Her eyes gaze heavenward" (*Ibid.*, p.27). In order to avoid this cultural shaping which regards the hysteric as a misfit, Augustine uses her body for communication. For Cixous, hysterical symptom is a reaction just like the paralysis of a limb. The body represents a repressed idea so the body speaks out what a conscious mind cannot say. In a way, unconscious thoughts are written out through the body itself (Tyson, 2006, p. 150). Within this argument, we can consider her idea of *écriture féminine*, feminine writing, and hysterics because Augustine has the effects of the unconscious and she uses her body as a mode of writing. Cixous says:

“Write yourself: your body must make itself heard” (Cixous, 1998). Then the huge sources of the unconscious will burst. Finally, the inexhaustible feminine imaginary is going to be deployed” (Wald, 2007, p. 35). For Cixous, if woman writes through her body, she will get rid of the appropriation inflicted upon her and the limitation of her voice. In the play, although the doctors, Charcot and Freud are indifferent to her condition and her story, we see her resistance to patriarchy when she dances, and her alter ego when the Violinist plays music according to her mood.

Augustine's language is childish and descriptive. She often uses the word “maman” which refers to her mother. As a child woman, we can say that it is normal to articulate this word. Although the play is written in English, the word “maman” is French. In this sense, it can be considered an indicator of her childhood memories because she is French. It can be thought that she remembers her traumatic past. In the book *Trauma Explorations in Memory*, Cathy Caruth defines the post-traumatic stress disorder:

[...] there is a response, sometimes delayed, to an overwhelming event or events, which takes the form of repeated, intrusive hallucinations, dreams, thoughts or behaviors stemming from the event, along with numbing that may have begun during or after the experience, and possibly also increased arousal to (and avoidance of) stimuli recalling the event (1995, p. 4).

Caruth's definition of trauma is related to unpleasant past experiences recurring through hysterics' actions. Similarly, in Augustine's hallucinations, she continually talks with her mother because she recalls her problematic childhood. Yet the word “maman” is also the indication of her bond with the mother. In her essay “The Bodily Encounter with the Mother”, Luce Irigaray describes the child's lifelong relation with his/her original place in the life as “nourishing earth, first waters, first envelopes, where the child was whole, the mother whole through the mediation of her blood” (Furse, 1997, p. 39). When the child is born and the umbilical cord is cut, that wholeness is broken down. Then when the child grows up and starts to speak, he/she begins to be exposed to the Law of the Father as Lacan calls because once we as human beings become “the speaking subject” (Tyson, 2006, p. 143) of the symbolic order, we begin to define our identity. In this system of the society, the father decides what we believe, value, respect or love because men create the culture, women stay at home. We are introduced to these rules which are created by men. In fact, they are not unique, they are socially constructed. In relation to this point, we can say that Augustine is in the Real stage related to the mother that shows us that she is resisting to the Symbolic order because although she speaks nobody listens. Her situation is deteriorated after Freud who seems to be listening to her at first misunderstands her and implies that she can be in love with the doctor or maybe she is the reason of her suffering. The most important symptom is that she feels suffocation while speaking. It indicates that the Symbolic order limits her speaking. She is literally struggling to speak. For instance, at the beginning, the play opens with a lullaby which is again the presentation of Augustine linked with the mother. There is girl child's voice along with the invisible Violinist. The child sings and goes like: “Oh my pretty Augustine, Augustine, Augustine/Oh my pretty Augustine, everything's cracked. /Eyes are cracked, head is cracked, /Hand is cracked, heart is cracked, /Oh, my pretty Augustine, everything's cracked” (Furse, 1997, p. 17). It looks like a lullaby but in fact, it is a way of telling a story. In the play, it actually reflects Augustine's suffering about her past, the times she is raped and her mother remains indifferent to her situation. It shows how everything is shattered in her life due to sexual abuse. The lullaby is one of the best examples of Kristeva's semiotic which is “the poetic flow of the language” (Butler, 1989, p. 104).

In the play, Augustine's body is regarded as the archetype of the disease and Charcot as a male voyeur like the other male spectators in his lectures, objectifies her body. Furse describes him as a TV reporter as he shows the parts of her body especially her womb area. He also uses methods like ovarian

compression with his fingers hurting her. He touches the parts of her body, for example, under the breasts. He is totally obsessed with the body using her like a model to his lectures. However, he does not care if he hurts her body or not. He is like her rapist; he uses her body for a purpose. That's why; we can say that Charcot is a similar name with her rapist Carnot. Charcot ignores her words; he only sticks to his research. He is not able to recognise that illness does not have to be physical and the problem with the doctors is that they are very scientific. Especially Charcot is very obsessed with the idea that hysteria is a physical illness. Therefore, the patient is just a subject for them. They cannot see Augustine as she is. We can understand that in his conversation with Freud:

CHARCOT: See how hysterics scream and shout? Much ado about nothing! [...]

FREUD: Herr Professor, you know you were talking of the adventure, the courage to see the new? [...] Couldn't it all be an antic disposition an outward performance if you like...of some deeper story trying to be told? Of a sexual nature... I have noticed, with Mlle Dubois, whose words during an attack I have been documenting as you asked.

CHARCOT: Herr Freud, I merely asked you to record what occurred, physically and vocally...[...] we none the less adhere stringently to the ethics of our profession, namely: it is inappropriate, not to say inadmissible, to develop particular affection for the patients. [...] Our job is to step back, take a look, keep our minds clear for our scientific purpose (Furse, 1997, p. 31).

Charcot does not even know his patient Augustine's name. When Freud asks if he remembers or not, he just calls her as their young pearl. That indicates that he is not aware of her identity. Until Freud tells him who she is, he takes her as an object, a pearl. In fact, in the play, both Charcot and Freud dehumanise her. In the scene, when Charcot pricks her body with a pin, he makes an association between hysterical body and witch's body because her body does not respond to his pricking. Seeing that she does not sense, he labels her as a witch. He tells the audience:

You see, I have pierced the skin or slightly drawn a little blood, and yet there is absolutely no sensation. We are reminded of the skins of sorceresses. Prick a stigmata diaboli, there will be no sensation. Indeed the comparison between hysterics and witches is not to be passed over lightly. Scratch a hysteric, find a witch! (Ibid., p.24).

That reminds us of how women are blamed for witchcraft in medieval times. If a woman is found guilty of witchcraft, she is burned alive in public or if she cannot untie her hands and feet in the water, she will be drowned. In *Augustine*, Charcot considers hysterics as evil creatures as he says "The demon has entered the demon has left" (Ibid., p.24), when the attack of hysteria occurs. From the medieval times to the late nineteenth century when the play is set, the fate of the woman has never changed because witches and hysterics are actually women who can think. Especially hysterics bring out what they repressed in their actions. In the play, Augustine's destiny which is determined by patriarchal medical community is similar to these women. She is condemned by patriarchy as a misfit and her fate is punishment or can be even death. For example, Augustine tells about how Sister Jeanne reacts, she tells Augustine about her situation: "God will punish you for this, my child. The flames of hell burn all sinners! The devil has got into you! You are unclean. They threw ice water in my face. The next day I was put in the slammer again." (Furse, 1997, p. 28). Here, Sister Jeanne represents the patriarchal thought, the Law of the Father because she reveals how society sees her because the religion is also shaped by patriarchal language. In this sense, she explains that society regards her as devil and that she has to be punished.

In the play, even though nobody listens to her and for this reason her attacks happen more frequently than before, Augustine uses symbols while telling her story. She explains how her mother ignores the rape of her daughter by her lover. Even as an act of resistance to the patriarchal medical community, she

tears her straitjacket. In fact, she is acting out against phallocentric ideology which regards her as hysterical. In order to show her defying to patriarchy, she tells her story by using symbolical words standing for the phallus and the rape scene. For example, she describes phallus as snake, rat etc. and this is constantly repeated throughout the play. She describes rape scenes and her rapist as follows:

Pig! Pig! You are HURTING ME! Pig! Catch the rats, catch the rats! The rats are getting bigger! My throat! Oh my throat hurts...Something pulling my tongue. I won't uncross my legs! [...] You are so heavy [...] Put that snake back in your trousers! Oh the peacocks, the peacocks with their big tails cluttered with eyes! Get your rat out of my botto... Maman! Oh, the pig! The pig!... No, I didn't know that's how babies were made...it made me cry then[...] (Ibid., p.40).

Through her use of symbolical words, we can understand what kind of abuse she has been inflicted upon. The rapist uses her for his desires, for example; he probably forces her to an oral intercourse so she feels that she cannot breathe and that she is suffocated. Becoming a woman child who is forced to do a man's wishes is so hard for her. It is obvious that what she has been going through is a torture. However, in the asylum, she does not get better either as the doctors do not care about her condition. Instead, she begins to resist in a frenzied fashion. For example, she dances tarantella which takes its name from a poisonous spider tarantula in the South of Italy (Mızıkyan-Akfiçici). It was commonly believed that the person who was bitten by this spider can get rid of the poison with a frenzied dance (Moeggenborg, 2000). When she dances tarantella, she creates her own way of expressing herself as a woman who is not understood by man. She dances in the rain referring to nature which is supposed to be related to woman. Furse describes her dance:

AUGUSTINE: I love you trees! I love you! You are all right side up! I am all upside down. [...] I am the impossible dance! [...] I am the flood! [...] I am sour milk! [...] I am a bird and I am a snake! [...] (Furse, 1997, p. 46).

In this dialogue, with the word "flood" Furse refers to the Great Flood in the Bible. As commonly known, God punishes human race with the flood in order to wipe the wickedness off the face of Earth. Then, by regarding herself as a snake, Furse gives the implication of Adam and Eve story in the Bible. In the story, snake represents Satan and Adam and Eve eat the forbidden fruit due to Satan's deception. Depending on these negative accounts, it can be said that Augustine as an hysterical woman is considered a destroyer like flood and Satan by the system and her body represents a misfit. Flood destroys the world and Satan in disguise of a snake demolishes the blissful life of first human being and paves the way for the eternal punishment for human beings. By considering herself as a snake, in a sense, she identifies herself with Satan. Satan rejects God's orders, he is the rebellious one. Therefore, as this identification also supports, Augustine rejects her role as a hysterical woman and a misfit forced by patriarchy as well by using semiotic language revealed through her hysterical acts, singings and dances. Then, Furse gives the audience the image of Virgin Mary stepping on a snake in the visions of Augustine. Virgin Mary symbolises the appropriation of female image by the system. She can be regarded as a proper patriarchal ideal for women. By stepping on Satan in disguise of a snake, with which Augustine identifies herself, in fact, Augustine's visions reveal how she feels crushed under the patriarchal medical society. In a hopeless situation like this, Augustine searches for her identity through an alternative language. For example, she is relieved through dancing tarantella in the last scene of the play. In the end, she escapes from the asylum and takes Charcot and Freud's clothes. In a way, she takes their identities as men as we see the situations change in the end because Augustine dances her frenzied song and she gets away from the asylum with men's clothes. When she escapes, the Violinist plays a lullaby again with "the sound of a heavy, purgative rainfall breaks" (Ibid., p.49). The men are left there without their identities as their clothes representing their manliness are taken by Augustine. However, this causes a problematic

situation as well: running away from the institution in disguise of a man reveals that Augustine's only way out from the asylum is through taking up a man's role using men's clothes. This again makes one think about the possibility of liberation from patriarchy for women.

However, the play closes with the water imagery, the rain, which is attributed to femininity and the lullaby which are the examples of semiotic language as an alternative way of expressing feelings for the issue of woman. In a sense, Augustine is celebrating her femininity by dancing tarantella in the rain (Mızıkyan-Akfiçici). It can be related to Dionysiac mystery-cult as well. To begin with, Dionysos is an ancient Greek god of wine, ecstasy, chaos, tragedy, frenzy and community. According to Richard Seaford who is the author of the book called *Dionysos*, Dionysiac ritual is defined as a place where "the paradoxical union of life and death, dominated by life, is realized" (2006, p. 9). The ritual reflects human beings' irrational side because people drink wine at the rituals and go mad. They become intoxicated. They sing and dance till their entire subconscious has been prevailed. In a way, they are purified from repressed emotions and fears. Seaford gives example from Plato as follows:

Plato notes that mothers calm their babies not by stillness but by rocking and a kind of singing, and compares this, as a cure, to the effect of dance and song on those who are 'out of their mind' in a Dionysiac frenzy. In both cases the state to be remedied is a kind of fear, which is by external motion transformed into peace and calm in the soul (2006, p. 106).

Like a baby crying, person in frenzy calms his soul after the dance. We see Augustine reach ecstasy in the tarantella dance. In this sense, by placing a frenzied dance scene in the play, Furse tries to show how Augustine gets rid of her past and her subordination by phallogocentric discourse after running away from the asylum.

Conclusion

Anna Furse's *Augustine (Big Hysteria)* presents a powerful re-examination of the historical and cultural construction of hysteria as a tool of patriarchal control over the female body. By dramatizing the real-life story of Augustine, a young woman pathologized and objectified within 19th-century medical institutions, Furse confronts the ways in which patriarchal systems have silenced women by interpreting their bodies through male-dominated discourses. Drawing on feminist theory and performance studies, the play reveals how the female hysteric has been framed not as a subject with agency, but as a spectacle to be read, diagnosed, and displayed.

Furse subverts this dynamic by granting Augustine a form of narrative and embodied resistance. The hysteric, once defined by her silence and submission, is here reimaged as a figure who reclaims her voice—not through conventional language, but through the performativity of the body. As Elaine Showalter argues, hysteria is both a female malady and a form of resistance; Furse embraces this paradox by showing how the hysterical woman, though named and shaped by male discourse, can rewrite her own narrative through non-verbal expression and somatic language.

Ultimately, *Augustine (Big Hysteria)* becomes a space where feminist theatre challenges historical narratives, reclaims silenced subjectivities, and confronts the ongoing implications of medical and cultural power over women. The play not only revisits the past but also encourages contemporary audiences to rethink the frameworks through which female identity, voice, and agency continue to be negotiated.

References

- Aston, E. (2002). "Feminist Performance as Archive", *Performance Research*, 7 (4), pp.78-85.
- Barry, P. (2009). *Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory*. Manchester University Press.
- Butler, J. (1989). "The Body Politics of Julia Kristeva", *Hypatia*, 3 (3), pp.104-118.
- Caruth, C. (1995). *Trauma: Explorations in Memory*, Ed. By. Cathy Caruth, The Johns Hopkins University Press, pp. 3- 12.
- Cixious, H. (1998). "Sorties: Out and Out: Attacks/ Ways Out/ Forays", *Literary Theory: An Anthology*, Ed. By. Julie Rivkin and Michael Ryan, Blackwell, pp. 578-84.
- Devereux, C. (2014). "Hysteria, Feminism, and Gender Revisited: The Case of the Second Wave", *ESC: English Studies in Canada*, 40 (1) pp.19-45.
- Furse, A. (1997). *Augustine (Big Hysteria)*. Harwood Academic Publishers.
- Gamble, S. (2006). *The Routledge Companion to Feminism and Post Feminism*. Routledge.
- Haute, P. (2012). *A Non-Oedipal Psychoanalysis: A Clinical Antropology of Hysteria in the Works of Freud and Lacan*. Leuven University Press.
- Irigaray, L. (1991). "The Bodily Encounter with the Mother", *The Irigaray Reader*, Ed. By. Luce Irigaray and Margaret Whitford, Blackwell, pp 34-41.
- Masson, J. M. (2012). *Assault on Truth*. Untreed Reads Publishing.
- Mızıkyan- Akfıçıcı, A.(2015). "Theatre of Hysteria, Trauma and Melancholia" Professor's Lecture.
- Mollon, P. (2000). *Freud and False Memory Syndrome*. Icon Books.
- Moeggenborg, M. (2000). *The Tarantella Dancers: Beyond the Breaking*. Essence Publishing.
- Seaford, R. (2006). *Dionysos*. Routledge.
- Showalter, E. (1985). *The Female Malady: Women, Madness, and English Culture, 1830 -1980*. Virago."Foreword", *Augustine:Big Hysteria*. Hardwood Academic Publishers, 1997, pp.xv.
- Townsend, J. (2000). "Remembering the Performing Body: Hysteria, Memory and Performance in *Portrait of Dora* and *Augustine (Big Hysteria)*", *Performance Research*. 5 (3) pp. 125-132.
- Tyson, L. (2006). *Critical Theory Today*. Routledge.
- Wald, C. (2007). *Hysteria, Trauma and Melancholia: Performative Maladies in Contemporary Anglophone Drama*. Palgrave Macmillan.
- Young, A. (2000). "History, Hystery and Psychiatric Styles of Reasoning", *Living and Working with the New Medical Technologies: Intersections of Inquiry*, Ed. by. Margaret Lock, Allan Young, and Alberto Cambrosio, Cambridge Studies in Medical Anthropology. Cambridge UP, 2000, pp. 135-162.

4. CHATGPT 3.5 ve CHATGPT 4-o'nun Yaptığı Şiir Çevirisinin Andrew Chesterman'ın Çeviri Etiği Yaklaşımı Bağlamında Karşılaştırması: Louise Glück'in End of Winter Şiiri¹

Aslı Tara YILDIRIM²

APA: Yıldırım, A. T. (2025). CHATGPT 3.5 ve CHATGPT 4-o'nun Yaptığı Şiir Çevirisinin Andrew Chesterman'ın Çeviri Etiği Yaklaşımı Bağlamında Karşılaştırması: Louise Glück'in End of Winter Şiiri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 42-67. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15487792>

Öz

Her dakika öğrenen, kendini güncelleyen ve geliştiren yapay zeka (Makalenin devamında YZ şeklinde kısaltılacaktır.), gündelik hayatın neredeyse tüm alanlarında olduğu gibi çeviri alanında da kendini kanıtlama aşamasındadır. İşler yürütülürken, meslekler icra edilirken, en basitinden marketten veya otomattan su alınırken dahi YZ insanlara en büyük yardımı sağlayacak olan araçtır ve ancak onunla uyum içinde çalışmak mümkün olursa emek gerektiren ve vakit alan işler daha kolay uygulanır hale gelecektir. YZ'nin günümüzde sahip olduğu konumun yadsınamaz büyüklüğü dikkate alınarak YZ araçlarından ChatGPT'nin şiir çevirilerindeki performansı ve yeterliliği araştırılmak üzere çalışmanın konusu Louise Glück'in End of Winter şiirinin ChatGPT 3.5 (Chat Generative Pre-training Transformer) ve ChatGPT 4-o tarafından çevirisinin etik açıdan incelenmesi ve kıyaslaması olarak belirlenmiştir. Şiir, doğanın dönüşümlerinin insana umut verici şekilde yansımalarını konu alan birçok şiirin aksine mevsimler üzerinden umutsuzluğu anlatarak diğer şiirlerden ayrıldığı düşünüldüğünden seçilmiştir. YZ'nin yaptığı çevirilerde çeviri etiğine ne derece bağlı kaldığı sorgulanmak üzere araştırma kapsamında şu sorulara yanıt aranmaktadır: ChatGPT 3.5 ve ChatGPT 4-o çeşitli söz sanatları, anlam ikililikleri ve üstü kapalı anlamlarla dolu şiirlerin erek dile aktarımı sırasında anlam ve duygu kaybına neden olmakta mıdır? ChatGPT 3.5 ve ChatGPT 4-o çeviri yapılan dillerin kültürel ve dilsel farklılıklarını göz önünde bulundurmakta mıdır? Çeviri sonuçları beşer bir çevirmenin çevirisiyle kıyaslandığında ne gibi farklılıklarla karşılaşmaktadır? Veri toplama araçlarından doküman incelemesi kullanılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile değerlendirilmiştir. Şiir, araştırmanın bulgular kısmında çevirmenin karar alma süreçlerini normlar yerine çevirmen eylemleri üzerinden ele alan betimleyici çeviri kuramının temel yaklaşımlarıyla örtüşen Andrew Chesterman'ın alana kattığı çeviri etiği ilkeleri baz alınarak değerlendirilmiştir.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Makale, 2023-2024 akademik yılı bahar döneminde Sakarya Üniversitesi'nde Çeviribilim yüksek lisans düzeyinde Doç.Dr. Aysel Nursen DURDAĞI tarafından verilen CEV510 kodlu Yazın Çevirisi dersi için hazırlanan ödevin geliştirilmesiyle oluşturulmuştur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %4

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 06.04.2025-**Kabul Tarihi:** 20.05.2025-**Yayın Tarihi:** 22.05.2025; DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15487792>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² YL Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim Anabilim Dalı / Master's Student, Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of Translation Studies (Sakarya, Türkiye) **eposta:** asli.yildirim2@ogr.sakarya.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0009-0008-9928-8126> **ROR ID:** <https://ror.org/04ttw109>, **ISNI:** 0000 0001 0682 3030 **Crossref Funder ID:** 501100004473

Anahtar kelimeler: Çeviribilim, şiir, ChatGPT 3.5, ChatGPT 4-o, çeviri etiği

Comparison of CHATGPT 3.5 and CHATGPT 4-o's Poetry Translation in the Context of Andrew Chesterman's Translation Ethics Approach: Louise Glück's End of Winter³

Abstract

Artificial intelligence (abbreviated as AI in the rest of this article), which learns, updates and improves itself every minute, is in the process of proving itself in the field of translation, as in almost all areas of daily life. AI is the tool that will be of the greatest help to people when running businesses, performing professions, even when buying water from the market or from a vending machine, and only if it is possible to work in harmony with it, labor-intensive and time-consuming tasks will become easier to implement. Considering the undeniable importance of AI in today's world, ChatGPT, one of the AI tools, was chosen as the subject of the study to investigate the performance and competence of ChatGPT in poetry translations, and to ethically analyse and compare the translation of Louise Glück's poem End of Winter by ChatGPT 3.5 (Chat Generative Pre-training Transformer) and ChatGPT 4-o. The poem was chosen since it is thought to be different from other poems by describing despair through the seasons, unlike many poems about the hopeful reflections of nature's transformations on human beings. In order to question the extent to which AI's translations adhere to translation ethics, the following questions are sought to be answered within the scope of the research: Do ChatGPT 3.5 and ChatGPT 4-o cause loss of meaning and therefore emotion during the translation of poems full of various figures of speech, ambiguities and implicit meanings into the target language? Do ChatGPT 3.5 and ChatGPT 4-o take into account the cultural and linguistic differences of the translated languages? What differences are encountered when the translation results are compared with the translation of a human translator? Document analysis was used as a data collection tool. The data obtained were evaluated with the content analysis technique. In the findings section of the study, the poem was evaluated on the basis of the principles of translation ethics introduced by Andrew Chesterman, which overlap with the basic approaches of the descriptive translation theory, which deals with the decision-making processes of the translator through translator actions rather than norms.

Keywords: Translation Studies, poem, ChatGPT 3.5, ChatGPT 4-o, translation ethics.

3

Statement (Thesis / Paper): It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography. The article is based on the development of the assignment prepared for the CEV510 coded Literary Translation course given by Assoc. Prof. Dr. Aysel Nursen DURDAĞI at Sakarya University in the spring semester of the 2023-2024 academic year.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %4

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 06.04.2025-**Acceptance Date:** 20.05.2025-

Publication Date: 22.05.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15487792>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Hızı bazen insanların ayak bile uyduramayacağı kadar yüksek olan teknolojik gelişmeler, her geçen gün kendine yeni bir şey daha katarak hayata kolaylık sağlamayı amaçlamaktadır. Çeviri de bu hayat kolaylaştırıcı çalışmaların tempolu yürütüldüğü alanlardan biridir. Çeviri yaparken aslında uzun zamandır teknolojiden yardım alınmasına karşın teknolojik uygulamalar daha önce hiç şimdiki kadar yetenekli hale gelmemiştir. YZ günlük hayata kazandırıldığından beri sonu gelmeyen gelişmelere tanıklık edilmektedir. Önceleri çeviri bellekleri, çeviri siteleri, uygulamaları ve sözlükler, büro ve kuruluşların kendi çeviri platformları gibi araçlar yardımıyla oldukça kolaylaşan çeviri işi, YZ'nin denkleme dahil edilmesiyle yeni bir seviyeye ulaşmıştır. Open AI şirketinin sunduğu ChatGPT 3.5 ve ChatGPT 4-o YZ hizmeti sayesinde artık verilen metnin uzunluğu veya terminolojisinin yoğunluğuna bakılmaksızın çok hızlı çeviri sonuçları elde edilebilmektedir. Çevirmenlere kendilerini neredeyse yetersiz hissettirecek bu gelişmeler aslında çeviri ve küreselleşen dünyada yepyeni bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Çevirmenlerin sözlüklerden kelime karşılığı aramayı bırakarak teknolojiye güvenmeye başlaması yakın geçmişte nasıl bir değişim etkisi yarattıysa, günümüzde yaşanan gelişmeler bunun katbekat fazlasının her an kapımızda olduğunu göstermektedir. YZ'nin çeviri hızına yetişmek insanlar için mümkün olmamaktadır. Ancak onunla uyumlu çalışılması ile; Justa Holz-Mänttari'nin de savunduğu gibi çevirmenlerin işin uzmanı olduğu kabul edilerek ve nihai kontrolün onların elinde olduğu bilinerek yapılan çevirilerden daha yüksek verim alınmaktadır. Yakın zamanda çevirmenin çeviri yapan kişi rolü geride bırakılarak çeviri yapan YZ'yi eğiten, ona hangi metin türünde nasıl çeviri yapması, nelere dikkat etmesi gerektiğini öğreten kişi sorumluluğu verilme ihtimali oldukça yüksektir.

Araştırmanın yöntemi

Makalenin hayata geçirilme fikri ilk defa “YZ çeviriyi çevirmenlerden alacak mı?” sorusunda belirmiştir. Son zamanlarda YZ'ye yapılan yatırımların ve dolayısıyla ondan beklentinin artması bu soruyu birçok sektör çalışanına mutlaka sordurmuştur. Çeviri işini belli bir düzeyde de olsa yıllardır yapmakta olan araçlarda, özellikle OpenAI'nin ChatGPT'sinin tanıtılmasıyla yaşanan gelişmeler; konunun belirlenmesine ilham kaynağı olmuştur. Fikir, çevirisi incelenecek metnin edebiyat alanından seçilmesiyle gelişmiş ve Louise Glück'in End of Winter şiiri olmasına karar verilmiştir. Şairin, yıllarca süren emeği ve çalışması, birçok eseri olmasına rağmen vefatından yalnızca birkaç yıl önce “Bireysel varoluşu evrensel kılan sade güzelliğiyle kusursuz şiirsel sesi nedeniyle” 2020'de Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülmesi, yani bir nevi değeri geç fark edilen sanatçılardan biri olması, araştırma konusu olarak seçilmesine vesile olmuştur. End of Winter, şairin Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülen “The Wild Iris” isimli şiir derlemeleri kitabında yer alan şiirlerinden biridir. Bu denli önemli ödüle layık görülmesindeki sebep merak edildiğinden The Wild Iris kitabından bir şiir seçilmek istenmiş ve End of Winter'da karar kılınmıştır.

Çalışma yapılacak eser belirlendikten sonra makale için araştırmalara başlanılan tarihte var olan en güncel, ücretsiz ve dolayısı ile en popüler YZ aracı ChatGPT, çeviri becerisi incelenmek üzere seçilmiştir. Makalede ChatGPT 3.5'in ve ChatGPT 4-o'nun kabiliyet ve sınırlılıklarından bahsedilerek öncelikle okurun YZ'yi tanınması amaçlanmıştır. Böylelikle ChatGPT 3.5'in ve ChatGPT 4-o'nun kendisine verilen istemlere ne derece yakın sonuçlar üretebileceği gözlemlenmiştir. YZ sohbet botu versiyonları arasındaki gelişim, teknolojik ilerlemelerin hızı doğrultusunda YZ ürünlerinin kabiliyetleri hakkında bilgi vereceğinden araştırma süresi geniş tutulmuştur.

Louise Glück'in şiirlerinin Türkçe çevirilerine ulaşmak istendiğinde oldukça sınırlı veri elde

edilebilmiştir. Verilerden en büyük paya sahip olan, "Firstborn"dan "The Wild Iris"e kadar bütün kitaplarından en karakteristik şiirlerini Seçme Şiirler adı altında çeviren Güven Turan'ın kitabıdır. Bu sebeple, belirlenen şiirin Güven Turan çevirisi inceleme verisi olarak belirlenmiştir.

Araştırmada veri toplama araçlarından doküman – kayıt incelemesi kullanılmıştır. Veriler içerik analizi tekniği ile değerlendirilerek durum çalışması yapılmıştır. Elde edilen veriler çeviri etiği bakımından değerlendirilmiş ve seçilen şiirde karşılığı olup olmadığı incelenmiştir.

Louise Glück, End of Winter hakkında

Louise Glück, 1943 New York doğumlu şairdir. Long Island'da büyümüştür. Babası Macaristan göçmeni başarılı bir iş adamıdır. Louise, anne ve babasının teşviğiyle dil ve anlatıyı hayatına kazanmıştır. Şairin doğup büyüdüğü evle ilgili hayatının ilk aşamalarından hatıraları sanata çağrının asaletini ve kadınların sınırsız güce sahip olduğuna dair algıyı içermektedir (Glück, 2023). Ev ortamının yaşanan çevreyle doğrudan ilişkili olduğu kabul edildiğinde şairin yaşadığı ve eserlerini ürettiği çevrenin, yapıtlarında etkili bir payı olduğu çıkarımına ulaşılmaktadır. Bu nedenle evde edindiği izlenimler, karakterinin şekillenmesi açısından önemlidir. Küçük yaşlardan beri anlatım derinliğinden etkilenmiş, bir genç olduğundaysa kendi yazılarını dergi ve yayıncılara göndermeye başlamıştır.

Ergenliğinde yeme bozukluğu teşhis edilmesi ile onun açısından zor bir dönem başlamıştır. Hayatta başına gelen bazı olaylar, köklü değişimler yaşamasına neden olmuştur (Glück, 2023). Sanatının, ilhamının ve karakterinin oluşumunda en büyük pay hayat tecrübelerine aittir.

90'lı yıllar Glück'in kariyerinin parladığı dönemdir. 1992'de bir New England bahçesinde ilkbahardan yaz sonuna kadar olan dönüşümü anlatan The Wild Iris'i yayınlamıştır. Kitap, Pulitzer Şiir Ödülü'ne layık görülmüştür. End of Winter şiiri, The Wild Iris kitabının içinde yer almaktadır. Üretilen sanat eserlerinde dönem ve çevrenin öneminin yadsınamayacağı bilindiğinden şairin içinde bulunduğu çevrenin, ödüle layık görülen kitabını yazmasında oldukça etkili olduğu tahmin edilmekte ve şairin, End of Winter şiirini yazdığı dönemdeki halinin daha iyi tanınması için dönem şartlarına göz atılması gerekli görülmektedir. Şair o dönem Vermont eyaleti West Brattleboro'ya henüz taşınmıştır. 90'lı yıllarda Vermont'ta eyalet sakinleri tarım ve ormancılık yaparak geçimlerini sağlamaktadır. Nüfusun büyük kısmını beyaz ırka mensup insanlar ve İngiliz kökenliler oluşturmaktadır. O dönemde azınlıklara nadir rastlanmaktadır. Toplumsal eşitlik ve adalet konuları Vermont halkı için önemlidir. Vermont, liberal ve çevreci bir toplum yapısına sahiptir.

Yıllar geçtikçe şiir yazmaya devam eden Glück, aynı zamanda üniversitelerde ders vermekte ve önemli pozisyonlarda görev almaktadır. Şiirleri artık daha çok kişi tarafından okunmakta, çeviriler yapıldıkça farklı milletler ve dillerden insanlara da ulaşmaktadır.

Şair, 2020 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülmüştür. Nobel Komitesi ona bu ödülü "Bireysel varoluşu evrensel kılan sade güzelliğiyle kusursuz şiirsel sesi" nedeniyle vermiştir. Sadelik, şairin eserlerinde temel yapı taşlarından biridir. Anlam derinliği, olabildiğince sade, açık ve anlaşılır dil kullanımıyla oluşturulmaktadır. Kelimelerin kolay anlaşılabilir olması, şiirin felsefik anlamlara ve evrensel temalara sahip olmadığı anlamına gelmemektedir. Şair, kalemini ustalıkla kullanarak gündelik, sık rastlanılan kelimelerden karmaşık anlamlar oluşturmayı başarmaktadır. Şiirlerinde kişisel deneyimler ve evrensel temalar uyum içinde yer almaktadır. Aile, doğa, kayıp, sevgi, ölüm gibi temalar, şairin tecrübeleri üzerinden geniş bir insan yelpazesine hitap edebilecek şekilde işlenmektedir.

Şiirlerinde insan yaşantısı, doğanın döngüsü ve düzeni üzerinden betimlenmektedir.

Louise Glück'in End of Winter şiiri, kış mevsimi sona ererken doğanın yeniden canlanmasını ve bunun insan ruhu üzerindeki etkisini anlatmaktadır. Araştırma kapsamında ulaşılan şiir ve şiir çevirileri doğrultusunda Glück'in kaleminin; doğa, mevsimler ve insan duyguları arasında derin bağlantılar kurarak okura, iç dünyasını dış dünya üzerinden keşfetme imkanı sunduğu görülmektedir. End of Winter şiirinde, kışın sona ermesiyle gelen değişim ve dönüşüm temaları işlenmektedir. Kış mevsiminin soğuk ve karanlık günlerinin ardından baharın gelişyle umut ve yenilenme duygularını ele almaktadır. Doğanın uyanışı, çiçeklerin açması, ağaçların yeşermesi gibi imgelerle anlatılan bu süreç, aynı zamanda insanın içsel bir uyanış ve yenilenme yaşamasıyla paralellik göstermektedir. Şiirde, kışın bitişyle doğanın yeniden bahara dönmesi, ölüm ve yaşam döngüsüne gönderme yapmaktadır. Bu döngü, insan hayatındaki zorlukların ve karanlık dönemlerin ardından gelen umut dolu ve taze başlangıçları sembolize etmektedir. Bahsedilen sembollerin basit ve sade bir dille okurda hisler uyandırması amaçlanmaktadır.

Çevirmen Güven Turan hakkında

Edebiyat alanında ses getiren ödüllerin sahibi Glück, Türk okurun aşına olduğu bir isim değildir. Glück'in, Türkçede yalnızca Seçme Şiirler adında, Güven Turan'ın çevirdiği ve 1994 yılında Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkan bir şiir derlemesi bulunmaktadır (Ataman, 2021).

Turan, Glück'i 1960'ların ortalarından itibaren takip etmekte olduğunu, tüm kitaplarına kütüphanesinde yer verdiğini belirtmiştir. Şiirlerini bu kadar sevmesinin sebebi olarak Glück'in şiirlerinde dünya, insan ilişkileri karmaşıklığı konularını açık ve netlikle, berrak bir dille işlemesi olduğunu ifade etmiştir. Kendisini çok sevdiği şiirleri çevirmeye yönlendiren en önemli etmenin de kelimeler itibarıyla sade görünen ancak içinde anlam derinliği barındıran şiirleri Türkçeye kazandırma isteği olduğunu açıklamıştır (aksisanat, 2020).

Glück'le karşılaştığından beri onun şiirlerinin sıkı takipçisi olduğunu ve yayınevi çeviri talep etmese de Glück'in şiirlerini sevdiği için kendi inisiyatifiyle çevirdiğini ifade etmektedir (Ataman, 2021). 1994 yılında ise yaptığı çevirileri çoğaltıp bir kitap hazırlama şansını elde etmiştir.

Kişisel ve toplumsal travmalardan esinlenen Glück, ilk gençliğinde yeme bozukluğu ile mücadele etmiş ve yıllar sonra bu süreci, ailesinden, özellikle annesinden, bağımsız bir birey olma çabası olarak nitelendirmiştir. 7 yılını terapi altında geçirerek toparlanan Glück, boşanma ile sonuçlanan iki evlilik yaparken 1980'de Vermont'taki evinin tamamen yanmasıyla sahip olduğu ne varsa kaybetmiştir. Bu kişisel travmatik meselelerin yanında 11 Eylül olayından da oldukça etkilenmiştir. Yaşadığı travmalarla mücadele eden Glück Güven Turan için, şiirlerinde mücadelesini aktarabilen, başına gelenlere rağmen pes etmemesiyle kendini sevdiren yanı olan bir şairdir (Ataman, 2021).

Kapasite ve sınırlarıyla ChatGPT 3.5

OpenAI şirketi tarafından 2022 yılında kullanıma sunulan, büyük dil modeline dayanan bir sohbet robotu ChatGPT ile birlikte çeviri dünyasında yeni tartışmalar gündeme gelmiştir.

Ashında sadece bir çeviri yazılımı olarak geliştirilmeyen ama çeviri "yapabilen" ChatGPT'nin yarattığı heyecan dalgasının bir nedeni, söz konusu teknolojinin, kendisine verilen farklı "çeviri görevi tanımlarına" ("translation brief") (Nord, 1997) göre aynı metnin farklı çevirilerini üretebiliyor ve çeviri üzerine insan ile yapay zekânın "sohbet" etmesini mümkün kılıyor olmasıdır (Alimen, 2023, s.

1535).

ChatGPT bir dil modeli olarak yazışmalarla ve sesli olarak ekran başındaki insana yanıtlar üretebilmekte, önceki yanıtlarını belleğinde tutarak sohbetin daha doğal ilerlemesini sağlayabilmektedir. Sohbet robotuna verilecek istemler, kullanıcıların istekleri doğrultusunda sonuçlar elde edilmesinin sağlanması anlamında etkilidir (Güner & Güner, 2023, s. 749-750).

Üreteceği çeviri metinlerde etkisi olan bir başka önemli etmen ise ChatGPT'nin İnsan Geri Bildiriminden Pekiştirmeli Öğrenme (RLHF) yöntemini kullanmasıdır. Bu sebeple sohbet robotuna sorulan aynı sorular, farklı zamanlarda farklı sonuçlar verebilmektedir (Kumlu & Okul, 2023, s. 32).

Çeviri çıktılarının değerlendirmesine gelindiğinde görülmektedir ki ChatGPT 3.5 (İng, Generative Pre-trained Transformer) şiir çevirisi yapabilmektedir. Ancak, GPT gibi YZ modelleri daha çok doğal, ağdasız ve sade dilin işlenip anlamlandırılması üzerine eğitildiğinden şiirlerin diline uyum sağlayamamakta, derin anlamları çözememekte ve çeviride yetersiz kalmaktadır. ChatGPT 3.5'e yaptırılan şiir çevirisinden elde edilen bulgulara göre sohbet robotu, şiir çevirisinde kelimesi kelimesine çeviri yapmıştır. Şiirde kelimelerin ilk anlamları kullanılarak verilen ikincil ve mecazi anlamların aktarılmaya ve hissettirilmeye çalışıldığı göz önüne alındığında ChatGPT 3.5'in yaptığı şiir çevirisi, hedef toplumda kaynak toplumda olduğu gibi bir etki sağlayamayacaktır. Şiir çevirisinde duyguları anlayabilme ve yorumlayabilme, esere sanatsal anlayışla yaklaşabilme öncelikle eserin çeviriyi yapacak kişi veya araç tarafından anlaşılmasında çok önemli yere sahip özelliklerdir. YZ, belirli şiir türlerinin ifade biçimlerini anlama konusunda tam performans sergileyemediği için bu makalede incelenen şiir çevirisinde duyguları hedef topluma aktarabilme ve hedef dilin kurallarına harfi harfine uyabilme konusunda sınıfta kalmıştır.

ChatGPT'nin sınırlılıklarından biri hatalı tekrarlardır. Öğrenme konusunda ne kadar güçlü olursa olsun öğrendiğini uygulama ve bir sonraki soruda sunabilme anlamında henüz yeterince başarılı değildir. Ayrıca belirli bir alana ait terminolojinin çevirisinde de hedeflenen doğruluğu yakalayamadığı durumlar yaşanmaktadır. Dilde akıcılık anlamında da insan çevirmenlerin seviyesine ulaşamamıştır. Ayrıca şiir apayrı bir sanattır. Duyguların aktarıldığı şiir için önce duyguların hissedilmesi gerekir. Sohbet robotlarının hisleri olmadığı için yakın gelecekte kusursuz şiir çevirileri yapması beklenmemektedir.

Çeviride ChatGPT kullanımının en bilinen faydaları arasında sürecin hızlı işlenmesini sağlaması, uzman çevirmenlerin işe alınması şartı koymayacağından düşük maliyetlerle çeviri işini halletmesi, günün her saati ulaşılabilir bir yazılım olması bulunmaktadır. Ayrıca, çevirileri farklılık gösterebilen insanların aksine, çeviri araçlarının tutarlı bir stil ve kelime seçimiyle çeviri yapması da bahsedilen faydaların arasında sayılabilmektedir. Dahası, ChatGPT geniş bir dil yelpazesine sahiptir. Farklı dil çiftlerinde çeviri işlemi yaptırmak isteyen müşteriler, farklı çevirmenlere ulaşmak mecburiyetindeyken YZ bu anlamda kolaylık sağlamaktadır. ChatGPT, çevrilen metnin bağlamını çözümleyerek ona uygun çeviriler üretebilmektedir. Örneğin, metnin mizah, üzüntü ifadeleri veya ciddi tartışmalar içerip içermediği tespit edilmekte ve çevirideki kelime seçimleri, verilen istemde amaçlanan anlamı doğru bir şekilde iletmek üzere yapılmaktadır. ChatGPT, resmi olmayan konuşmalarda veya yazılarda sıklıkla görülen standart dışı dil çeşitlerini anlayabilmekte ve çevirebilmektedir. Argo ifadeleri, kelime gruplarını veya deyimleri, verilen istemden bağımsız, birebir çeviri şeklinde olsa da olmasa da hedef dilde ifade edebilir.

Kapasite ve sınırlarıyla ChatGPT 4-o

ChatGPT'nin yenilikçi 4-o sürümündeki "o", "omni" kelimesinden gelmektedir. "Omni", "her şey" ya da "tüm yönler" anlamına gelen Latince kökenli bir kelimedir. Bu kelimenin seçilmesi, yeni sürümün çok

çeşitli alanlarda kullanılabilmesi göz önünde bulundurulduğunda özel kabul edilmektedir. ChatGPT 4-o'yu farklı kılan; yalnızca metinlerin değil sesli veya görüntülü girdilerin de içerikleriyle ilgili yazılı, sözlü veya görsel çıktılar üretebilmesidir (innova, 2024).

Artı ve eksilerini öncelikle sohbet botunun kendisinden duymanın, insanların botun yetenekleri ve sınırları hakkında bildikleriyle botun kendisinin sunduğu bilgiler arasında farklılık olup olmadığını anlama noktasında daha aydınlatıcı olacağı düşünülmektedir. ChatGPT 4-o'nun 19.11.2024 saat 01.24 tarihinde "ChatGPT 4-o'yu 3.5'ten farklı kılan özellikler nelerdir?" istemine verdiği yanıtı göre; ChatGPT 4-o, ChatGPT 4 ile ChatGPT 3.5 arasındaki farkları dengeli bir şekilde sunmayı hedefleyen bir ara modeldir. GPT 3.5 performans anlamında en hızlısıdır, ancak bazı detaylı veya karmaşık sorularda doğruluk ve bağlam tutarlılığı GPT 4-o kadar güçlü değildir. Yanıtların kalitesi GPT 3.5 genel sorular için yeterli yanıtlar verir, ancak karmaşıklık arttıkça eksiklikler gözlemlenebilir. Benzer şekilde GPT 4-o da fazla katmanlı konularda detaylara uygun karşılık veremese de pratik ve çoğu kullanım için yeterlidir. GPT 3.5, daha hızlı yanıtlar gereken basit ve genel kullanım senaryoları için uygundur. GPT 4-o ise dengeli bir çözüm sunar, geniş bir kullanıcı kitlesine hitap eder ve hem hız hem de doğruluk açısından dengeli bir performans sergiler. GPT 3.5, daha düşük işlem maliyetine sahiptir ve daha hafif sistemlerde bile çalışabilir. İfade gücü konusunda GPT 3.5, yeterince yaratıcıdır, ancak bazen daha düz ve yüzeysel ifadelerle yetinir. GPT 4-o da benzer şekilde daha soyut ve derin yaratıcı metinlerde biraz daha sınırlı kalabilir. Yine sohbet botunun yanıtına göre GPT 3.5, genel olarak güvenlidir, ancak hassas konularda biraz daha az incelikli olabilir. GPT 4-o ise etik konulara duyarlıdır. Yanıtlarında dengeli ve güvenli içerik sunmaya odaklanır. Kısaca hız, maliyet, doğruluk anlamlarında dengeli bir performans beklendiğinde GPT 4-o öne çıkmaktadır. GPT 3.5 ise hız ve maliyet avantajıyla kullanıcılar tarafından seçilmektedir.

Sürümün ücretsiz olması, kullanıcıların YZ teknolojisine daha kolay erişmesini ve günlük hayatta kullanıma daha hızlı adapte olmasını sağlamaktadır. Bu sayede YZ daha geniş kitlelere ulaşabilmektedir.

Ayrıca 50 farklı dilde çeviri gerçekleştirebilmesiyle tercüme alanında çeşitli yenilikler de sunmaktadır (elogo).

Sohbet botuna istem verildiğinde alınan yanıtla örtüşecek şekilde derin ve karmaşık verilerin çözümlenmesinde daha başarılıdır. Çoklu iletişim kanallarının açık olması, kullanıcıyı görerek duygu durumunu tahmin edebilmesini ve hatta hakkında yorum yapabilmesini sağlamaktadır. Bu özellik sayesinde ayrıca, cihaz kamerasını kullanarak çevredeki varlıkları tanıyabilmektedir. Makale kapsamında kullanıldığı amaçla ilgili olarak, çeviri becerisinde önceki sürümlerden daha gelişmiş performans ortaya koyabilmektedir.

Makalenin yazım sürecindeyken OpenAI'nın devamlı geliştirilen ve güncellenen sohbet botuna eklenen özellikler, kapsama GPT 4-o'nun dahil edilmesini bir nevi mecbur kılmıştır. Çevirmenler ilerleyen teknolojiyi, yapay zekayı ve bunlar sayesinde üretilen çeviri araçlarında yaşanan gelişmeleri takip etmez, değişime adapte olmaz ve kendini çağın dönüşümünden soyutlarsa mesleğin ellerin arasından kayıp gitmesi an meselesidir. Aksine, bunları kucaklamalı, benimsemeli ve bu araçları rahatça kullanabilecek, yapay zekayı eğitebilecek pozisyonda olduğunu kabul etmelidir. Teknolojiden korkup kaçarak değil, onunla bütünleşerek daha ileri gidilir.

Çeviri etiği

Etik; inançlar, davranışlar, alışkanlıkları belirleyen normlarla ilgilidir. Her toplumun kendine özgü etik kuralları vardır. Etik her ne kadar çizilmiş sınırları olmayan, uluslar ve hatta kişiler arasında değişen değer yargılarına göre belirlenen bir kavram olsa da ortak hedef uğruna toplanmış insanların yakın düşünme sistemlerine sahip olmalarıyla doğan belirli etik kurallar vardır. Bahsedilen gruplaşma aynı sınıfta bulunan öğrencilerden, aynı meslek erbabı kişilerden, aynı kursa giden insanlardan oluşabilir. Meslek olarak ele alındığında tüm meslek gruplarının kendi içinde etik değerleri ve kuralları olduğu gibi çevirmenlik mesleğinin içinde de belirli etik kurallar vardır.

Çeviri etiği geniş bir kavram olduğundan, hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Makalede ele alınan şiirin çevirilerindeki çeviri etiğinin incelenmesi kapsamında Andrew Chesterman'ın modelinden faydalanılmıştır.

Chesterman, çeviri etiği üzerine çalışmalarında çevirmenin sorumluluk sınırlarını ele almıştır. 1997 yılında yayınlanan "Ethics of Translation" başlıklı yazısında çeviri etiği kapsamında araştırılmış tüm konuların; çevirmenin sadakati, çevirmenin özgürlükleri, çevirmenin görünmezliği, çevirmenin ahlaki bulmadığı bir metni çevirmeyi reddetme hakkına sahip olup olmadığı, çevirmenlerin telif hakları ve işverenin güç ve ideolojisi başlıklarında özetlemektedir (Chesterman, 1997. Akt. Telloğlu, 2015, s. 1).

Çevirilerin etik sayılabilmesi için öncelerde sadakat gözetilirdi. Buna göre çeviri, orijinal metne ne kadar yakınsa etik değerlere de o kadar uygun kabul edilmekteydi. Daha sonra Skopos kuramının ortaya atılmasıyla metnin çeviri amacı belirlendikten sonra eğer bu amaca uyum sağlamak için orijinal eserde değişiklikler yapılması gerekiyorsa buna izin verilmeliydi. Yani çeviride artık kaynak metne sadakat gözetilmeyecekti. Geleneksel etik anlayışta kaynak metnin ve yazarının erek metinde yer alması gereklidir. Aksi takdirde çevirmen hatalı ve çeviri etik dışı çeviri yapmış olur. Geleneksel anlayış içinde başka bir görüşe göre çevirmen kaynak metinde ne kadar değişiklik yaparsa okura o kadar yaklaşıp. Buna karşıt görüş olarak çevirmenin kaynak metni bozduğu söylenmektedir. Kaynak metinde yer alanların eksik veya farklı iletilmesi etik dışı görülmektedir. Kaynak metinde değişiklik yapılmadan okura sunulduğu durumlarda çeviriler hedef kültüre ve topluluğa uyum sağlayamamış ve içselleştirilmemiştir. Bu yüzden geçilen çeyrek asır içinde yeni bir etik görüş oluşmaya başlamıştır. Bu noktada Andrew Chesterman devreye girmektedir. "Chesterman çevirinin bir eylem olduğunu, stratejilere dayanarak tanımlanabileceğini ve bu stratejilerin de normlar tarafından yönlendirilebileceğini savunmaktadır. Stratejilerin amacı normlara uymak ise normların amacı da belli değerleri desteklemektir." (Vuraler, 2016, s. 44).

"Çeviri etiği dört temel değerle açıklanabilir (Chesterman, 1997: 172). Bu dört temel değer açıklık, doğruluk, güven ve anlama'dır." (Vuraler, 2016, s. 44).

İlk olarak açıklık değerinde çevirmen çevirinin anlaşılabilirliğini, iki anlamlılığını, çevirideki mantık hatalarını ve anlam karmaşasını önlemeyi amaçlamalıdır. Ayrıca üreteceği çeviri mümkün olduğunca açık olmalıdır (Chesterman, 1997. Akt. Vuraler, 2016, s. 45).

İkinci değer doğrulukta önemli olan aslını en yüksek seviyede yansıtmasıdır. Kalite bu şekilde belirlenir.

Üçüncü değer olan güven; çevirmenin kaynak metin yazarına olan güveni, metnin çevrilmeye değer olduğuna güveni, çevirmenin okura güveni, okurun çeviriye güveni, okur-aracı-yayıncı-kaynak metin üreticisinin birbirine güvenini kapsamaktadır. Çeviride nihai amaç kültürel etkileşimin sağlanmasıdır

ve etkileşim ancak taraflar arası güvenin sağlanmasıyla mümkün olmaktadır.

Chesterman'a göre dördüncü ve son değer ise anlamadır. Sağlıklı bir temele dayanan iletişimin kurulabilmesi için öncelikle dinleme becerisiyle aynı anda anlama yeteneğinden bahsedilmektedir. Anlamanın gerçekleşmesinde amaç hedef okur için anlaşılabilir durumda olan kaynak metni anlaşılır hale getirmektir. Bir diğer amaç da çeviri metinde olası yanlış anlamaları ortadan kaldıracak hamleler yaparak süreci yönetmektir.

Bu değerlerin tümü beklenti normları, ilişki normu, sorumluluk normu ve iletişim normu isimli çeviri normlarını düzene sokmaktadır. Mevcut çeviri etiği modellerine yeni bir bakış açısı kazandıran Chesterman'a göre etiği dört başlıkta ele almak mümkündür: Temsil etiği, hizmet etiği, iletişim etiği ve norma dayalı etik.

Temsil etiğinde kaynak metin de yazarın niyeti de değiştirilmeden çevrilmelidir. Bu bağlamda temsil etiğinin aranması gereken başlıca eserlere kutsal metinler veya AB metinleri örnek verilebilmektedir. Hizmet etiğinde çeviriye ticari yönden bakılmaktadır. Bu sebeple çeviri, müşteri taleplerine uygun olmalı, müşterinin belirlediği amaca göre yapılmalıdır. Çevirmenin çeviri işini verene duyduğu bağlılık esastır. İletişim etiğinde kaynak metinle erek metin arasında kültürel eşdeğerliğin sağlanması gerekir. Çevirmen, iki farklı kültürü tanıyan, onları birbirine nasıl aktarması gerektiğini bilen arabulucu rolündedir. Norma dayalı çeviri etiği betimleyici çeviri çalışmalarına dayanmaktadır. Etik davranmak, normlara uygun olarak, kişinin kendisinden beklendiği şekilde davranması demektir. Norma dayalı etikte çevirmenler normlara uyun çeviri gerçekleştirdiklerinde kendilerine güven artar. (Chesterman 1997. Akt. Oral & Yıldırım Yaşar 2023, s. 1417).

Kısaca, Chesterman'ın temsil etiği doğruluğu, hizmet etiği sadakati, iletişim etiği anlamayı ve norma dayalı çeviri etiği ise güveni çağrıştırmaktadır (Arslan, 2016, s. 219).

Bulgular

Makalede Güven Turan çevirisine, YZ sohbet botlarının çevirilerinin insan çevirmenle ne derece benzer veya farklı bir çeviri üretimi ortaya çıkardığının tespit edilmesi için yer verilmiştir. Bulgular bölümünde ChatGPT'lerin ürettiği çeviriler çeviri etiği anlamında incelenecektir.

ChatGPT 3.5'ten End of Winter'ı çevirmesi 05.06.2024 tarihinde saat 12.42'de istenmiştir. Chat botuna yazılan mesajda "bu metni çevirir misin?:" yazılmış ve şiirin orijinal hali eklenmiştir. ChatGPT 3.5'in alternatif çevirisi için ise bota verilen istem; "metni şiir okurları için çevirir misin?" şeklindedir. Devamında aynı şekilde şiirin orijinal hali eklenmiştir. Bu işlem yine aynı tarihte saat 12.54'te gerçekleştirilmiştir. ChatGPT 4-o'ya ise 30.10.2024 20.58'de ChatGPT 3.5 Versiyon 1 için, 21.00'da Versiyon 2 için sorulan sorular aynı şekilde yazılarak istem verilmiş ve elde edilen tüm sonuçlar, Güven Turan çevirisiyle Tablo 1 ve Tablo 2'de sunulmuştur. YZ her an öğrenebilen bir yapıya sahip olduğundan istemlerin verildiği tarihlerin belirtilmesi önemlidir.

Mevcut çeviri etiği modellerine yeni bakış açısı kazandıran Chesterman'a göre etiği temsil etiği, hizmet etiği, iletişim etiği ve norma dayalı etik olmak üzere dört başlıkta ele almak mümkündür. End of Winter şiirinin ChatGPT 3.5 ve ChatGPT 4-o'ya yaptırılan çeviriler bu dört başlık açısından incelenmiştir.

Temsil etiğinde kaynak metni ve yazarın niyetini hiçbir değişiklik yapmadan yansıtmak esastır. ChatGPT'nin yaptığı çeviriler YZ'ye insan tarafından verilen istemler sonucunda elde edilmektedir.

CHATGPT 3.5 ve CHATGPT 4-o'nun Yaptığı Şiir Çevirisinin Andrew Chesterman'ın Çeviri Etiği Yaklaşımı Bağlamında Karşılaştırması: Louise Glück'in End of Winter Şiiri / Yıldırım, A. T.

Hatta YZ insanların yönlendirme ve geri bildirimleriyle öğrenebilen bir dinamikte olduğundan aynı istemlere farklı zamanlarda farklı yanıtlar vermesi olasıdır. Dolayısıyla elde edilecek çeviriler istemlere ve zamana bağlı olarak değişmektedir. Sohbet botu versiyonlarına verilen üçer isteme göre YZ önce kaynak metne büyük oranda bağlı kalarak çeviri gerçekleştirmiştir. Çünkü YZ'ler kendilerine aksi bir istem verilmezse anlatılmak istenilen ikincil anlamların bulunması, örtük anlamların hedef dile iletilmesinin sağlanması gibi çeviri adımlarına uymadan çeviri gerçekleştirmektedir. Verilen ilk istem “Bu metni Türkçeye çevirir misin?” olduğundan YZ yalnızca metindeki kelimelerin Türkçelerini metne benzer bir düzen içerisinde vermiştir. Elde edilen sonuç, kıyaslama anlamında yeterli görülmediğinden erek okurun belirtildiği ikinci istem gereksinimi doğmuştur. İkinci istemde ChatGPT 3.5'ten şiir okurlarına yönelik çeviri yapması istendiğinde çeviride bazı değişiklikler yapmıştır. Çevirinin gerçekleştirilmesine aracılık eden YZ kullanıcısının amacını yerine getirebilmek için edindiği bilgiler ışığında yaptığı değişiklikler, Andrew Chesterman'ın temsil etiğine göre etik değerlere uygundur. Benzer sonuçlar ChatGPT 4-o'dan da alınmıştır. 4-o'dan istenen ilk ve ikinci versiyon çevirilerde kaynak metinde ve yazarın niyetinde değişiklik tespit edilmediğinden hizmet etiğine uygun olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Hizmet etiği modeline göre, çevirinin müşterinin taleplerine uygun olarak ve yine müşteri tarafından belirlenen amaca göre yapılması halinde çevirmenin etik davrandığı kabul edilmektedir. Burada çeviriyi yapan YZ olduğundan ve çeviriyi yaptıran aracının, yani YZ kullanıcısının belirlediği talepler üzerinden çeviri yaptığından etiğe uygun çeviri gerçekleştirdiği söylenebilmektedir. End of Winter örneğinde hizmet etiği bağlamında ulaşılan sonuç; YZ'nin verilen istemler, yani aracının yazılı olarak ilettiği amaç doğrultusunda çeviri üretmiş olduğudur. Bu sonuç her iki model sohbet botu için de geçerlidir. 4-o'da farklı olarak, çıktılar daha kısadır. Şiiri toplam 16 satırda çevirdiği görülmektedir. “not in birdcall or human cry, / not the clear sound, only” satırlarının çeviride karşılığı görülme de satır eksikliği, anlam kaybına neden olmamaktadır. Az satırla da olsa, dolayısıyla kaynak şiirin düzeni değişse de; duyguları harekete geçiren, okurda bir etki yaratmak istenen edebi metin türündeki şiir, iletilmek istenen hissin okura aktarılmasındaki etkisini sabit tutmuştur.

Tablo 1

“Bu metni çevirir misin?” Sorusuna Alınan Yanıtlarla End of Winter Şiir Çevirilerinin Karşılaştırması

Orijinal şiir	Güven Turan çevirisi	ChatGPT 3.5; Versiyon 1	ChatGPT 4-o; Versiyon 1
End of Winter	Biten Kış	Kışın Sonu	Kışın Sonu
Over the still world, a bird calls	Kıptısız dünyada bir kuş öter	Durgun dünyanın üstünde, bir kuş çağırır	Hareketsiz dünyanın üzerinde, bir kuş ötüyor
waking solitary among black boughs.	uyanıp kara dallar arasında bir başına.	Siyah dallar arasında yalnız uyanarak.	siyah dallar arasında yalnızca uyanarak.
You wanted to be born; I let you be born.	Doğmak istedin: Doğurdum ben de.	Doğmak istedin; Seni doğmaya bıraktım.	Doğmak istedin; doğmana izin verdim.
When has my grief ever gotten	Ne zaman üzüntülerim	Ne zaman ki acım	Ne zaman kederim
in the way of your pleasure?	girdi benimle mutluluğumun arasına?	Senin keyfinin önüne geçti ki?	senin zevkine engel oldu ki?

Orijinal şiir	Güven Turan çevirisi	ChatGPT 3.5; Versiyon 1	ChatGPT 4-o; Versiyon 1
Plunging ahead	Tepesi üstü dalarak	Kararmak	
into the dark and light at the same time	karanlığa ve aydınlığa aynı anda	Aynı anda karanlık ve ışığa doğru atılmak	Karanlık ve ışığa doğru dalarak,
eager for sensation	haz isteğiyle	Duygulara hevesli	daha fazla his arzulararak
as though you were some new thing, wanting	sanki yeni bir şeymişsiniz gibi siz,	Sanki siz isteyen	sanki yeni bir şeymişsiniz gibi, kendini ifade etmek isteyen
to express yourselves	Kendinizi anlatmak istemişsiniz	Kendinizi ifade etmek isteyen	
all brilliance, all vivacity	ışıl ışıl capcanlı,	bütün parlaklık, bütün canlılık	parlak, canlı bir biçimde
never thinking	hiç düşünmeyip	asla düşünmüyor	hiçbir şeyin bedeli olmayacağını düşünmeden,
this would cost you anything,	bunun size bir şeye mal olacağını,	Bu size bir şeyler kaybettireceğini,	
never imagining the sound of my voice	hiç düşünmeyip konuşmamdaki sesin	Benim sesimin sesini hiçbir şey olmamış gibi hayal etmiyor	sesimi, senin bir parçan gibi duyuyordun—
as anything but part of you—	sizin bir parçanızdan başka her şey olduğunu-	Sadece sizin bir parçanız olmadığını-	
you won't hear it in the other world,	duymayacaksınız bunu öteki dünyada,	başka bir dünyada duymayacaksınız,	öteki dünyada işitemeyeceksin onu,
not clearly again,	bu kadar açık hiçbir zaman,	tekrar net bir şekilde,	belki net olarak değil,
not in birdcall or human cry,	ne kuş cıvıltısında ne insan çığlığında,	ne kuş sesi ne de insan çığlığı olarak,	
not the clear sound, only	belirgin bir ses yok, sadece	net sesi, sadece	
persistent echoing	sürüp giden bir yankılanma	sürekli yankılanan	
in all sound that means good-bye, good-bye—	bütün seslerde hoşça kal anlamında –	vedalaşmanın anlamına gelen tüm seslerde, hoşça kal, hoşça kal-	sadece “elveda, elveda” diyen
the one continuous line	sürüp giden bir bağlaç	bizi birbirimize bağlayan tek sürekli çizgi.	ısrarlı bir yankı şeklinde—
that binds us to each other.	ikimizi birbirine bağlayan.		bizi birbirimize bağlayan tek çizgi.

CHATGPT 3.5 ve CHATGPT 4-o'nun Yaptığı Şiir Çevirisinin Andrew Chesterman'ın Çeviri Etiği Yaklaşımı Bağlamında Karşılaştırması: Louise Glück'in End of Winter Şiiri / Yıldırım, A. T.

Tablo 2

“Metni şiir okurları için çevirir misin?” Sorusuna Alınan Yanıtlarla End of Winter Şiir Çevirilerinin Karşılaştırması

Orijinal şiir	Güven Turan çevirisi	ChatGPT 3.5; Versiyon 2	ChatGPT 4-o; Versiyon 2
End of Winter	Biten Kış	Kışın Sonu	Kışın Sonu
Over the still world, a bird calls	Kıpırtısız dünyada bir kuş öter	Durgun dünyanın üzerinde, bir kuş çağırır	Durgun dünyanın üstünde, bir kuş ötüyor
waking solitary among black boughs.	uyanıp kara dallar arasında bir başına.	Siyah dallar arasında yalnız uyanarak.	yalnızlığın içinde, siyah dallar arasında uyanarak.
You wanted to be born; I let you be born.	Doğmak istedin: Doğurdum ben de.	Doğmak istedin; Seni doğmaya bıraktım.	Doğmak istedin; doğmana izin verdim.
When has my grief ever gotten	Ne zaman üzüntülerim	Ne zaman ki acım hiç	Kederim hiç
in the way of your pleasure?	girdi benimle mutluluğumun arasına?	Senin zevkinin önüne geçti ki?	senin mutluluğuna engel oldu mu?
Plunging ahead	Tepesi üstü dalarak	İleri atılarak	
into the dark and light at the same time	karanlığa ve aydınlığa aynı anda	Aynı anda karanlık ve ışığa doğru	Işığa ve karanlığa daldın, aynı anda,
eager for sensation	haz isteğiyle	Duygulara hevesli	daha fazla hisle dolup taşarak,
as though you were some new thing, wanting	sanki yeni bir şeymişsiniz gibi siz,	Sanki siz, yeni bir şey gibi, isteyen	kendini yepyeni, parlak, canlı
to express yourselves	Kendinizi anlatmak istermişsiniz	Kendinizi ifade etmek isteyen	bir varlık gibi ifade etmek istedin
all brilliance, all vivacity	ışıl ışıl capcanlı,	bütün parlaklık, bütün canlılık	
never thinking	hiç düşünmeyip	asla düşünmediniz	
this would cost you anything,	bunun size bir şeye mal olacağını,	Bu size bir şeyler kaybettireceğini,	bedelini düşünmeden,
never imagining the sound of my voice	hiç düşünmeyip konuşmamdaki sesin	asla hayal etmediniz sesimin sesini	
as anything but part of you—	sizin bir parçanızdan başka her şey olduğunu-	Sadece sizin bir parçanız olmadığını-	sesimi yalnızca sizin bir parçan sanarak—
you won't hear it in the other world,	duymayacaksınız bunu öteki dünyada,	başka bir dünyada duymayacaksınız,	öteki dünyada işitemeyeceksin artık,
not clearly again,	bu kadar açık hiçbir zaman,	net bir şekilde tekrar,	net değil,
not in birdcall or human	ne kuş cıvıltısında ne	kuş sesinde veya insan	

Orijinal şiir	Güven Turan çevirisi	ChatGPT 3.5; Versiyon 2	ChatGPT 4-o; Versiyon 2
cry,	insan çılgılında,	çılgılında değil,	
not the clear sound, only	belirgin bir ses yok, sadece	net ses, sadece	
persistent echoing	sürüp giden bir yankılanma	sürekli yankılanan	sadece yankılanacak durmaksızın,
in all sound that means good-bye, good-bye—	bütün seslerde hoşça kal anlamında –	veda, veda anlamına gelen tüm seslerde—	“elveda, elveda” diyen o ses—
the one continuous line	sürüp giden bir bağlaç	bizi birbirimize bağlayan	bizi birbirimize bağlayan o ince çizgi.
that binds us to each other.	ikimizi birbirine bağlayan.	sürekli bir çizgi.	

İletişim etiğinde çevirmen, kültür elçisi konumundadır. Kaynak kültür topluluğunun daha kolay anlayabileceği kaynak eserin, erek topluluk için de anlaşılabilir olması ancak kültürel bağlamda erek topluluğun kendisiyle ilişkilendirebileceği öğeler kullanılarak sağlanabilir. 12.06.2024 tarihinde 15:56'da ChatGPT 3.5'e "bu şiiri kültürel öğelerin hedef dil kullanıcıları için anlaşılır olmasını göz önünde bulundurarak Türkçeye çevirir misin?" diye sorulup iki noktadan sonra şiir eklendiğinde alınan yanıt, 30.10. 2024 22:52'de ChatGPT 4-o'ya aynı şekilde yazılarak istem verilmiş ve Tablo 3'teki yanıtlar elde edilmiştir. Şiirin orijinalinde kültürel öge yoğunluğu olmadığı için sohbet botlarının ürettiği çevirilerde öncekilere oranla büyük bir değişiklik olmamıştır.

Şiirin 13. Satırında "this" kelimesinin olduğu gibi çevrilmesi, Türkçede "bu" kelimesine gerekli ekin yapılmaması hem Versiyon 1 hem Versiyon 2 hem de Versiyon 3'te anlamı negatif etkilemiştir. Başka bir örnek olarak 16. satırda yer alan "other world", yaşamdan sonraki dünya anlamına gelmekteyken Versiyon 1, Versiyon 2 ve Versiyon 3'te "başka bir dünya" şeklinde çevrilmiştir. Yapılan çeviri okurda "öbür dünya" anlamını uyandırmamaktadır. ChatGPT4-o çevirisinde yer alan "öte dünya" ifadesi, "öbür dünya" anlamını nispeten daha çok çağırırsa da yine de gelişmeye açıktır. Bahsedilen modelin çevirisi, eski modelinkinden gözle görülür derecede farklılaşmaktadır. İletişim etiği bağlamında incelendiğinde 4-o çevirisi, erek okurun anlamasını kolaylaştıran çevirisi ile fark yaratmaktadır. Dil kullanımının, şiirin çeviri mi orijinal mi olduğunu düşündürtecek kadar doğal olduğu görülmektedir. Bu gelişimin sebeplerinin araştırılması, YZ'nin uğradığı değişimin edebi metin çevirilerine etkisi hakkında yapılacak çalışmaların önünü açmaktadır.

Tablo 3

"Kültürel öğeleri ileterek çevirir misin?" Sorusuna Alınan Yanıtlarla End of Winter Şiir Çevirilerinin Karşılaştırması

Orijinal şiir	Güven Turan çevirisi	ChatGPT 3.5; Versiyon 3	ChatGPT 4-o; Versiyon 3
End of Winter	Biten Kış	Kışın Sonu	Kışın Sonu
Over the still world, a bird calls	Kıpırtısız dünyada bir kuş öter	Durgun dünyanın üzerinde, bir kuş çağırır	Dingin dünyanın üstünde bir kuş sesi,

CHATGPT 3.5 ve CHATGPT 4-o'nun Yaptığı Şiir Çevirisinin Andrew Chesterman'ın Çeviri Etiği Yaklaşımı Bağlamında Karşılaştırması: Louise Glück'in End of Winter Şiiri / Yıldırım, A. T.

Orjinal şiir	Güven Turan çevirisi	ChatGPT 3.5; Versiyon 3	ChatGPT 4-o; Versiyon 3
waking solitary among black boughs.	uyanıp kara dallar arasında bir başına.	Siyah dallar arasında yalnız uyanarak.	siyah dallar arasında uyanan yalnızlığa çağrı.
You wanted to be born; I let you be born.	Doğmak istedin: Doğurdum ben de.	Doğmak istedin; Seni doğmaya bıraktım.	Doğmak istedin; izin verdim doğmana.
When has my grief ever gotten	Ne zaman üzüntülerim	Ne zaman ki acım hiç	Kederim hiç,
in the way of your pleasure?	girdi benimle mutluluğumun arasına?	Senin zevkinin önüne geçti ki?	senin mutluluğuna engel oldu mu?
Plunging ahead	Tepesi üstü dalarak	İleri atılarak	Işığa ve karanlığa daldın bir arada,
into the dark and light at the same time	karanlığa ve aydınlığa aynı anda	Aynı anda karanlık ve ışığa doğru	
eager for sensation	haz isteğiyle	Duygulara hevesli	daha fazla hisle yanıp tutuşarak,
as though you were some new thing, wanting	sanki yeni bir şeymişsiniz gibi siz,	Sanki siz, yeni bir şey gibi, isteyen	yepyeni bir şey gibi, kendini ifade etme arzusu içinde,
to express yourselves	Kendinizi anlatmak istermişsiniz	Kendinizi ifade etmek isteyen	
all brilliance, all vivacity	ışıl ışıl capcanlı,	bütün parlaklık, bütün canlılık	parlak ve hayat dolu,
never thinking	hiç düşünmeyip	asla düşünmediniz	hiçbir bedel ödemeyeceğini sanarak,
this would cost you anything,	bunun size bir şeylere mal olacağını,	Bu size bir şeyler kaybettireceğini,	
never imagining the sound of my voice	hiç düşünmeyip konuşmamdaki sesin	asla hayal etmediniz sesimin sesini	sesimi yalnızca bir parçan olarak varsayarak—
as anything but part of you—	sizin bir parçanızdan başka her şey olduğunu-	Sadece sizin bir parçanız olmadığını-	
you won't hear it in the other world,	duymayacaksınız bunu öteki dünyada,	başka bir dünyada duymayacaksınız,	öte dünyada artık duymayacaksınız,
not clearly again,	bu kadar açık hiçbir zaman,	net bir şekilde tekrar,	net değil,
not in birdcall or human cry,	ne kuş cıvıltısında ne insan çığlığında,	kuş sesinde veya insan çığlığında değil,	
not the clear sound, only	belirgin bir ses yok, sadece	net ses, sadece	

Orijinal şiir	Güven Turan çevirisi	ChatGPT 3.5; Versiyon 3	ChatGPT 4-o; Versiyon 3
persistent echoing	sürüp giden bir yankılanma	sürekli yankılanan	
in all sound that means good-bye, good-bye—	bütün seslerde hoşça kal anlamında –	veda, veda anlamına gelen tüm seslerde—	yalnızca yankılarla dolu bir “elveda, elveda”
the one continuous line	sürüp giden bir bağlaç	bizi birbirimize bağlayan	bizi birbirimize bağlayan
that binds us to each other.	ikimizi birbirine bağlayan.	sürekli bir çizgi.	o sonsuz çizgide.

Son olarak betimleyici çeviri çalışmaları temelli olan norma dayalı çeviri etiği modelinden bahsedilmektedir. Normlar, zamana ve kültürlere göre değişebilen kurallarla kabul edilebilir çevirilerin nasıl olması gerektiğini belirlemektedir. Etik davranış, normlara uygun hareket etmek anlamına gelmektedir. Çevirmen, okurun beklentisinden saparak örneğin, beklenilenden daha kelimesi kelimesine çevirdiğinde veya çeviriyi ideolojik ya da uyarlanmış biçimde sunduğunda bunu ön sözde açıkça belirtmelidir. Norma dayalı çeviri etiğinin temelinde güven yatmaktadır. Çevirmenler normlara uygun çeviri yaptığında hem kendilerine güvenmek kolaylaşır hem de mesleğe duyulan güven artar (Vuraler, 2016, s. 51).

Norma dayalı etikte süreç çevirmen ve çevirisi aracılığıyla ulaştığı okur arasında interaktif gerçekleşmektedir denebilir. Çevirmenin, okuru çeviri hakkında önsözde bilgilendirerek okur beklentisini önceden düzenlemesi anlamına gelmektedir. Makalede ele alınan sohbet botu modelleri verilen istemlere cevaben beklenti oluşturmaya yönelik açıklama yapmamaktadır. Üstelik 27.11.2024 tarihinde ChatGPT ile yapılan yazışmalarda sohbet botu, telif haklarını öne sürerek şiir çevirisi yapamayacağını ifade etmektedir. ChatGPT'nin kullanıcılardan aldığı dönütlerle ve iletilerle öğrenebilen bir yapıda olduğu hatırlandığında aynı talebe farklı zamanlarda alınan çıktılar şaşırtıcı değildir.

Sonuç

Araştırma sonucunda, ChatGPT 3.5'in şiir çevirisindeki yeterliliğinin, Louise Glück'in End of Winter şiiri üzerinden sorgulandığı, doküman inceleme yöntemiyle verilerin toplandığı ve içerik analiziyle değerlendirildiği bir çalışma ortaya çıkarılmıştır. Çalışmanın amacı; araştırmaya başlandığı 2024 şubat ayı itibarıyla güncel ve herkesin kullanımına açık olan ChatGPT 3.5'in şiir çevirisinde ne derece yetenekli olduğu, yaptığı çevirilerin orijinal metinle ne kadar örtüştüğü ve bu anlam örtüşmesiyle Andrew Chesterman'ın ortaya sürdüğü etik değerler kapsamında etik kayıplar yaşanıp yaşanmadığının ölçülmesidir. Yapılan inceleme doğrultusunda beklenen şekilde ChatGPT 3.5'in verilen istemlerle bağlantılı olarak çeviriler ürettiği sonucuna ulaşılmıştır. Temsil etiğine ve hizmet etiğine göre incelendiğinde isteme uygun sonuçlar elde edilmesi çevirinin uygulamaya göre etik olduğunu göstermektedir. Şiir kültürel öge ağırlıklı olmadığından iletişim etiğine göre belirgin bir sonuç alınamamıştır. Norma dayalı etikte ise çevirmenin, beklentileri karşılayamaması durumunda önsözde kendini açıklaması beklenmektedir. Araştırma kapsamında verilen istem doğrultusunda çeviri ürettiği için ChatGPT 3.5 norma dayalı etik incelemesine dahil olmamıştır.

ChatGPT 4-o'nun çevirilerinde ChatGPT 3.5'tekinden oldukça farklı bir sonuç elde edilmiştir. İki farklı model arasında 17 ay olması göz önünde bulundurulduğunda bu gelişim çevirmenlere; YZ'nin kısa

CHATGPT 3.5 ve CHATGPT 4-o'nun Yaptığı Şiir Çevirisinin Andrew Chesterman'ın Çeviri Etiği Yaklaşımı Bağlamında Karşılaştırması: Louise Glück'in End of Winter Şiiri / Yıldırım, A. T.

zamanda çok yol kat ettiğini, şiir çevirisinde duyguyu aktarmada eski modelinden çok daha başarılı olduğunu göstermiştir. Bu verilerin kanıtlanabilmesinin, çevirilerin bunların bir çeviri olduğunu bilmeyen bir örnekleme sunulup dönütlerinin alınmasıyla mümkün olduğu düşünülmektedir. Betimlenen çalışmanın, sonraki araştırmalara zemin oluşturması mümkün görölmektedir.

Orijinal şiirle çevirisi arasındaki ilişki incelendiğinde ChatGPT'nin, şiir çevirisinde yolun henüz başında olduğu görölmektedir. YZ'den, duyguların aktarıldığı, kelimelerin ve imgelerin anlamını kaybetmediği bir çeviri beklemek için henüz erkendir.

Makalede son olarak, ChatGPT 4-o'nun 27.11.2024 tarihinde saat 23.31'de sorulan "GPT serisi, şiir çevirisinde nasıl kullanılıyor ve performansları nasıl değerlendiriliyor?" sorusuna cevaben verdiği ileti paylaşılmak istenmektedir:

GPT-4 gibi yeni sürümler, daha gelişmiş dil modelleri ve geniş veri kümesiyle çalıştığından, şiir çevirisinde önceki sürümlere göre daha doğru ve anlamlı sonuçlar verebilir. Bununla birlikte, edebi metinlerin çevirisi her zaman bir dereceye kadar subjektif ve bağlama bağlıdır, bu yüzden insan müdahalesi ve değerlendirmesi her zaman önemlidir.

Yani GPT, şiir gibi genelde derin anlamlar taşıyan kısa cümlelerden oluşan metinlerden ziyade nesir türündeki metinleri mantığa oturtmakta daha başarılıdır. YZ çevirisi çevirmenlere her ne kadar zaman kazandırıp onların işlerini büyük ölçüde kolaylaştırırsa da GPT'nin yaptığı şiir çevirileri hedef okura sunulmadan önce insan kontrolünden geçmeye mutlaka ihtiyaç duymaktadır.

Kaynakça

- Alimen, N. (2023). Makine çevirisinden sohbet robotu çevirisine: ChatGPT ile deneysel bir çalışma. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (36), 1532-1548. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1369589>
- Arslan, S. (2016). Çeviri Etkinliğinde Çeviri Etiğinin Önemi ve Etik Sorunların Felsefe Temelinde Yeniden Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD) (The Journal of Social and Cultural Studies)* Cilt/Volume: II, Sayı/Issue: 3, Yıl/Year: 2016, ss. 211-225.
- Aydın Koçoğlu, A. (2015). *M.E.B. Türkçe Ders Kitaplarında Kaynak Dili İngilizce Olan Çeviri Metinlerin Çeviri Etiği Bağlamında Andrew Chesterman'ın Çeviri Normları Çerçevesinde İncelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul].
- Chesterman, Andrew, 1997. Ethics of Translation. Translation as Intercultural Communication: Selected Papers from the EST Congress. ed. Mary SnellHornby, Zuzana Jettmarová, Klaus Kaindl. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins: 147-156.
- Kumlu, D. & Okul, M. (2023). Yapay Zekâ ile Çeviri Uygulamaları: Kültürel Unsurların Çevirisinde ChatGPT. Asst. Prof. Dr. Evren BARUT, *Contemporary Translation Studies: Bridging Cultures, Technologies and Societies* (s. 24-45). Pub: Çizgi Kitapevi Publishing https://www.researchgate.net/publication/374739798_Yapay_Zeka_ile_Ceviri_Uygulamalari_Kulturel_Unsurlarin_Cevirisinde_ChatGPT/citations#fullTextFileContent
- Nord, Christiana. 1997. Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained. Manchester: St Jerome.
- Oral, Z. & Yıldırım Yaşar, C. (2023). DSÖ'nün COVID-19 ile ilgili yayınlarının Türkçe çevirileri: çeviri etiği bağlamında bir değerlendirme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (37), 1413-1431. DOI: 10.29000/rumelide.1406031.
- Pekcoşkun Güner, S. & Güner, E. S. (2023). Çeviri iş akışında makine çevirisi sistemleri ve sohbet robotlarının bütünleşik kullanımı. *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (Ö12), 739-757. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1330542>
- Pesen, A. (2024). Şarkı çevirisi ve ChatGPT. *Abant Journal of Translation and Interpreting Studies*, 2(1), 1-16.
- Stivers, T., Enfield, N. J., Brown, P., Englert, C., Hayashi, M., Heinemann, T., Hoymann, G., Rossano, F., de Ruiter, J. P., Yoon, K., & Levinson, S. C. (2009, 30 Haziran). Universals and cultural variation in turn-taking in conversation. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 106(26), 10587–10592. <https://doi.org/10.1073/pnas.0903616106>
- Tellioğlu, B. (2015). *Çeviride 'Makul', 'Makbul' ve 'Müphem': Çeviri Etiği, Meslek İlkeleri ve Bireysel Ahlak* [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul].
- Vuraler, G. (2016). *Coleman Barks'ın Mevlana Mesnevisi Uyarlamaları Ve Çeviri Etiği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya].

CHATGPT 3.5 ve CHATGPT 4-o'nun Yaptığı Şiir Çevirisinin Andrew Chesterman'ın Çeviri Etiği Yaklaşımı Bağlamında Karşılaştırması: Louise Glück'in End of Winter Şiiri / Yıldırım, A. T.

İnternet Kaynakları

- 10Haber. (2023, 15 Ekim). *Sadeliğin lirik sesiydi: Nobelli şair Louise Glück veda etti*. 10 Haber, Kültür ve Sanat <https://10haber.net/kultur-sanat/siirleriyle-nobel-kazanmisti-louise-gluck-hayati-kaybetti-270773/> Erişim tarihi: Haziran 2, 2024.
- Academy of Achievement. (2023, Ekim 14). Louise Glück. Achievement.org. <https://www.achievement.org/achiever/louise-gluck/> Erişim tarihi: Eylül 13, 2024.
- Aksisanat (2020, Ekim 10). "Dünyanın yarısından alacağımız var. Hayatta, sokakta, şiirde.". Aksisanat. <https://www.aksisanat.com/2020/10/10/dunyanin-yarisindan-alacagimiz-var-hayatta-sokakta-siirde/> Erişim tarihi: Haziran 2, 2024.
- Aorinka, A. (2024, Şubat 13). ChatGPT ve Çeviri Hizmetleri Karşılaştırması: Hangisi Daha İyi Performans Gösteriyor? Blog, Rehber. <https://www.linguae.com/tr/blog/rehberlik-etmek/chatgpt-ceviri-ve-ceviri-hizmetleri/> Erişim tarihi: Haziran 6, 2024.
- Ataman, S. N. (2021, Ocak 16). İlham Veren Hayatlar VII | Louise Glück. Medium, Bi' Dünya İçerik. <https://medium.com/bid%C3%BCnyai%CC%87%C3%A7erik/i%CC%87lham-veren-hayatlar-vii-louise-gl%C3%BCck-c333bc60d10f> Erişim tarihi: Haziran 2, 2024.
- BBC. (2020, Ekim 8). *Louise Glück: 2020 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan ABD'li şair*. BBC. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54466265> Erişim tarihi: Nisan 8, 2024.
- Elogo. *Chat GPT 4o ve dijital dönüşüm*. Elogo. (<https://www.elogo.com.tr/blog/chat-gpt/4o-nedir/>) Erişim tarihi: Eylül 13, 2024.
- Glück, L. (2023, Mart 27). Nobel konuşması. NobelPrize.org <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2020/gluck/lecture/> Erişim tarihi: Nisan 8, 2024.
- Havuk, B. (2023, Kasım 8). ChatGPT'nin En Zor İmtihani: Şiir — Berkay Havuk. Medium, CogIST. <https://medium.com/cogist/chatgptnin-en-zor-i%CC%87mtihan%C4%B1-%C5%9Ffir-berkay-havuk-f3bd612fb7bd> Erişim tarihi: Haziran 6, 2024.
- İnnova. (2024, Temmuz 1). *ChatGPT-4o nedir?* İnnova. <https://www.innova.com.tr/blog/chatgpt-4o-nedir> Erişim tarihi: Eylül 13, 2024.
- Poetry Foundation. *End of Winter by Louise Glück*. Poetry Foundation. <https://www.poetryfoundation.org/poems/49748/end-of-winter> Erişim tarihi: Nisan 8, 2024.
- Poetry Foundation. *Louise Glück 1943-2023*. Poetry Foundation. <https://www.poetryfoundation.org/poets/louise-gluck> Erişim tarihi: Nisan 8, 2024.
- Yapı Kredi Yayınları. *Güven Turan*. Yapı Kredi Yayınları. <https://www.yapikrediyayinlari.com.tr/yazarlar/guven-turan-4> Erişim tarihi: Haziran 2, 2024.
- Yazıcıoğlu, T. (2023, Ekim 19). *Portre:Louise Glück'ün ardından: Louise, nostos ve kapıları*. <https://www.k24kitap.org/louise-gluckun-ardindan-louise-nostos-ve-kapilari-4335> Erişim tarihi: Haziran 1, 2024.

EKLER

EK 1: Orijinal şiir

End of Winter
Over the still world, a bird calls
waking solitary among black boughs.
You wanted to be born; I let you be born.
When has my grief ever gotten
in the way of your pleasure?
Plunging ahead
into the dark and light at the same time
eager for sensation
as though you were some new thing, wanting
to express yourselves
all brilliance, all vivacity
never thinking
this would cost you anything,
never imagining the sound of my voice
as anything but part of you—
you won't hear it in the other world,
not clearly again,
not in birdcall or human cry,
not the clear sound, only
persistent echoing
in all sound that means good-bye, good-bye—
the one continuous line
that binds us to each other.

EK 2: Güven Turan çevirisi

Biten Kış
Kıpırtısız dünyada bir kuş öter
uyanıp kara dallar arasında bir başına.
Doğmak istedin: Doğurdum ben de.
Ne zaman üzüntülerim
girdi benimle mutluluğumun arasına?
Tepesi üstü dalarak
karanlığa ve aydınlığa aynı anda
haz isteğiyle
sanki yeni bir şeymişsiniz gibi siz,
Kendinizi anlatmak istermişsiniz
ıslıl ıslıl capcanlı,
hiç düşünmeyip
bunun size bir şeylere mal olacağını,
hiç düşünmeyip konuşmamdaki sesin
sizin bir parçanızdan başka her şey olduğunu-
duymayacaksınız bunu öteki dünyada,
bu kadar açık hiçbir zaman,
ne kuş cıvıltısında ne insan çılgığında,
belirgin bir ses yok, sadece
sürüp giden bir yankılanma
bütün seslerde hoşça kal anlamında –
sürüp giden bir bağlaç
ikimizi birbirine bağlayan.

EK 3: ChatGPT 3.5; Versiyon 1

Kışın Sonu

Durgun dünyanın üstünde, bir kuş çağırır

Siyah dallar arasında yalnız uyanarak.

Doğmak istedin; Seni doğmaya bıraktım.

Ne zaman ki acım

Senin keyfinin önüne geçti ki?

Kararmak

Aynı anda karanlık ve ışığa doğru atılmak

Duygulara hevesli

Sanki siz isteyen

Kendinizi ifade etmek isteyen

bütün parlaklık, bütün canlılık

asla düşünmüyor

Bu size bir şeyler kaybettireceğini,

Benim sesimin sesini hiçbir şey olmamış gibi hayal etmiyor

Sadece sizin bir parçanız olmadığını-

başka bir dünyada duymayacaksınız,

tekrar net bir şekilde,

ne kuş sesi ne de insan çığlığı olarak,

net sesi, sadece

sürekli yankılanan

vedalaşmanın anlamına gelen tüm seslerde, hoşça kal, hoşça kal-

bizi birbirimize bağlayan tek sürekli çizgi.*4

4 * Çevirilerde boş bırakılan veya bir üst/alt satırla birleştirilen satırları ifade etmektedir.

EK 4: ChatGPT 4-o; Versiyon 1

Kışın Sonu

Hareketsiz dünyanın üzerinde, bir kuş ötüyor

siyah dallar arasında yalnızca uyanarak.

Doğmak istedin; doğmana izin verdim.

Ne zaman kederim

senin zevkine engel oldu ki?

*

Karanlık ve ışığa doğru dalarak,

daha fazla his arzulayarak

sanki yeni bir şeymişsin gibi, kendini ifade etmek isteyen

*

parlak, canlı bir biçimde

hiçbir şeyin bedeli olmayacağını düşünmeden,

*

sesimi, senin bir parçan gibi duyuyordun—

*

öteki dünyada işitemeyeceksin onu,

belki net olarak değil,

*

*

*

sadece “elveda, elveda” diyen

ısrarlı bir yankı şeklinde—

bizi birbirimize bağlayan tek çizgi.

EK 5: ChatGPT 3.5; Versiyon 2

Kışın Sonu
Durgun dünyanın üzerinde, bir kuş çağırır
Siyah dallar arasında yalnız uyanarak.
Doğmak istedin; Seni doğmaya bıraktım.
Ne zaman ki acım hiç
Senin zevkinin önüne geçti ki?
İleri atılarak
Aynı anda karanlık ve ışığa doğru
Duygulara hevesli
Sanki siz, yeni bir şey gibi, isteyen
Kendinizi ifade etmek isteyen
bütün parlaklık, bütün canlılık
asla düşünmediniz
Bu size bir şeyler kaybettireceğini,
asla hayal etmediniz sesimin sesini
Sadece sizin bir parçanız olmadığını-
başka bir dünyada duymayacaksınız,
net bir şekilde tekrar,
kuş sesinde veya insan çığlığında değil,
net ses, sadece
sürekli yankılanan
veda, veda anlamına gelen tüm seslerde—
bizi birbirimize bağlayan
sürekli bir çizgi.

CHATGPT 3.5 ve CHATGPT 4-o'nun Yaptığı Şiir Çevirisinin Andrew Chesterman'ın Çeviri Etiği Yaklaşımı Bağlamında Karşılaştırması: Louise Glück'in End of Winter Şiiri / Yıldırım, A. T.

EK 6: ChatGPT 4-o; Versiyon 2

Kışın Sonu

Durgun dünyanın üstünde, bir kuş ötüyor
yalnızlığın içinde, siyah dallar arasında uyanarak.

Doğmak istedin; doğmana izin verdim.

Kederim hiç

senin mutluluğuna engel oldu mu?

*

Işığa ve karanlığa daldın, aynı anda,

daha fazla hisle dolup taşarak,

kendini yepyeni, parlak, canlı

bir varlık gibi ifade etmek istedin

*

*

bedelini düşünmeden,

*

sesimi yalnızca senin bir parçan sanarak—

öteki dünyada işitemeyeceksin artık,

net değil,

*

*

sadece yankılanacak durmaksızın,

“elveda, elveda” diyen o ses—

bizi birbirimize bağlayan o ince çizgi.*

EK 7: ChatGPT 3.5; Versiyon 3

Kışın Sonu
Durgun dünyanın üzerinde, bir kuş çağırır
Siyah dallar arasında yalnız uyanarak.
Doğmak istedin; Seni doğmaya bıraktım.
Ne zaman ki acım hiç
Senin zevkinin önüne geçti ki?
İleri atılarak
Aynı anda karanlık ve ışığa doğru
Duygulara hevesli
Sanki siz, yeni bir şey gibi, isteyen
Kendinizi ifade etmek isteyen
bütün parlaklık, bütün canlılık
asla düşünmediniz
Bu size bir şeyler kaybettireceğini,
asla hayal etmediniz sesimin sesini
Sadece sizin bir parçanız olmadığını-
başka bir dünyada duymayacaksınız,
net bir şekilde tekrar,
kuş sesinde veya insan çığlığında değil,
net ses, sadece
sürekli yankılanan
veda, veda anlamına gelen tüm seslerde—
bizi birbirimize bağlayan
sürekli bir çizgi.

EK 8: ChatGPT 4-o; Versiyon 3

Kışın Sonu

Dingin dünyanın üstünde bir kuş sesi,
siyah dallar arasında uyanan yalnızlığa çağrı.

Doğmak istedin; izin verdim doğmana.

Kederim hiç,

senin mutluluğuna engel oldu mu?

Işığa ve karanlığa daldın bir arada,

*

daha fazla hisle yanıp tutuşarak,
yepyeni bir şey gibi, kendini ifade etme arzusu içinde,

*

parlak ve hayat dolu,
hiçbir bedel ödemeyeceğini sanarak,

*

sesimi yalnızca bir parçan olarak varsayarak—

*

öte dünyada artık duyamayacaksın,
net değil,

*

*

*

yalnızca yankılarla dolu bir “elveda, elveda”

bizi birbirimize bağlayan

o sonsuz çizgide.

5. Kırgız Şair Ceñicok (Ötö) Kökö Uulu’nun “Balam Cok” (Çocuğum Yok) ve “Calgız Tal” (Yalnız Söğüt) Adlı Şiirlerinde Yalnızlık Duygusu¹

Mustafa KUNDAKCI ²

APA: Kundakçı, M. (2025). Kırgız Şair Ceñicok (Ötö) Kökö Uulu’nun “Balam Cok” (Çocuğum Yok) ve “Calgız Tal” (Yalnız Söğüt) Adlı Şiirlerinde Yalnızlık Duygusu. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 68-81. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15490075>

Öz

19.yüzyıl Kırgız Edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olan Ceñicok, şiirleriyle yaşadığı döneme damgasını vurmuştur. Özellikle atışma türünde üstün bir yeteneğe sahip olan Ceñicok hayatı boyunca hiçbir atışmada yenilmemiştir. Şiirlerinde kıvraklığı ve söz ustalığı ile öne çıkan şair; daha çok insanı, hayatı, tabiatı konu alan şiirlerinde sosyal meseleleri ve bireysel duyguları, Kırgız kültürünün zengin geçmişinden yararlanarak öğüt verici bir şekilde dile getirmiştir. Küçük yaştan itibaren zor bir hayat geçiren şairin, şahsi hayatıyla ilgili şiirleri de mevcuttur. Özellikle yalnızlık temasının ön planda olduğu şiirleri Balam Cok (Çocuğum yok) ve “Calgız Tal” (Yalnız Ağaç) adlı şiiridir. Bu makalede Kırgız şair Ceñicok’un özellikle “Balam Cok (Çocuğum Yok)” ve “Calgız Tal (Yalnız Söğüt)” adlı şiirleri başta olmak üzere şiirlerinde yoğun bir şekilde işlediği yalnızlık temasının edebi, toplumsal ve bireysel yansımaları analiz edilmiştir. Yalnızlık duygusu, Ceñicok’un yaşam öyküsü ile iç içe geçmiş bir arman (keder) motifi olarak şiirlerinde belirgin bir yer tutar. Şiirlerde çocuksuzluk, toplumsal soyun devam edememesi ve bireysel anlam arayışı, yalnızlık duygusunun somut göstergeleri olarak karşımıza çıkar. “Balam Cok” şiiri, çocuksuzluk üzerinden şekillenen yalnızlık hissinin epik ve lirik bir dille işlendiği yapıdır. Ceñicok’un hayatında çocuksuzluk, sadece fiziksel bir yokluk değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal bir dışlanmışlık olarak tezahür eder. Özellikle Kırgız toplumunda neslin devamı, erkeğin itibarı ve yaşlılıkta bakımı ile doğrudan ilişkilidir. Bu toplumsal yapı içerisinde çocuk sahibi olamamak, yalnızlığı hem fiziksel hem de metafiziksel bir boyuta taşır. “Calgız Tal” şiirinde ise şair, küçük yaştan itibaren hayatının en önemli öğelerinden biri olan yalnızlık duygusunu, Bakayır adlı bir yerde tabiatın soyutlanmış, dışlanmış gibi yalnız başına duran ağaçtan ilhamla kendi hayatını, yalnızlığını ağaçla sohbet ederek, dertleşerek dile getirmiştir. Şairin bireysel yaşamından ortaya çıkan bu eser, doğa-insan ilişkisi, yalnızlık, toplumsal dışlanma gibi evrensel temaları işlerken, Kırgız edebi geleneğinin zenginliğini de ortaya koyar. “Calgız Tal” ve “Balam Cok” şiirleri, Ceñicok’un, hem bireysel yaşantısından hem de içinde bulunduğu toplumsal koşullardan beslenerek ortaya çıkmış, biyografik, psikolojik ve toplumsal farklılıkları birleştirdiği derinlikli ve çok katmanlı edebi

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %15

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 16.04.2025-**Kabul Tarihi:** 20.05.2025-**Yayın Tarihi:** 22.05.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15490075>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı / Assoc. Prof., Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Education, Department of Turkish Language Teaching, Department of Turkish and Social Studies Education (Bolu, Türkiye), , **eposta:** mustafa.kundakci@ibu.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0001-6092-4043> **ROR ID:** <https://ror.org/01x1kqx83> **ISNI:** 0000 0001 0720 3140 **Crossref Funder ID:** 501100002668

eserlerindendir. Bu şiirlere bakıldığında şair, toplumdan uzaklaşmış, dışlanmış yalnız kalmış bir insan gibidir, ayrıca bu şiirler şairin iç dünyasını yansıtan bir ayna görevi üstlenmektedir. Bu şiirler, klasik Kırgız edebiyatında bireysel duyguların derin ve estetik bir şekilde ifade edilebileceğinin en güzel örneklerinden biridir. Aynı zamanda Ceñicok'un şairlik kudretini ve edebi düşünce zenginliğini gösteren birer şaheserdir.

Anahtar kelimeler: Kırgız, Şiir, Şair, Ceñicok, Yalnızlık

The Feeling of Loneliness in The Poems "Balam Cok" (I Have No Children) and "Calgız Tal" (Lonely Willow) by The Kyrgyz Poet Cenıcok (Ötö) Kökö Uulu³

Abstract

Ceñicok, one of the most important representatives of 19th century Kyrgyz literature, left his mark on the period he lived in with his poems. Ceñicok, who had a superior talent especially in the quarrel genre, never lost in a quarrel throughout his life. The poet, who stands out with his agility and mastery of words in his poems; in his poems mostly about people, life and nature, he expressed social issues and individual feelings in an admonitory way by benefiting from the rich history of Kyrgyz culture. The poet, who had a difficult life since his early age, also has poems about his personal life. His poems, where the theme of loneliness is especially prominent, are Balam Cok (I have no children) and "Calgız Tal" (Lonely Tree). This article analyzes the literary, social and individual reflections of the theme of loneliness, which Kyrgyz poet Ceñicok intensively uses in his poems, especially "Balam Cok (I have no children)" and "Calgız Tal (Lonely Willow)". The feeling of loneliness, as an arman (sadness) motif intertwined with Ceñicok's life story, has a prominent place in his poems. In the poems, childlessness, the inability to continue the social lineage and the search for individual meaning appear as concrete indicators of the feeling of loneliness. The poem "Balam Cok" is a masterpiece in which the feeling of loneliness shaped by childlessness is handled with an epic and lyrical language. In Ceñicok's life, childlessness manifests itself not only as a physical absence but also as a cultural and social exclusion. Especially in Kyrgyz society, the continuation of the generation is directly related to the reputation of men and their care in old age. In this social structure, not being able to have children carries loneliness to both a physical and metaphysical dimension. In the poem "Calgız Tal", the poet expressed his own life and loneliness, which has been one of the most important elements of his life since a young age, by talking to the tree and sharing his troubles, inspired by a tree standing alone, isolated from nature, as if excluded, in a place called Bakayır. This work, which emerged from the poet's individual life, deals with universal themes such as the nature-human relationship, loneliness, and social exclusion, while also revealing the richness of the Kyrgyz literary tradition. The poems "Calgız Tal" and "Balam Cok" are Ceñicok's deep and multi-layered literary works, which emerged by feeding on both his individual life and the social conditions he was in, and combine biographical,

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %15

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 16.04.2025-**Acceptance Date:** 20.05.2025-**Publication Date:** 22.05.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15490075>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

psychological, and social differences. When these poems are examined, the poet is like a person who is alienated from society, ostracized, and lonely, and these poems also serve as a mirror reflecting the poet's inner world. These poems are one of the best examples of how individual feelings can be expressed in a deep and aesthetic way in classical Kyrgyz literature. At the same time, they are masterpieces that show Cenıcok's poetic power and richness of literary thought.

Keywords: Kyrgyz, Poetry, Poet, Cenıcok, Loneliness

Giriş

Kırgız halkının söz ustası şairlerinden biri olan Cenıcok (Ötö) Kökö uulu 1860 yılında Talas bölgesindeki Sarı- Köbön köyünde dünyaya gelmiştir. Halk arasında “yel yetişemeyen Cenıcok, atışmaya dengi yok” denerek zamanında şöhreti Talas’tan Isık- Köl’e kadar yayılan yetenek sahibi çok büyük şair olan Cenıcok Ötö Kökö uulu, Kırgız şairleri içerisinde zirve isimlerden biridir.

Asıl adı Ötö olan Cenıcok daha küçük yaşta babasını sonra da annesini kaybetmiş, küçük yaşlardan itibaren hayatta hiçbir zaman yeri doldurulamayacak anne-baba şefkatinden yoksun olarak yetim ve öksüz büyümüştür. İnsanların arasında, evlerin eşiğinde dilencilik yaparak hayatta kalmaya çalışan şair, yetimlik ve fakirliğin yanı sıra hayatın zorluklarına dayanmaya çalışmış, bu da yetmiyormuş gibi halk arasında “Alaca” olarak bilinen “vitiligo” hastalığına yakalanmıştır. Bu amansız cilt hastalığına yakalanan Cenıcok’u cildindeki renk değişiminden dolayı insanlar da aralarına almayıp dışlamışlardır (Akmataliyev,2012:291).

Ötö, günlerden birgün çocuklarla oynarken Taşkara adlı zengin bir beyin köyüne gelir. Onu gören Taşkara, Ötö’nün hastalığını fark eder ve o çevrede bulunan insanlara bulaşabileceğini düşünerek “Bunu köye niçin getirdiniz” hastalığı bulaşır diyerekten yiğitlerine Ötö’yü Kara-Buura suyuna atmalarını emreder. Yiğitleri genç çocuğu Kara-Buura suyunun yanına getirir, onu öldürüp vebalinde kalmamak için merhamet edip Ötö’yü oradan geçmekte olan tüccarlara teslim ederek Aksı bölgesindeki dayılarının yanına kaçmasına yardımcı olurlar. Tüccarlar Ötö’yü de yanlarına alıp mallarını sürerek Kum-Bel geçidini geçip bugünkü Karavan (Kerben) adlı yere gelip Bekmurat adlı bir kişinin evinde misafir olarak kalır. Daha sonra Kara-Suu’lu Sadır adlı bir kişi bu çocuğu bana verin bizim yeğenimizmiş, dayılarının yanında olsun diyerek Ötö’yü yanına alır Kara-suu' ya getirir (Akmataliyev,2012:292). Gerçekten de Ötö’nün annesi Altınay, Aksılıdır, günümüzdeki Canı-Col ilçesindeki Kara-suu köyündendir (Akmataliyev,2012: 341). Sadır' ın eşi Ayıke Talaslı olduğu için çocuğu hoş karşılayarak kendi çocuğu gibi bakar. Sadır ve eşi, Ötö’nün hastalığına çare bulmak için Kez-Art'ta yaşayan "Dalıcı" adlı bir tabibe götürerek kısa zamanda hastalığını iyileştirirler.

Kara-Suu’lu Sadır ve eşi Ayıke, Ötö’nün zeki, akıllı ve yaşlılarından daha olgun olduğunu gördükleri için onu okula gönderirler. Ötö, okulda Arapça okuma yazmayı öğrenerek, Özbekçe aracılığı ile Doğu edebiyatı eserleriyle tanışmıştır. Kendini günden güne geliştiren Ötö’nün aynı zamanda İmanbay’ın medresesinde eğitim aldığı günden beri şiire olan merakı isteği ve kabiliyeti de yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlar. Dayısı onun şair olmasını istemese de engel de olmamıştır. Genç Ötö’nün, yaşamış olduğu zorluklar, hayatın iniş çıkışlarını kendi yaşlılarına göre daha erken yaşta fehmetmesine neden olur. Özünde şiire olan yatkınlığıyla dertlerini, yaşadığı acıları şiir ile dışa vurmaya başlayan genç şair, bütün dikkatini şiire vererek halk şiirlerini, masallarını, destanlarını diğer şairlerin çeşitli eserlerini ezberleyerek şairlik yeteneğini üst düzeye çıkarır. Git gide kendisi de kafiyeli bir şekilde şiirler üreterek arkadaşlarının, akrabalarının, yakınlarının yanında, halkın toplandığı yerlerde ve düğünlerde şiir ve

Kırgız Şair Ceñicok (Ötö) Kök Uulu'nun "Balam Cok" (Çocuğum Yok) ve "Calgız Tal" (Yalnız Söğüt) Adlı Şiirlerinde Yalnızlık Duygusu / Kundakçı, M.

şarkılar söylemeye başlar. Ötö, zamanla kendisini daha da geliştirerek kendinden emin bir şekilde kalabalıklar arasında sahne almaya başlar (Akmataliyev,2015: 342).

Genç şair, kendini geliştirme ve doğaçlamalı şarkı söyleme yeteneğini güçlendirmeye çalıştığı dönemde bir gün dönemin çok meşhur şairi Nurmoldo ile karşılaşır. Karavan pazarında geniş halk kitlesini etrafında toplayan Nurmoldo ile ilk defa atışmaya giren genç şair Ötö, atışmayı kazanarak büyük bir şöhrete kavuşur. Bu atışmada kısa yenli kolsuz yekek giydiği için onun ismini bilmeyen kalabalık O'na "Ceni cok" (Yen'i yok) şair diye lakap takarlar (Akmataliyev,2012: 292). O günden itibaren Ötö halk arasında Ceñicok şeklinde anılmaya başlar.

Nurmoldo ile atışmasından sonra şöhreti kısa sürede yayılan Ceñicok; sadece Aksı bölgesinde değil Andican, Ketmen-Töbö, Talas civarında da nam salan ünlü bir şair olarak anılmıştır. O dönemin şairleri şiir söyleme yetenekleri doğrultusunda döneminin şöhrete ulaşmış saygıdeğer insanları olarak, önemli beylerle bir araya gelip, bir arada yemek yiyip, yöneticilerin bazı konularda aldıkları kararlarına yönelik düşüncelerini korkusuzca dile getirmişlerdir. Ceñicok da halk arasındaki saygınlığı ile beylerin değer verdiği, alınan kararlarda kendisine danışıldığı önemli bir şahsiyet olmuştur. Atışma türünde üstün bir yeteneğe sahip olan Ceñicok hayatı boyunca yaptığı hiçbir atışmada yenilmemiştir. Ceñicok, Kırgız sahasında atışma ve diğer konularda usta olan Toktogul, Arstanbek, Barpı, Nurmoldo, Niyazaalı, Eşmambet gibi yetenekli şairler arasında yer almıştır (Kundakçı,2019,46-47). Ömrünü halka adayan Ceñicok, Talas'a geri gelmemiş yakalandığı amansız bir hastalık neticesinde Aksı civarındaki Kara-Suu bölgesinde 1918 yılında vefat etmiştir.

Ceñicok'un Şiir Anlayışı ve Şiirlerinde Yalnızlık Duygusu

Şiir, hayatın en girift yanlarına şahitlik eden bir işlevle doğar. İnsana has her duygu ve düşünüş şiirin kalıbında eriyerek farklı ve yeni bir suret kazanır. Kimi zaman hayatın genel akışını itiraz, kimi zaman da olup bitene tam bir teslimiyetle şiirlerine hayat veren şair, dolaylı bir iletişim dili kullanır. Günlük dilden farklılık gösteren şiir dili, insanî zaruretler nedeniyle kullanılan bir üst dildir (Kundakçı ve Bacaklı, 2019: 2231). Şiir aynı zamanda bir başkaldırıdır. Hayatın içinden aldığı malzemelerle dünyayı yeniden düzenleyen ve kuran bir türdür. İletişim aracı olmakla birlikte gerçeklere dayalı coşkulu bir söylemdir (Akın,2001;121-122). Bir düşünme biçimi ve sanat formu olarak şiir hem şairinin hem de okurunun ve dinleyicinin şuurunu uyandırmayı, onun bilincini yeniden kurmayı hedefler. Böylelikle insan hem kendi hayatına hem de toplumsal hayata müdahale edebilme yeteneği kazanır (Özdenören, 2017: 42).

Şairler, toplum hayatını hem somut hem de soyut olay ve durumlar yönüyle kaydeden ve nesiller arasında aktarımını sağlayan özel bir sanatın icracısıdır. Bu bakımdan hayata dair her durum ve olay şiire konu olabilir (Akın, 2001: 117). Bu gerçeğin yanı sıra şiirler şairlerin kişisel dünyasına dönük derin izler de taşır. Özellikle yalnızlık teması şairlerin en yoğun işledikleri temalardan biridir. İçerisinde yaşanan topluma yabancılaşma, Toplum tarafından anlaşılmama, sosyal hayata ayak uyduramama ve sahip olduğu hayattan memnuniyetsizlik gibi toplumsal yalnızlığa yol açan önemli sebeplerin yanı sıra şairin yalnızlığı neredeyse tabiatı gereğidir. Şairler duygu, düşünüş ve kavrayış bakımından kalabalıklar içerisinde bile özge bir farkındalıkla yaşadıklarından hiç kimseye benzemeyen bir ruh dünyaları vardır. Onları diğerlerinden ayıran bu özge tutum derin ve değişmez bir yalnızlık hâlinin de sebebidir (Yapıcı, 2020: 774).

Yalnızlık insanın tabiatında olan bir duygudur. Her insanda farklı bir şekilde tezahür eder. Yalnızlık

duygusu, genel anlamıyla kişinin diğer insanlardan ve etrafını çepeçevre saran dünyadan bir şekilde uzaklaşması ya da onlar tarafından uzaklaştırılması anlamına gelir (Yapıcı,2020;776). Kendi varlığını kavrayan her insan, söz konusu yalnızlığın bilincine varır ve beraberinde dünyadan kopmayı gerektirirken diğer yandan da yaşama bağlanmayı gerektirir (Eren (estekanchi),2017;116). İşte şair Ceñicok, bu hakikatten hareketle şiirlerinde çocuksuzluk, özlem, ölüm ve yalnızlık gibi şahsi duyguların yanı sıra özellikle gençlere nasihatler yoluyla toplumsal birlik ve beraberlik, aile sevgisi ve ahlaki değerler üzerinden hayata tutunmalarına yönelik önemli tavsiyelerde de bulunmuştur.

Şair Ceñicok, Kırgız akınlık geleneği içinde çok önemli bir yere sahiptir. Atışmalardaki söz ustalığı ve kıvraklığı nedeniyle vefatından sonra da halk, birçok övgüye layık olan şairi “Rüzgârın yetişemediği Ceñicok, atışmaya dengi yok” diye güzel söz ve düşüncelerle yad etmişlerdir. Hayatı boyunca atışmalarda hiç yenilmeyen şair hakkında Prof. S. Zakirov da: “Şairlerin söz cambazları atışmalarda yenilmemiştir. Bu yönüyle halk arasında Toktogul ile Ceñicok’un kadri çok büyüktür.” diye şairin halk arasındaki öneminden bahsetmiştir (Akmataliev-Mukasov, 2015: 9). Şairin, dönemin ünlü şairleri; Nurmoldo, Esenaman, Arstanbek, Toktogul, Barpı, Korgool, Narkülbübü gibi şairlerle atışmaları mevcuttur.

Şiirlerinde çeşitli yönleriyle insanı, hayatı ve tabiatı konu alan Ceñicok, sosyal meselelerle ilgilendiği kadar insanın kendi duygu ve düşüncelerini ihtiva eden bireysel konulara da şiirlerinde yer vermiştir. Şair, ayrıca yaşadıklarından, gördüklerinden ve Kırgızların zengin kültüründen hareketle şiirlerinde dinleyicilerine öğütler de vermiştir. Küçük yaştan itibaren zor bir hayat geçiren Ceñicok, şiirlerinde hayatın zorluklarını işlemiş, dinleyicilerine kendi tecrübelerine dayanarak tavsiyelerde bulunmuştur (İkan, 2020,58-59). Şairin “ Ayt Ayt Dese (Anlat Anlat Dese)”, Dünüyö(Dünya), Turbaybı(), Sanat, Nasıyat(Nasihat), Terme(Derleme), Nakıl kep(Nasihat Söz), Ülgü Irlar(Örnek Şiirler), Caman Uul Cakşı Uul(Kötü Oğul İyi Oğul), Zamane, Akkan Su(Akan Su), Üy Bülöö(Aile), Akın Bolson(Şair Olsan) gibi didaktik ve felsefi derinliği olan şiirlerinin yanısıra Calgız Tal(Yalnız Ağaç), Balam Cok(Çocuğum Yok), Köksuluu gibi şahsi hayatıyla ilgili yalnızlık ve hüznün motiflerinin ön planda olduğu şiirleri de mevcuttur.

Balam Cok” (Çocuğum Yok) Şiirinde Yalnızlık Duygusu

Şairin zorluklarla geçen sıkıntılı kaderli ömründeki bahtsız, mutsuz çocukluğu, ömürlük eşi Köksuluu’yu başkasına kaptırarak sonra tekrar elde etmesi, daha sonra ondan çocuk sahibi olamayışı gibi önemli olaylar şiirlerinde de kendini göstermiştir. Çocuksuzluk özlemi ile yanıp tutuşan Ceñicok’un sevdiği kız olan Köksuluu ile evlendikten sonra en çok istediği şey ise bir çocuklarının olmasıymış. Fakat bu istekleri yerine gelmediğinden dolayı hep bir hasret, bekleyiş ve üzüntüye maruz kalmıştır (Çikdemtepe,2020;46-47). Şair, bir çocuğunun olmayışının hüznünü sözlerinde ve şiirlerinde dile getirerek öldükten sonra da arkasında kendi namını taşıyıp mezarını dolaşarak ağlayacak bir evladı olmamasının üzüntüsünü dinleyicilere en acı bir şekilde aktarmıştır.

Kırgızlarda çocuk sahibi olmadan ölmek felaket sayılmaktadır. Çünkü Kırgızlarda özellikle erkek çocuğun olmaması demek; baba adının unutulması, ocağın sönmesi demektir. Kırgızlar için çocuk bir ömürdür, insanın hayatındaki bir yansıması ve soyun devamıdır. Bundan dolayı Kırgız ailelerin mutlu olma anlayışı doğrudan çocukla bağlantılı olmuştur. Kırgızlar çok eskiden beri ,balaluu üy bazar, balası cok üy mazar’ (çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar) diyerek çocuğa verdikleri önemi göstermişlerdir (Dıykanbeyava,2011;182-183).

Kırgız Edebiyatında çocuksuzluğun oluşturduğu hüznü Ceñicok kadar etkili anlatan ve toplumu

Kırgız Şair Ceñicok (Ötö) Kökö Uulu'nun "Balam Cok" (Çocuğum Yok) ve "Calgız Tal" (Yalnız Söğüt) Adlı Şiirlerinde Yalnızlık Duygusu / Kundakçı, M.

etkileyen başka bir şair yoktur. "Balam Cok"- Ceñicok'un iç duygularını, hislerini bildiren, kaygı ve kederle dolu, okuyucuları kederlendiren en hazin şiirlerinden biridir. Şiirde, şair çocuksuzluğun kaygılı hayalini çizerek kendisinin kaygılarını, çocuklara olan muamelesini canlı bir şekilde göstermiştir. Şairin yüreğinden çıkan kederli düşünceler, kaygılar etkili bir şekilde tasvir edilmiştir.

Şairin ömrü boyunca ölümüne kadar yüreğini yakan, kalbini parçalayan, azap çektiren kederi ve üzüntüsü çocuksuzluk olmuştur. Bu üzüntü şairin göğsüne sığmadan kara duman gibi ağzından şiir olarak dökülmüştür. Nitekim S. Eraliev: "Ceñicok Kazan şehrinde şiirlerini kitap şeklinde bastırırım düşüncesiyle yolda giderken bir eve girerek orada geceleme ister. Ancak şairin geldiğini duyan çevre halk o eve toplanmış. O sırada Ceñicok "Balam Cok (Çocuğum Yok)" u söylemiş. Dinlemekte olanların gözlerinden yaş akarak hıçkırma hıçkırma ağlamışlar." diye anlatır (Akmataliev - Mukasov, 2015: 305).

"Balam Cok" şiiri, çocuksuzluk üzerinden şekillenen yalnızlık hissinin epik ve lirik bir dille işlendiği kudretli bir eserdir. Şiir boyunca geçen "Arkamda kalan oğul yok", "Kucağımda taşıyacak oğlum yok" gibi tekrarlar, şiirin yapısal ritmini yalnızlık üzerine kurar. Ceñicok'un yalnızlık temalı şiirleri sadece bireysel kederin ifadesi değil, aynı zamanda toplumla kurduğu ilişkiye bir çağrıdır. Süyünbay Eraliev'in aktardığı gibi, şairin "Balam Cok" şiirini okuduğu sırada dinleyicilerin hıçkırma hıçkırma ağlaması, bu yalnızlık hissinin kolektif bir rezonans yarattığını gösterir. Bu durum şiirin bireyler üzerinde yarattığı duygusal etkinin gücünü ortaya koyar. Şiirin önemli dizelerine tematik olarak bakacak olursak, Şair:

Argımak calı kayrılşa	Küheylanın yelesi kıvrılırsa
Tarmal emey em ne	Kıvrıcık değil de nedir?
Özüdön bala bolboso	Kendinden çocuk olmasa
Arman emey em ne	Üzüntü değil de nedir? (Akmataliev-Mukasov,2015;91)

Burada Ceñicok, Küheylan gibi güçlü, asil bir varlığın bile yelesinin kıvrılması doğaldır; ama bu doğal süreci, çocuksuzluk gibi "doğal olmayan" bir boşlukla kıyaslar. "Çocuk olmasa, üzüntü değil de nedir?" sorusu retoriktir; hem içsel isyanı hem de toplumun sessiz yargısını dışa vurur. Dizeler, bireysel eksiklikle doğanın akışını kıyaslayarak dramatik bir yalnızlık sahnesi kurar. "Arkamda çocuk olmasa" Bu mısra, bireyin ölüm sonrası hatırlanma ve sosyal mirasını sürdürecektir bir evladın eksikliğini açıkça ortaya koyar. Şair için çocuğun yokluğu, yalnızca bir biyolojik eksiklik değil, kimliğin, hatıraların ve varlığın da yok olması demektir.

Buruluşta mürzömdü	Dönemeçteki mezarımı
Burulup barıp kim köröt	Dolaşıp gelip kim bakar
Burkurap çaşın kim tögöt	Ağlayıp yaşını kim döker
Arkamda kalgan uul cok	Arkada kalan oğul yok (Akmataliev-Mukasov,2015;91)

Bu dizeler, ölümden sonraki yalnızlığı tasvir eder. Mezarın ziyaret edilmeyecek olması, toplum hafızasından da silinme endişesini yansıtır. Oğul yokluğu, bu devamlılığı kesintiye uğratan bir kırılma noktasıdır. Yalnızlık burada fiziksel sınırları aşarak ölüm ötesine taşınır.

Beş kolumda muunum cok	Beş parmağımda gücüm yok
Bel kıda turgan uulum cok	Dayanacağım oğlum yok
On kolumda muunum cok	Sağ elimde gücüm yok
Ordumdu basar uulum cok	Yerime geçecek oğlum yok (Akmataliev-Mukasov,2015;90)

Burada şair, biyolojik ve sosyolojik güçsüzlüğünü aynı anda işler. “Beş parmakta güç yok” ifadesi bireysel olarak güçsüzlük; “yerime geçecek oğlum yok” ise toplumsal varlığın süreksizliği anlamına gelir. Oğul, sadece aile değil, kültürel mirasın da taşıyıcısıdır.

Argımak minip oynotmok	Küheylan binip oynatır idi
Adırğa taygan coylotmok	Kırlarda tazı gezdirir idi
Ak dariya boylomok	Ak deryayı boylar idi
Ak şumkar salıp oynomok	Akdoğan ile avlanıp oynar idi (Akmataliyev-Mukasov,2015;92)

Bu bölümde şair, sahip olmadığı oğluyla yaşayabileceği düşsel bir yaşamı betimler. Avcılık ve doğa etkinlikleri geleneksel erkek eğitiminde önemli yer tutar. Burada oğul imgesi, ataerkil değer sisteminin doğal bir devamıdır. Oğulun yokluğu, aynı zamanda bu hayalleri gerçekleştirecek bir “devam eden özne”nin yokluğu demektir.

Kötörüp bala körböstön	Kucağıma alıp oğul görmeden
Küyütüm ketti içimde	Kaygılarım gitti içimde
Ay töbödön tüş boldu	Ay tepeden öğle oldu
Armanım kıyn küç boldu	Kederim aşırı zor oldu (Akmataliyev-Mukasov,2015;94)

Gün döngüsü, burada hayatın ilerleyişine benzetilmiştir. Güneşin tepedeki konumu, gün ortasını yani hayatın ortasını simgeler. Bu anda hâlâ kucağında bir çocuk görememiş olmak, şairin tüm ömrünün boşuna geçmiş olduğu duygusunu kuvvetlendirir. Keder artık sadece duygusal değil, varoluşsal bir yük haline gelmiştir.

Taşak bir cerde cürbödüm	Taşlı yerde dolaşmadım
Taytaylap bala süybödüm	Tay tay edip çocuk sevmedim
Kumdak bir cerde cürbödüm	Kumlu bir yerde dolaşmadım
Kucaktap bala süybödüm	Kucaklayıp çocuk sevmedim (Akmataliyev-Mukasov,2015;94)

Bu bölümde, çocukla oynama ve onu büyütme deneyiminin yokluğunun fiziksel bir mekânsal imgelerle dile getirildiğini görürüz. Taş ve kum imgeleri, yaşanmışlığın doğal zeminleridir; şair, bu zeminlerde yürümemiş olduğunu, yani yaşamadığını bildirir. “Tay tay etmek” gibi bebeklik dönemine özgü eylemlerin olmaması, babalığın yoksunluğunu somutlaştırır.

Cenıcok’un şiirlerinde yalnızlık, sadece bir bireyin psikolojik durumunu değil; aynı zamanda bir toplumun değerler sistemindeki çatlakları da gösterir. Şairin çocuksuzluğu üzerinden işlediği yalnızlık, bireysel olduğu kadar toplumsal, dini ve kültürel açılardan da anlam yüklenir. Her dize, bu çok katmanlı yalnızlık duygusunu hem halk şiiri geleneklerine sadık kalarak hem de derin bir içsel gözlemle aktarmaktadır.

“Calgız Tal” (Yalnız Ağaç) Şiirinde Yalnızlık Duygusu

Şiirleriyle dönemine damga vuran Şair, küçük yaşta ailesi vefat ettiği için şiirlerine kendi yaşamını da katarak, hayatta ona maddi ve manevi her türlü desteği sağlayacak kişiler olan anne ve babasından yoksun yalnız başına ne gibi zorluklar yaşadığını “Calgız Tal” (Yalnız Ağaç) şiirinde anlatmıştır. Şairin yüreğine saplanan bu yalnızlık duygusu hayatının geri kalanında da devam etmiştir. Şair şiirde söğüt ağacına sorduğu sorularla aslında kendi iç dünyasını sorgulamıştır. Cenıcok’un 15 yaşlarındayken

Kırgız Şair Ceñicok (Ötö) Kökö Uulu'nun "Balam Cok" (Çocuğum Yok) ve "Calgız Tal" (Yalnız Söğüt) Adlı Şiirlerinde Yalnızlık Duygusu / Kundakçı, M.

Taşkara Bey tarafından vitiligo(insan vücudunda beyaz lekeler oluşan deri hastalığı) hastalığına yakalandın, halkın arasında dolaşma- diye şairi uyarması ve Aksı bölgesine sürmesi, ayrıca şairin hayatındaki diğer yalnızlık hissi veren üzüntüleri de birleşince bir gün Bakayır denen yerde dolaşırken tarlanın ortasında tek başına duran söğüt ağacını görünce kendi yalnızlığını tarlanın ortasında bütün zorluklara rağmen tek başına duran söğüt ağacına benzeterek "Yalnız tal" (Yalnız Ağaç) şiirini söylemiştir (Akmataliyev,2015:87), (Abdirazakov, 1996: 40).

Bu şiir, İnsan ile tabiatın kaderinin her zaman birbiri ile uyumluluk içinde olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Örneğin, mevsimin- baharı, yazı, sonbaharı, kışı olması gibi bunlar insan ömründe de görülür. Meyvelerin tomurcuklanıp, çiçek açıp, sonbaharda meyve vermesi, tekrar yapraklarının sararması- bu insanda da tekrarlanır. Yalnızlık- hayvanlarda, canlılarda, bitkilerde hepsinde bulunur. (Abdirazakov, 1996:210) Şair, şiirde yalnız ağaca konuşarak ve onu konuşturarak adeta onunla sırlaşmıştır. Bu şiirde Ceñicok'un tabiatın bir parçası olan ağaçla diyalogu, ağacın canlanarak ona cevap vermesi, onunla sohbet etmesi şairin ustalığını, hayal gücünü göstermesi bakımından da çok önemlidir. Şair kısaca kendi içindeki yalnızlığı, hoşnutsuzluğu, kaygıyı, üzüntüyü, dönemindeki eşitsizliği, acımasızlığı, yalnız söğüt ile psikolojik paralelizm kurarak poetik düşüncelerle etkili bir şekilde anlatmaya çalışır.

Bakayır'da calgız tal	Bakayır'da yalnız söğüt
Balası cok baykuş tal	Çocuğu yok zavallı söğüt
Col boyunda calgız tal	Yol boyunda yalnız söğüt
Coldoşu cok baykuş tal	Yoldaşı yok zavallı söğüt
Kayrılıp gelip kongondoy	Dolaşıp gelip konacak
Kargaga tünök bolgundoy	Kargaya yuva olmuş gibi
Kanatı cok calgız tal	Kanadı yok yalnız söğüt
Kaygısı bol baykuş tal	Kaygısı bol zavallı söğüt
Burulup kelip kongondoy	Dolaşıp gelip konacak
Bulbulga tünök bolgondoy	Bülbüle yuva olmuş gibi (Alimov, 2003: 152)

Şair şiirin girişinden başlayarak yalnızlığı ve kimsesizliği şiirin temel konusu yapmıştır. Söğüt ağacı şiir boyunca toplumdan dışlanmış yalnız kalmış bir insan gibidir. Bu dizelerde hem Ceñicok'un hem de Söğüt ağacının yalnızlığı ve çocuğu olmaması hem duygusal hem de fiziksel olarak birbirlerine benzerlik yönü ele alınmıştır. İkinci dörtlükte normal şartlarda ağaçlar kuşların hem yuvası hem de uğrak yeri olduğundan hareketle bu ağacın kanadı yok kuş gibi hareketsiz ve yalnız kaldığını belirtmiştir.

Butağı cok calgız tal	Dalları yok yalnız söğüt
Munduu bolgon baykuş tal	Üzüntülü olan zavallı söğüt
Sen bu cerde cok elen	Sen burada yok idin
Cerin kana calgız tal	Yerin hani yalnız söğüt
Aymaktuu çoquu camagat	Birlikte toplu yaşayan
Elin gana calgız tal	Halkın nerede yalnız söğüt?
Körünböysün ıraaktan	Görünmezsin uzaktan
Karan kana calgız tal	Gölgen nerede yalnız söğüt (Alimov, 2003:153)

Şair şiirin 2. bendinde dalları yok zavallı ve yalnız söğüt derken kendi içinde çocuksuzluğun ve

tükenmişliğin, çaresizliğin derin üzüntüsünü yaşadığını dile getirir. Söğütle kendi arasında paralellik kurmaya çalışır. Şair şiirin devamında söğüt ağacına seslenerek yerin hani, halkın hani, görünmezsin uzaktan diyerek söğütle dertleşir istifham sanatının inceliği ile zavallı söğüt ağacına sorular sorar. Şair bu sorularla aynı zamanda kendisinin de zamanla köklerinden koparıldığını, toplumdan uzaklaştırıldığını yalnızlık ve dışlanmışlık hissiyatı ile vurgular.

Tegerenip oynogon	Etrafında oyun kuran
Balan kana calgız tal	Çocuğun nerede yalnız söğüt?
İçke tartıp ketipsin	Zayıflayıp incelmışsin
Denen kana calgız tal	Bedenin nerde yalnız söğüt
Kötörüp cürüp çonoytkon	Elinde taşıyıp büyüten
Enen kana calgız tal	Annen nerededir yalnız söğüt?
Arkalap cürüp çonoytkon	Sırtına alıp büyüten
Atan kana calgız tal	Baban nerede yalnız söğüt? (Alimov, 2003:153)

Bu sorular şairin hayatın her anında yalnızlık yaşadığını, anne baba ve çocuk sevgisinden mahrum yaşadığını travmatik bir biçimde dile getirmektedir. Ağaç üzerinden yapılan bu sorgulamalar şairin aynı zamanda hayatındaki anne, baba, çocuk gibi en yakın destekçilerini kaybetmenin getirdiği psikolojik yıkımı da gözler önüne serer.

Özün calgız turasın	Kendin yalnız durmaktasın
Birin kana calgız tal	Eşin hani yalnız söğüt?
Özün menen bir tuugan	Kendin ile kardeş olan
İnin kana calgız tal	Kardeşin nerede yalnız söğüt?
Karaygan taldın birisin	Gölgeli söğüdün birisin
Kalın topton acırap	Gür ormanın dışında
Kanday calgız cürüsün	Nasıl tek başına yaşarsın?
Eki taldın birisin	İki söğüdün birisin
El-curtundan acırap	Halkından yurdundan ayrılıp
Emne calgız cürüsün	Niçin yalnız dolaşmaktasın? (Alimov, 2003:154)

Şairin ağaçla konuşup dertleştiği bu dörtlüklerde, şairin soru sormaktan ziyade kendi ruh halini, yalnızlığını, tükenmişliğini kısaca kendi duygusal durumunu onaylatma ihtiyacı görülmektedir. Bu dizeler aynı zamanda şairde yalnızlığın getirdiği çaresizlikle hem ruhen hem de bedenen çöküşün ifadesidir.

Cenıcok’a Yalnız Ağacın (Söğüdün) cevabı:

Beş altı ooz söz kılıp	Beş altı kelime söz söyleyip
Angeme dükön kuradın	Hikâye şeklinde birleştirdin
Acırap turgan calgızdın	Ayrı duran yalnızın
Al-abalın suradın	Hal hatırlı sordun
Ten tuşuna ee kılıp	Arkadaşın imişim gibi
Terip- tepçip suradın	Durumumu sordun
Telmerip turgan calgızdın	Köşede duran yalnızın

Kırgız Şair Ceñicok (Ötö) Kökö Uulu'nun "Balam Cok" (Çocuğum Yok) ve "Calgız Tal" (Yalnız Söğüt) Adlı Şiirlerinde Yalnızlık Duygusu / Kundakçı, M.

Tegi-cayın suradın

Soyunu yerini sordun (Alimov, 2003:154)

Ağaç şiirin ikinci bölümünde şaire bir dost gibi cevap verir. Bu durum aynı zamanda doğa ile insan arasında kurulan karşılıklı anlayışı da beraberinde getirir. Ağacın bir insan gibi konuşması aslında Ceñicok'un kendi vicdanının sesidir. Şairin söğüdü konuşturması aslında kendisiyle diyaloga girmesidir. Bu aynı zamanda şairin kendini dışa vurma sürecidir. Bu kısımda doğa kişileştirilmiş doğrudan konuşur hale getirilmiştir.

Kara cerdin boorunda	Kara yerin bağrında
Kalganın bar şöküldüü	Kalmış gibi halin var
Kaygırasın calgızca	Düşünüyorsun yalnız
Armanın bar şöküldüü	Hüznün var galiba
Kızıl-küngöy kıştoobuz	Kızıl yamaç kışlağın
Duşmanın bar şöküldüü	Düşmanın var galiba
Kızıl önün ker sarı	Kızıl yüzün sararmış
Büşmanın bar şöküldüü	Pişmanlığın var galiba (Alimov,2003: 155)

Söğüt burada şairin iç dünyasını çözmüş gibidir. Şairin duyguları ağaca geçer. İnsanla doğa arasında empatik bir bağ kurulur. Söğüt bu bölümde kendini anlatabilme şansı bulur.

Başka çaap caralap	Başına vurup yaralayıp
Pas bolgonum an üçün	Alçalmışım onun için
Tüzülüp çıkan buragım	Doğrulup çıkan budağım
Tündükçü kelip kesti ele	Usta gelip kesti idi
Tügönömün al üçün	Tükenmişim onun için
Aça çıkan butağım	Yeşerip çıkan dallarımı
Ala bakan kılam dep	Değnek yapacağım diye
Aşkanaga kuram dep	Mutfakta kullanırım diye (Alimov,2003:155)

Burada doğaya değer verilmeden doğanın devamlı sömürüldüğünü ifade eden bir eleştiri söz konusudur. Burada şair doğanın sömürülmesi kadar insanın da toplumsal anlamda tüketilmesini ele alır. Bu durum insan ve doğa üzerinden içsel bir hesaplaşmayı da beraberinde getirir.

Ar kim kelip kesti ele	Herkes gelip kesti böyle
Al sebepten tügöndüm	Onun için tükendim
Bul cerde calgız turganım	Burada yalnız durmamın sebebi
Bendege bolsun ubalım	Bendelere olsun vebalim
Angırap calgız turganım	Ortada yalnız durmamın
Adamga bolsun ubalım	İnsana olsun vebalim. (Alimov,2003:156)

Ağaç bu dizelerde başına gelenleri insan üzerinden değerlendirir. Doğaya karşı sorumsuzluğun getirdiği tehlikeyi bireye karşı da aynı sonuçları doğuracağını belirtir. Ağaç herkesin kendisini sorumsuzca kesmesini ve içine düştüğü yalnızlığı insanlığa "vebal" olarak yüklemiştir. Aynı zamanda doğaya karşı işlenen hataların bir gün kendilerine döneceğini üstü kapalı olarak belirtmiştir.

Ceñicok:

Talda bolsan dalaydan	Söğüt de olsan eskidenden
Tegin emes ekensin	İçin boş değil imiş
Beriştelüü adamdan	Melek gibi olan insandan
Begine emes ekensin	Daha sağlam imişsin
Tört tülüktüü malımdı	Dört çeşit hayvanlarımı
Tolgosuz bildin alımdı	Sıkıntısız bildin durumumu
Ak tanoo toru tayımdı	Beyaz burunlu doru tayımı
Ayıttırpay bildin cayımdı	Anlatmadan bildin halimi.
Tonogon senin şağındı	Kesip senin dallarını
Ayrırgan baştan bağındı	Ayrıran baştan bağını
Tentip ketken Ceñicok	Kaybolup giden Ceñicok
Zamanaga taarındı	Bu zamaneye darıldı (Alimov,2003:156)

Şiirde Ceñicok’un kapanış cevabı olarak şair, doğaya olan saygısını, doğayla kurduğu dostluk bağını ve içsel barışı dile getirir. Şair burada ağacı doğanın bir parçası değil aynı zamanda ruhunun bir yansıması olduğunu kabul eder. Şair burada doğayla kurduğu empati sonucu yalnızlığa karşı insanlığa çağrıda bulunmuştur.

Şiirlerin Şekil ve Yapısal Özellikleri

“Balam Cok” şiiri Ceñicok’un şekil ve yapı bakımından geleneksel Kırgız halk şiiri formlarıyla güçlü bir ilişki içerisindedir. Şiir, klasik halk edebiyatında olduğu gibi dörtlükler halinde kurgulanmıştır. Bu dörtlükler anlam bütünlüğü taşıyan ve genellikle tek bir tema veya duyguyu ifade eden birimlerdir. “Balam Cok”, yüzü aşkın dörtlükten oluşur. Bu durum şiiri, epik uzunlukta ama lirik yoğunlukta bir ağıt formuna yaklaştırır. Ceñicok’un bu şiiri Kırgız halk şiir geleneğine bağlı olarak serbest hece ölçüsünde yazılmıştır. Dize uzunlukları arasında küçük oynamalar görülse de, ritimsel denge sağlanmıştır. Şiirde tam uyak, yarım uyak ve zengin uyak örnekleri yaygındır. Örneğin:

Arkamda kalgan uul cok	“Arkamda kalan oğul yok
Kötörüp bakkan uul cok	Kucağımda büyüten oğul yok” (Akmataliyev-Mukasov,2015:93)

Burada “yok” kelimesi hem redif hem de ahenk sağlayıcı unsur olarak öne çıkar. Bazı dörtlüklerde şair doğrudan kendisiyle, bazen de eşine ya da Tanrı’ya hitap eder. Bu durum, şiire dramatik bir yapı kazandırır. Şiir “ben” diliyle yazılmıştır. Bu durum, şiiri doğrudan şairin yaşamına bağlar. “Balam Cok” şiiri, Kırgız halk şiiri geleneğine sıkı sıkıya bağlı, ama aynı zamanda bireysel lirizmi modern bir dille harmanlayan bir yapıdadır. Şiirin dörtlük yapısı, doğa imgeleriyle kurulan karşıtlığı, dizilişi ve ahenk unsurları ile zenginleştirilmiş formu sayesinde sadece tematik değil, biçimsel olarak da halk hafızasında yer edinebilecek güçlü bir eser hâline gelmiştir.

“Calgız Tal” şiiri toplam 19 bent ve 79 dizeden oluşmaktadır. Şiir geleneksel Kırgız halk şiiri biçiminde hecenin 7’li 8’li kalıbıyla yazılmıştır. Kafiye düzeni olarak daha çok yarım ve tam kafiye kullanılmıştır. Ayrıca istifham (soru sorma) sanatı ve teşhis (kişileştirme) teknikleri sıkça kullanılmıştır. Şiirde tezat, tekrar (tekrar), mecaz sanatlarından da faydalanılmıştır. Ağaç, insan gibi konuşur ve dert yanar:

“Ceriñ kana calgız tal? / Yerin hani yalnız söğüt?”

Kırgız Şair Ceñicok (Ötö) Kökö Uulu'nun "Balam Cok" (Çocuğum Yok) ve "Calgız Tal" (Yalnız Söğüt) Adlı Şiirlerinde Yalnızlık Duygusu / Kundakçı, M.

"Balañ kana calgız tal? / Çocuğun hani yalnız söğüt?"
Şiirde ayrıca mısra başı kafiye de örnekler mevcuttur.
Teñ tuşuñ ee kılıp,
Terip-tepçip kuradıñ.
Telmirip turgan calgızdın
Tegi-cayın suradıñ. Te:mısra başı kafiye

Kara cerdin boorunda Ka:mısra başı kafiye
Kalganıñ bar şöküldü.
Kaygırasıñ calgızga,
Armanıñ bar şöküldü. (Kayıpov,1981:50-51)

Sonuç

Ceñicok'un "Balam Cok" ve "Calgız Tal" adlı şiirleri, bireysel trajediyi halk edebiyatı geleneğiyle yoğurarak evrensel insani duygularla hitap eden nadide metinler arasında yer alır. Her iki şiir de Kırgız halkının sosyal yapısında önemli yer tutan "aile", "soy", "toplumsal aidiyet" gibi kavramları, şairin kişisel dramı olan çocuksuzluk ve yalnızlık temaları üzerinden yeniden inşa eder.

"Balam Cok", çocuğu olmayan bir bireyin hem sosyal hem metafizik düzeyde nasıl yalnızlaştığını anlatan güçlü bir hüznü şiiridir. Şairin ölümden sonraki unutulma korkusu, toplum hafızasında silinme endişesi ve sevgi göstereceği bir varlığın eksikliği; şiirin her dördlüğünde farklı bir metaforla derinleştirilmiştir. Şiir sadece bireysel bir kederin dışavurumu değil, aynı zamanda toplumsal rollerin ve beklentilerin şiirsel bir eleştirisidir. Şiir, çocuksuzluk kaygısı üzerinden birey ve toplum arasındaki bağın zayıfladığı, soyun tükenme korkusunun hissedildiği noktada yalnızlık artık kişisel değil, kolektif bir yaraya dönüşür.

"Calgız Tal" adlı şiiri ise, Ceñicok'un hem bireysel yaşantısından hem de içinde bulunduğu toplumsal koşullardan beslenerek ortaya çıkmış derinlikli ve çok katmanlı bir edebi eserdir. Doğa ile insan arasında kurulan karşılıklı anlayış ve empati üzerinden ilerleyen şiir, geleneksel sözlü kültürle modern duyarlılığı birleştirir. Şairin kendi içsel yaralarını, dış dünyayla hesaplaşmasını ve metafizik sorgularını doğa üzerinden dile getirmesi; şiirin hem kişisel hem de toplumsal bağlamda çok katmanlı okunmasına olanak sağlar. Ceñicok'un "Calgız Tal" (Yalnız Söğüt) adlı şiiri, Kırgız edebiyatının klasik şairlik geleneği içinde bireysel duyarlılıkları ve toplumsal eleştiriyi birleştiren nadide eserlerden biridir. Şairin küçük yaşta ailesini kaybetmesi, hastalık sebebiyle halktan uzaklaştırılması ve çocuğu olmaması gibi yaşamsal kökenli trajediler, bu şiirde metaforik bir dille işlenmiştir. Ceñicok, bu şiiriyle sadece kendi döneminin değil, tüm zamanların "yalnız insan"ını anlatmayı başarmıştır.

Calgız Tal ile söyleşi Ceñicok'un şairliğindeki ustalığı ortaya koymanın yeni şeklidir. Başka şiirlerinden farklı olarak burada tabiatın bir parçası üzerinde durarak diyalog şeklinde oluşmuştur. Bu söyleşi, insan ile tabiatın ilişkisini göstermekle beraber, şairin kendisine ait kaygısını, kederini, kendi dönemindeki acımasızlığı, eşitsizliği, zamana karşı hoşnutsuzluğunu net ve açık bir şekilde yansıtmıştır. Yalnız ağaç-canlı bir karakter olarak, şairin kendi yaşadığı hayatın edebi ve sanatsal izidir. Şair, kendi hayatının özellikleri, olayları, durumu hakkında yalnız ağaç ile "sohbet ederek", gerçekçi bir sanatsal genellemenin örneğini oluşturmuştur. Bu şiir; Kırgız edebiyatında, edebi şekli bakımından da ortaya çıkış yöntemi bakımından da şairlerde çok nadir görülen bir şiir olup, şairlik hünerin sınırsız imkânlarının olduğunu kanıtlamaktadır.

Sonuç olarak Ceñicok’un bu şiirleri, klasik Kırgız edebiyatında bireysel duyguların derin ve estetik bir şekilde ifade edilebileceğinin örneklerinden biridir. Aynı zamanda Ceñicok’un şairlik kudretini ve edebi düşünce zenginliğini gösteren bir başyapıttır. Bu şiirler, sadece bir bireyin haykırışı değil; aynı zamanda geleneksel toplumun içinde görmezden gelinen kırılganlıkların güçlü birer poetik tanıklığıdır.

Her iki şiirde de doğa imgeleri, ses oyunları, tekrarlar ve halk söyleyiş biçimleri dikkat çekici şekilde kullanılmış; biçim ve içerik uyumu mükemmel düzeyde kurulmuştur. Ceñicok, kişisel acısını şiirle evrenselleştirirken, Kırgız halk şiirinin estetik yapısını da derinleştirerek dönemin ötesine taşımıştır.

Kırgız Şair Ceñicok (Ötö) Kökö Uulu'nun "Balam Cok" (Çocuğum Yok) ve "Calgız Tal" (Yalnız Söğüt) Adlı Şiirlerinde Yalnızlık Duygusu / Kundakçı, M.

Kaynakça

- Abdırazakov, A. (1996). *Tökmölök cana körkön çıkarmacılık*. Bişkek.
- Akın, G. (2001). *Şiiri düzde kuşatmak*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akmataliev, A. (2012). *Kırgız adabiyat tarihi* (Cilt 5). Bişkek: Poligrafumresursı.
- Akmataliev, A., & Mukasov, M. (2015). *Büyük şairler seriası: Ceñicok* (Cilt 3). Bişkek: Biyiktik Plus.
- Çikdemtepe, A. (2020). *Kırgız şair Ceñicok'un şiirlerinde muhteva üzerine bir değerlendirme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Dıykanbeyava, M. (2011). Kırgız Türklerinde erkek çocuğun önemi ve edebi eserlere yansımaları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 46, 181–194.
- Eren, H. (2017). Necip Fazıl'ın şiirlerindeki yalnızlık. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 10, 115–133. <https://doi.org/10.16947/fsmia.372613>
- İkan, E. (2020). *Kırgız akın Ceñicok'un hayatı, şiirleri ve sanatı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü.
- Kayıpov, S. (1981). *El ırçıları*. Frunze: Kırgızistan Yayınları.
- Kundakçı, M. (2019). *Kırgız şiirinde akan su*. Ankara: Bengü Yayınları.
- Kundakçı, M., & Bacaklı, Y. (2019). Şakerim Kudayberdiulı'nın şiirlerinde düşünme hâlleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3, 2229–2242.
- Özdenören, R. (2017). *Edebiyat ve hayat*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ulanbek, A. (2003). *Kırgızistan'da akınlar ve akınlık geleneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yapıcı, F. (2020). Necip Fazıl Kısakürek ve Mihail Yuryeviç Lermontov'un şiirlerinde yalnızlık. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 21, 774–790.

6. Comparison of 5th Grade Turkish, Mathematics, Social Studies and Science Books in Terms of Vocabulary¹

Beril DOĞAN²

APA: Doğan, B. (2025). Comparison of 5th Grade Turkish, Mathematics, Social Studies and Science Books in Terms of Vocabulary. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 82-96. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15533621>

Abstract

The vocabulary is one of the most important aspects of education as well as a language. As a matter of fact, in the education process, it is aimed to provide students with a vocabulary that will develop the language skills they will need while communicating throughout their lives. In this regard, the importance of vocabulary teaching comes to the fore. In fact, vocabulary teaching is carried out not only in Turkish lessons but also in all other lessons, and students have the opportunity to encounter many words in different textbooks throughout their school life. Based on this, the aim of this study is to determine the terms and their frequency of use in Turkish, Mathematics, Social Studies and Science textbooks at the 5th grade level. In this study, the qualitative research method, one of the scientific research methods, was used. Document analysis method was used as the data collection method. Turkish, Mathematics, Social Studies and Science textbooks used at the 5th grade level were included in the scope of the analysis since they are basic courses. At the same time, word lists containing terms related to that course in the textbooks were created. Frequency tables were prepared by examining the word lists. The 20 most frequently used words in the frequency lists were presented to the reader in tables. Other words were also given in the appendix section. When the created word lists were examined, it was seen that there were quite a lot of terms in the textbooks and varied in different fields. Based on this, it was predicted that more studies should be conducted on this subject and term teaching should be emphasised.

Keywords: Vocabulary, width, term, word list

- ¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %20
Etik Şikayeti: editor@rumelide.com
Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 14.04.2025-**Kabul Tarihi:** 27.05.2025-**Yayın Tarihi:** 28.05.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15533621>
Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
² YL Öğrencisi, Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türkçe Eğitimi / Master's Student, Trabzon University, Graduate School of Education, Turkish (Trabzon, Türkiye), **eposta:** beril_dogan19@trabzon.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0009-0001-5738-1110> **ROR ID:** <https://ror.org/04mmwq306> **ISNI:** 0000 0004 7889 928X

5. Sınıf Türkçe, Matematik, Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri Kitaplarının Söz Varlığı Açısından Karşılaştırılması³

Öz

Söz varlığı, bir dilin olduğu kadar eğitimin de en önemli hususlarından biridir. Nitekim eğitim öğretim sürecinde öğrencilere tüm hayatları boyunca iletişim kurarken ihtiyaç duyacakları dil becerilerini geliştirecek bir söz varlığını kazandırmak amaçlanmaktadır. Bu hususta kelime öğretiminin önemi ön plana çıkmaktadır. Aslında kelime öğretimi sadece Türkçe derslerinde değil diğer tüm derslerde yapılmakta, öğrenciler okul hayatları boyunca farklı ders kitaplarında yer alan birçok sözcükle karşılaşma imkânı elde etmektedir. Bundan yola çıkarak hazırlanan bu çalışmanın amacı 5. sınıf düzeyindeki Türkçe, Matematik, Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri ders kitaplarında yer alan terimleri ve kullanım sıklıklarını tespit etmektir. Bu araştırmada bilimsel araştırma yöntemlerinden nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama yöntemi olarak ise doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Temel dersler olması sebebiyle 5. sınıf düzeyinde kullanılan Türkçe, Matematik, Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri ders kitapları inceleme kapsamına alınmıştır. Ders kitaplarındaki o derse ait olan terimlerin olduğu kelime listeleri oluşturulmuş, kelime listeleri incelenerek sıklık tabloları hazırlanmıştır. Sıklık listelerindeki en sık kullanılan 20 sözcük tabloları hâlinde okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca diğer sözcüklere de ekler bölümünde yer verilmiştir. Oluşturulan kelime listeleri incelendiğinde ders kitaplarında terimlerin oldukça fazla olduğu ve farklı alanlarda değişiklik gösterdiği görülmüştür. Bundan yola çıkarak bu konu üzerine daha çok incelemenin yapılması ve terim öğretiminin üzerinde durulması gerektiği öngörülmüştür.

Anahtar kelimeler: Söz varlığı, genişlik, terim, kelime listesi

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %20
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 14.04.2025-**Acceptance Date:** 27.05.2025-**Publication Date:** 28.05.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15533621>
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Söz varlığı, bir kültürün en temel kavramlarından biridir. Söz varlığıyla birlikte kültür de gelecek nesillere aktarılmaktadır. Söz varlığı için birçok farklı tanım yapılmaktadır. Fakat yapılan bu tanımlarda dil bilimcilerin kelimeye bakışından kaynaklı görüş farklılıkları vardır. Kelimenin tanımlanmasında karşımıza iki temel bakış açısı çıkmaktadır. Bu iki temel bakış açısı: şekil açısından ve anlam açısından kelimeye yaklaşmadır. Bu iki temel bakış açısının yanında şekil ve anlamı bir arada değerlendiren yaklaşımlar da vardır. Baş (2011), *“Kelime, şekil bağlamında iki boşluk arasındaki bir dizidir.”* biçiminde bir tanımlama yapar. Kurudayıoğlu ve Karadağ (2005), anlam açısından yapılan tanımlamaların *“Dildeki bağımsız ve anlamlı her birim kelimedir.”* şeklinde özetlenebileceğini ifade eder. Ergin (1986:95) ise *“Manası veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğudur.”* diyerek kelimeye hem şekil açısından hem de anlam açısından yaklaşmıştır. Kelime tanımının sınırlarının tam olarak belirlenememesi söz varlığı çalışmalarını da olumsuz etkilemektedir. Serin ve Baş (2021) da sözcüğe farklı bakış açılarıyla yaklaşılmasının kafa karışıklığına neden olduğunu belirtir.

TDK’de söz varlığı; *“Bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler.”* olarak tanımlanmaktadır. Aksan (2018) ise söz varlığı için; *“sadece bir dilde birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar (göstergeler) olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyasını, maddi ve manevi kültürün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir.”* yorumunu yapar. Korkmaz (2007) ise söz varlığını, *“Bir dilin bütün kelimeleri; bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı.”* şeklinde tanımlar.

Söz varlığı, eğitimin de en önemli konularından biridir. Nitekim Türkçe derslerinin temel amaçlarından biri, öğrencilere okul hayatında yardımcı olmanın yanında iletişim kurarken ihtiyaç duyacakları dil becerilerini geliştirecek bir söz varlığını kazandırmaktır. Karatay (2007) da bu konu hakkında; kelime hazinesi zengin olan bireylerin, temel dil becerilerini daha etkili kullanabildiğini ve bireylerin konuştuklarını, dinlediklerini anladıklarını çünkü kelimeleri doğru bir şekilde anlamlandırabildiklerini ifade eder. Bu yorumdan da yola çıkarak bir bireyin kelime hazinesini geliştirmesinin, bireyi yalnızca akademik başarı konusunda değil aynı zamanda sosyal hayatta da geliştireceği yorumunda bulunulabilir.

Söz varlığını geliştirmek amacıyla ilk olarak öğrenciye ne öğretileceği konusu ele alınmalıdır. Hangi kelimelerin ve anlamlarının öğretileceğinin belirlenmesi kelime öğretiminde öncelik verilmesi gereken bir meseledir (Tağa, 2016). Hem ana dilinde hem de yabancı dilde hangi kelimelerin öğretileceğinin belirlenmesi; hedef ve kazanımları belirlemede, eğitim-öğretim sürecini doğru bir şekilde yönetmede ve öğrencilerin ihtiyacı yönünde öğrencilere kelime öğretmede kolaylık sağlayacaktır. Burada hangi sözcüğün öğretileceğine karar vermenin yanı sıra onun nasıl öğretileceği meselesi de önem kazanmaktadır. Sözcük öğretiminden kastedilen yalnızca sözcüğün anlamının öğretilmesi değil aynı zamanda onun sesletim bilgisini, biçim bilgisini, söz dizimini, kullanım özelliklerini, mecaz, yan, eş ve zıt anlamlarını da öğretmek demektir (Serin ve Mert, 2022). Bununla birlikte öğrencilerin bir ders kapsamında o derse yönelik temel kelimeleri bilmeleri dersleri anlamlandırmaları açısından da öğrenciyi olumlu yönde etkileyecektir. 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı ve 2024 Türkçe Dersi Öğretim Programı incelendiğinde söz varlığından *“Okuduğu, dinlediği/izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmaları; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmeleri”* gerektiği şeklinde bahsedilmiştir. Bu maddeden hareketle öğrencilerin kelime

hazinelerinin geliştirilmesi gerektiğinin vurgulandığını ancak hangi kelimelerin öğretileceği ve hangi metotların kullanılacağından bahsedilmediğini söyleyememiz mümkündür.

Genel söz varlığı, alıcı kelime hazinesi ve üretici kelime hazinesi olarak ikiye ayrılmaktadır. “Alıcı kelime hazinesi, bilgiyi algılama ve işlemeye yönelik dil becerileri olan okuma ve dinleme sürecinde devreye girmektedir” (Onan, 2013 akt. Onan 2016). Üretici kelime hazinesi ise “konuşurken ve yazarken kullanılan kelime hazinesidir” (Göğüş 1978 akt. Onan 2016).

Onan 2016 yılında ‘Söz Varlığı Terminolojisi Üzerine Bir Analiz Çalışması’ adlı makalesinde ana dili eğitiminde söz varlığını geliştirmek için derinlik, genişlik ve ağırlık olmak üzere üç farklı boyutu incelemiştir. Göğüş’e göre genişlik; “çeşitli konularda sözcük bilmek demektir.” (akt. Onan, 2016). Bu tanımdan da yola çıkarak genişlik kavramının birey için ne kadar önemli olduğu söylenebilir. Söz varlığını geliştirmenin Onan’ın makalesinde değindiği derinlik ve ağırlık boyutu, tek bir konu üzerindeki ayrıntılı kelime hazinesine sahip olmayı kapsarken genişlik boyutu ise farklı konulara hâkim olmayı gerektirir. Bir birey, ne kadar farklı konuda kelime hazinesine sahip olursa anlama ve anlatma becerileri de bir o kadar gelişecektir. Bundan yola çıkarak öğrencinin farklı derslerdeki terimlere hâkim olması gerektiğini ifade edebiliriz. Bunun da Türkçe eğitiminin temel amaçlarından biri olan temel dil becerilerinin geliştirilmesi kazanımına katkı sağlayacağını söyleyebiliriz.

Terim söz varlığının önemli unsurlarından biridir. Terim öğretimi de söz varlığını geliştirir ve bu da genişlik boyutuna katkı sağlar. Terim; bir milletin kültürünü, sanatını anlatan, o kültür içindeki çeşitli meslek, sanat ve bilim dallarıyla ilgili kavramları karşılayan değerlerdir (Pilav, 2008). TDK ise terimi; “Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlardan da yola çıkarak aslında terimlerin kültürümüzün önemli değerlerinden biri olduğunu ve terimlerle ilgili daha fazla kelime listelerinin oluşturulması gerektiği sonucuna ulaşılabilir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada literatürde eksikliği görülen söz varlığının genişlik boyutu ön plana çıkartılmıştır. Öğrencilerin çeşitli konularda çok sözcük bilmesini en fazla destekleyen aracın farklı branşlardaki ders kitapları olduğu düşünülmektedir. Daha önce yapılan araştırmalar incelendiğinde söz varlığıyla ilgili çalışmaların en çok Türkçe dersinde yoğunlaştığı görülmüştür. Aslında kelime öğretimi sadece Türkçe derslerinde değil diğer tüm derslerde yapılmakta, öğrenciler okul hayatları boyunca farklı ders kitaplarında yer alan birçok sözcükle karşılaşma imkânı elde etmektedir. Fakat diğer branşlardaki ders kitaplarının söz varlığını inceleyen çok fazla çalışmaya rastlanmamıştır. Bireyin söz varlığına katkıda bulunmanın yalnızca tek bir dersteki söz varlığını geliştirmekle mümkün olmayacağı aşikardır. Bu yüzden bu çalışmada seçilen 5. sınıf düzeyindeki Türkçe, Matematik, Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri ders kitaplarında yer alan terimleri ve kullanım sıklıklarını tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaca bağlı olarak bu çalışmada sıklık tabloları oluşturularak ders kitaplarında alana bağlı olarak hangi terimlerin daha sık kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sözü edilen amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki terimler nelerdir?
2. 5. Sınıf Matematik Ders Kitabındaki terimler nelerdir?
3. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki terimler nelerdir?

4. 5. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabındaki terimler nelerdir?

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu çalışmada bilimsel araştırma yöntemlerinden nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. “*Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı bir araştırma yöntemidir*” (Sak, Sak, Şendil & Nas, 2021). Nitel yöntemle desenlenmiş araştırmalarda incelenen olay veya olgu hakkında derin bir algıya ulaşma gayreti söz konusudur (Morgan, 1996 akt. Baltacı, 2019).

Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak doküman analizi tekniği kullanılmıştır. “*Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir.*” (Wach, 2013 akt. Kırıl 2020). “*Doküman analizi (belgesel tarama), belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır*” (Karasar, 2010, s.183). “*Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizi de ilgili konuyu anlamak, incelemek ve yorumlamaktır*” (Corbin & Strauss, 2008 akt. Kırıl 2020).

Araştırmada veriler toplanırken ilk olarak kullanılacak kitaplara ve sınıf düzeyine karar verilmiştir. Sınıf düzeyi 5. Sınıf olarak seçilmiştir. Araştırmadaki genişlik boyutu ön plana alınarak 4 farklı ders kitabı incelenmiştir. Bu dersler Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler olarak seçilmiştir. Seçilen kitaplardaki o derslere ait terimler belirlenmiştir.

İncelenen Eserler

2019 yılında Şule ÇAPRAZ BARAN ve Elif DİREN tarafından yazılan 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (Anıtepe Yayıncılık), 2018 yılında Hayriye CIRITCI, İlker GÖNEN, Dilara ARAÇ, Murat ÖZARSLAN, Neşe PEKCAN ve Meltem ŞAHİN tarafından yazılan 5. Sınıf Matematik Ders Kitabı (MEB Yayınları), 2019 yılında Ender ÜNVER, Murat Volkan YANCI ve Zafer ARSLAN tarafından yazılan 5. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabı (SDR Dikey Yayıncılık) ve 2019 yılında Ömer Faruk EVİRGİN, Jülide ÖZKAN ve Suna ÖZTÜRK tarafından yazılan 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (MEB Yayınları) doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Her ders için farklı olmak üzere içerisinde o derse ait terimlerin bulunduğu kelime listeleri oluşturulmuştur.

Verilerin Analizi

Veri analizi aşamasında ders kitaplarında kullanılan terimlerin olduğu kelime listelerindeki kelimelerin sıklıklarını belirlemek amacıyla Antconc programı kullanılarak her ders için en sık kullanılan ilk 20 terim listelenmiştir. Bu sayede alanda çalışacak araştırmacılar için kullanabilecekleri örnek terim listesi oluşturulmak istenmiştir.

Bulgular

Aşağıdaki bölümde 5. Sınıf Türkçe, Matematik, Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri Kitaplarındaki Sıklık Tablolarına yer verilmiştir. Tablolarda en sık kullanılan 20 terim yer almaktadır. Bazı terimlerin eşit

frekans değerine sahip olmasından kaynaklı bazı tablolarda 20'den daha fazla terim kullanılmıştır. Kitaplarda geçen diğer terimler ise ekler kısmında okuyucuya sunulmuştur. 5. Sınıf Türkçe ders kitabında en sık kullanılan ilk 20 terim aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı Sıklık Tablosu

Tablo 1.

Sıra No	Terim	Sıklık
1.	Metin	153
2.	Sözlük anlamı	48
3.	Paragraf	38
4.	Parça	20
5.	İsim	20
6.	Çağrıştırmak	17
7.	Vurgu	16
8.	Afiş	13
9.	Ek	12
10.	Neden-sonuç	12
11.	Öykü	11
12.	Özdeyiş	10
13.	Kişisel görüş	10
14.	Hece	10
15.	Amaç-sonuç	9
16.	Destan	9
17.	Roman	8
18.	Tonlama	8
19.	Ünlem	6
20.	Kurgu	6
21.	Gövde	6
22.	Ünsüz yumuşaması	6
23.	Masal	6

Tablo incelendiğinde 5. sınıf Türkçe ders kitabında en sık kullanılan terimlerin metin, sözlük anlamı, paragraf, parça, çağrıştırmak, isim, vurgu, afiş, ek, neden-sonuç, öykü, özdeyiş, kişisel görüş, hece, amaç-sonuç, destan, roman, tonlama, ünlem, kurgu, gövde, ünsüz yumuşaması ve masal olduğu görülmektedir. Kitapta en sık geçen terimlerin sıklıklarına bakıldığında ise 153 frekans değeriyle 'metin' terimi, 48 frekans değeriyle 'sözcük anlamı' terimi ve 38 frekans değeriyle 'paragraf' terimi karşımıza çıkmaktadır.

5. Sınıf Matematik Ders Kitabı Sıklık Tablosu

Tablo 2.

Sıra No	Terim	Sıklık
1.	Açı	327
2.	Yüz	319
3.	Adım	273
4.	Birim	269
5.	Kare	252
6.	Kenar	249
7.	Nokta	230
8.	Doğru	170
9.	Uzunluk	160
10.	Yüzde	144
11.	Köşe	115
12.	Çevre	83
13.	Prizma	73
14.	Küp	52
15.	Çokgen	38
16.	Köşegen	38
17.	Doğru parçası	35
18.	İç açı	34
19.	Konum	30
20.	Dik açı	29
21.	Geometri	29

Tablo incelendiğinde 5. sınıf Matematik ders kitabında en sık kullanılan terimlerin açı, yüz, adım, birim, kare, kenar, nokta, doğru, uzunluk, yüzde, köşe, çevre, prizma, küp, çokgen, köşegen, doğru parçası, iç açı, konum, dik açı ve geometri olduğu görülmektedir. Kitapta en sık geçen terimlerin sıklıklarına bakıldığında ise 327 frekans değeriyle ‘açı’ terimi, 319 frekans değeriyle ‘yüz’ terimi ve 273 frekans değeriyle ‘adım’ terimi karşımıza çıkmaktadır.

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sıklık Tablosu

Tablo 3.

Sıra No	Terim	Sıklık
1.	Ülke	202
2.	Ürün	96
3.	Yaşam	89
4.	Doğal	88
5.	Köy	72

6.	Bilim	68
7.	Okul	61
8.	Turizm	61
9.	Eser	60
10.	Harita	60
11.	Eğitim	59
12.	Deniz	56
13.	Ekonomik	51
14.	Hava	45
15.	Hizmet	44
16.	Ulaşım	44
17.	Kurum	43
18.	Ticaret	40
19.	Teknoloji	40
20.	İklim	38

Tablo incelendiğinde 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında en sık kullanılan terimlerin ülke, ürün, doğal, yaşam, köy, turizm, okul, harita, eser, teknoloji, bilim, deniz, eğitim, hizmet, ekonomik, hava, ulaşım, iklim, kurum ve ticaret olduğu görülmektedir. Kitapta en sık geçen terimlerin sıklıklarına bakıldığında ise 202 frekans değeriyle ‘ülke’ terimi, 96 frekans değeriyle ‘ürün’ terimi ve 89 frekans değeriyle ‘yaşam’ terimi karşımıza çıkmaktadır.

5. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabı Sıklık Tablosu

Tablo 4.

Sıra No	Terim	Sıklık
1.	Su	305
2.	Isı	302
3.	Madde	227
4.	Kuvvet	169
5.	Işık	132
6.	Pil	124
7.	Devre	106
8.	Hareket	102
9.	Işın	91
10.	Yön	88
11.	Hava	80
12.	Gölge	61
13.	Sıvı	57
14.	Elektrik	55
15.	Sürtünme kuvveti	53

16.	Ampul	51
17.	Gaz	48
18.	Yansıma	47
19.	Katı	39
20.	Donma	39

Tablo incelendiğinde 5. sınıf Fen Bilimleri ders kitabında en sık kullanılan terimlerin madde, kuvvet, ısı, su, hareket, devre, ışık, hava, yön, ışı, gölge, sıvı, ampul, sürtünme kuvveti, elektrik, pil, gaz, yansıma, katı ve donma olduğu görülmektedir. Kitapta en sık geçen terimlerin sıklıklarına bakıldığında ise 305 frekans değeriyle ‘su’ terimi, 302 frekans değeriyle ‘ısı’ terimi ve 227 frekans değeriyle ‘madde’ terimi karşımıza çıkmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

İlköğretim öğrencileri farklı alandaki ders kitapları aracılığıyla birçok söz varlığı unsurıyla karşılaşma imkânı bulmaktadır. Bundan hareketle bu çalışmada 5. sınıf düzeyindeki Türkçe, Matematik, Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri ders kitapları ayrıntılı olarak incelenerek kitaplardaki o derse yönelik olan terim listeleri oluşturulmuştur. Ders kitaplarındaki tespit edilen terimler, ekler kısmında okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca terimler sıklıklarına göre sıralanarak bulgular kısmında sıklık tablosu şeklinde verilmiştir.

Araştırmada 5. sınıf Fen Bilimleri kitabı incelendiğinde en sık karşımıza çıkan terimlerin; madde, ısı ve su olduğu görülmektedir. 2020 yılında Eylem EROĞLU DOĞAN & Recep EKİNCİ & Doğan DOĞAN’ın yapmış olduğu çalışmalarında, Fen Bilimleri ders kitaplarıyla ilgili yapılan çalışmalarda incelenen kitapların ünite-konu bazında dağılımına ilişkin tablosunda en çok “Madde ve Değişim” ünitesinin olduğu görülmektedir. Bu da 5. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabı sıklık tablosunda neden en sık kullanılan terimlerin “madde, ısı ve su” olduğunu açıklar niteliktedir.

İncelenen çalışmada 5. sınıf Sosyal Bilgiler kitabında en sık karşımıza çıkan terimlerin; ülke, ürün, yaşam ve doğal olduğu görülmektedir. 2018 yılında Yılmaz DEMİR ve Emin ATASOY’un yapmış olduğu çalışmalarında ünitelerin sayfa sayılarının bulunduğu tabloda en çok sayfa sayılarının “Kültür ve Miras” ve “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” ünitelerine ait olduğu saptanmıştır. Bu sonuç da bizim çalışmamızdaki 5. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı sıklık tablosunda ortaya çıkan sonucu destekler niteliktedir.

Araştırmada 5. sınıf Matematik kitabında en çok rastlanan terimlerin; açı, yüz ve adım olduğu görülmüştür. Literatür tarandığında matematik kitaplarıyla ilgili çok fazla çalışmanın olmadığı göze çarpmaktadır. Emine Özdemir 2018 yılındaki tezinde matematik kitapları üzerine ilköğretim düzeyinde sınırlı çalışmanın olduğunu fakat ortaokul düzeyinde çalışmaların olmadığını vurgulamıştır.

Terim listelerinde yer alan terimlerden yola çıkarak 5. sınıf düzeyindeki Türkçe, Sosyal Bilgiler, Matematik ve Fen Bilimleri ders kitaplarında yer alan terimlerin çok fazla olduğu ve bu terimlerin öğrencilere öğretilmesi amacıyla çalışmalar yapılması gerektiği öngörülmektedir. Tüm sınıf seviyelerinde farklı dersler için benzer çalışmaların yapılması, öğrencilerin söz varlıklarını geliştirmeleri açısından önemli bir adım olacaktır.

Hüseyin Sayın 2024 yılında yayınlamış olduğu “İlköğretim Öğrencilerinin Ders Kitapları Aracılığıyla Karşılaştığı Söz Varlığı Unsurları” başlıklı doktora tezinde ders kitaplarındaki söz varlığı ve çeşitliliğinin

sınıf seviyelerine göre kademeli ve bir şekilde artış göstermediğini, hatta bazı sınıf seviyelerinde önceki sınıflara oranla çeşitli söz varlığı unsurlarında azalmalar olduğunu söylemektedir. Bu da çalışmamızda belirttiğimiz kelime öğretiminin sınıf seviyesine göre belirlenmesi gerektiği fikrini destekler niteliktedir.

Karatay (2007) çalışmasında öğrencilere kelime kazandırmanın hem ana dilini edindirme sürecinde hem de etkin kullanmada önemli bir rolü olduğunu ifade etmiştir. Ana dili kazandırma sürecinde kelime öğretimi, öğrencinin ilkökul döneminden başlayarak eğitim hayatının her döneminde etkilidir. Bu çalışmada da öğrencilerin ortaokul dönemindeki kazanacağı söz varlığına odaklanılmıştır.

Karagöl ve Tarakcı (2019) da sözcük, atasözü, deyim, kalıp söz ve terimlerin hedef söz varlığını oluşturduğunu belirterek çalışmalarında bunların üzerinde durmuşlardır. Pilav (2008), terimlerin bir bilgiye ulaşmak için hem bilimsel araştırmalarda hem de eğitimde önemli bir yeri olduğunu belirterek aynı zamanda tanımları verilen terimlerin sağlam yapılı ve amaçlanan bilgiyi çağrıştıracak nitelikte olması gerektiğini vurgular. Temizyürek, Çangal ve Yörüsün (2015) çalışmalarında Türkçenin yabancı dil olarak da yurt içinde ve dışında hızla genişleyen bir dil olmasından dolayı her alanda terimlerle ilgili çalışmaların yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çalışmada da bu gereklilikten kaynaklı olarak terimlerle ilgili çalışılmıştır. Şengen ve Arıcı (2020) çalışmalarında kelimelerin derinlik, genişlik ve yükseklik boyutları birlikte ele alındığında bireyin alıcı ve üretici dil becerilerinin gelişim göstereceğini ifade etmişlerdir. Özbay ve Melanlıoğlu (2008) çalışmalarında kelime hazinesinin genişliğinin anlama ve ifade etme yeteneğini de etkilediğini ifade etmektedirler. Bu araştırmada da özellikle genişlik boyutu ön plana çıkartılmıştır ve bunun da bireyin alıcı ve üretici dil becerilerini geliştirmesine katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Okur ve Dağtaş (2014) araştırmalarında ders kitaplarını inceleyerek her sınıf seviyesine göre listelerin oluşturulması gerektiğini ve kelime listelerini oluştururken kelimelerin bilinme düzeylerini tespit etmek gerektiğini belirtmişlerdir.

Sonuç olarak; genişlik boyutunu ele alarak oluşturulacak olan kelime listelerinin, öğrencilerin söz varlığını geliştireceğini ve bunun da bireylerin anlama ve anlatma kabiliyetlerini önemli ölçüde etkileyeceği söylenebilir. Öğrencilerin söz varlığıyla birlikte gelişen temel dil becerileri, onların hem akademik boyutta hem de sosyal hayatlarında ilerlemeleri için olumlu olacağı sonucuna ulaşılabilir.

Öneriler

- Yapılan çalışmada elde edilen bulgular göz önüne alındığında ders kitaplarındaki terimlerin çokluğu göze çarpmaktadır. Bu nedenle çalışmanın farklı sınıf düzeylerinde de yapılması alana katkı sağlayabilir.
- Farklı alandaki ders kitapları incelenerek terim listeleri çıkarılabilir.
- Bu çalışma; farklı meslek grupları, sanat dalları ve yabancı dil seviyeleri için de değiştirilerek yürütülebilir.
- Terim öğretimiyle ilgili farklı sınıf seviyelerinde deneysel çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Aksan, D. (2018). *Türkçenin söz varlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 368-388.
- Baş, B. (2011). Söz varlığı ile ilgili çalışmalarda kullanılacak ölçütler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 29, 27-61.
- Demir, Y., & Atasoy, E. (2018). 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının (2017) değerlendirilmesi. *Journal of Uludağ University Faculty of Education*, 31(2), 753-780.
- Ergin, M. (2002). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Eroğlu Doğan, E., Ekinci, R., & Doğan, D. (2020). Fen Bilimleri ders kitapları ile ilgili yapılan çalışmaların incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(5), 3479-3499.
- Karagöl, E., & Tarakcı, R. (2019). Söz varlığı öğretimi açısından ortaokul Türkçe ders kitapları. *Milli Eğitim Dergisi*, 48(222), 149-171.
- Karasar, N., (2010). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. (21. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karatay, H. (2007). Kelime öğretimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27 (1), 141-153.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 170-189.
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer terimleri sözlüğü*. (1. Basım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kurudayıoğlu, M., & Karadağ, Ö. (2005). Kelime Hazinesi çalışmaları açısından kelime kavramı üzerine bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 293-307.
- Okur, A., & Dağtaş, A. (2014). Ortaokula yönelik kelime öğretimi çalışmaları. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(4), 66-84.
- Onan, B. (2016). Söz varlığı terminolojisi üzerine bir analiz çalışması. *Milli Eğitim Dergisi*, 45 (210), 11-29.
- Özbay, M., & Melanhoğlu, A. G. D. (2008). Türkçe eğitiminde kelime hazinesinin önemi. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 30-45.
- Özdemir, Z. (2018). *Ders kitaplarında cinsiyetçilik: Ortaokul matematik ders kitapları üzerine bir içerik analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Pilav, S. (2008). Terim sorunu ve eğitim öğretimde terimlerin yeri ve önemi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16 (1), 267-276.
- Sak, R., Şahin-Sak, İ., Öneren-Şendil, Ç. & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi (Online)*, 4(1), 227-250.
- Sayın, H. (2024). *İlköğretim öğrencilerinin ders kitapları aracılığıyla karşılaştığı söz varlığı unsurları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Serin, N. & Baş, B. (2021). Türkçenin söz varlığı. *Üniversiteler için Türk dili I-II*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Serin, N. & Mert, O. (2022). Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti'yle bu kitapları kullanan öğrencilerin söz varlığının karşılaştırılması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 140-161.
- Şengen, Y. & Arıcı, A.F. (2020). *Yabancılar Türkçe öğretiminde seviyelere göre kelimelerin derinlik ve genişlik boyutlarının incelenmesi: Yedi İklim örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Tağa, T., (2016). Kelime Öğretiminde Hedef Kelimelerin Belirlenmesi. *Milli Eğitim*, no.210, 163-177.
- Temizyürek, F., Çangal, Ö., & Yörüşün, S. (2015). Yabancılar Türkçe öğretiminde iş Türkçesi öğretim

programı, ders kitabı ve terimler sözlüğü denemesi: Bankacılık örneği. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 7(2).

MEB, (2019). *Türkçe dersi öğretim programı* (ilkokul ve ortaokul 1-8. sınıflar). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB, (2024). *Ortaokul Türkçe dersi öğretim programı (5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Türk Dil Kurumu, “Söz varlığı”. Erişim: 2 Haziran 2023. <https://sozluk.gov.tr/>

Türk Dil Kurumu, “Terim”. Erişim: 4 Haziran 2023. <https://sozluk.gov.tr/>

Ekler**Türkçe Dersi Terimleri Kelime Listesi (5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı Anıttepe Yayıncılık)**

Koşul anlamı	Ünlem	Kök	Özdeyiş	Nesnel anlam	Uzun çizgi	Ara cümle	Betimlemek	Tekerleme	Sert ünsüz
İkileme	Parça	Yönlendirici ifade	Sözlük anlamı	Ses tonu	Çağrıştırmak	Gövde	Tırnak işareti	Karşılaştırma anlamı	Ünsüz benzeşmesi
Metin türü	Hikaye /Öykü	Neden-sonuç	Paragraf	Noktalı virgül	Destan	Fiil	Dilekçe	Duygusal anlatım	Deneme
Kurgu	Roman	Ek	Anonim	Vurgu	Kurgulamak	İsim	Eğik çizgi	Akıcı	Ünlü harf
Özel cümle	Gezi yazısı	Türemek	Amaç-sonuç	Tonlama	Kısa çizgi	Hece	Broşür	Kalıplaşmış söz	Ünsüz türemesi
Üç nokta	Üleştirme sayısı	Kesme işareti	Nesnel yargı	Koşul-sonuç	Ara söz	Yapım eki	Afiş	Ünsüz harf	
İmla ve noktalama kuralı	Ses olayı	Ünsüz yumuşaması	Ünlü daralması	Fabl	Serim/ düğüm/ çözüm	Masal	Olay yazısı	Özlu söz	
Gülmece	Köşeli ayraç	Geçiş ve bağlantı ifadeleri	İkileme	Kişisel görüş	İleti	Duygu cümlesi	Anlam bütünlüğü	Hikaye edici metin	

Matematik Ders Kitabı Terimleri Kelime Listesi (5. Sınıf Matematik Ders Kitabı MEB Yayınları)

Basamak tablosu	Kesikgen doğrular	Kare	Gönye	İç açı	Eşkenar dörtgen	Eksen aralığı	Zaman ölçüleri	Ayrıt
Çember	Çakışık doğrular	Açı	Dikme	Dik açılı üçgen	Yamuk	Sütun genişliği	Yüzey alanı	Yüz
Yüzde	Diklik	Dar açı	Çokgen	Dar açılı üçgen	İzometrik kağıt	Ölçü birimi	Taban alanı	Taban
Doğru	Yatay ve dikey	Dik açı	Köşegen	Geniş açılı üçgen	Tangram	Ölçüm	Uzun kenar	Kare prizma
Doğru parçası	Nokta	Geniş açı	Kenar	İkizkenar üçgen	Sütun grafiği	Karış	Kısa kenar	
Işın	Birim	Doğru açı	Köşe	Eşkenar üçgen	Sıklık tablosu	Adım	Dikdörtgenler prizması	
Geometrik şekil	Konum	Açıölçer	Geometri	Çeşitkenar üçgen	Çetele tablosu	Çevre	Prizma	
Paralel doğrular	Uzunluk	Derece	Beşgen	Paralelkenar	Şekil grafiği	Kenar uzunluğu	Küp	

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Terimleri Kelime Listesi (5. Sınıf Sosyal Bilgiler MEB Yayınları)

Baraj	Mobilyacı	Türbe	Şelale	Hamam	Yalı	Bayram	Uygarlık	Düğün	Merasim
Dikili taş	Eser	Heykel	Mağara	Duvar yazısı	Mevsim	Dini bayram	El sanatı	Davul zurna	Zeybek
Yazıt	Latin alfabesi	Antik kent	Köy	Konak	Kalıntı	İlçe	Yöre	Horon	Festival
Başkent	Müze	Kitabe	Örf	Avlu	Kule	Şenlik	Hareke halısı	Halay	Şenlik
Tarım	Arkeolojik buluntu	Han	Adet	Şadırvan	Saat kulesi	Yöresel	Kuşakta n kuşağa	Çeyiz	Ortak am
Hayvancılık	Seramik	Para	Etnografya müzesi	Kubbe	Kervansaray	Yöresel oyun	Hahıcılık	Dua	Ortak duygu

5. Sınıf Türkçe, Matematik, Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri Kitaplarının Söz Varlığı Açısından Karşılaştırılması / Doğan, B.

Madencilik	Doğal güzellik	Orman	Cami	Doğal varlık	İrmak	Gelenek	Motif	Bereket	Türkü
Dokumacılık	Medrese	Deniz	Çeşme	Boğaz	Dağ	Yöresel yemek	Pazırık halısı	Halk oyunu	Geleneksel giysi
İkram	Doğal ve beşeri özellik	Kent	Geçici göl	Yarımada	Bozkır	Konut tipi	Orman yangını	Yer kabuğu	Giyim
Orta Asya	Nüfus	Yükselti	Tuz gölü	Hava sıcaklığı	Kırsal kesim	Nüfus dağılımı	Tarla	AFAD	Dere yatağı
Çay	Yerleşim	Yerleşim yeri	Ülke sınırı	Hasat	Akdeniz iklimi	Göç	Konut	Hava kirliliği	Sanayi
Harita	Doğal afet	Harita ölçeği	Nehir	Hava tahmini	Maki	Maden ocağı	Enerji	Su kirliliği	Bina
İklim	Plato	Küçültme oranı	Vadi	Ekonomik faaliyet	Bitki topluluğu	Köprü	Ürün	Gürültü kirliliği	Sanayileşme
Yaşam	Akarsu	Ölçek	Zirve	Meteoroloji	Çalı	Hava	Deprem	Toprak kirliliği	Ticaret
Çevre sorunları	Turizm	Yerel	Yamaç	Rüzgâr	Turuncgil	Su	Sel	Dayanışma	Teknoloji
Fiziki harita	Ulaşım	Harita işaretleri	Ada	Bitki örtüsü	Karadeniz iklimi	Toprak	Heyelan	Barınma	Bilim
Yeryüzü şekilleri	Ova	Yeryüzü	Körfez	Karasal iklim	Ilıman iklim	Tünel	Çığ	Gıda	Bilim insanı
Mucit	Büyükbaş hayvancılık	Arama motoru	Eğitim	İşlenmiş ürün	Siyaset	Kasa fiyatı	Tüketici Hakları Kanunu	Garanti belgesi	Yönetim
Sanal ortam	Küçükbaş hayvancılık	Üretim	Sağlık	Atık madde	Tüketici Hakları Derneği	Ambalaj	Son kullanma tarihi	Ormanlık	Katılım
Bilgisayar	Bilimsel etik	Meslek	Hizmet	Girişimcilik	Satış fişi	Kullanım kılavuzu	Kurum	Kıyı	Bağımsızlık
Virüs	E-hasta	Sosyal hayat	Kar	Fabrika	Fatura	Reklam	Ayıplı mal	Elverişli	Milli bağımsızlık
Kimlik hırsızlığı	Doğruluk /Güvenirlilik	Dağıtım	Buzlanma	Türk Hava Kurumu	Satış sözleşmesi	Kanun	Hizmet bedeli	Düzlük	Sembol
Ekonomik	E-posta	Tüketim	İşlenmemiş ürün (ham madde)	Havalimanı	Etiket fiyatı	Dernek	Yasal faiz	Gür otlak	Yönetim birimleri
Emniyet	Kamu kurumu	Kamu kuruluşu	Adalet	Ulaşım	İletişim	E-devlet	Milli Eğitim Bakanlığı	Soyağacı	Üniversite
Hastane	Sivil Toplum Kuruluşu	Vakıf	Osmanlı Devleti	Yardımlaşma	TEMA	Darüşşafaka	Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı	Türkiye Güçsüzler ve Kimsesizlere Yardım Vakfı	Resmi kurum
Okul	Valilik	Kaymakamlık	Muhtarlık	Oy	Belde	İl	Altyapı	Spor	Anayasa
Siyasi parti	Seçim	İstiklal marşı	Türk bayrağı	TBMM	İthalat	İhracat	Dünya pazarı	Peştamal	Dünya Miras Listesi
Kral yolu	Dış ticaret	Taşımacılık	Demir İpek Yolu	Önyargı	Turist	İç turizm	Dış turizm	Ortak miras	UNESCO

Fen Bilimleri Ders Kitabı Terimleri Kelime Listesi (5. Sınıf Fen Bilimleri SDR Dikey Yayıncılık)

Sürünge- ler	Terleme	Sallanma	Esneklik sınırı	Genleşme	Buharlaşı- ma	Karışım	Kaynama noktası	Gölge	Gelen ışın
Kurbağal- ar	Besin üretme	Dönme	Su direnci	Büzülme	Süblimleş- me	Denge sıcaklığı	Yoğuşma noktası	Tam gölge	Yansıya- n ışın
Başkalaşı- m	Sürtün- me kuvveti	Hareketli cisim	Hava direnci	Erime	Kırağlaş- ma	Termome- tre	Kalori	Kaynak	Yüzey normali
İskelet	İtme kuvveti	Mıknatıs	Motor ve mekanik sistem	Donma	Saf madde	Donma noktası	Kalorime- tre	Işın	Işın demeti
Kemik	Çekme kuvveti	Kuvvet birimi	Hız	Kaynama	Ekosiste- m	Erime noktası	Yansıma	Düzgün yansıma	Normal
Kıkırdak	Hızlan- ma	Sürat	Hal değişimi	Yoğunlaş- ma (yoğuşma)	Duyu organı	Gelme açısı	Yansıma açısı	Dağınık yansıma	Yansıma Kanunl- arı
Pullar	Yavaşla- ma	Dinamom- etre	Ayırt edici özellik	Kırılganlı- k	Sertlik – yumuşaklı- k	Batma	Sıvı	Hacim	Akışkan- lık
Solunum	Yön değiştir- me	Yer çekimi kuvveti	Isı alışverişi	Esneklik	Yüzme	Katı	Gaz	Hareketli- lik	Madde
Saydam madde	Yarı saydam madde	Güneş lekesi	Biyçeşitl- ilik	Doğal yaşam	Habitat	Nesli tükenme	WWF	Deprem	Fay
Fay hattı	Deprem bölgesi	Öncü deprem	Artçı deprem	Deprem büyüklüğü	Sismograf	Deprem şiddeti	Sismoloji	Çök, kapan ve tutun hareketi	Volkani- k patlama
Lav	Volkan	Sel	Heyelan	Kasırğa	Bilinçsiz avlanma	Elektrik	Devre elemanı	Parlaklık	Ampul
Pil	Anahtar	İletken tel	Duy	Devre	Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	Kontrol edilen değişken	Enerji kaynağı	Devre şeması

07. Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Kütüphanelerin Rolü: Yeşil Kütüphane Örnekleri¹

Güler DEMİR²

APA: Demir, G. (2025). Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Kütüphanelerin Rolü: Yeşil Kütüphane Örnekleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 97-123. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15574959>

Öz

Doğal ve diğer kaynakların bilinçsiz tüketimi, küresel ısınma, iklim değişiklikleri, teknolojinin yan etkileri, sanayi atıkları, insan eliyle gerçekleştirilen birçok yanlış eylem ve benzeri durumlar, biyosferi tehdit etmektedir. Bu nedenlerle, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramları, küresel gündemde gittikçe daha çok tartışılır duruma gelmiştir. Çevresel, ekonomik, sosyal ve insani boyutları ile sürdürülebilirlik, hem şimdiki hem de gelecek kuşaklar için daha nitelikli yaşam koşullarının sağlanması adına alınması gereken önlemler ve benimsenmesi gereken ilke ve politikalarla işaret eden önemli bir kavramdır. Bu çalışmanın amacı, kütüphanelerde sürdürülebilirlik anlayışının ve bu çerçevede yeşil kütüphane kavramının önemini, anlamını ve işlevini sorgulamaktır. Yerli ve yabancı literatüre başvurularak hazırlanan çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramları, sürdürülebilirliğin çevresel, ekonomik, sosyal ve insani boyutları ve kütüphanelerde sürdürülebilirlik ile yeşil kütüphane kavramı çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Ayrıca, çalışma, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İspanya, Hindistan ve Türkiye'den seçilen yeşil kütüphane örnekleri ile desteklenmektedir. Çalışmanın bulguları, kütüphanelerin sürdürülebilirlik anlayışının yaygınlaşmasında önemli bir rol oynayabileceğini ve belirlenen kurumsal plan, politika ve eylemlerin ekosistemlere katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma, yeşil yönetim, yeşil bina, yeşil kütüphane

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %12

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 18.02.2025-**Kabul Tarihi:** 27.05.2025-**Yayın Tarihi:** 28.05.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15574959>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü / Assoc. Prof. Dr., Kastamonu University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Information and Records Management (Kastamonu, Türkiye) **eposta:** gulerdemir2009@gmail.com **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-3934-1596> **ROR ID:** <https://ror.org/015scty35> **ISNI:** 0000 0004 0399 5533 **Crossref Funder ID:** 501100008004

The Role of Libraries in The Sustainable Development Context: Green Libraries Examples³

Abstract

Unconscious consumption of natural and other resources, global warming, climate change, side effects of technology, industrial waste, many wrong actions carried out by humans, and similar situations threaten the biosphere. For these reasons, sustainability and sustainable development have become increasingly discussed globally. Sustainability, with its environmental, economic, social, and human dimensions, is an important concept that points to the measures that should be taken and the principles and policies that should be adopted to provide better quality living conditions for both present and future generations. This study questions the importance, meaning, and function of the sustainability approach in libraries and the concept of green libraries within this framework. The documentary scanning method, one of the qualitative research approaches, was used in the study and was prepared by referring to domestic and foreign literature. Sustainability and sustainable development, environmental, economic, social, and human dimensions of sustainability and sustainability in libraries, and the concept of green libraries constitute the scope of the study. In addition, the study is supported by green library examples selected from the United States, Canada, Spain, India, and Türkiye. The study's findings show that libraries can play an important role in spreading the sustainability approach and that the determined institutional plans, policies, and actions can contribute to ecosystems.

Keywords: Sustainability, sustainable development, green management, green building, green library

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %12
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 18.02.2025-**Acceptance Date:** 27.05.2025-**Publication Date:** 28.05.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15574959>
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Sanayileşme, kentleşme, küreselleşme, dünya nüfusunun hızlı artışı, teknolojik ilerlemeler ve beraberinde çeşitlenerek artan gereksinimler ve sorunlar, gelişmiş ülkeler de dâhil hemen her ülke için zorlu mücadeleleri başlatmıştır. Artan altyapı sorunlarıyla birlikte teknoloji ve sanayileşmenin, fabrika atıklarının, iklim değişikliği vb. koşulların ortaya çıkardığı tahribat ve kirlilikler, doğa ve insan yaşamı için tehdit oluşturmaktadır. Bu noktada, doğal kaynakların sınırlı olduğu düşüncesinden hareket ederek, fazla tüketimden kaçınmak ve gerektiği kadar tüketmek, hatta tüketileni yeniden kazanmak, gittikçe önem kazanmıştır. Bugünkü ve gelecek kuşaklar için daha yaşanılır bir dünyanın varlığı, çevresel duyarlılığı ve tasarrufu ilke edinmeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilirlik, tüm ülkelerin ortak sorumluluğu durumuna gelmiştir. Sürdürülebilirlik, gereksinimleri gelecek kuşakların gereksinimlerini de dikkate alarak karşılamak ve kaynak tüketiminde özenli olmak anlamına gelir. Sürdürülebilir kalkınma için sürdürülebilirliğin tüm boyutlarıyla birlikte, bütüncül bir yaklaşımla ele alınması, doğal, çevresel, ekonomik ve toplumsal sorunların bir arada dikkate alınması gereklidir.

20. yüzyılın sonunda, söz konusu sorunlara ilişkin dünya çapında yoğunlaşan farkındalıkla birlikte sürdürülebilir kalkınma için yapılan çalışmalarda artış göze çarpmaktadır. Sürdürülebilirlik, kurumsal hedefler arasında öncelikli bir yer edinirken, mal veya hizmet üreten kurumlar için iş operasyonlarının çevresel etkisini azaltmayı amaçlayan yeşil yönetim anlayışı da modern işletme politikasının vazgeçilmez bir parçası durumuna gelmiştir. Kütüphaneler, bilimsel, eğitsel ve sosyal yapının önemli bir parçası olarak sundukları çeşitli hizmetler ve işlevleriyle sürdürülebilirliğin yaygınlaşmasına katkıda bulunabilir. Bir yandan kurumsal faaliyetlerinde çevre dostu ilke ve yaklaşımları benimsemeleri, diğer yandan sürdürülebilirlik konusunda eğitim ve farkındalık çalışmaları yürütmeleri, toplumların sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmasında önemli bir rol oynar. Sayıları giderek artan yeşil kütüphaneler ise, kütüphanelerde yeşil yönetim ve sürdürülebilirlik anlayışının her geçen gün daha fazla benimsendiğinin bir göstergesidir.

Bu çalışmada, sürdürülebilirlik ve bu anlayışla biçimlenen yeşil kütüphane kavramının giderek artan önemi, anlamı ve işlevleri ele alınmaktadır. Belgesel tarama yöntemiyle, yerli ve yabancı literatürden yararlanılarak hazırlanan çalışmada, öncelikle sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramları incelenmekte; sürdürülebilirliğin çevresel, ekonomik, sosyal ve insani boyutları açıklanmaktadır. Daha sonra, kütüphanelerde sürdürülebilirlik ve yeşil kütüphane anlayışı değerlendirilerek, farklı ülkelerden örnekler sunulmaktadır. Bu kapsamda ele alınan kütüphaneler arasında; ABD'nin Texas eyaletinde yer alan Arlington Halk Kütüphanesi, Kanada'nın Toronto kenti Brampton bölgesindeki Springdale Halk Kütüphanesi, İspanya'nın Barselona kentindeki Gabriel García Márquez Kütüphanesi, Hindistan'ın Tamil Nadu eyaleti Chennai şehrindeki Anna Centenary Kütüphanesi, Türkiye'de İstanbul'da bulunan Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi ve Rami Kütüphanesi ile Uşak'taki Banaz İlçe Halk Kütüphanesi yer almaktadır. Bu kütüphanelerin, mimari yapılarından iş süreçlerine ve hizmet anlayışlarına kadar yeşil yönetim, sürdürülebilirlik, bilinçli tüketim ve geri dönüşüm kültürünü benimsemeleri, örnek gösterilmelerinin temel nedenidir.

Sürdürülebilirlik Kavramı ve Sürdürülebilir Kalkınma

İngilizce karşılığı 'sustainability' olan sürdürülebilirlik kavramı, etimolojik olarak, sürdürmek, yaşatmak, ayakta tutmak anlamlarındaki 'sustain' fiilinden gelmektedir. Sustain sözcüğünün etimolojik tarihine bakıldığında, 13. yüzyıl sonlarında, sustenen, geçişli (transitive), 'yaşamın gerekliliklerini sağlamak;' 14. Yüzyıl başlarında 'destek vermek' (bir çaba veya neden); fiziksel anlamda, 'düşmekten

veya batmaktan korumak, yukarıda veya dik tutmak'; ayrıca 'yardım etmek ya da (bir kavgayı vb.) devam ettirmek' anlamlarında kullanılmıştır. Eski Fransızca 'sostenir', 'sustenir' dayanmak, katlanmak; acı çekmek, katlanmak (13. yüzyıl) kökünden gelen bu sözcük, Latince 'sustinere' dayanmak, dik tutmak; destek araçlarıyla donatmak; katlanmak, dayanmak sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük sub 'aşağıdan yukarı' + 'tenere tutmak (PIE, Proto Indo-European/Proto Hint-Avrupa Dili kökünden *ten- 'germek') sözcüklerinin asimile edilmiş halidir. 'Devam etmek, sürdürmek' (bir eylem, vb.) anlamı 14. yüzyılın başlarından kalmaz. 'Dayanmak, (acıya, zorluğa, bir şoka) başarısızlığa uğramadan veya boyun eğmeden katlanmak' anlamı 1400'lerden kalmaz. 'Doğru ve geçerli olarak kabul etmek, haklılığını savunmak' şeklindeki hukuki anlamı ise 15. yüzyılın başlarından kalmaz. Ayrıca 15. yüzyılın başlarından itibaren 'acı çekmek (kayıp)' olarak da kullanılmaktadır. Geçmiş zaman sıfatı olan 'sustained', 1775'te müzik notaları için 'aynı şekilde devam ettirilen veya sürdürülen' olarak belgelenmiştir; piyanonun 'sustaining' pedalı 1889'da bu şekilde adlandırılmıştır (Harper, 2024a).

Sürdürülebilirlik, günümüz kuşağının kaynak tabanının, kendilerine sağlanan ortalama yaşam kalitesinin potansiyel olarak tüm gelecek kuşaklar tarafından paylaşılabilir şekilde yönetilmesi gerekliliği olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, 1907'de yasal bir itiraza atfen kullanılmıştır. Kavram, 1972'de ekonomi, tarım ve ekolojide; 1979'da ise koruma (conservation) ve çevrecilikte (environmentalism) yaygın şekilde kullanılmıştır (Harper, 2024b).

Politik bağlamda sürdürülebilirliğin kökeni Brundtland Raporuna (1987) dayanmaktadır. İnsanın daha iyi bir yaşama yönelik arzuları ile doğanın getirdiği sınırlamalar arasındaki gerilim üzerine temellendirilen kavram, zamanla, sosyal, ekonomik ve çevresel olmak üzere üç boyutu kapsayacak şekilde yeniden yorumlanmıştır (Kuhlman ve Farrington, 2010, s. 3436). Bu kavram, çoğunlukla gezegenimizdeki yaşamın sürdürülebilmesine yönelik tüm sorunlara işaret etmektedir (Dixit ve Chaudhary, 2020, s. 1).

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu⁴ tarafından ortaya atılan 'sürdürülebilir kalkınma' kavramı, 'sürdürülebilirlik' kavramının son yıllarda tüm dünyada giderek daha fazla kabul görmesini ve yaygınlaşmasını tetiklemiştir. Ancak söz konusu bu yaygın kullanım, aynı zamanda bir tür belirsizliğin artmasına da yol açmıştır; öyle ki bugün her iki terim de çok geniş bir anlam yelpazesi içinde, çoğu zaman önemsizleştirme noktasına varacak şekilde kullanılmaktadır (Ben-Eli, 2015, s. 2). Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik kalkınmanın yanı sıra çevresel kaygıları da dikkate alan bütüncül bir yaklaşımı gerektirir. Birleşmiş Milletler Brundtland Komisyonu sürdürülebilirliği, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılayabilme yeteneğinden ödün vermeden bugünün gereksinimlerini karşılamak olarak tanımlamıştır. Bugün dünyada 140'a yakın gelişmekte olan ülke, kalkınma gereksinimlerini karşılamının yollarını aramaktadır. Ancak iklim değişikliği tehdidinin artmasıyla birlikte bugünkü kalkınmanın gelecek kuşakları olumsuz etkilememesi için somut çabalar sarf edilmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri⁵, dünya genelindeki nüfusların yaşamlarının iyileştirilmesi ve iklim değişikliğinin insan kaynaklı tehlikeli etkilerinin azaltılması için bir çerçeve oluşturmaktadır. Burada geçen SDG 13 ve SDG 14 ifadeleri, Birleşmiş Milletler tarafından Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 gündeminin bir parçası olarak kararlaştırılan belirli Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine (SDG, Sustainable Development Goals) atıfta bulunmaktadır. Toplamda 17 SDG vardır ve her biri daha sürdürülebilir ve eşitlikçi bir dünyayı teşvik etmek için mücadele edilmesi gereken çeşitli küresel

⁴ World Commission on Environment and Development

⁵ SKH (Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi/ SDG, Sustainable Development Goal) 13: İklim Eylemi (Climate Action), iklim değişikliğini önlemeye yönelik tedbirlerin kalkınma çerçevelerine entegre edilmesi çağrısında bulunmaktadır. SKH 14: Sudaki Yaşam (Life Below Water) ve SKH 15: Karadaki Yaşam (Life on Land) ise dünyanın doğal kaynaklarının kullanımında daha sürdürülebilir uygulamalar çağrısında bulunmaktadır (United Nations, t.y.).

zorlukları ele almaktadır (United Nations, t.y.).

Aşağıda önerilen tanım ve beş sürdürülebilirlik ilkesi seti, sürdürülebilirlik kavramının altında yatan fikirleri geliştirmeyi ve bunlara yeniden bir anlam kazandırmayı amaçlamaktadır. İlkeler, hem genel hem de özel durumlara uyarlanabilir niteliktedir. Belirli durumlarla ilgili olarak (ekonominin sektörleri, kalkınma konuları, iş stratejileri, yatırım kılavuzları veya bireyler tarafından gerçekleştirilen girişimler gibi) özel operasyonel anlamlar kazanabilir. Bu ilkeler beş temel alan bağlamında belirlenmiştir, bunlar (Ben-Eli, 2015, s. 2):

- *Maddi Alan:* Varoluşun temelini oluşturan malzeme ve enerji akışının düzenlenmesinin temelini oluşturur.
- *Ekonomik Alan:* Sermaye/mal varlığının ya da servetin tanımlanması, yaratılması ve yönetilmesi için yol gösterici bir çerçeve sağlar.
- *Yaşam Alanı:* Biyosferdeki diğer yaşam formlarına karşı uygun davranış için temel sağlar.
- *Sosyal Alan:* Sosyal etkileşimler için temel sağlar.
- *Manevi Alan:* Gerekli tutumsal yönelimi tanımlar ve evrensel bir etik kural için temel sağlar.

Bu beş temel ilkeden oluşan set, sistemik bir yapıya sahiptir. Her bir alan diğerlerini etkilemekte ve karşılığında her birinden etkilenmektedir. Bu yapı, gerçekliğin kendisinin birbirine bağlı doğasını yansıtır. Yeni bir dünya düzeninde düzenleyici ilke olarak sürdürülebilirliğe geçiş arayışında, bazı yönleri vurgularken diğerlerini ihmal eden parçalı bir yaklaşımın etkili ve kalıcı sonuçlar vermesinin olası olmadığını ima eder. Dolayısıyla sürdürülebilirlik, bir nüfus ile çevresinin o nüfusu taşıma kapasitesi arasındaki etkileşim sürecinde dinamik bir dengedir. Öyle ki nüfus, bağlı olduğu çevrenin taşıma kapasitesi üzerinde geri dönüşü olmayan, olumsuz etkiler yaratmadan tam potansiyelini ifade edecek şekilde gelişir (Ben-Eli, 2015, s. 2-3).

Daimi olma yeteneği olarak nitelenen ve yukarıda da ifade edildiği gibi, farklı alanlardaki ilişkilerin uyumunu gerektiren bir kavram olarak sürdürülebilirlik, ilk kez tarım, ormancılık, balıkçılık gibi yenilenebilir kaynaklar alanında kullanılmış olup, köklerinin 1713'lere kadar uzandığı belirtilmektedir. Sürdürülebilirlik kavramı köklü bir geçmişe sahip olsa da, ülkelerin gündemine geniş çapta girmesi son yarım yüzyılda gerçekleşmiştir. 1970'lerden itibaren daha çok çevresel boyutuyla ele alınmaya başlanmıştır. G7 ülkeleri tarafından bir grup akademisyene hazırlattırılan 'Büyümenin Sınırları (Limits to Growth)' başlıklı çalışma, bunun yakın dönemdeki ilk somut örneğini oluşturmaktadır. G7⁶, yedi ülke arasındaki uluslararası bir birliktir. İlk kez 1987 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED, World Commission on Environment and Development) tarafından hazırlanan 'Ortak Geleceğimiz' (Our Common Future) başlıklı Brundtland Raporu aracılığıyla kalkınma ile ilintili olarak 'sürdürülebilir kalkınma' biçiminde günlük dile girmiş ve izleyen yıllarda da oldukça popüler bir duruma gelmiştir (Şen, Kaya ve Alpaslan, 2018, s. 3). Brundtland Raporu, kısa dönemli ekonomik yararlardan çok, uzun dönemli bir kalkınma stratejisini öngörmüştür. Bu strateji, sadece var olanı değil aynı zamanda gelecek kuşakların da hem ekonomik hem toplumsal çıkarlarının göz önünde tutulmasını öneren bir bilincin oluşturulmasında önemli aşamalardan biridir (Han ve Kaya, 2012, s. 256, 268; akt. Karabıçak ve Özdemir, 2015, s. 45).

Raporda sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyümeyi teşvik etmek için yenilenebilir kaynakların kullanılması, hayvan türlerinin ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve temiz hava, su ve toprağın

⁶ G7, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, İtalya, Fransa, Japonya ve Kanadadan oluşan yedi ülkeyi kapsamakta olup, Avrupa Birliği de bu grubun içinde temsil edilmektedir.

korunmasının taahhüdü olarak tanımlanmıştır (Giddens, Duneier ve Appelbaum 2003, s. 637; akt. Okon, 2013, s. 49). Brundtland Raporu, belirsizliği ve yoksul ülkelerin özel gereksinimlerini göz ardı etmesi nedeniyle eleştirilmiştir. Yoksul ülkelerin kalkınma çalışmalarını gelecek kuşakların yaşanabilir bir dünyayı miras alma haklarını tehlikeye atmadan sorumlu bir şekilde yapmaları beklenmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, insanın zekâsı ile dünyanın kıt kaynaklarını tüketmemek için çözümler bulması gerektiği anlamına gelir. Doğal çevrenin kutsallığına saygı duyan yollar bulunmalıdır (Strada, 1999, s. 309; akt. Okon, 2013, s. 49). Genel olarak belirli bir kaynağın korunmasını amaçlayan programları, girişimleri ve eylemleri belirtmek için kullanılan sürdürülebilirlik terimi aslında birbiri ile ilişkili dört farklı alana atıfta bulunur. Sürdürülebilirliğin dört ayağı olarak bilinen bu alanlar, çevresel, ekonomik, sosyal ve insani sürdürülebilirliktir.

Çevresel Sürdürülebilirlik

Dünya genelinde 1960'larda yaygınlaşan çevresel kirlenme ve yıkımın doğrudan bir sonucu olarak çevre kirliliğine karşı aktivist hareket ve düşüncelerin yayılımı söz konusudur. İnsanlar kendi yerel topluluklarında sanayileşmenin etkilerini görmeye başlamıştır. Su yollarında, toprakta ve havadaki kirlilik artışı bunun göstergesidir. Buna ek olarak, ambalajlama, hızlı/ayaküstü yemek (fast food) ve mobil ailenin (mobile family) gelişimi, yollarda, sokaklarda yaygın bir çöp kirliliğine neden olmuştur. Doğa artık çoğu kişi için esin verici değildir. Bu tarihlerde, bugün dahi çevre ve sürdürülebilirlik hakkında düşünme biçimimizi etkileyen birçok önemli çalışma yayımlanmıştır. 1968 yılı dünyanın büyük bir kısmı için bir değişim dönemi olup bu bağlamda çok fazla yayınlara da sahne olmuştur (Brinkmann, 2021, s. 10). Çevresel sürdürülebilirlik, gelecek kuşakların gereksinim duyacağı sağlıklı ve dengeli bir çevreyi tehlikeye atmaksızın var olan çevre değerlerinin kullanılmasını ve geliştirilmesini gerekli duruma getirmektedir. Buradaki temel vurgu, ekosistemlerin taşıma kapasitesinin ve çevresel değerlerin kendini yenileyebilme olanağının gözetilerek, politika önceliklerinin belirlenmesi gerekliliğidir. Çevresel sürdürülebilirlik, ekosistem bütünlüğü, taşıma kapasitesi ve biyolojik çeşitliliği kapsayan bir kavramdır (Sağır, 2020, s. 77).

Çevresel sürdürülebilirliğin 'doğal sermayenin korunması' olarak tanımlanması, girdi/çıktı kurallarını oluşturmaktadır. İki temel çevresel hizmet - kaynak (source) ve yutak (sink) işlevleri - sürdürülebilirlik gerekli olduğu sürece bozulmadan sürdürülmelidir. Çevresel sürdürülebilirlik, insan ekonomik alt sisteminin ölçeğini düzenleyen dört ana faaliyet üzerindeki bir dizi kısıtlamadır, bunlar; yenilenebilir (renewable) ve yenilenemeyen (nonrenewable) kaynakların kullanımı ve yutak tarafında, kirlilik asimilasyonu (pollution assimilation) ve atık asimilasyonudur (waste assimilation) (Goodland, 1995, s. 10).

Girdi kuralına göre, yenilenebilir kaynak girdilerinin hasat oranları, onları üreten doğal sistemin yenilenme kapasiteleri dâhilinde olmalıdır. Yenilenemeyen kaynak girdilerinin tükenme oranları ise, Serafian yarı-sürdürülebilirlik kuralına (Serafian quasi-sustainability rule) göre, insan icadı ve yatırımıyla yenilenebilir ikâmelerin geliştirilme oranının altında belirlenmelidir. Yenilenemeyen kaynakların artırılmasından elde edilen gelirin kolaylıkla hesaplanabilen bir kısmı, sürdürülebilir ikâmeler arayışındaki araştırmalara ayrılmalıdır. Çıktı kuralına göre ise, değerlendirilen bir proje veya eylemden kaynaklanan atık emisyonları, yerel çevrenin gelecekteki atık emme kapasitesinde veya diğer önemli hizmetlerinde kabul edilemez bir bozulma olmaksızın yerel çevrenin özümleme kapasitesi dâhilinde tutulmalıdır (Goodland, 1995, s. 10). Üretim süreçlerinin doğa açısından sadece iyiyi üretmesi olası değildir; ijinin yanında kötünün de çıktı olarak üretilmesi kaçınılmazdır. Büyüyen ekonomi yalnız ekosistemi mekânsal ve niceliksel olarak işgal etmekle kalmaz, aynı zamanda sürdürdüğü metabolik

üretimin çevresel kaynaklarını ve yutaklarını da niteliksel olarak bozar. Burada önemli olan bu çıktı miktarının ekosistemin atıkları emme ve tüketilen kaynakları yenileme kapasitesini aşmaması gerekliliğidir. Kötülerin üretimi ya da birikmesine izin vermek, kuşkusuz, tercih edilen bir durum değildir, ancak termodinamik yasaları tarafından yönetilen sonlu bir dünyada yaşadığımızdan ve biz ile ürettiğimiz eserler dağılabilir yapılar olduğundan, iyi olanlarla birlikte kötüler de üretmekten kaçınamayız. Bununla beraber, üretim miktarını ekosistemin atıkları absorbe etme ve tükenen kaynakları yeniden üretme doğal kapasitesi dahilinde tutarsak, ekonominin ölçeği ekolojik olarak ‘sürdürülebilir’ olur (Daly, 2007, s. 86; Yavuz, 2010, s. 66).

Sürdürülebilirlik ilkeleri ve kültürü ile yoğrulan bir yaşam, evrenin, doğanın ve doğal sistemlerin korunmasına, sağlıklı ve üretken bir yaşam sürdürebilmemize, kirlilik ve atıkların azaltılmasına destek sunmaktadır. Çevresel sürdürülebilirlik, yalnız bizim için değil gelecek kuşaklar için de temiz hava, su ve doğal yaşam gibi kaynakların korunması bağlamında önemlidir. Ayrıca çevresel sürdürülebilirlik, kaynakların minimum atık yaratacak ve hatta bir kısmını yeniden üretecek biçimde kullanımını teşvik edeceğinden, ekonomik sürdürülebilirliği de sağlayacaktır.

Ekonomik Sürdürülebilirlik

Ekonomi kavramı eski Yunancaya ve ‘kıt kaynakları yönetme çalışması’na kadar uzanmaktadır. Sürdürülebilirlik perspektifinden ekonomiye bakıldığında, ekonomi tanımının genişletilebileceği ve farklı perspektiflerden açıklanabileceği anlaşılmaktadır. Ekonomik sürdürülebilirliğin çeşitli tanımları vardır. Bu tanımlar arasındaki farklar, başlangıç noktası olarak farklı sürdürülebilirlik modellerinin kullanılmasından kaynaklanmıştır. Burada özellikle iki farklı bakış açısı dikkati çekmektedir. Bir bakış açısı ile ekonomik sürdürülebilirlik, ekolojik ve sosyal sürdürülebilirlik üzerinde olumsuz bir etkisi olmayan ekonomik kalkınmadır. Dolayısıyla ekonomik sermayedeki artış, doğal ve sosyal sermayede bir azalma pahasına olmamalıdır. Diğer bir bakış açısından ekonomik sürdürülebilirlik, toplam sermaye miktarı arttığı sürece sürdürülebilir kabul edilen ekonomik büyüme ile eş tutulmaktadır. Bu yüzden ekonomik sermayenin artmasına, doğal kaynaklar, ekosistem hizmetleri veya refah gibi diğer varlıkların azalması pahasına izin verilebilir. Son olarak, ekonomik sürdürülebilirliğin, kavramlaştırılmasından çok, ekonominin yapılarının ve kurumlarının sürdürülebilir kalkınmayı teşvik ettiği veya engellediği bir araç olarak ele alındığı bir perspektiften söz edilebilir. Bu tanımlardan hangisinin geçerli olması gerektiği araştırmacılar arasında bir değerler sorunu ve henüz tam bir anlaşmaya varılamamıştır (KTH Royal Institute of Technology, 2020). Genel bir çerçevede tanımlamak gerekirse ekonomik sürdürülebilirlik, işletmelerin kaynaklarını verimli biçimde kullanması ve buna bağlı operasyonel bir kâr elde etme amacı ile faaliyetlerini sürdürülebilir bir şekilde devam ettirmesidir. Sorumlu hareket etmeyerek kaynaklarını verimli kullanmayan işletmeler ise işlevlerini uzun solukta devam ettiremez (Dinçkol Akyol, 2023, s. 33).

Ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması, ekonomik kaynakların uzun dönemde de kullanılabilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve bu kaynakların kullanım maliyetlerinin minimize edilmesi anlamına gelir. Ekonomik bağlamda sürdürülebilir bir sistem, mal ve hizmetleri, tarımsal ve endüstriyel üretime zarar verecek ileri boyutta sektörel dengesizliklerden kaçınacak, iç ve dış borç seviyelerinin yönetilebilir düzeyini koruyacak biçimde sürekli olarak üretebilen bir sistemdir. Bu sistem, bir ülkenin mali yapısının yönetilebilir düzeyde olmasını ve bunun yanı sıra üretim sisteminin de iktisadi çevreyle uyum içinde olmasını sağlayan bir yapıdadır (Şen, Kaya ve Alpaslan, 2018, s. 21).

Ekonomik sürdürülebilirlik, çevresel, sosyal ve insani etmenler ile ilişkisi çerçevesinde, bütüncül bir

yaklaşımı gerektirmektedir. Hangi sektörde olursa olsun, tüm kurumların hedefi olan ekonomik sürdürülebilirlik, bireyler, kurum ve kuruluşlar, devlet/hükümet katmanları arasında sürekli bir uyum, eşgüdüm ve işbirliği gerektiren dinamik bir süreçtir. Ekonomik refahın sorumlu bir anlayışla sürdürülebilirliği, doğal olarak, sosyal sürdürülebilirlik ve refahı da sağlayacaktır.

Sosyal Sürdürülebilirlik

Sosyal sürdürülebilirlik kavramı, farklı bağlamlara göre, değişik şekillerde açıklanabildiğinden ‘sosyal sürdürülebilirlik’ için net bir tanımlama yapmanın zor olduğu sıklıkla ifade edilmektedir (Licht ve Folland, 2019, s. 23; McKenzie, 2004, s. 23). Ancak ‘sosyal sürdürülebilirlik’ tanımının, bu terim için sahip olduğumuz amaçlarla ilişkili olması gerektiği oldukça açıktır. Ayrıca, bu tanım, politika yapıcılarının sosyal açıdan sürdürülebilir sonuçlar elde etmeye çalışırken kullandıkları araçların yanı sıra bunun nasıl yapılabileceğini inceleyen bilim insanları için de bir temel oluşturmalıdır. Daha genel olarak tanım, mikro düzeyden (bina veya mahalle gibi) makro düzeye (bölge veya ülke gibi) ve var olan farklı bölge türlerine (merkezi iş bölgesi, tarihi bölge, kentsel yer gibi) kadar ilgili tüm düzeyler için ortak bir amaç sağlamalıdır (Licht ve Folland, 2019, s. 23-24). Bu bağlamda McKenzie (2004, s. 23) tarafından yapılan tanımlama, kavramın çok yönlü boyutlarını ve ortak yönlerini ele aldığından, genel bir tanımlama olarak kabul edilebilir görünmektedir. Söz konusu tanım şöyledir: Sosyal sürdürülebilirlik, topluluklar içinde yaşamı iyileştiren bir durum ve topluluklar için bu duruma ulaşılabilmesini sağlayan bir süreçtir. McKenzie’nin (2004, s. 23) açıklamalarına göre, sosyal sürdürülebilirliğin sağlanabildiğine ilişkin göstergeler şunlardır:

- Temel hizmetlere erişimde eşitlik (sağlık, eğitim, ulaşım, barınma ve dinlenme dâhil)
- Kuşaklararası eşitlik; gelecek kuşakların, var olan kuşakların etkinliklerinden dolayı dezavantajlı duruma düşmemesi
- Farklı kültürlerin olumlu yönlerine değer verildiği ve korunduğu, bireyler ve gruplar tarafından istendiğinde kültürel entegrasyonun desteklendiği ve teşvik edildiği bir kültürel ilişkiler sistemi
- Vatandaşların yalnızca seçim prosedürlerine değil, aynı zamanda özellikle yerel düzeyde diğer siyasi etkinlik alanlarına da yaygın siyasi katılımı
- Topluluk aidiyeti duygusu
- Sosyal sürdürülebilirlik bilincinin kuşaktan kuşağa aktarılmasına yönelik bir sistem
- Bu sistemi yaymak ve sürdürmek üzere geliştirilen toplumsal sorumluluk duygusu
- Bir topluluğun güçlü yönlerinin ve gereksinimlerinin kolektif olarak belirlenmesine yönelik mekanizmalar
- Bir topluluğun, olası yerlerde ve koşullarda topluluk eylemi yoluyla kendi gereksinimlerini karşılama mekanizmaları
- Toplumsal eylemle karşılanamayan gereksinimlerin karşılanmasına yönelik siyasi savunuculuk mekanizmaları

Görüldüğü üzere oldukça geniş bir çerçevesi olan sosyal sürdürülebilirlik, insanların içinde bulunduğu ekonomik ve sosyo-kültürel koşulların iyileştirilmesini ve çok çeşitli gereksinimlerin eşit ve adil bir biçimde karşılanmasını sağlayan çok boyutlu bir sisteme işaret etmektedir. Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınmanın diğer boyutlarını da (ekonomik, ekolojik/çevresel ve insani) içerdiğinden, oldukça önemli bir konudur. Kurumsal düzeyde, iş tatmini, sağlıklı ve güvenli koşullar, gelir düzeyinin yeterliliği gibi ölçütleri gerektirirken, bireysel, toplumsal ve genel anlamda daha yaşanılır bir doğa, toplum, sosyal çevre, iyi eğitim ve sağlık koşullarını öne çıkarmaktadır. Öte yandan, sürdürülebilirlik

hangi bağlamda ve hangi boyutları ile ele alınırsa alınsın, odağını oluşturan en önemli bileşenlerinden biri, nitelikli yaşam gereksinimleri ile insandır. Bu nedenle, çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğin varlık nedeninin insan olduğu söylenebilir.

İnsani Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik çevresel ve ekonomik boyutlarıyla karşılaştırıldığında, insani boyutu üzerinde çok fazla durulmadığı anlaşılmaktadır (Spreitzer, Porath ve Gibson, 2012, s. 155). Farklı bağlamlar ve bakış açıları, farklı yönleri veya boyutları vurgulayabildiğinden, insani sürdürülebilirliğin benzersiz veya evrensel bir tanımı da yoktur. Bununla birlikte, tüm insanların sağlıklı, tatmin edici ve onurlu bir yaşam sürdürmelerini sağlayacak yeterli ve kaliteli kaynaklara, hizmetlere ve fırsatlara erişimini sağlamanın, insan sermayesini koruma ve geliştirme yeteneğine işaret ettiği söylenebilir. Bu yetenek, aynı zamanda, diğer canlıların ve gelecek kuşakların haklarına ve gereksinimlerine saygı duymayı da içermektedir. İnsan sermayesinin korunması ve sürdürülebilirliği, daha özel olarak sağlık, eğitim, beslenme, kültür, adalet, insan hakları ve sosyal içerme gibi çeşitli yönleri kapsamaktadır (Dias, 2023). Kısacası, insani sürdürülebilirlik, insan sermayesinin korunması anlamına gelir. İnsani sermaye değeri, ekonomik değer üretecek şekilde emeği gerçekleştirme yeteneğine ilişkin beceri ve bilgi birikimini ifade eder. Bu değer, bir çalışanın deneyim yoluyla kazandığı bilgi ve becerilerin toplamıdır (Penzenstadler, Khurum ve Petersen, 2013).

İnsani sermayenin bileşenleri, sağlık, eğitim, beceri, bilgi, liderlik ve hizmetlere erişim ve benzerleridir. Bireylerin eğitimine, sağlığına ve beslenmesine yapılan yatırımlar ekonomik kalkınmanın bir parçası olarak kabul edilir. Kurumların aksine, insan ömrü görece kısa ve sınırlı olduğundan, insanın sürdürülebilirliği kişinin ömrü boyunca yatırımlarla sürekli bakıma gereksinim duyması demektir (Goodland, 2002, s. 1). Sürdürülebilirliğin insani boyutunu anlamak için verilebilecek örneklerden biri, iş yerlerinde insana yapılan yatırımdır. Gelişmeleri için desteklenen bireyler başarıyı elde etmektedir. Başarılı olduklarında, çalışanlara büyüme ve gelişme gücü verilir. Başarılı olan kişiler, kaynakları tüketmek yerine kaynak yaratmaktadır. Son yıllarda, sürdürülebilir organizasyonlar oluşturmaya yönelik ticari ve akademik ilginin önemli düzeyde artışı gözlenmektedir. Sürdürülebilir kuruluşlar, ekonomik, çevresel ve insani performanstan oluşan üçlü bir sonuca dayanma ve bu performansı karşılama kapasitesine sahiptir (Spreitzer, Porath ve Gibson, 2012, s. 155).

İnsani sürdürülebilirlik, yerel, bölgesel ve küresel düzeylerde sürdürülebilir kalkınmanın birbirine bağımlı ve birbirini güçlendiren boyut veya alanları (toplumsal kalkınma, çevre koruma ve ekonomik kalkınma) arasındaki kesişme noktasında etkinlik göstermektedir. Bir topluluğun genellikle fiziksel çevre olarak da adlandırılan yaşam ortamı, o topluluk için inşa edilmiş doğal çevrelerinden oluşur. Sürdürülebilir kalkınmanın altında yatan üç öge olan toplum, çevre ve ekonomi, yaşam ortamının, toplumun istekleriyle orantılı bir yaşam kalitesini destekleme kapasitesini belirler (Monto, Ganesh ve Varghese, 2005, s. 38).

Birey, toplum ve kurumların gelişmişliğinin ve refahının sağlanması, sürdürülebilir ekonomi, sosyal yapı ve çevre ile olasıdır. Hemen hepsinin odağında insan yer aldığından, insani sürdürülebilirliğin sağlanamaması durumunda, sürdürülebilirliğin diğer boyutları etkinleşemez. İnsan haklarına ve özgürlüğüne değer veren toplumlarda, insanların sağlık, refah ve diğer tüm gereksinimleri dikkate alınır. Bu anlayışla biçimlenen politika ve ilkeler ile daha güçlü bir eğitim, sosyo-kültürel yapı, istihdam, kariyer, eşitlik, ilerleme, aidiyet duygusu ve başarı elde edilir. Enerji tasarruflu sistemler, atık yönetimi, geri dönüşüm, yeşil alanlar, doğa dostu programlar, etkinlikler de dahil, sürdürülebilir bir bilgi ve derme

yönetimi anlayışı ile hizmet sunan kütüphaneler, eko-okuryazarlık ve sürdürülebilir yaşam biçimleri konusunda farkındalık oluşturarak sürdürülebilirliği destekleyebilir.

Kütüphanelerde Sürdürülebilirlik ve Yeşil Kütüphane Anlayışı

Kütüphaneler, toplumların bilgi birikimlerini ve kültürel miraslarını gelecek kuşaklara aktararak önemli rol üstlenen kurumlardır. Kil tablet, yaprak, taş, papirüs, parşömen vb. malzemelerden, basılı ve dijital yapıya evrilen kütüphane materyali, kütüphanelerle beraber insanlık tarihinin dönüşümünü de yansıtmaktadır. Özellikle 1950’lerde bilgisayarın bulunması, kütüphanelere büyük bir değişiklik getirmiş ve kütüphanelerin çalışmalarında BİT (bilgi ve iletişim teknolojileri) uygulamalarını başlatmıştır (Singh ve Mishra, 2019). Bu gelişmelere koşut olarak, dünyada en önemli kurumsal hedeflerden biri durumuna gelen bir konu da, çevrenin ve gelecek kuşakların haklarının korunması, rekabet avantajının artırılması ve finansman kaynaklarının güçlendirilmesi amacıyla sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasıdır. Eğitim kurumları, doğal kaynakları koruyarak ve zararlı emisyonları azaltarak sürdürülebilir kalkınmayı amaçlayan en önemli kurumlar arasındadır. Kütüphaneler de, çevre dostu hizmetler sunarak, doğal kaynakları israf eden etkinlikleri, gittikçe artan atık ve zararlı emisyon miktarını veya vakit alan uygulamaları azaltarak, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlayan, toplum üzerinde açık etkisi olan eğitim kurumlarıdır (Mohammed, Thabit ve Azeez, 2019, s. 1). Sürdürülebilirlik bilincinin ve kültürünün yaygınlaştırılmasında eğitimin önemli rolü de dikkate alındığında, eğitim işlevleri ile kütüphaneler, bu bağlamda sorumluluk almaktadır.

1990’larda Kuzey Amerika’da Yeşil Kütüphane Hareketi (Green Library Movement) olarak adlandırılan inovatif hareketin ortaya çıkışından bu yana, kütüphanelerin sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınmaya olan ilgileri, özellikle 2000’li yıllarda küresel düzeyde de giderek daha görünür duruma gelmiştir. Bu yenilik, yeşil kütüphane binaları inşa ederek, var olan kütüphane tesislerini yeşilleştirerek, yeşil kütüphane hizmetleri sunarak ve kütüphane içerisinde çevresel açıdan destekleyici ve sürdürülebilir uygulamaları benimseyerek gerçekleşmektedir. Yeşil Kütüphane Hareketi, kütüphane binalarını, uygulamalarını ve hizmetlerini ‘yeşilleştirerek’ çevresel bir sürdürülebilirlik anlayışına odaklanırken, günümüzde kütüphanelerden ve kütüphanecilerden giderek küresel sürdürülebilirlik gündemiyle ilgili olarak proaktif hareket etmeleri beklenmektedir (Antonelli, 2008, s. 2; Mathiasson ve Jochumsen, 2022, s. 1278-1279).

İçinde bulunduğumuz çevre ve ortamlar, iklim değişikliği ve sosyal eşitsizlikler de dâhil olmak üzere birçok tehdit nedeniyle tehlikede olduğundan, tüm kuruluşlar sürdürülebilir kalkınma yoluyla çevreyi korumaya çalışmalıdır. Sürdürülebilir kalkınma hedefinin sağlanması, her türden kütüphanenin bu bağlamda aktif rol oynamasını gerektirir. IFLA⁷, yeşil kütüphane kavramını, “yeşil ve sürdürülebilir bir yaklaşımla çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği dikkate alan bir kütüphanedir” biçiminde tanımlamaktadır (IFLA, 2022).

Yeşil olmak, sürdürülebilir olmanın önemli bir parçası olsa da, sürdürülebilir olmak, yeşil olmaktan daha bütüncül ve geniş bir kavramdır. Yeşil yönetim, yeşil bina, yeşil uygulamalar vb. yaklaşımlar, sürdürülebilirliğin bir parçası ve destekleyici bileşenleri olarak değerlendirilebilir. Yeşil uygulamalar, geri dönüşüme, kirliliği azaltan girişimlere ve kaynakların sınırlı kullanımına katkı sağlar. Ancak onların yerine konulması ya da yenilenmesi gibi işlevleri yoktur (Küçükcan ve Konya, 2013, s. 168). Sürdürülebilir bir bina, yeşil bina ile sıklıkla birbirinin yerine kullanılsa da daha fazlasıdır. Sürdürülebilir bina ve tasarım, yalnızca çevresel etmenlerin değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal

⁷ International Federation of Library Associations and Institutions/Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu

boyutların da dikkate alındığı, daha bütünsel bir yaklaşımın benimsenmesine işaret eder. Sürdürülebilirlik, uzun dönemli bakım ve operasyonel uygulamaları içerecek biçimde, binanın inşaat aşamasının ötesine uzanır. Amaç, yalnızca ekolojik ayak izini azaltmakla kalmayıp, aynı zamanda topluma ve ekonomiye olumlu katkıda bulunan binalar yaratmaktır (Omolewa, 2023). Özdemir ve Arslantekin de (2024, s. 488-489), yeşil kütüphanelerin bir bina olmaktan fazlasını ifade ettiğini belirterek yeşil kütüphane bileşenlerine vurgu yapmaktadır. Bunlar, yeşil bina sertifikasyon standartlarını karşılaması (örn. LEED, BREEAM) ve değerlendirme için IFLA vb. kütüphane dernekleriyle iş birliği yapması; hizmet sağlayan, dijital kaynakları tanıtan ve kullanıcı farkındalığını artıran çevre bilincine sahip yeşil kütüphaneci olarak nitelenen profesyonelleri istihdam etmesi ve/veya yetiştirmesi; çevre dostu kaynakları dijitalleştirmeyi ve verimli alan kullanımını önceliğe alması; derneklerini sürdürülebilirlik ilkelerine bağlı biçimde yönetmesi ve geliştirmesi ile çevre eğitimi sağlamak ve hizmet kalitesini iyileştirmek için kuruluşlarla iş birliğine gitmesidir.

Yeşil kütüphaneler için özellikle sertifikasyon sistemleri önemlidir, çünkü kütüphanelerin çevresel etkilerini azaltarak enerji ve su tasarrufu sağlamalarına dayanak oluşturur. Bu aynı zamanda, kullanıcılar için daha sağlıklı ve konforlu ortamlar sağlamaları anlamına da gelmektedir (Kavak, 2024, s. 44).

Öte yandan, türü ne olursa olsun, her bir kütüphanenin sürdürülebilir ve yeşil kütüphane hizmetleri bağlamında neler yapabileceğini içinde bulunduğu koşulları ve bağlı olduğu kurum ile diğer organizasyonlardan alabileceği destekler çerçevesinde değerlendirmesi yararlı olacaktır. İlk adım olarak, ek kaynak ve destek gerektirmeyen uygulamalar dikkate alınabilir. Yeşil ofis uygulamalarının ağırlıklı bölümü bu kategoride sınıflanabilir. Daha sonra, doğal malzemelerin kullanımı, geri dönüşüm ve idareli harcama gibi ilkeleri önceliğe alan kısa, orta ve uzun dönemli stratejiler benimsenebilir (Akbulut vd., 2018, s. 227). Kütüphaneler enerji açısından yeşil bir bina veya çevreyi destekleyebilir, yeşil etkinlikler aracılığıyla bir çevre bilinci hareketi başlatabilir. Örneğin, üniversite kütüphaneleri, üniversite içinden başlayarak farkındalık yaratma eğitimlerine, sergilere ve konferanslara katkıda bulunabilir (Demirtaş Doğan, 2019, s. 52). Kütüphanelerin çevresel, toplumsal ve ekonomik sorunlardan soyutlanması düşünülemez ve en çok da bu nedenle sürdürülebilirlik dikkate alınması gereken bir konudur. Bunun için ayrıca, kullanıcılara öncelik vermek, kullanıcı geri bildirimleri aracılığıyla sosyal eşitliği sağlamak ve halk sağlığını korumak önemlidir (Yıldırım ve Akkaya, 2020, s. 42-43).

Yeşil bir binada olması gereken nitelikleri bünyesinde barındıran kütüphaneler, yeşil kütüphane olarak adlandırılabilir. Yeşil ve sürdürülebilir bir kütüphanede ise, doğal ve yenilenebilir kaynakların kullanımına, su ve enerji tüketimini azaltmaya özen gösterilir. Ayrıca, kütüphanenin iç ve dış mekân tarasımında bulunduğu yerin koşullarına uygunluk, binada kullanılan yapı malzemelerinin niteliği, yeşillik ve bitkilerin kullanımında yine çevreye uyumluluk, kütüphane personeli ve kullanıcısının sağlığına uygun koşullar, atık malzemelerin yerinden kullanımı ile insan ve çevre sağlığını etkileyebilecek olumsuzluklardan kaçınma gibi ölçütler önemlidir (Kılınç, 2013, s. 177-178).

Topkaraoğlu'na (2021, s. 112-113) göre, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma bağlamında yaşamsal öneme sahip olan halk kütüphanelerinin bu hedeflere ulaşmak için ilgili hükümet organlarıyla koordineli olarak etkinliklerini genişletmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra kütüphanecilerin bu anlamda eğitimi, konuya ilişkin politikaların geliştirmesi ve ilişkili veriler ile nüfusa dayalı hizmetlerin geliştirilmesi önerilmektedir. Kütüphanelerin resmi istatistiklerde tanınması, toplum merkezlerine dönüştürülmesi ve yerel örnekler de dahil olmak üzere IFLA'nın ileri sürdüğü ilkelerin uyarlanarak

yaşama geçirilmesi de önerilenler arasındadır.

IFLA (2022) tarafından belirlenen ilkelere göre, yeşil ve sürdürülebilir kütüphaneler her büyüklükte olabilir, ancak net bir biçimde sürdürülebilirlik özelliklerine sahip olmaları önemlidir. Söz konusu özellikler şunlardır:

- *Yeşil binalar ile araç, gereç ve donanım:* Araç, gereç ve donanımları ile birlikte yeşil bir bina, emisyonları veya karbon ayak izini aktif olarak azaltır.
- *Yeşil ofis ilkeleri:* Bu ilkelerin benimsenmesiyle, rutin işlemler ve süreçler çevresel açıdan sürdürülebilir duruma gelir.
- *Sürdürülebilir ekonomi:* Tüketim kısıtlanır, döngüsel ve paylaşımcı ekonomi uygulamaları geliştirilir ve toplumun erişimine sunulur.
- *Sürdürülebilir kütüphane hizmetleri:* Kullanıcılar için ilgili ve güncel bilgilere erişim kolaydır. Ortak alanlar, cihazlar ve çevre eğitimi sunulur, işlemler verimlidir ve kütüphanenin karbon el izi ise olumludur.
- *Sosyal sürdürülebilirlik:* İyi eğitim, okuryazarlık, topluluk katılımı, kültürlerarası çeşitlilik, sosyal katılım ve genel katılım dikkate alınır. Kütüphane, eşitsizliği azaltmak için aktif olarak çalışır.
- *Çevre yönetimi:* Çevresel hedefler AKILLI'dır (SMART: Specific, Measurable, Achievable, Realistic and Timebound/Belirli, Ölçülebilir, Ulaşılabilir, Gerçekçi ve Zamana Bağlı) ve kütüphane, çevre üzerindeki olumsuz etkisini azaltmak için çalışır. Kütüphanenin çevre politikası, uygulaması ve çevre çalışmalarının sonuçları daha geniş bir kitleye iletilmektedir.
- *Genel çevresel hedeflere ve programlara bağlılık:* Bu bağlamda sorumluluklarda, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, Paris İklim Anlaşması ve ilgili çevre sertifikaları ve programları dikkate alınır.

Hem Avrupa hem de Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan binaların çoğu toplam enerjinin %40'ını tüketmekte olup CO₂ emisyonlarının %30'undan fazlasından sorumludur. Bu nedenle bina yaşam döngüsünün her aşamasında performansı ve enerji kullanımını optimize eden akıllı ve sürdürülebilir binalar temel bir önceliktir. Sürdürülebilir binalarda dış iklim, bina kabuğu (building envelope), iç çevre ve bina enerji yönetim sistemleri gibi öğeler dikkate alınır. Binalar ve sistemler karmaşıklıklaştıkça, bu sistemleri analiz etmek için gelişmiş simülasyon tekniklerinin kullanılması gereksinimi de artmaktadır (Coakley ve Keane, 2013). Doğaya ve çevresindeki kaynaklara zarar vermeyen, tükenen kaynaklar yerine, yenilenebilir kaynaklara yönelen, geri dönüşümü önemseyen ve doğayla uyumlu malzemelerden oluşan bir bina, bu özellikleriyle akıllı binanın sürdürülebilir ve ekolojik tasarımıyla ilgili gereksinimlerine de yanıt vermektedir. Akıllı binalarda, enerji elde edilirken olabildiğince fosil yakıt tüketiminden kaçınılmalı, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı artırılırken çevreye zarar verecek sistemler kullanılmamalıdır. Akıllı sistemlerle donatılan akıllı binalar, sahip oldukları özellikler ve avantajlarla yaşamı kolaylaştırarak, enerji, zaman ve iş gücünden tasarruf sağlar; kullanıcılarına güvenli, sağlıklı, keyifli bir çalışma ve yaşam ortamı sunar (Kariptaş ve Karadişoğulları, 2015, s. 79).

Kütüphane binalarında bir yandan, aydınlatma, ısıtma, iklimlendirme ve havalandırma için yüksek enerji tüketimi, öte yandan da çok sayıda bilgisayar kurulumu, tüm gün kullanılan fotokopi makinesinin bulunması vb. etmenler dikkate alındığında, sürdürülebilirliğin sağlanamaması sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu sorunları pekiştiren etmenler arasında 'ölü ormanlar' (dead forests) olarak nitelenen basılı kitap ve materyaller de bulunmaktadır (Hauke, Latimer ve Werner, 2013, s. 5). Atık artışına neden olmaları dışında yer sorununa da yol açan basılı kaynaklara ilişkin sorunlar, elektronik cihazların kullanılması ve dijitalleşme ile önemli oranda çözülmüştür. Ancak, her yeni gelişmenin avantaj ve dezavantajları olduğu gibi, dijitalleşme sürecinde de çevre üzerinde olumsuz etkiler bırakan koşulların

gelişimi söz konusudur (Singh ve Mishra, 2019). Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Avrupa’da yapılan çalışmalar, elektronik kaynaklara erişimin sürdürülebilirliğe ilişkin çeşitli kaygıları ortaya çıkardığını göstermektedir. Elektronik hizmetler, bilgiye erişimde önemli bir olanak olarak değerlendirilse de, kütüphanelerin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Elektronik hizmetlerin geleneksel hizmetlerden daha fazla enerji kullanması, ısı ve sağlığı tehdit eden toksik maddeler üretmesi, dermenin fiziksel düzenindeki değişimlerin, örneğin boş rafların artma riskinin mimari estetik ve kaliteyi olumsuz yönde etkileyebilmesi, dijitalleştirilmiş bilgilerin uzun süre korunması ve erişilebilirliğinin sağlanmasındaki zorluk vb. gibi durumlar bu tehditler arasındadır (Afacan, 2017; akt. Arıcı ve Arısal, 2021, s. 2946).

Kütüphane binalarına ve hizmetlerine yeşil ve sürdürülebilir bir yaklaşım, kütüphane ekosisteminin tüm yönlerini (fiziksel binayı ve operasyonları destekleyen sistemlerin yanı sıra kütüphane tarafından sunulan veya kullanılan malzeme ve hizmetleri) dikkate alır. Yeşil yaklaşımlar, yerel topluluk ve toplum üzerindeki kısa ve uzun dönemli etkiye ilişkin geniş bir farkındalığa dayanır ve hizmet ettikleri topluma yönelik bilgi kaynaklarına ve hizmetlerine ilişkin sürdürülebilir bir anlayış sergiler (Genovese ve Albanese, 2013, s. 42-43). Kütüphaneler, çevre dostu veya çevresel sürdürülebilirlik uygulamalarına, materyallerin yeniden kullanılmasına ve geri dönüştürülmesine, atıkların ve toksik ürünlerin azaltılmasına ve alternatif teknolojilerin geliştirilmesine öncülük edebilir (Singh ve Mishra, 2019). Binaların yapımında kullanılan malzemeler, inşaat sonrası oluşabilecek atıklar ve gazlar, dünyanın doğal kaynaklarını hızla tüketmektedir. Bunun için tüm dünyada sürdürülebilirlik anlayışıyla yeşil binalar oluşturmak gittikçe daha önemli duruma gelmiştir. Kütüphanelerin yapımı aşamasında yeşil kütüphane ve bu kütüphaneye uygun çevre tasarımı tercih edilmelidir (Şeşen ve Kuzucuoğlu, 2020, s. 14).

Avrupa Birliği Komisyonu için ‘Yeşil Anlaşmayı gerçekleştirmenin önemli bir ölçütü sürdürülebilir bina’dır (SCHELL, 2024). Avrupa Yeşil Anlaşması (Green Deal), Avrupa Komisyonunun 2050 yılına kadar Avrupa’yı net sera gazı emisyonlarının olmadığı ve ekonomik büyümenin kaynak kullanımından ayrıştırıldığı, modern, kaynak açısından verimli ve rekabetçi bir ekonomiye sahip, adil ve refah bir yapıya dönüştürmeyi amaçlayan yeni bir büyüme stratejisidir. Bu amaçla oluşturulan bir dizi politika girişiminin, iklim ve çevresel zorlukları fırsatlara dönüştürerek ve geçişi herkes için adil ve kapsayıcı duruma getirerek yaşama geçirilebileceği öne sürülmektedir (SG Sera Gazı ve İklim Yönetimi, 2021). Bu bağlamda, farklı binalar, farklı sertifikasyon sistemleri ile değerlendirilebilmektedir. DGNB (Alman Sürdürülebilir Yapı Konseyi), LEED (Enerji ve Çevresel Tasarımda Liderlik) ve BREEAM (Bina Araştırma Kuruluşu Çevresel Değerlendirme Yöntemi), Avrupa’da en önemli sertifika sistemlerinin başında gelmektedir. Her üç sertifikasyon sisteminde de içme suyunun idareli kullanımı ya da alternatif su kullanımı konusunun maksimum puana ulaşmada önemli bir etmen olduğu farklı kategoriler bulunmaktadır (SCHELL, 2024). LEED, BREEAM veya DGNB gibi sertifikalı standartlar, binaların sürdürülebilirlik performansını şeffaflaştırmaktadır. Bir kurumun, bina özellikleri, elektrik ve ısı gereksinimleri, emisyonlar veya kaynak kullanımı, yaşam döngüsü maliyetleri, sosyal yönler (örneğin erişilebilirlik), bina yönetimi, hareketlilik (toplu taşıma bağlantıları) ve çevresi (yeşil alanlar) gibi özellikleri ölçüt alınmaktadır (Geberit, 2024). Sürdürülebilirlik konusunda başarılı olmak için standartlara uyum ve ölçüm yapılması yoluyla sürecin izlenmesi önemlidir. LEED sertifikasının, uluslararası düzeye ulaştığı ve Türkiye’yi de içine alan çok sayıda ülke tarafından kullanıldığı bilinmektedir (Karademir ve Dağ, 2021, s. 63). Türkiye’de 05.12.2008 tarihinde ‘Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği’ kapsamında 01.01.2011 tarihinden itibaren binalarda enerji kimlik belgesi uygulaması başlatılmıştır. Enerji Kimlik Belgesi, asgari olarak binanın enerji gereksinimi ve enerji tüketim sınıflandırması, yalıtım özellikleri ve ısıtma ve soğutma sistemlerinin verimi ile ilgili bilgileri

içeren belge olup, BEP-TR yazılımı aracılığı ile düzenlenir. BEP-TR, binanın enerji performansı ve sera gazı emisyonu sınıfını belirleyen ve Bakanlık sunucuları üzerinden internet tabanlı olarak çalışan bir yazılım programıdır (Acarkan ve Yiğit, 2013, s. 203). Yeşil ve sürdürülebilir kütüphanelerin geliştirilmesinde, bu ve benzeri standartları ve sertifika programlarını izlemek, başarı şansını artıracabileceği gibi kütüphanelere de bir yol haritası çizilebilir.

Yeşil Kütüphane Örnekleri

Çalışmanın bu bölümünde, sürdürülebilirlik ve yeşil kütüphane anlayışını iyi bir biçimde temsil ettiği düşünülen örnek kütüphaneler ele alınmaktadır. İncelenen kütüphaneler arasında Arlington Halk Kütüphanesi (ABD), Springdale Halk Kütüphanesi (Kanada), Gabriel García Márquez Kütüphanesi (İspanya), Anna Centenary Kütüphanesi (Hindistan), Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi ve Rami Kütüphanesi ile Banaz İlçe Halk Kütüphanesi (Türkiye) bulunmaktadır. Bu kütüphaneler, mimarileri ve hizmet anlayışlarıyla yeşil yönetim, sürdürülebilirlik, bilinçli tüketim ve geri dönüşüm kültürünü benimsemeleri nedeniyle örnek alınmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri, Arlington Halk Kütüphanesi

1923 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Teksas eyaletindeki Arlington kentinde açılan Arlington Halk Kütüphanesi (Arlington Convention & Visitors Bureau, 2024), sürdürülebilirliği, enerji kullanımını 10 yılda %36 oranında azaltan verimliliklerle sağlamıştır. Ayrıca bu konuda farkındalığı yaymak üzere yaptığı çalışmalar arasında yazar sohbetleri yer almaktadır. Kütüphanede sürdürülebilirlik konusunda halka açık yazar konuşmalarının yapıldığı programlar düzenlenmiş ve söz konusu programlara çok fazla katılım sağlanmıştır. Konuşmalarda, sürdürülebilirlikte ortaklığın değeri, açıklık sorunu gibi konular ele alınmıştır. Kütüphane, uygulamalı bir organik bahçe ile sürdürülebilirliğin kişisel ve ulaşılabilir olabileceği mesajını vererek geniş bir yaş ve demografik grup yelpazesine ulaşabilmektedir (Urban Libraries Council, 2024). Bunun dışında, kütüphanenin sosyal sürdürülebilirliği sağlamak üzere kamuoyundan bilgi ve öneriler almak üzere yaptığı çalışmalar dikkat çekicidir. 2024 yılında gerçekleştirdiği çalışmada 12 başlık altında topluluk girdilerine ulaşmaya çalışılmıştır. Söz konusu başlıklar şunlardır (GazetteLeader, 2024):

1. *KidZone*: Beş yaşına kadar çocuklara yönelik bir öğrenme ve oyun alanı
2. *Üçüncü Mekan Alanı (Third Place Space)*: Kütüphane alanlarının sosyalleşme ve gece geç saatlerde yapılan etkinlikler için kullanılması
3. *Dünya Vatandaşları (Citizens of the World)*: Kültür, dil ve çeşitliliğe odaklanan programlama
4. *Öğrenci Birliği (Student Union)*: Gençlere yönelik, sivil katılıma odaklanan bir alan
5. *Kariyer Pusulası (Career Compass)*: Kariyer ve gönüllülük fırsatları hakkında bilgi veren bir alan
6. *Dönüştürülebilir Kit-Kart (Convertible Kit-Cart)*: Kütüphane hizmetlerini alışveriş merkezleri, hastaneler ve sosyal plazalar gibi alanlara taşımak için kullanılabilecek bir sosyal yardım çalışması
7. *Kütüphanem Ne Yapıyor? (My Library Does What?)*: Geleneksel olmayan kitlelere [toplumda fazla öne çıkmayan, düşük gelirli, engelli, farklı kültürden vb. dezavantajlı gruplar] ulaşmak için 'geleneksel olmayan markalama'ya (untraditional branding) sahip gezici bir araç
8. *Öğrenme İştahı (Appetite for Learning)*: Beslenme, yemek pişirme ve sürdürülebilirlik konularında uygulamalı programlama
9. *Bir Uzman Ödünç Alın (Borrow an Expert)*: Belirli alanlarda uzmanlığa sahip olanları

gereksinim duyan veya isteyenlerle buluşturacak bir takas odası (clearinghouse)

10. *Uzaktan Çalışma Alanı (Remote Work Space)*: Ortak çalışma alanları ve ödünç verilebilir teknoloji ile kütüphanelerin çalışma merkezleri olarak kullanılması
11. *Topluluk Ortaklığı (Community Collective)*: İnsanların komşularıyla buluşup bağ kurabilecekleri bir yer
12. *Arlington Kent Meydanı (Arlington Town Square)*: Topluluk oluşumunu teşvik etmek için teknolojiyi ve sosyal medyayı kullanmak

Resim 1. Arlington Halk Kütüphanesi (Arlington Convention & Visitors Bureau, 2024).

Kanada, Springdale Halk Kütüphanesi

1923 yılında çocuklara yönelik bir yaz projesi olarak kurulan ve o zamandan beri Washington County'nin bir parçası durumuna gelen (5NEWS Web Staff, 2023) Springdale Halk Kütüphanesi, bitişigindeki Komagata Maru Parkı ile beraber, Toronto'nun bir banliyösü olan Brampton'da bulunmaktadır. Üçgen şeklindeki tek katlı kütüphane binası ve teraslı bahçeler, su oyun alanı ve yine üçgen bir köşk içeren çevredeki yeşil alan, birçok tasarım ödülüne layık görülmüştür. Kütüphanede, LEED Gold sertifikası almak için bir dizi sürdürülebilir strateji kullanılmıştır. Bunlar arasında, jeotermal ısıtma ve soğutma, kitap sayfaları gibi görünen güneş enerjisine duyarlı pencereler, elektrikli araba şarj istasyonları ve ısı yalıtımını güçlendiren yeşil bir çatı yer almaktadır (ZinCo GmbH, t. y.). Binada, ayrıca gri su sistemi kullanılmaktadır. Gri su geri kazanımı, tuvalet suyu dışındaki (duş, lavabo, küvet gibi) atık suyun yeniden kullanılmak üzere arıtılmasıdır. Gri su, yeniden kullanım ve uygulama potansiyeli olan, yüksek hacimli, düşük dirençli atık su olarak kabul edilir. Gri suyun bileşimi çeşitlidir ve yaşam tarzına, donanımlara ve iklim koşullarına bağlıdır (Oteng-Peprah, Acheampong ve deVries, 2018, s. 255). Yeşil tümsek, kütüphanenin okuma odasının iç kısmında kubbeli bir çatı oluşturmuştur. Özellikle zemin seviyesinden bakıldığında, organik çatı şekli, vadinin eğimli topoğrafyasıyla uyumludur (ZinCo GmbH, t. y.).

Kütüphane, erişim kolaylığını ve arsanın doğal yapısıyla uyumu sağlamak amacıyla caddeye yakın bir yerde inşa edilmiştir. Arsanın kuzey kısmında ise açık bir rekreasyon alanı ve otopark bırakılmıştır. Springdale Kütüphanesi, yalnızca bir mimari proje değil, aynı zamanda bir peyzaj çalışmasıdır. Arsanın hafif engebeli yapısı, yaşlılar için teraslanmış bir alan dışında korunmuş ve bina çatısında da devam ettirilmiştir. 'Imagine' sözcüğünün harfleri, hem yatay hem de dikey düzlemde bir çocuk oyun alanı etrafında yer alacak şekilde tasarlanmıştır. Bina, 1.860 m²'lik bir kütüphane ve 465 m²'lik çok amaçlı

salonu içermektedir. Yapının farklı bölümlerinde geleneksel malzemelerle oluşturulmuş modern detaylar bulunmaktadır. Kütüphaneye, delikli alçıpanla yapılmış ve denetimli ışık sağlayan bir çatı penceresi eklenmiştir. Cephede, güneş yönlerine göre yoğunlaşarak renk değiştiren seramik desenler, dışarıda yer alan paslanmaz çelik çubuklarla birlikte, güneş ışığını denetim altına almak için tasarlanmıştır. Bu cephe unsurları, kitap sayfaları ve ağaç gövdelerinin soyut birer yansıması olarak düşünülmüştür (Yapı, t. y.).

Resim 2. Springdale Halk Kütüphanesi (Green Advocacy Partners, 2024).

İspanya, Gabriel García Márquez Kütüphanesi

Gabriel García Márquez Kütüphanesi (Biblioteca Gabriel García Márquez), Barselona, Sant Martí bölgesindeki La Verneda i la Pau semtinde yer almaktadır. Ahşap ve yaklaşık 4.000 m²'lik taban alanına sahiptir. 2022 yılında açılan kütüphane, Latin Amerika edebiyatı alanında uzmanlaşmıştır (Ajuntament de Barcelona, 2023). Bu kütüphane, 21 Ağustos 2023 tarihinde, Hollanda'nın Rotterdam kentinde düzenlenen 88. IFLA Dünya Kütüphanesi ve Enformasyon Konferansında (World Library and Information Conference) '2023 Yılı'nın En İyi Yeni Halk Kütüphanesi' seçilmiştir. SUMA Arquitectura tarafından tasarlanan ve adını Nobel Ödülü sahibi Gabriel García Márquez'den alan kütüphane, geometrik bir yapıya sahiptir. Beş katlı, sekizgen şeklindeki bina, katlanmış ve delikli levhalarla istiflenmiş kitap bloklarını çağrıştırmaktadır (Morehart, 2023). Her bir kitap, yapısal gereksinimlerin yanı sıra mekânın aydınlatma koşullarına, karakterine, programına ve kentsel bağlantılarına bağlı olarak farklı yönlerde yönlendirilmiş yoğun bir ahşap panel yapısından oluşmaktadır. Yapıda sertifikalı ormanlardan elde edilen ahşap kullanılmıştır. Böylece, hem inşaat sürecini hızlandırarak sanayileşme ve prefabrikasyon yoluyla maliyetleri düşürmek, hem de karbon ayak izini ve sera gazı emisyonlarını azaltmak amaçlanmıştır (SUMA Arquitectura, 2024).

Yılın Halk Kütüphanesi jürisi ödülü için ölçütler, kütüphanenin çevresi ve yerel kültürle etkileşim biçimi, binanın mimari kalitesi, mekân ve hizmetlerinin esnekliği, öğrenme ve sosyalleşmeye ilişkin desteği, dijitalleşme ve teknik alt yapı gibi özelliklerin yanı sıra sürdürülebilirlik konuları doğrultusunda belirlenmiştir (Ajuntament de Barcelona, 2023). Kütüphane, yaratıcılık, diller ve dijital okuryazarlık üzerine atölye çalışmaları sunan bir topluluk merkezi olarak hizmet vermektedir (Morehart, 2023).

Resim 3. Gabriel García Márquez Kütüphanesi (Morehart, 2023).

Hindistan, Anna Centenary Kütüphanesi

2010 yılında Hindistan, Tamil Nadu, Chennai’de kurulan Anna Centenary Kütüphanesi, modern teknoloji ile donatılmış olup, LEED tarafından altın derecelendirmesine uygun bulunmuştur (Patil ve Jani, 2024, s. 3607). Kütüphane, sürdürülebilirliğini artırmak için binasında hem pasif tasarım özelliklerini hem de kaynak açısından verimli aktif öğeleri kullanan, çevreye duyarlı bir şekilde yapılmıştır. Dokuz katlı kütüphane binası, toplam 30.950 m² alana ve 1,5 milyon kitap alabilecek kapasiteye sahiptir. Sürdürülebilirlik anlamında önemli bir ölçüt olarak binanın fiziksel koşulları engellilerin gereksinimlerine uygundur. Ayrıca kütüphane, Braille alfabesiyle yazılmış kitaplar ve konuşan kitaplar ile elektronik ve görsel-işitsel medyayı içermektedir. Kütüphane, Chennai’deki Kotturpuram’da iyi gelişmiş bir bölgede, kentin her yerinden kolay erişime sahip bir konumda yer almaktadır. Binanın biçimi, optimize edilmiş yüzey/hacim oranları ve sürdürülebilirliğini artıran pasif çözümler dikkate alınarak tasarlanmıştır. Kuzey ve doğuya bakan okuma alanları, bol gün ışığı alan strüktürel camlı cephelerin yanında yer almaktadır. Isıyı ve parlamayı azaltmak için çatı çıkıntıları, pergolalar ve metal panjurlar da kullanılmıştır. Binanın ısı etkisini azaltmak amacıyla kütüphane teras alanı yüksek albedo boyalarla boyanırken, 1, 2 ve 3. katlardaki oditoryum terası ve kütüphane terası katı ise yeşil çatı ile kaplanmıştır. Bu yüzeylerde kullanılan toprak, projenin kazısı sırasında toplanmış olup, toprağın üst 20 cm’lik kısmı peyzaj uygulamaları için ayrılmıştır. Projede, toplam maliyete göre %12 oranında geri dönüştürülmüş içerik değerine sahip yapı malzemeleri kullanılmış ve inşaat atıklarının %75’i sahada yeniden kullanılmış ya da geri dönüşüme gönderilmiştir. Bölge ekonomisini desteklemek ve çevresel etkiyi azaltmak amacıyla inşaat malzemelerinin %77’si yerel olarak sağlanmıştır. LED ve CFL aydınlatmalar, yüksek verimli motorlar, pompalar ve fanlar, aydınlatma ve havalandırmanın izlenmesini ve denetimini sağlayan sistemler gibi binanın enerji tüketimini azaltan birçok özellik bulunmaktadır. Bina, eşdeğer büyüklükteki sıradan bir binaya göre %17,5 daha az tüketim yapmaktadır. Kütüphanede, yağmur suyunun toplanması ve yeraltı suyu seviyesinin artırılması amacıyla kullanılan yağmur suyu karteri ve süzülme çukurları bulunmaktadır. Sahanın en alçak noktasında bir toplama kuyusu/kum filtresi yer almaktadır. Bu filtre sahanın dışına çıkan fırtına akıntısından kaynaklanan çökeltilerin uzaklaştırılmasına yardımcı olmaktadır. Kütüphanenin atık sularının arıtılması için kanalizasyon arıtma tesisi bulunmaktadır ve arıtılmış atık su, yalnız peyzaj sulama ve tuvalet sifon gereksinimleri için kullanılmaktadır. Yüksek verimli peyzaj damlama ve yağmurlama sistemi ile sulamada su tüketimi azaltılırken, su tasarruflu aygıtlarla birlikte standart bir binaya göre %64 daha az

su kullanılmaktadır. Binada düşük VOC (Volatile organic compounds/uçucu organik bileşikler) içeren ürünler (boyalar, yapıştırıcılar ve sızdırmazlık malzemeleri) kullanılarak iç hava kalitesi sağlanmış olup, CRI sertifikalı halı ve üre formaldehit içermeyen MDF ve kontrplak reçineleri kullanılmıştır. Bina içerisinde yalnızca çevre dostu ev bakım kimyasallarının kullanımına izin verilmektedir. Kütüphanede, geri dönüşüm için farklı malzemelerin depolanabileceği alanlar, grafikler, posterler ve çocuk alanının merkezinde doğayı koruma mesajını destekleyen yapay ağaç kullanılarak, yeşil yaşam konusunda halkın daha fazla bilinçlendirilmesi sağlanmaktadır (Beciri, 2012).

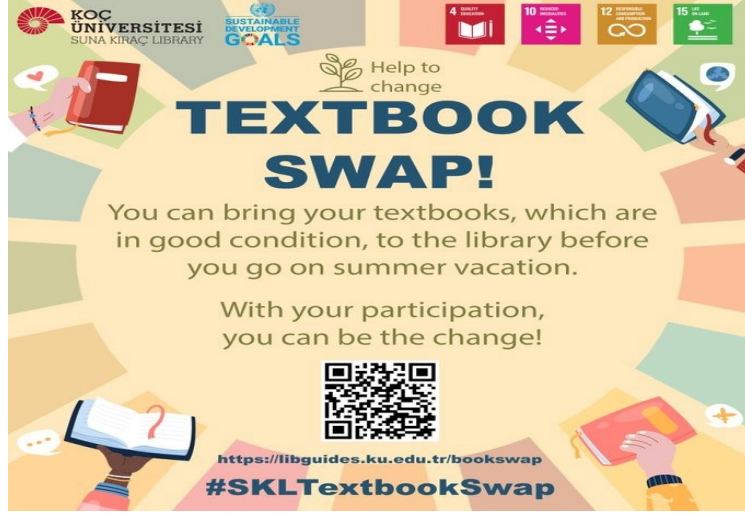

Resim 4. Anna Centenary Kütüphanesinin yapay ağaçlı Çocuk Alanı (Beciri, 2012).

Türkiye, Koç Üniversitesi Suna Kırâç Kütüphanesi

Koç Üniversitesi Suna Kırâç Kütüphanesi, 1590 cilt kitaptan oluşan bir derme ile 12 Ekim 1993 tarihinde İstanbul'da İstinye'deki eski kibrit fabrikası alanına inşa edilen kampüste kurulmuştur (Koç University, 2024a). Suna Kırâç Kütüphanesi, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini (SKH) benimseyen ve hizmetlerini de bu hedeflere göre uyarlayarak güncelleyen bir kütüphanedir. Kütüphane, bilgiye eşit erişimi sağlamakta, eğitim kalitesinin artırılması için aktif olarak çalışmakta ve farklı sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında hizmet ve etkinlikler düzenlemektedir. Kütüphane, bir Sürdürülebilirlik Komitesi kurmuştur. Komitenin temel amacı, çevresel ve sürdürülebilir konularda hizmet, etkinlik ve eğitimler düzenleyerek kampüste sürdürülebilir kalkınma hedefleri konusunda farkındalık yaratmaktır. Sürdürülebilirlik Komitesi'nin ilk çalışmalarından biri IFLA ENSULIB'in (Environment, Sustainability and Libraries Section= Çevre, Sürdürülebilirlik ve Kütüphaneler Bölümü) 'What is a Green Library?' (Yeşil Kütüphane Nedir?) tanımının ve yeşil kütüphane özelliklerinin yer aldığı metni Türkçeye çevirmek olmuştur. Türkçe çeviriye IFLA ENSULIB'in web sitesinden ulaşılabilir (IFLA, 2023). Komite üyeleri, sürdürülebilirlik alanındaki ulusal ve uluslararası araştırmaları, etkinlikleri ve diğer gelişmeleri yakından izlemekte, bu tür çalışmalara destek vermektedir. Komite, sürdürülebilirlikle ilgili politika ve düzenlemelerin geliştirilme ve uygulama süreçlerine de katkıda bulunmaktadır (Koç University, 2024b). Kütüphanenin önemli girişimlerinden biri, kitap takasıdır. Tüketim alışkanlıklarının daha sürdürülebilir bir geleceğe ulaşmak için değiştirilmesi gerektiği düşüncesiyle, kitap takası etkinliği sorumlu tüketime dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda Suna Kırâç Kütüphanesi Kitap Takas standıyla Koç Üniversitesi merkez kampüsünde düzenlenen 'Fuar Etkinliği'ne katılmıştır. Ayrıca, kitap takası için bir poster hazırlayarak, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi ikonlarına yer vermiştir. Bu sayede katılımcılara

çevresel destek ve sürdürülebilirlik konularında bilgi sağlanmıştır. Etkinliğin olumlu geri dönüşlerinin ardından Sürdürülebilirlik Komitesi, Ders Kitabı Takasları gibi yeni planlamalar yapmaya devam etmektedir. Ayrıca çevre ve iklim konularına yönelik projeler de düşünülmektedir (IFLA, 2023, s. 24).

Resim 5. Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi Ders Kitabı Takasları Poster (Koç University, 2024b).

Türkiye, Rami Kütüphanesi ve Banaz İlçe Halk Kütüphanesi

IFLA ENSULIB'in Haziran 2024 bülteni, sürdürülebilirlik ve çevre bilincine katkıları ile Türkiye'de, Rami Kütüphanesi ve Banaz İlçe Halk Kütüphanesine yer vermiştir. Tarihi Rami Kışlasının 2023 yılında tamamlanan restorasyonundan sonra hizmete giren Rami Kütüphanesi, Türkiye'nin ilk sürdürülebilir kütüphanesi olarak nitelenmektedir. Rami Kütüphanesi, Biyosfer Sertifikası olarak çevresel sorumluluğunu belgelemiştir. Öne çıkan çevre dostu uygulamaları arasında, yağmur suyu hasadı sistemi ve geri dönüştürülmüş kâğıtlardan defter yapma gibi etkinlikler bulunmaktadır (DHA, Demirören Haber Ajansı, 2024). Kütüphane, büyük bir kampüste, hem bireysel/bağımsız hem de grup çalışmalarına ayrılmış okuma odaları ile atölye, seminer, sergi gibi farklı kullanımlara açık çeşitli etkinlik alanlarına sahiptir. Ayrıca, engellilerin gereksinimlerini dikkate alarak hazırlanmış engelli merkezi, kapsayıcı politikaları olduğuna da işaret etmektedir (Rami Kütüphanesi, 2023a). Türkiye'de Biyosfer Sürdürülebilir Müze Belgesine sahip ilk kütüphane olarak geçen bu yapının, restorasyon teknikleri ve altyapı sistemleri ile sürdürülebilirlik ölçütlerine uygunluğu tescillenmiştir. Kütüphane, yerel kültürü koruyup geliştirmesi ve İstanbul halkına doğal, yeşil yaşam alanı sunması gibi nitelikleri ile anılmaktadır. Restorasyon sürecinde hasarlı yapı kısımlarının, özüne uygun, yöresel ve doğal malzemelerle ve özel tekniklerle yeniden inşası gerçekleştirilmiştir. Yapıda, su kalitesi ve atık yönetimi gibi çevresel sürdürülebilirlik ölçütlerine uygunluk için de çalışmalar yapılmaktadır. Genel olarak, 51.000 m2 kapalı peyzaj alanı, 1.000 m2 yapay göleti, yürüyüş ve bisiklet yolları, sergi alanları, amfileri, kitap restorasyonu için biyoloji ve kimya laboratuvarları, şifa merkezi ve arşiv bölümleri gibi özellikleri, sürdürülebilirliği destekleyen bileşenleridir (Rami Kütüphanesi, 2023b).

Resim 6. Rami Kütüphanesi Biosphere Sürdürülebilir Müze Sertifikası (Rami Kütüphanesi, 2023b).

Uşak'ın Banaz ilçesinde hizmet veren Banaz İlçe Halk Kütüphanesi, IFLA ENSULIB komisyonu tarafından Yeşil Kütüphane Projeleri arasında dünya çapında ilk 5 kütüphane arasına girmiştir. Türkiye'nin ilk agro kütüphanesi olarak da anılan kütüphane, bitki yatakları, tohum kitaplığı, kompost sandığı ve böcek oteli gibi çevre dostu alanlarla donatılmış olup sürdürülebilir tarım ve çevre bilincini artırma konusundaki çalışmalarıyla dikkat çekmektedir. Kütüphanenin 'Tüketen Toplumdan Üreten Topluma' mottosuyla yürüttüğü projeler, ulusal ve uluslararası düzeyde etki oluşturmuştur. 20-22 Mayıs 2024 tarihlerinde düzenlenen Kırsal Kütüphane Ağı toplantısında, Türkiye'nin 15 farklı kentinden gelen 20 kütüphaneci, Banaz İlçe Halk Kütüphanesinde bir araya gelmiş ve sürdürülebilir tarım konusunda görüş ve deneyimlerini paylaşmıştır. Ayrıca bu etkinlikte katılımcılar, kendi bölgelerinden getirdikleri tohumları tohum kütüphanesine bağışlamıştır (DHA, Demirören Haber Ajansı, 2024).

Resim 7. Türkiye'nin ilk Agro-Kütüphanesi- Banaz İlçe Halk Kütüphanesi (Uşak Haber, 2024).

Sonuç

Küreselleşen dünyada sanayileşme ve düzensiz kentleşme gibi etmenler, doğal kaynakların hızla tükenmesine yol açarken, kaynaklar üzerinde talebi etkileyen nüfus artışının ortaya çıkardığı dengesizlik, atıkların ve çevre kirliliğinin çoğalmasını tetiklemektedir. Bilinçsiz ve gereğinden çok

tüketim ise, bu sorunların boyutlarını daha da büyötmektedir. İnsanlığı tehdit eden bu sorunlara çözüm arayışı, ‘sürdürülebilirlik’ ve ‘sürdürülebilir kalkınma’ gibi kavramların ölkeler politikalarında ve uluslararası gündemde önceliğı almasına neden olmuştur. Şimdiki kuşakların gereksinimlerini karşılarken kendilerinden sonraki kuşakların gereksinimlerini de dikkate almaları ve gerektiğinden fazla tüketimden kaçınmaları, sürdürülebilirliğın gereğidir. İnsan eliyle gerçekleştirilen her yanlış eylem ve bilinçsiz tüketim, doğal kaynakların azalması, hava, su ve çevre kirliliğı, atıkların çoğalması gibi sorunlara yol açmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, çevresel, ekonomik, sosyal ve insani boyutları ile sürdürülebilirlik ilkeleri ve politikalarının uygulanmasına bağlıdır. Döngüsel ekonomi, bilinçli atık yönetimi, çevre dostu mimari yapı ve planlamalar, tüketim alışkanlıklarının düzenlenmesi ve daha bir çok önlem, bireysel, kurumsal ve toplumsal düzeyde refahı ve gelişmeyi sağlamaktadır.

Ölkeler politikalarında kurumsal sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin çözüm stratejilerinin önemli paydaşlarından biri de kütüphanelerdir. Kütüphaneler, demokratik ve evrensel ilkelerin savunuculuğı, bilgi kaynaklarının dolaşımı ve paylaşımı, kütüphaneler arası ödünç verme ve çeşitli işbirlikleri gibi işlevleri ile sürdürülebilirliğın doğal bir parçası olduğı gibi, bu bağlamda toplumsal bilinç ve farkındalığı yaygınlaştıracak kurumlardır.

Bu çalışmada, kütüphaneler için sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınmanın ve bu bağlamda yeşil kütüphane kavramının anlamı ve işlevleri sorgulanmış; çalışma yeşil kütüphane örnekleri ile desteklenmeye çalışılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İspanya, Hindistan ve Türkiye’den seçilen yeşil kütüphane örneklerinde kurumlara özel sürdürülebilirlik uygulamalarının kesiştiğı nokta, konuya ilişkin kurumsal farkındalık ve sorumluluk anlayışıdır. Sürdürülebilirlik boyutuna ilişkin yönetimde şeffaflık ve hesap verebilirlik anlamında LEED, BREEAM veya DGNB gibi sertifikalı standartlar, söz konusu örnekler de dahil yeşil ve sürdürülebilir kütüphaneler için yol haritasını oluşturmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri’nden Arlington Halk Kütüphanesinin sürdürülebilirlik konusunda halka açık yazar konuşmaları, yoksulluk, açlık vb. sorunlara ilişkin arayışları sosyal sürdürülebilirlik çabalarına işaret ederken, kullanıcılara açık organik bahçesi çevre dostu politikalarını yansıtmaktadır. Jeotermal ısıtma ve soğutma, güneş enerjisine duyarlı pencereler, elektrikli araç şarj istasyonları, ısı yalıtımını güçlendiren yeşil bir çatı ve gri su sistemi gibi yapılanmaları ile Kanada’dan Springdale Halk Kütüphanesi, çevresel sürdürülebilirliğın temsili anlamında önemli bir örnektir. IFLA’nın ‘2023 Yılıının En İyi Yeni Halk Kütüphanesi’ olarak örnek gösterdiği İspanya’daki Gabriel García Márquez Kütüphanesi, yerel çevre ve kültürle etkileşimi, mekân ve hizmetlerinin esnekliğı, öğrenme ve sosyalleşmeye desteğı, dijitalleşme uygulamaları, gelişmiş teknik alt yapısı ve güçlü mimarisi ile sürdürülebilirliğı tüm boyutlarını yaşama geçirmiş görünmektedir. 2010 yılında LEED’in altın derecelendirmesine uygun bulunan Hindistan’daki Anna Centenary Kütüphanesi, güneş enerjisinden yararlanan, atık suyu dönüştüren mekanizmaları, geri dönüşüm uygulamaları, tüketimde gösterdiği özen ve çevre dostu mimarisi ile örnek alınabilecek bir diğerkütüphanedir.

Türkiye’de yeşil ve sürdürülebilir kütüphaneler arasında öne çıkan örnekler ise Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi, Rami Kütüphanesi ve Banaz İlçe Halk Kütüphanesidir. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini ilke edinen Suna Kıraç Kütüphanesi, bir Sürdürülebilirlik Komitesi kurmuştur. Komite, sorumlu tüketim bilincini yaymak amacıyla ders kitabı takasları yapmakta, çevre ve iklim konularında da çalışmalar yürötmektedir. Rami Kütüphanesi ve Banaz İlçe Halk Kütüphanesi ise IFLA ENSULIB, Haziran 2024 bülteninde sürdürülebilirlik anlayışları ve çevre bilincine verdikleri katkılarla anılmıştır. Biyosfer Sertifikası alan Rami Kütüphanesi, yağmur suyu hasadı sistemi ve geri

dönüştürülmüş kâğıtlardan defter yapma gibi uygulamalarıyla dikkati çekmektedir. Restore edilen binasında aslına uygun doğal ve yerel malzeme ile özel teknikler kullanılmıştır. IFLA ENSULIB komisyonu tarafından Yeşil Kütüphane Projeleri arasında dünya çapında ilk beş kütüphane arasına alınan ve Uşak'ın Banaz ilçesinde bulunan Banaz İlçe Halk Kütüphanesi ise, Türkiye'nin ilk agro kütüphanesi olarak nitelenmektedir. Bitki yatakları, tohum kitaplığı, kompost sandığı ve böcek oteli gibi çevre dostu alanlarla donatılan kütüphane, yeşil yönetim ve çevre duyarlılığı açısından önemli yapılar arasında yer almaktadır.

Bireysel, kurumsal ve/ya da toplumsal anlamda, daha iyi yarınlara kavuşmanın yolu bugünleri daha iyi duruma getirmektir. Bu da çevresel, ekonomik, sosyal ve insani boyutları ile sürdürülebilirlik anlayışını benimsemeyi; bunun için adım atmayı gerektirir. Kütüphaneler, küresel tehditler karşısında çeşitli stratejiler geliştirebilecek ve önlemler alabilecek, bilgi kaynaklarını ve çevresel duyarlılığı artırarak sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunabilecek güce ve potansiyele sahiptir. Kütüphanelerin, çevre dostu uygulamaları benimsemesi, toplumsal farkındalığı artırıcı toplantı, etkinlik, atölye, çalıştay ve/veya eğitim programları düzenlemesi ve uluslararası sürdürülebilirlik standartlarına uyum sağlaması, oldukça önemlidir. Bunun dışında, yerel kurum, kuruluş ve topluluklarla işbirlikleri geliştirerek sosyal sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmaları sağlanabilir. Kütüphaneler sürdürülebilirlik çabalarında örnek oluşturabilecek kuruluşlardır.

Kaynakça

- Acarkan, B. ve Yiğit, K. (2013). *BEP-TR yazılımı ile konutlarda enerji kimlik belgesi uygulaması ve aydınlatmaya yönelik tüketilen enerjinin tasarruf potansiyelinin belirlenmesi*. Erişim adresi: https://www.emo.org.tr/ekler/od2cd51d97b9ecb_ek.pdf
- Afacan, Y. (2017). Sustainable library buildings: Green design needs and interior architecture students' ideas for special collection rooms. *The Journal of Academic Librarianship*, 43, 375-383.
- Ajuntament de Barcelona (2023, 21 Ağustos). *Biblioteca Gabriel García Márquez: The best public library in the world*. Erişim adresi: https://www.barcelona.cat/infobarcelona/en/tema/culture-and-leisure/la-biblioteca-gabriel-garcia-marquez-millor-biblioteca-publica-del-mon_1313460.html
- Akbulut, M., Alaca, E., Büyükçolpan, T., Cevher, N., Kurbanoglu, S., Soylu, D. ve Yıldırım, B. F. (2018). Üniversite kütüphanelerinde yeşil (çevreci) yaklaşımlar: Türkiye genelinde bir araştırma. *Bilgi Dünyası*, 19(2), 203-230. doi:10.15612/BD.2018.693
- Antonelli, M. (2008). The green library movement: An overview and beyond. *Electronic Green Journal*, 1(27), 1-12. Erişim adresi: <https://escholarship.org/uc/item/39d3v236>
- Arıcı, G. ve Arısal, M. (2021). Sürdürülebilir mekân olarak kütüphaneler için kavramsal bir model önerisi. *Journal of History School*, 53, 2922-2956. Erişim adresi: https://johschool.com/?mod=makale_tr_ozet&makale_id=51993
- Arlington Convention & Visitors Bureau (2024). *Arlington Public Library*. Erişim adresi: <https://www.arlington.org/listings/arlington-public-library/92/>
- Beciri, D. (2012, 10 Temmuz). *Green architecture – Anna Centenary Library*. Erişim adresi: <https://www.robaid.com/architecture/green-architecture-anna-centenary-library.htm>
- Ben-Eli, M. (2015). *Sustainability: Definition and five core principles: A new framework*. New York, NY: The Sustainability Laboratory.
- Brinkmann, R. (2021). *Introduction to sustainability*. Hoboken, NJ, USA: John Wiley & Sons, Inc.
- Coakley, D. ve Keane, M. (2013). Smart and sustainable buildings. *Global Energy Systems Conference*. Edinburgh, Scotland. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/259234507_Smart_and_Sustainable_Buildings
- Daly, H. E. (2007). *Ecological economics and sustainable development, selected essays of Herman Daly*. Massachusetts: Edward Elgar Publishing.
- DHA, Demirören Haber Ajansı (2024, 5 Temmuz). *Rami ve Banaz İlçe Halk Kütüphaneleri, IFLA ENSULIB bülteninde öne çıktı*. Erişim adresi: <https://www.dha.com.tr/kultur-sanat/rami-ve-banaz-ilce-halk-kutuphaneleri-ifla-ensulib-bulteninde-one-cikti-2470787>
- Dias, L. (2023, 12 Kasım). *The power of human sustainability*. Erişim adresi: <https://medium.com/predict/the-power-of-human-sustainability-f4067bc0474e>
- Dinçkol Akyol, D. (2023). *Kurumsal sürdürülebilirlik anlayışı ve uygulamaları: Türkiye'nin en değerli markalarının sürdürülebilirlik raporlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi
- Dixit, A. ve Chaudhary, R. (2020). Sustainability: An essential concept for current and upcoming technological practices. *International Symposium on Fusion of Science and Technology (ISFT 2020)*, IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering 804. 6-10 Ocak 2020, New Delhi, India. Doi: 10.1088/1757-899X/804/1/012023 Erişim adresi: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/804/1/012023>
- Demirtaş Doğan, H. (2019). *Çevresel sürdürülebilirlik ve kütüphaneler: Yeşil kütüphaneler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gebze Teknik Üniversitesi.
- 5NEWS Web Staff (2023, 4 Eylül). *100th anniversary of the Springdale Public Library*. Erişim adresi: <https://www.5newsonline.com/article/news/local/springdale-library-to-celebrate-anniversary/527-b6df9ebb-aa17-4b55-aec9->

- [a01b2d78cefb#:~:text=Initially%2C%20the%20library%20was%20founded,a%2043%2C000%20square%20feet%20of%20facility.](#)
- GazetteLeader (2024, 16 Mayıs). *Library system wants help determining future initiatives*. Erişim adresi: <https://www.gazetteleader.com/arlington/news/arlington-library-wants-help-determining-future-initiatives-8754482>
- Geberit (2024). *Sustainable buildings, standards and certificates*. 2024 Geberit International Sales AG. Erişim adresi: <https://www.geberit-global.com/planning-installation/references/the-most-important-standards-for-sustainable-buildings/>
- Genovese, P. ve Albanese, P. (2013). "Sustainability can serve as a tool to build community ..." P. Hauke, K. Latimer ve K. U. Werner (Ed.). *The green library: The challenge of environmental sustainability* içinde (s. 39-64). The Hague, The Netherlands: IFLA.
- Giddens, A., Duneier, M., Appelbaum, R. P. (2003). *Introduction to sociology*. New York, New York: Northon.
- Goodland, R. (2002). Sustainability: Human, social, economic and environmental. *Encyclopedia of Global Environmental Change* içinde. John Wiley & Sons, Ltd. Erişim adresi: <https://www2.econ.iastate.edu/classes/tsc220/hallam/TypesOfSustainability.pdf>
- Goodland, R. (1995). The concept of environmental sustainability. *Alllu. Rev. Ecol. Syst.*, 26, 1-24. Erişim adresi: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/909144/mod_resource/content/1/Goodland_Environmental%20sustainability.pdf
- Green Advocacy Partners, LLC (2024). *Green libraries with inspiring designs in 2024*. Erişim adresi: <https://gbdmagazine.com/green-libraries/>
- Han, E. ve Kaya, A. A. (2012) *Kalkınma ekonomisi, teori ve politika*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Harper, D. (2024a). Sustain. Online Etymology Dictionary içinde. Erişim adresi: <https://www.etymonline.com/search?q=sustain>
- Harper, D. (2024b). Sustainability. Online Etymology Dictionary içinde. Erişim adresi: <https://www.etymonline.com/search?q=sustainability>
- Hauke, P., Latimer, K. ve Werner, K. U. (2013). Introduction. P. Hauke, K. Latimer ve K. U. Werner (Ed.). *The green library: The challenge of environmental sustainability* içinde (s. 5-12). The Hague, The Netherlands: IFLA.
- IFLA (2022). *What is a green library?* IFLA Section Environment, Sustainability and Libraries. Erişim adresi: <https://www.ifla.org/g/environment-sustainability-and-libraries/ifla-green-library-definition/#:~:text=A%20green%20and%20sustainable%20library,environmental%2C%20economic%20and%20social%20sustainability.>
- IFLA (2023). IFLA Section Environment, Sustainability and Libraries, *ENSULIB Newsletter*, 3(1), 1-26. Erişim adresi: https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/2773/1/IFLA-ENSULIB-Newsletter_Volume3_June2023.pdf
- Karabıçak, M. ve Özdemir, M. B. (2015). Sürdürülebilir kalkınmanın kavramsal temelleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(13), 44-49. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/214112>
- Karademir, A. Ç. ve Dağ, A. (2021). Sürdürülebilirlik uygulaması olarak yeşil bina ve LEED sertifikasyonu üzerine Türkiye inşaat sektöründe bir çalışma. *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 63-83. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1809214>
- Karıptaş, F. S. ve Karadişoğulları, Ö. G. (2015). Akıllı ve sürdürülebilir binalar. *Çatı ve Cephe*, 9(55), 76-79. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/341001190_Akilli_ve_Surdurulebilir_Binalar
- Kavak, A. (2024). Kütüphanelerin yeşil vizyonu: küresel hareket ve türkiye'deki yansımaları. *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, 22, 34-56. Doi: 10.26650/bba.2024.22.1541569

- Kılınç, S. E. (2013). Yeşil kütüphane yaklaşımı. H. S. Keseroğlu ve S. Arslantekin (Yay. Haz.). 3. *Halk Kütüphaneciliği Sempozyumu Kütüphanelerde Mekan Tasarımı: Bildiriler, Kütüphane Sunumları, Posterler* içinde (s. 175-181). 8-10 Mayıs 2013, Bodrum: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Koç University (2024a). *Hakkımızda: Tarihçe*. Erişim adresi: <https://library.ku.edu.tr/hakkinda/tarihce/>
- Koç University (2024b). *Sürdürülebilirlik Komitesi*. Erişim adresi: <https://library.ku.edu.tr/hakkinda/surdurulebilirlik-komitesi/>
- KTH Royal Institute of Technology, (2020, 11 Temmuz). *Economic sustainability*. Erişim adresi: <https://www.kth.se/en/om/miljo-hallbar-utveckling/utbildning-miljo-hallbar-utveckling/verktygslada/sustainable-development/ekonomisk-hallbarhet-1.431976>
- Kuhlman, T. ve Farrington, J. (2010). What is sustainability? *Sustainability*, 2, 3436-3448. Erişim adresi: <https://doi.org/10.3390/su2113436>
- Küçükcan, B. ve Konya, Ü. (2013). Geleceğe miras: Yeşil kütüphane. H. S. Keseroğlu ve S. Arslantekin (Yay. Haz.). 3. *Halk Kütüphaneciliği Sempozyumu Kütüphanelerde Mekan Tasarımı: Bildiriler, Kütüphane Sunumları, Posterler* içinde (s. 167-174). 8-10 Mayıs 2013, Bodrum: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Licht, K. F. ve Folland, A. (2019). Defining “social sustainability”: Towards a sustainable solution to the conceptual confusion. *Etikk i Praksis*, 13(2), 21-39. Doi: 10.5324/eip.v13i2.2913
- Mathiasson, M. H. ve Jochumsen, H. (2022). Libraries, sustainability and sustainable development: A review of the research literature. *Journal of Documentation*, 78(6), 1278-1304. Doi: 10.1108/JD-11-2021-0226 Erişim adresi: <https://www.emerald.com/insight/publication/issn/0022-0418/vol/78/iss/6>
- McKenzie, S. (2004). *Social Sustainability: Towards some definitions*. Hawke Research Institute Working Paper Series No 27. Magill: South Australia. Erişim adresi: <https://apo.org.au/node/565>
- Mohammed, M. A., Thabit, T. H. ve Azeez, O. S. (2019, 24 Eylül). *The impact of smart libraries in enhancing the sustainable development practices*. Erişim adresi: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3495740
- Monto, M., Ganesh, L. S. ve Varghese, K. (2005). *Sustainability and human settlements: Fundamental issues, modeling and simulations*. New Delhi: SAGE.
- Morehart, P. (2023, 29 Ağustos). *Barcelona Library named best new public library in the world*. Erişim adresi: <https://ilovelibraries.org/article/barcelona-library-named-best-new-public-library-in-the-world/#:~:text=On%20August%2021%2C%20the%20International,Conference%20in%20Rotterdam%2C%20the%20Netherlands.>
- Okon, E. E. (2013). Ecotheology, land and sustainable development. *Asia-Pacific Science and Culture Journal*, 2, 44-50. Erişim adresi: <https://www.quesstia.com/library/journal/1P3-3019553891/ecotheology-land-and-sustainable-development>
- Omolewa, A. (2023, 5 Ekim). *Difference between green building and sustainable building*. Erişim adresi: <https://www.litedares.com/difference-between-green-building-and-sustainable-building/#:~:text=Green%20building%20and%20sustainable%20building%20are%20not%20onew%20words.,terms%20are%20often%20used%20interchangeably.>
- Oteng-Peprah, M., Acheampong, M. A. ve deVries, N. K. (2018). Greywater characteristics, treatment systems, reuse strategies and user perception: A review. *Water Air and Soil Pollution*, 229, 254-255. Doi: 10.1007/s11270-018-3909-8. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11270-018-3909-8>
- Özdemir, E. ve Arslantekin, S. (2024). Sürdürülebilirlik ve kütüphanecilik bağlamında yeşil kütüphaneler. *Bilgi Dünyası*, 25(2), 459-497. doi: 10.15612/BD.2024.772
- Patil, A. M. ve Jani, R. (2024). The green library concept and initiatives in India: A new era.

- Educational Administration: Theory and Practice*, 30(5), 3604-3609. Doi: 10.53555/kuey.v30i5-3497. Erişim adresi: <https://kuey.net/index.php/kuey/article/view/3497/2262>
- Penzenstadler, B., Khurum, M. ve Petersen, K. (2013). Towards incorporating sustainability while taking software product management decisions. *International Workshop on Software Product Management (IWSPM 2013)*. Erişim adresi: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:834513/FULLTEXT01.pdf>
- Rami Kütüphanesi (2023a). *Tarihçe*. Erişim adresi: <https://ramikutuphanesi.gov.tr/tr>
- Rami Kütüphanesi (2023b). *Rami Kütüphanesi'nin sürdürülebilir yolculuğu*. Erişim adresi: <https://ramikutuphanesi.gov.tr/tr/surdurulebilirlik/surdurulebilir-yolculuk>
- Sağır, H. (2020). Çevresel sürdürülebilirlik bağlamında Konya Kapalı Havzası üzerine bir değerlendirme. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 29(4), 73-118. Erişim adresi: https://www.academia.edu/44623275/%C3%87evresel_S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilirlik
- SHELL (2024). *BREEAM ve LEED sertifikalarına göre "Sürdürülebilir Yapı" hakkında yeni broşürler*. SHELL GmbH & Co. KG Erişim adresi: <https://www.schell.eu/tr-tr/blog/blog-hautnah/breem-ve-leed-sertifikalarına-goere-suerdueruebilir-yapi-hakkinda-yeni-brosuerler/>
- SG Sera Gazı ve İklim Yönetimi (2021). *Green Deal – Yeşil Anlaşma Projeleri*. Erişim adresi: <https://www.seragazi.net/green-deal-yesil-anlasma-projeleri.html>
- Singh, P. ve Mishra, R. (2019). Environmental sustainability in libraries through green practices/services. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*. 2312. Erişim adresi: <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/2312>
- Spreitzer, G., Porath, C. L. ve Gibson, C. B. (2012). Toward human sustainability: How to enable more thriving at work. *Organizational Dynamics*, 41, 155-162. Erişim adresi: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=88f3e53843bf02e3f520e6e67f8a32ead101e3ae>
- Strada, M. J. (1999). *Through the global lens: An introduction to the social sciences*. New Jersey: Prentice Hall, Upper Saddle River.
- SUMA Arquitectura (2024, 24 Temmuz). *Gabriel Garcíà Márquez Library, Barcelona*. Erişim adresi: <https://arquitecturaviva.com/works/biblioteca-gabriel-garcia-marquez-en-barcelona>
- Şen, H., Kaya, A. ve Alpaslan, B. (2018). Sürdürülebilirlik üzerine tarihsel ve güncel bir perspektif. *Ekonomik Yaklaşım*, 29(107), 1-47. Doi: 10.5455/ey.39101 Erişim adresi: <https://www.ekonomikyaklasim.org/fulltext/94-1522600271.pdf>
- Şeşen, Y. ve Kuzucuoğlu, A. H. (2020). The importance of green libraries in terms of sustainability. *Journal of Balkan Libraries Union*, 7(1), 10-16. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1303130>
- Topkaraoğlu, N. M. (2021). Sürdürülebilir kalkınma hedefleri çerçevesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı halk kütüphanelerinin faaliyetlerinin değerlendirilmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 35(1), 99-115. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/3151/3016>
- United Nations (t.y.). *Sustainability*. Erişim adresi: <https://www.un.org/en/academic-impact/sustainability>
- Urban Libraries Council (2024). *Arlington Reads 2010*. Erişim adresi: <https://www.urbanlibraries.org/innovations/arlington-reads-2010>
- Uşak Haber (2024, 13 Mayıs). *Uşak'taki Türkiye'nin ilk agro-kütüphanesi IFLA ödülünü aldı*. Erişim adresi: <https://www.usakhaber.com/egitim/usaktaki-turkiyenin-ilk-agro-kutuphanesi-ifla-odulunu-aldi-5922>
- Yapı (t. y.). *Springdale Kütüphanesi*. Yapı Mimarlık Tasarım Kültür Sanat Dergisi. Erişim adresi:

<https://yapidergisi.com/springdale-kutuphanesi/>

Yavuz, V. A. (2010). Sürdürülebilirlik kavramı ve işletmeler açısından sürdürülebilir üretim stratejileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 63-86. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/183283>

Yıldırım, Z. ve Akkaya, M. A. (2020). Kütüphaneler ve sürdürülebilirlik ilişkisi: Genel bir değerlendirme. *KAREFAD, ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 18-46. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1124165>

ZinCo GmbH (t.y.). *Springdale Library, Brampton*. <https://zinco-greenroof.com/references/springdale-library-brampton>

8. Sosyal Adaletsizlik Bağlamında Nikolay Vasiliyeviç Gogol'ün "Palto"sunda Akaki Akakiyeviç Tablosu¹

Aytül BAĞCI DAĞ²

APA: Bağcı Dağ, A. (2025). Sosyal Adaletsizlik Bağlamında Nikolay Vasiliyeviç Gogol'ün "Palto"sunda Akaki Akakiyeviç Tablosu. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 124-134. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15666541>

Öz

Bu çalışma, Nikolay Vasiliyeviç Gogol'ün *Palto* adlı kısa hikâyesini, sosyal adaletsizlik, bireysel görünmezlik ve sistematik duyarsızlık temaları çerçevesinde ele almaktadır. Araştırmanın konusunu, hikâyede "küçük insan" tipiyle temsil edilen bireyin bürokratik yapılar karşısındaki konumu oluşturmaktadır. Çalışmanın kapsamı, Akaki Akakiyeviç karakteri üzerinden Çarlık Rusyası'nın toplumsal yapısına, kurumsal duyarsızlığa ve hiyerarşik düzenin birey üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda çalışma, yalnızca edebi çözümleme değil, aynı zamanda sosyo-politik bir okuma sunmayı hedeflemektedir. Çalışmanın önemi, Gogol'ün eseri aracılığıyla 19. yüzyıl Rus toplumunun yapısal sorunlarını günümüz toplumlarına ışık tutacak biçimde evrenselleştirmesinde yatmaktadır. Amaç, bireyin sistem içerisindeki görünmezliğini ve sesinin bastırılışını irdeleyerek, edebiyatın toplumsal eleştiri işlevini görünür kılmaktır. Araştırmada nitel yöntem benimsenmiş; metin çözümlemesi, karakter analizi ve sosyolojik edebiyat eleştirisi teknikleri kullanılmıştır. Bulgular, "palto" metaforunun yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda varoluşsal ve toplumsal bir sembol olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak *Palto*, yalnızca bireysel bir trajediyi değil, bürokratik yapının küçük birey üzerindeki baskısını ve adaletin doğaüstü metaforlarla ancak mümkün olabildiği bir dünyayı resmetmektedir.

Anahtar kelimeler: Akaki Akakiyeviç, Gogol, küçük insan, Palto, sosyal adaletsizlik

- ¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %7
Etik Şikayeti: editor@rumelide.com
Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 15.11.2024-**Kabul Tarihi:** 15.06.2025-**Yayın Tarihi:** 16.06.2025; DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15666541>
Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
- ² YL Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Master's Student, Selçuk University, Institute of Social Sciences, Department of Russian Language and Literature (Konya, Türkiye) **eposta:** aytul6969@hotmail.com **ORCID ID:** <https://orcid.org/0009-0003-9962-0321> **ROR ID:** <https://ror.org/045hgzm75> **ISNI:** 0000 0001 2308 7215 **Crossref Funder ID:** 501100007086

The Portrait of Akaki Akakievich in Nikolai Vasilyevich Gogol's 'The Overcoat' in the Context of Social Injustice³

Abstract

This study examines Nikolai Vasilievich Gogol's short story *The Overcoat* through the themes of social injustice, individual invisibility, and systemic indifference. The focus of the research lies in the position of the individual—represented by the archetype of the “little man”—in the face of bureaucratic structures. The scope of the study concentrates on the character of Akaky Akakievich, exploring the social structure of Tsarist Russia, institutional apathy, and the hierarchical order's impact on the individual. In this context, the study aims to offer not only a literary analysis but also a socio-political reading of the narrative. The significance of the study stems from Gogol's ability to universalize the structural problems of 19th-century Russian society, thereby shedding light on similar issues in contemporary contexts. The objective is to explore the invisibility and silencing of the individual within the system and to highlight literature's capacity as a vehicle for social criticism. A qualitative methodology is employed, including textual analysis, character study, and sociological literary criticism. The findings reveal that the “overcoat” serves not only as a physical necessity but also as an existential and social symbol. Ultimately, *The Overcoat* portrays not merely an individual tragedy but a depiction of the bureaucratic system's oppressive force on the marginalized, suggesting that justice can only be realized through supernatural metaphors in a world where institutional mechanisms fail.

Keywords: Akaky Akakievich, Gogol, little man, social injustice, The Overcoat

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %7
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 15.11.2024-**Acceptance Date:** 15.06.2025-**Publication Date:** 16.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15666541>
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Sosyal Adaletsizlik Bağlamında N. V. Gogol'ün "Palto"sunda Akaki Akakiyeviç Tablosu

Gogol'ün *Paltosu*, 19. yüzyıl Rus toplumunun sınıf yapısı, bürokratik katılığı ve bireyler arası ilişkilerdeki yabancılaşmayı çarpıcı biçimde yansıtan bir anlatıdır. Hikâyenin ana karakteri Akaki Akakiyeviç Başmaçkin, işine aşırı derecede bağlı, sessiz ve sakın, içine kapanık bir memur olarak çizilir. Onun gündelik yaşamının anlamını sadece evrak kopyalamakla sınırlı bir döngü içerisinde var olur. Toplumsal ilişkilerden dışlanmış, iş arkadaşlarının alayına maruz kalan bu karakter, Gogol tarafından yalnızca bireysel değil, temsili bir figür olarak kurgulanmıştır. Bu yönüyle Akaki Akakiyeviç, Rus edebiyatında sıkça karşılaşılan "küçük insan" (маленький человек) tipolojisinin en tipik örneklerinden biri olarak kabul edilir.

Gogol'ün *Palto* adlı eseri, yazarın "Petersburg Hikayeleri" başlığı altında değerlendirdiği şehir merkezli anlatılarının en çarpıcı örneklerinden biridir. Bu hikâyeler arasında yer alan *Burun, Neva Bulvarı, Portre, Bir Delinin Hatıra Defteri* ve *Palto*, 1830'lu ve 1840'lı yıllarda yazılmış, dönemin Petersburg'unu bireyin yabancılaşması, bürokratik yapı ve toplumsal eşitsizlik bağlamında ele alır. V.İ. Şenrok bu eserleri "Petersburg Hikayeleri" olarak adlandırmış ve bu başlık altında ilk kez 1924'te yayımlamıştır (Üçgül, 2024, s: 1798-1803).

Türk okuru *Palto* ile ilk kez Cemal Süreya'nın 1968 yılında yaptığı Fransızcadan çeviri aracılığıyla tanışmıştır. Daha sonraki yıllarda Mazlum Beyhan, Mehmet Özgül ve Uğur Büke gibi çevirmenler eseri doğrudan Rusçadan çevirmiştir (Üçgül, 2018, s: 1463-1472).

Rus tarihçi ve edebiyat araştırmacısı D.S. Lihaçov'un "Rus halkının vicdanı onun edebiyatıdır" şeklindeki ifadesi, *Palto* gibi eserlerin sadece bireysel hikâyeleri değil, aynı zamanda toplumsal vicdanı harekete geçirme potansiyelini de yansıttığını gösterir. Bu bağlamda *Palto*, susmuş ve duyarsızlaşmış toplum vicdanını sarsmayı hedefleyen bir edebi uyarı niteliğinde değerlendirilebilir.

Rus edebiyatında olduğu gibi dünya edebiyatında da isminden bahsettiren bu hikâyenin konusu nedir? G.A. Gukovski, *Realizm ve Gogol* adlı çalışmasında *Palto*yu yalnızca bir bireyin hikâyesi değil, aynı zamanda etik düzlemde ilerleyen bir anlatı olarak yorumlar. Ona göre hikâyede üç temel döngü bulunur: iyilik, kötülüğe karşı verilen mücadele ve nihayetinde kötülüğün kendisi. Bu döngüsel yapı, hikâyenin ilerleyişiyle birlikte trajediyi derinleştirir ve anlatının sonunda daha tutkulu bir kötülük reddi ile birlikte, okuyucuyu bu kötülüğün yıkımı için çağrıda bulunan dramatik bir yoğunluğa ulaştırır. (<https://feb-web.ru/feb/gogol/critics/grg/grg-001.htm?cmd=p>)

Gogol'ün hikâyesi, Akaki Akakiyeviç adında düşük rütbeli bir memurun eskimiş paltosunun yerine yenisini alma çabası etrafında gelişir. Hayatında ilk kez kendisi için bir şey yapmaya karar veren Akaki, uzun yıllar boyunca biriktirdiği parayla yeni bir palto diktirir. Bu palto, sadece fiziksel bir ihtiyaç değil, aynı zamanda onun için toplumsal görünürlük ve insan onuru anlamına gelir. Ancak bu mutluluk kısa sürer. O, yeni paltosunu henüz birkaç kez giymişken bir gece evine dönerken soyulur. Paltosunun çalınmasıyla birlikte Akaki'nin hayatı yeniden eski karanlığına döner. Çevresinden, otoriteden ve sistemden yardım istemeye çalışsa da karşılaştığı kayıtsızlık, onu hem fiziksel hem de ruhsal olarak çökertir.

Paltonun çalınması, Akaki Akakiyeviç'in ruhsal dengesini bozar. Yardım arayışları bürokratik labirentlerde sonuçsuz kahr. Bu umutsuzluk ve değersizlik hissi, onun hem bedensel hem ruhsal çöküşünü hızlandırır ve nihayetinde ölümüne yol açar. Bundan sonra şehirde, köprü ve caddelerde bir

hayaletin dolaştığına dair söylentiler ortaya çıkar ve onun talebine bigâne olan yetkilinin paltosunun üzerinden çıkarılıp alındıktan sonra tüm hikayeler gibi bu da unutulup gider (Günel, 1988, s: 99).

50 yaşlarındaki Akaki Akakiyeviç Başmaçkin Petersburg'un fakir semtinde kiraladığı odada tek başına yaşamaktadır. Bir devlet dairesinde 9. dereceden memur olarak çalışan Akaki Akakiyeviç yıllardır aynı yerde ve aynı görevde hiçbir terfi almaksızın çalışsa da işini seviyor, işine özensizlik veya görev ihmali gibi bir durum onun için asla söz konusu değildi. Hikâyenin başında onu şu sözlerle tanıyoruz:

"Evet, dairenin birinde bir memur çalışıyordu, memurun öyle fark yaratacak biri olduğunu söylenemez, Gogol, Akaki'yi fiziksel olarak çelimsiz, renksiz ve dikkat çekmeyen bir figür olarak çizer. Onun görünümü, toplum içinde kaybolmuş, sıradan bir insan tipini yansıtır. Betimlemelerindeki abartılı detaylar, hem ironiyi hem de karakterin ruhsal durumunu yansıtan bir araç olarak kullanılır. Bu anlatım biçimiyle yazar, karakterin dış görünüşü aracılığıyla onun iç dünyasındaki silikliği de okura hissettirir.

Ne yapalım! Petersburg'un havası suçlu. Unvanına gelince (çünkü bizde unvan her şeyden önce gelir) üzerine gitmekten zarar gelmeyeceğini bilme gibi hayran olunacak bir yeteneğe sahip birçok yazarın alay ettiği, yüklendiği ömürlük İtibari Danışman." (Gogol, 2022, s: 7-8).

Hikâyenin başında, Akaki Akakiyeviç'in işine duyduğu aşırı bağlılık dikkat çeker. Bu bağlılık, dış dünyayla kuramadığı ilişkinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Yazar burada, karakterin yalnızlığını ve hayattaki tek tutunma noktası olan işini bir tür sığınak olarak gösterir.

Evrakları yeniden yazarken duyduğu haz, onun tek gerçek dünyasının iş yaşamı olduğunu gösterir. Bu durum, bireyin tekdüze hayatında anlam arayışını ve varlığını sürdürmek için geliştirdiği savunma mekanizmalarını açığa çıkarır. Gogol, bu noktada kahramanın küçük ama istikrarlı dünyasının dışına taşamadığını, bunun ise onun hem korunaklı hem de trajik bir konumda bulunduğunu gösterir.

Akaki Akakiyeviç gibi işiyle yaşayan başka bir insan bulmak mümkün değildi. İşine kıskançlıkla bağlı dersek az olur, hayır, işini severek yapıyordu. Evrakları yeniden yazarken bambaşka, güzel ve olağandışı bir dünyada yaşıyordu. Aldığı keyif, yüzünden belli oluyordu, bazı harflere özel bir düşkünlüğü vardı, o harfleri yazarken neredeyse kendinden geçiyordu; gülümser, gözlerini kırptırır ve dudaklarını oynatırdı; öyle ki yüzündeki ifadeden kaleminden hangi harfin çıktığını anlamak mümkün olurdu. Çalışmasının karşılığı olarak görevinde yükselseydi, Müsteşar bile olur ve buna en çok da kendisi şaşırdı ama Akaki Akakiyeviç şakacı arkadaşlarının dediği gibi bu süre içinde ancak kemer tokası olabilmiş ve bir de kışında basur sahibi olmuştu. Yine de çalışkanlığının dikkat çekmediğini söylemek yanlış olur. İyi bir insan olan müdürlerden biri, Akaki Akakiyeviç'i uzun süren memuriyeti için ödüllendirmek istemiş ve ona evrak kopyalamaktan daha önemli bir iş verilmesini emretmişti, özellikle de hazır olan bir evraki diğer daireler için düzenleyecekti, yeni görevinde yapması gereken tek iş evraktaki başlığı değiştirmek, bir de bazı yerlerde fiilleri birinci tekil şahıstan üçüncü tekil şahsa çevirmektir. Bu iş onu öyle sıktı, öyle bunalıttı ki ter dökmeye başladı ve sonunda müdüre çıkıp "Hayır, siz en iyisi bana eski işimi verin" dedi. O günden sonra da ona kimse dokunmadı ve evrak kopyalama işinde sonsuza kadar kaldı.

İş yerindeki dedi kodu dahil olmakla her türlü olayla ve hatta caddede yürürken bile çevresinde olup bitenler onun dikkatini çekmez, evine varır varmaz yemeğini yer, yarın yazacağı yazıları düşünerek yatağına geçip uyurdu. Akaki Akakiyeviç ikramiyeler dahil aldığı yıllık 400 ruble maaşıyla geçimini kıt kanaat geçirir, kazandığı bu parayla yapabileceklerini ve yapamayacaklarını gayet iyi biliyordu. "Ne giydiği, hiç umurunda değildi; resmi ceketi yeşil rengini çoktan kaybetmiş kırmızımsı, sarımsı bir renge dönmüştü. Yakası dar ve ensizdi, yakasından görünen ve aslında pek uzun olmayan boynu öyle uzun görünürdü ki diğer şehirlerden gelen Rusların başlarının üstündeki tablalarda onlarcasını sattıkları kafalarını sallayıp duran alçı kedilerin boynuna benzerdi. Bir de ceketine mutlaka bir şey yapışmış olurdu, kah bir kuru ot, kah bir iplik parçası; bunun için sanki özel bir eğitim almış gibiydi, sokakta yürürken diyelim, evin penceresinden çöp atılıyor, tam o anda pencerenin altında olmayı becerirdi, bu nedenle şapkasının üstünde sürekli olarak ya kavun karpuz kabuğu ya da bunlara benzer abuk sabuk bir şey mutlaka bulunurdu." (Gogol, 2022, s: 11-12).

Üzerindeki paltoyu tamir ettirmenin bir türlü mümkün olamayacağına kanaat getirince terzisi

Petroviç'in de tavsiyesiyle yeni bir palto diktirmeye karar verir. Hikâyede sıradan bir karakter olan terzi Petroviç de ilginç özellikleriyle dikkat çeker. Eski toprak kölesi olan terzi Petroviç yıllardır onun giysilerinin tadilatını yapmaktadır. Terzinin portre tasvirini Yazar, diğer özellikleri ise Akaki Akakiyeviç'in aracılığıyla okura aktarılır. Kendisinin çok iyi tanıdığı Terzi Petroviç, Gogol'un kaleminde ironik bir yan karakter olarak çizilir. Fiziksel olarak abartılı özelliklerle betimlenen Petroviç, aynı zamanda alkol alışkanlığı, karısıyla olan ilişkisi ve esnaf kurnazlığıyla da dikkat çeker. Bu karakter, dönemin alt sınıf insanının yaşam mücadelesini ve toplumsal rollerdeki bozulmayı temsil eder.

Terziye tadilatını ucuza kapatmanın yollarını planlayan Akaki Akakiyeviç aklından şunları geçirmektedir: "Artık olmaz," dedi Akaki Akakiyeviç, "Şimdi Petroviç'le tartışılmaz, anlaşılan.... Karısı biraz giydirmiş. En iyisi pazar sabahı gideyim, cumartesi içtikten sonra gözü iyice kaymış olacak, uyanınca kendine gelmek için bir iki kadeh daha atmak isteyecek ama karısı para vermeyecektir, ben de tam o sırada eline bir on kapık sıkıştırırsam konuşacak kıvama gelir ve palto işini..."

Yeni palto için gerekli paranın meblağı Akaki Akakiyeviç Başmaçkin'i ürkütür. Ama başka çaresi olmadığı için birkaç ay içinde akşam yemeklerinden kısarak biriktirebildiği 80 rubleyle kumaş alarak terziye yeni palto siparişini verir. Onun için yeni paltosunu heyecanı ile yaşama dönemi başlar.

Ancak okurun paranın yarısının nereden geldiğini bilmesi gerek. Akaki Akakiyeviç'in her harcadığı bir rubleye karşılık bir kapağı kilitli ve üstünde paranın atılacağı bir delik bulunan küçük bir kutuya atma alışkanlığı vardı. Her altı ayda bir biriken bu bakır kapıkları gümüş paralara dönüştürürdü. Epeyce bir süredir böyle biriktirip duruyordu ve birkaç yıl içinde kırk rubleden fazla parası olmuştu. Yani yarısı elinde hazırda ama kalan kısmı nereden alacaktı? Akaki Akakiyeviç düşünüp taşındıktan sonra tüm harcamalarını kısma karar verir. Harcamalarına gelince ise bunlar aslında basit ve zaten kısıtlı olan geçimle ilgili şeylerdir: "akşamları çay içmekten vazgeçecekti, aynı şekilde akşamları mum yakmayacaktı, eğer ışığa ihtiyacı olursa ev sahibinin odasına gidecek ve orada çalışacaktı, yolda yürürken taşlara ve kaldırımlara dikkat edecek ve neredeyse parmaklarının ucuna basacaktı, böylece ayakkabılarının daha önce eskimesinin önüne geçecekti, çamaşırlarını yıkamaya daha seyrek verecekti ve çamaşırların eskimemesi için eve gelince üstündeki her şeyi çıkaracak ve eski olmasına karşın zamanın bile acıdığı yarı pamuklu sabahlığını giyecekti." (Gogol, 2022, s: 24).

Kısa sürede bu sıkıntılı sürece alışan Akaki Akakiyeviç'i mutlu eden tek şey yeni paltosu hakkındaki bitmek bilmeyen düşünceleridir. Bu düşünceler onu ruhen doyuma ulaştırır. Nihayet yeni paltosuna kavuşan kahraman, yalnızca fiziksel olarak değil, psikolojik olarak da bir dönüşüm yaşar. Bu yeni giysi, onun kendini daha değerli ve görünür hissetmesini sağlar. Aynı zamanda çevresindekilerin ona bakışı da değişir; daha önce görmezden gelinen bu "küçük memur", artık fark edilen, kutlanan biri olur. Gogol burada, bireyin toplumdaki görünürlüğünün ne denli maddi araçlarla şekillendiğini eleştirel bir biçimde yansıtır. İş arkadaşlarının yeni paltoyu hemen fark etmeleri yazarın ayrıntılı anlatımıyla şöyle anlatılır.

Bu arada Akaki Akakiyeviç yüreğinde bayram sevinciyle yürüyüşüne devam ediyordu. Omuzlarında yeni bir paltonun olduğunu her an hissediyordu, hatta birkaç kez mutluluktan gülümsemişti bile. Sevincinin iki nedeni vardı, birincisi paltosu sıcak tutuyordu, ikincisi de çok güzeldi.

Yolun nasıl bittiğini, daireye nasıl geldiğini hiç fark etmemişti bile; vestiyerde paltosunu çıkarıp iyice gözden geçirdi ve kapıcıya dikkat etmesini söyledi. Nasıl olduğu bilinmez ama bir anda dairedeki herkes Akaki Akakiyeviç'in yeni bir paltosu olduğunu ve artık sabahlığını giymediğini öğrenmişti. Hemen o anda Akaki Akakiyeviç'in paltosuna bakmaya vestiyere koştular. Onu tebrik edip iyi dileklerini sundular, Akaki Akakiyeviç bu sözlerle önceleri yalnızca gülümseyerek yanıt verdi ama kısa süre sonra utanmaya başladı. Çevresini sarıp yeni paltonun ısıtılması, hiç değilse bir akşam herkesi toplaması gerektiğini söylemeye başladıklarında ne diyeceğini ve bu işten nasıl sıyrılacağını bilemeyen Akaki Akakiyeviç tamamen kendinden geçti. Birkaç dakika geçtikten sonra kıpkırmızı bir hâlde ve tamamen saf yüreklilikle paltosunun pek yeni olmadığını, epey önce yaptığını söylemeye başladı. Sonunda memurlardan biri, galiba masa şefi yardımcılarının biri, kibirli olmadığını ve altındaki memurlarla da görüşebileceğini göstermek istemiş gibi "Tamam," dedi. "Akaki Akakiyeviç'in yerine bende toplanıyoruz, bugün çaya bana gelin, hem üstelik bugün benim isim

günüm." Memurlar doğal olarak masa şefi yardımcısının teklifini zevkle kabul ettiler. Akaki Akakiyeviç gelemeyeceğini söylemeye başlayınca hepsi birden bunun saygısızlık olacağını, hatta utanç verici ve ayıp olduğunu söylediler ve o teklifi kabul etmek durumunda kaldı (Gogol, 2022, s: 28-29).

İş arkadaşlarının Akaki Akakiyeviç'e gösterdiği ani ilgi, onun statüsünde yaşanan geçici yükselişi sembolize eder. Bu sahne, Gogol'un toplumun yüzeysel ve çıkara dayalı ilişkilerini eleştirme biçimlerinden biridir. Yeni bir palto sayesinde saygı gören Akaki Akakiyeviç, aslında bireyin yalnızca görünür olduğu sürece değerli kabul edildiği bir toplumsal yapıyı gözler önüne serer.

O gün, Akaki Akakiyeviç için sabahtan akşama kadar bir bayram havasında geçti. Aynı mutlu ruh haliyle eve döndü, paltosunu çıkarıp özenle duvara astı, kumaşı ve astarına bir kez daha hayran hayran baktı, sonra kıyaslamak için artık giyilecek hali kalmamış eski paltosunu aldı. ...Sonra üstünü giydi, paltosunu omuzuna atıp dışarı çıktı. (Gogol, 2022, s: 29).

Yeni paltosunun verdiği heyecan ve çalışma arkadaşlarının ısrarı üzerine bir doğum günü davetine katılan Akaki Akakiyeviç, bulunduğu ortama yabancı olması nedeniyle nasıl davranacağını bilemez. Davet sırasında kendisine zorla iki kadeh şampanya içirilir. Toplantıdan ayrılmasının ardından yaşadığı kısa süreli mutluluk, yerini yeniden derin bir kaygıya bırakır. Sokağa çıktığında, toplumla kurduğu geçici ilişkinin ne denli kırılgan olduğunu bir kez daha fark eder. Bu sahnede yaşadığı içsel dönüşüm, onun toplumsal kabul arayışının trajik bir kopuşla sonlandığını simgesel düzlemde ortaya koyar.

Akaki Akakiyeviç geri döndüğünde mutlu ve bahtiyardır. Önceleri fark etmediği birtakım şeyleri görüyor olması, daha önce yapmadığı şeyleri yapmak istemesi kendisine bile garip gelir. Fakat ıssız sokakta başına gelen felaket onun mutluluğunun sonu olur. Paltosunun üzerinden çıkarılması, yardım için sokakta çaresizliği, "Bekçi!" diye bağırarak için ağzını açtığı anda ikinci adam memur kafası büyüklüğündeki yumruğunu ağzının içine dayayıp "Sıkıysa bağır!" demesi, dizine yediği tekmeler gecenin acı ıstırapı olur. Uyuklayan bekçiyi bulup ona durumunu anlatan Akaki Akakiyeviç'e ne yazık ki bekçi de yardımcı olamaz sadece "sabahleyin karakola gitmesini ve mahalle polisine durumu anlatmasını, paltosunu ancak onların bulabileceğini" söyler.

Bekçinin kahramana kayıtsız kalışı, toplumun en alt kademelerinde bile yer etmiş olan ilgisizliğin bir tezahürüdür. Bu noktada, devletin bireye yönelik koruyucu mekanizmasının tamamen işlevsiz olduğu vurgulanır. Akaki Akakiyeviç'in hikâyesi, sadece bireysel trajedi değil; aynı zamanda bir sistem eleştirisidir.

Sakin huzur içinde görünen yaşamı palto heyecanı ile hareketlenmiş fakat çok kısa süren bu heyecan yerini üzüntüye bırakmıştır. Ev dönüşü ve geceyi nasıl sabah ettiğini yazar şöyle anlatır:

Akaki Akakiyeviç eve tam anlamıyla berbat bir durumda geldi: Şakaklarıyla ensesindeki bir tutam saç karmakarışık olmuştu; göğsü, böğrü ve bütün pantolonu kar içindeydi. Kapının gümbür gümbür çalındığını duyan ve telaşla ancak terliğinin tekini ayağına geçiren yaşlı ev sahibesi bir eliyle geceliğinin yakasını kapatmaya çalışarak kapıyı açtı ama kapıyı açar açmaz Akaki Akakiyeviç'i o hâlde görünce elinde olmadan bir adım geri çekildi. Akaki Akakiyeviç neler olup bittiğini anlatınca kadın ellerini çırparak doğruca komiserine gitmesini, mahalle polisinin söz verip hiçbir şey yapmayacağını böylece başından savacağını dolayısıyla en iyisinin dosdoğru komiserine gitmesini, zaten komiseri tanıdığını, bir zamanlar onda aşçı olarak çalışan Finli Anna'nın şimdi komiserin evinde dadılık yaptığını, komiseri her gün evlerinin önünden geçerken gördüğünü, onun pazar günleri sürekli kiliseye gidip dua ettiğini ve herkese güler yüzle baktığını dolayısıyla çok iyi biri olması gerektiğini söyledi (Gogol, 2022, s: 34-35).

Hikâyede yer alan "Paltonun çalınması Akaki Akakiyeviç'in en kutsal saydığı işini bile arka plana attı." (Gogol, 2022, s: 36) ifadesi, karakterin iç dünyasındaki yıkımın derinliğini gözler önüne serer. Hayatının

merkezinde yalnızca işi olan bu bireyin ilk kez işe gitmemesi, onun toplumsal sistem içinde tamamen çözüldüğünü, aidiyet hissini ve yaşama iradesini yitirdiğini simgeler.

İş arkadaşları paltonun kaybolması olayını hem alaya alarak hem de üzümlere öğrenirler. Fakat maddi durumu iyi olmayan iş arkadaşları bir yardıma bulunamazlar. Arkadaşlarından birinin tavsiyesi üzerine “önemli zat” diye adlandırılan generale, üst makama başvurması onu umutlandırır. Akaki Akakiyeviç başka çare kalmadığından önemli kişiye gitmeye karar verir. Geceyi zor atlatan Akaki Akakiyeviç sabahleyin erkenden komiserin yanına gitse de komiserin alakasız sorularını cevaplayarak oradan ayrılır.

Hikayedeki “önemli zat” diye tanıtılan General figürü, Gogol’ün bürokratik sistem eleştirisinin merkezinde yer alır. Akaki Akakiyeviç’in ona ulaşma çabası, sıradan bir bireyin devlet mekanizması karşısındaki çaresizliğini temsil eder. General’in katı hiyerarşik prosedürlere bağlı ve duyarsız tutumu, devletin bireyi dinlemek yerine şekilci kurallara sıkışmış yapısını gösterir. Memurun başvurusunun reddediliş biçimi, güç sahibi olanların küçüklere karşı nasıl hoyratça davranabildiğini gözler önüne serer. Onu sonuna kadar dinlemeden azarlayarak kovar.

“Ey zat-ı muhterem,” dedi sertçe. “Nizam intizam bilmez misin? Nereye geldiğinin farkında mısın? İşlerin nasıl yürüdüğünü bilmiyor musun? Bunun için önce kaleme bir dilekçe vermen gerekir, dilekçe önce masa şefine, sonra bölüm şefine gidecek, sonra sekretere iletilecek o da bana getirecek...” (Gogol, 2022 s: ...) (

Gogol burada oldukça cömert davranarak dönemin resmî kurumlarındaki üst düzey görevlilerini tasvir etmede tüm renkleri kullanmaya özen göstermiştir. Yaşlı biri olarak tarif edilen bu “önemli zat” evli ve üç çocuğu vardır, generalin bir de alman sevgilisi vardı. Gogol’ün “önemli zat” olarak tanıttığı general, yalnızca bireysel bir karakter değil, dönemin bürokratik kibir ve güç istismarının bir yansımasıdır. Bu figür, sistemin alt kademelerindeki bireylerin sesini duymayan, yukarıdan bakan ve mesafeli bir yönetim anlayışını temsil eder. Onun memura gösterdiği küçümseyici tavır, iktidarın duyarsızlığını eleştiren alegorik bir örnektir.

Eski paltosuna sarılarak eve dönen Akaki Akakiyeviç hastalanır ve ölür. Onun ölümünden sonra Petersburg sokaklarında dolaşan hayalet, bireysel adaletin sistemden değil, doğaüstü yollardan gelmek zorunda kaldığı bir düzene işaret eder. Bu hayalet, Gogol’ün fantastik unsurları araçsallaştırarak toplumsal bir eleştiri sunduğu önemli bir simgedir. Paltoyu çalanların ve toplumsal adaletsizliği temsil eden figürlerin korkuya kapılması, ironik biçimde “ölümden sonra” gelen geç kalmış bir adaletin göstergesidir. Bu anlatım, akılcı sistemlerin çöktüğü yerde fantastik adaletin devreye girdiğini sembolize eder. Akaki Akakiyeviç’i makamından kovan generalin paltosunun üzerinden soyulup alındıktan sonra şehirde bu konu kapanır.

Hikâyenin kahramanı yalnız birisidir. Eser boyunca ne bir akrabası veya arkadaşı ne de başka birisinden bahsedilmez. Çalıştığı dairede evrakların suretini çıkarmakla görevli olan Akaki Akakiyeviç’in iş ortamını Gogol ayrıntılı bir şekilde şöyle tasvir eder:

Daireye ne zaman girdiğini, kimin ön ayak olduğunu hiç kimse anımsamıyordu. Bir sürü müdür ve şef değişti ama o hep aynı yerinde, aynı konumda, aynı görevde, aynı yazı memuru olarak kaldı, öyle ki sonraları onun başı kel, sırtında resmi ceketle memuriyete hazır olarak doğduğuna inanmaya başladılar. Dairede kimse ona zerre kadar saygı göstermezdi. O geldiği zaman bekçiler, bırakın ayağa kalkmayı sanki oradan geçen bir sinekmiş gibi yüzüne bile bakmazlardı. Üstleri ona soğuk ve sert davranırlardı. Masa şefi yardımcıları bile “kopyalayınız” ya da “bakın bu çok ilginç bir iş” ya da doğru düzgün bütün dairelerdeki gibi birkaç tatlı söz söyleme zahmetine girmeden evrakları neredeyse gözünün içine sokarlardı. O da getiren adama bakmadan, hatta bunu ona vermeye hakkı olup

olmadığını hiç düşünmeden evraklara bakıp alırdı. Alır almaz da hemen yazmaya koyulurdu. Genç memurlar dalga geçer, alay eder, kalem dairesindekilerde olabilecek keskin zekalarıyla onun hakkında uydurdıkları hikayeleri yine onun yanında anlatır, yetmiş yaşındaki ev sahibesinin onu dövdüğünü, ne zaman evleneceklerini sorar, kar yağıyor diyerek başından aşağı küçük kağıtlar dökerlerdi. Ancak Akaki Akakiyeviç sanki çevresinde kimse yokmuş gibi tek bir sözcük bile etmez, bütün bunlar yaptığı işi hiç etkilemez, bunca şeyin arasında yazılarda tek bir hata bile yapmazdı. Yalnızca koluna dokunup çalışmasına engel olduklarında şaka artık dayanılmaz hale gelir ve "Rahat bırakın, ne diye üzüyorsunuz beni?" derdi. Ses tonunda da söylediği sözcüklerde de bir tuhafılık hissedilirdi. Serzeniştten çok acındırma duyulurdu sözcüklerinde, öyle ki kısa bir süre önce daireye atanan ve diğerlerini örnek alarak onunla dalga geçme cesaretini kendinde gören genç bir memur onun sözlerini duyunca sanki çarpılmış gibi onunla uğraşmayı bırakmış ve bir daha da eskisi gibi hiç davranmamıştı. Doğa dışı bir güç, düzgün ve soylu insanlar olarak gördüğü arkadaşlarından uzaklaştırmıştı genç memuru. Sonraları uzun süre, en neşeli olduğu anlarda bile iç acıtıcı bir şekilde "Rahat bırakın, ne diye üzüyorsunuz beni?" diyen kel, kısa boylu memur gözünün önüne gelmiş ve içine işleyen "ben de sizin kardeşinizim" sözlerini duymuştu. Zavallı genç adam yaşamı boyunca birçok kez, insanın içindeki insan dışılığı ve eğitilmiş aydın kişilerin ve Tanrım, hatta toplumun dürüst, namuslu ve soylu saydığı kişilerin içindeki o gizli kudurmuş kabahği görerek için için titremiş, her seferinde eliyle yüzünü kapatmıştı. (Gogol, 2022, s: 9-10-11).

Gogol "küçük insan"ın çaresizliğinin trajik boyutunu, acısının ve sorunlarının çözümsüz oluşunu bir bitiş, son bulmayla noktalamıyor. Akaki Akakiyeviç'in ölümünden sonra ortalıkta dolaşan hayalet bunların hesabını sormak için bir adalet savaşının göstergesi olarak dolaşır. Generalin iç huzurunun kaçması, hayalet tarafından üzerinden paltosunu alması fantastik bir anlatımla hikâyeyi sonlandırmaktadır.

Hayaletin generalin paltosunu üzerinden alması, sembolik bir hesaplaşmadır. Bu olay, yalnızca bir intikam sahnesi değil, aynı zamanda toplumsal vicdanın gecikmiş bir tepkisidir. Generalin bu olaydan sonra yaşadığı içsel huzursuzluk, gerçek bir dönüşüm değilse bile vicdanla yüzleşmenin başlangıcı olarak okunabilir. Gogol bu noktada fantastik öğeleri kullanarak sistemin çözemediği adaletin, sembolik yollarla da olsa yerine getirildiğini gösterir.

Hikâyenin fantastik biçimde sonlanması, Gogol'un ahlaki dünya görüşüyle doğrudan ilişkilidir. Akaki'nin hayaletinin paltosu geri alarak ortadan kaybolması, adaletin dünyevi değil, metafizik bir boyutta gerçekleştiğini düşündürür. Generalin yaşadığı huzursuzluk ise yalnızca kişisel bir korku değil; otoritenin, suçluluğun ve vicdanın içsel sorgulamasıdır. Gogol bu bağlamda, sistemin çözemediği adaleti manevi bir düzlemde sorgular ve okuyucuyu etik bir yüzleşmeye davet eder. Davranış ve tutumlarında baş veren değişiklik bir tedirginlik ve korkunun göstergesi mi, bir vicdan uyanışı mı diye okurların aklında soru uyandırıyor. Yaşamı ve eserleriyle Rus edebiyatının en gizemli yazarlarından biri olarak nitelendirilen Gogol, *Palto* adlı eserinde de okurunu cevapsız ve muammalı bir soruyla baş başa bırakır.

Eserin merkezinde yer alan "palto" nesnesi, yalnızca soğuktan korunma ihtiyacını değil, aynı zamanda toplumda var olma, saygı görme ve bir tür statü edinme arzusunu da sembolize eder. Yeni bir palto edinmek, Akaki Akakiyeviç için hayatta ilk kez bir "amaç" edinmek anlamına gelir. Paltonun çalınması ise, bu amaçla birlikte hayata dair umutlarının da yitirilmesini beraberinde getirir. Hikâyenin bu kırılma noktasından itibaren trajik yapı yoğunlaşır; Akaki Akakiyeviç'in çabaları bürokratik sistem içinde karşılık bulmaz, aksine görmezden gelinir. Böylece *Palto*, yalnızca bireyin değil, onu görmezden gelen ve çözüm üretmeyen kurumların da sorgulandığı bir anlatıya dönüşür.

Gogol, bu yapıtında ironik, bazen grotesk öğelerle bezeli bir anlatım diliyle hem bireysel bir dramı işler hem de toplumsal sistemin eleştirisini yapar. Özellikle "önemli zat" (general) figürü, hiyerarşik düzenin birey üzerindeki baskısını ve gücün nasıl keyfi biçimde kullanıldığını simgeler. Akaki Akakiyeviç'in ölüme uzanan yalnızlığı, fiziksel bir yok oluş olmanın ötesine geçer; bu ölüm, sistematik dışlanmanın,

ilgisizliğin ve bireysel sesin susturulmasının nihai sonucudur. Yazarın öyküyü fantastik bir hayalet anlatısıyla sonlandırması ise, dünyevi sistemlerin çözemediği adaleti, doğaüstü bir metaforla görünür kılma çabası olarak değerlendirilebilir.

Çalışma, bu çerçevede *Palto* hikâyesini yalnızca tarihsel bir belge değil, çağlar üstü geçerliliği olan bir sosyal eleştiri metni olarak ele alır. Akaki Akakiyeviç'in hikâyesi, günümüz toplumlarında da benzer biçimde dışlanan, görünmez olan bireylerin durumunu açıklamada güçlü bir anlatı olarak değerlendirilir. Eserdeki semboller, karakter yapıları ve anlatı teknikleri üzerinden yapılan çözümleme, Gogol'ün birey-toplum-sistem üçgeninde kurduğu eleştirel ilişkiyi açığa çıkarır

Bu bağlamda, *Palto*, edebiyatın yalnızca estetik bir ifade aracı değil, aynı zamanda toplumsal vicdanı harekete geçiren bir sorgulama biçimi olduğunu göstermesi bakımından değerlidir. Gogol, Akaki Akakiyeviç üzerinden, "küçük" görünen ama temsil ettiği yapısal sorunlar itibarıyla büyük etkiler taşıyan bir bireyin hikâyesiyle, okuru hem duygusal hem entelektüel bir yüzleşmeye davet eder.

Akaki Akakiyeviç'in portresi, onun kırılğan ve yorgun hâlini vurgulayarak tasvir edilir; bu tasvir, karakterin savunmasızlığını ve yoksulluğunun yaşamındaki belirleyici etkilerini ortaya koymak için yırtık pırtık giysiler ve sade bir ifadeyle şekillendirilir. Onun tek tesellisi, acımasız kışı atlatabilmek için sahip olduğu yıpranmış paltonu yenileme arzusudur. Yıllarca süren yoksulluk ve zorlu yaşam koşulları arasında, neredeyse imkânsız birikimlerle, nihayetinde ona umut ve gurur duygusunu simgeleyen yeni bir palto edinir. Kısa bir süreliğine, bu yeni palto, Akaki Akakiyeviç'i başkalarının gözünde bir nebze yüceltir; aynı zamanda, toplumda maddi değerlerin bireylerin algılanan statülerini ne denli etkileyebileceğini çarpıcı bir biçimde anlatı

Akaki Akakiyeviç'in yeni paltosunun çalınması, kahramanın hayatında bir dönüm noktası oluşturur ve bundan sonra trajedi giderek derinleşir. Çaresizliğe kapılan zavallı adam, yardım için başvurduğu yetkililerden küçümseme, kayıtsızlık ve alaycı bir tavırla karşılık bulur. Bu tavır, onu yalnız ve değersiz hissettiren bir boşluğa sürükler. İktidardakilerin bu soğuk ve kayıtsız yaklaşımı, sistemin, Akaki Akakiyeviç gibi alt düzeydeki birine, en temel insani yardımı dahi sunamayacak kadar yabancılaşmış olduğunu gösterir. Bu durum, dönemin toplum yapısının acı bir yansımasıdır; sosyal yapının, en alt kademedeki bireylerin insanlık onurunu bile savunmakta ne kadar yetersiz olduğunu gösterir.

Gogol'ün Akaki Akakiyeviç'i, daha geniş bir toplumsal adaletsizlik temasına dair çarpıcı bir yorum olarak değerlendirir. O, geniş ve umursamaz bir sistemdeki "küçük bir insan" olarak, kendisini korumak için var olması gereken kurumlar tarafından nihayetinde nasıl görmezden geldiğini ve terk edildiğini derin bir şekilde yansıtır. Bu durum, toplumsal hiyerarşilerin bireysel insanlığı nasıl hiçe sayarak, Akaki Akakiyeviç gibi bireyleri sadece bürokratik makinenin bir çarkı haline getirdiğini vurgular. Kahramanın trajik yaşamı ve ölümü, şefkatin ve insani değerlerin arka planda kaldığı, zenginliğe ve statüye değer veren bir toplumun sembolüdür; bu toplum, "küçük" insanları ya desteklemez ya da onları tanınmadan ve göz ardı edilmiş bir şekilde bırakır.

Eser sosyal ve toplumsal adaletsizlik gibi değerleri eleştirerek acımasız düzeni eleştirmektedir. İnsanların işlerine göre değil, rütbe, makam ve sosyal konumlarına göre değer görmesi *Palto*'da sivri bir dille tasvir edilmektedir.

Bütün Petersburg'da, Kalinkin Köprüsü ve biraz ötesinde çalınan paltosunu arayan ve sahibinin unvanına ve rütbesine bakmadan kendi paltosu diye bütün paltoları, yakası yok kedi kürkümü, yok kunduzmuş, yok pamukmuş, tilkiymiş, rakunmuş, ayıymış ayırt etmeden, yani insanlar yakalarını neyle kaplatmış olurlarsa olsunlar, paltolarını omuzlarından çekip alan memur kılığında bir hayaletin

dolaştığı konuşulmaya başlandı. Dairenin birinde çalışan memur, hayaleti kendi gözleriyle görmüş ve o anda Akaki Akakiyeviç'i tanımıştı ama büyük korkuya kapıldığı için tabanları hemen yağladığını ve çok iyi bakmadığını ama uzaktan parmağını sallayarak kendisini tehdit ettiğini anlatmıştı (Gogol, 2022, s: 44-45).

Nikolay Vasiliyeviç Gogol'un *Palto* adlı eseri, yalnızca bireysel bir karakterin dramatik yaşam öyküsünü değil, aynı zamanda 19. yüzyıl Çarlık Rusyası'nın bürokratik yapısını ve sınıfsal düzenini sorgulayan çok katmanlı bir anlatı örneğidir. Bu çalışmada, Akaki Akakiyeviç karakteri merkezinde, "küçük insan" figürünün edebi temsili üzerinden toplumsal adaletsizlik, görünmezlik ve sistematik duyarsızlık meseleleri incelenmiştir. Elde edilen bulgular, Gogol'un bireysel bir portre çizmenin ötesinde, dönemin sosyo-politik gerçekliğine eleştirel bir yaklaşımla yaklaştığını ve anlatısını alegorik, ironik ve yer yer grotesk öğelerle yapılandırıldığını göstermektedir.

Çalışmanın odaklandığı temel kavramlardan biri olan "küçük insan" tipi, yalnızca Gogol edebiyatına özgü olmayıp, Rus edebiyatında Puşkin, Dostoyevski ve Çehov gibi yazarlar aracılığıyla da sıkça işlenen bir temadır. Bu tip, toplumsal yapının dışında kalmış, görünmezleştirilmiş, güce ve otoriteye karşı çaresiz kalan bireyleri temsil etmektedir. *Palto*'da Akaki Akakiyeviç'in maruz kaldığı dışlanma, alay ve nihayetinde kayıtsızlık, sadece bireysel bir kader değil; sistemin küçük bireylere karşı nasıl işlevsizleştiğinin göstergesidir. Hikâyede bir nesne olarak "palto", bu bağlamda yalnızca fiziki bir giysi değil; sosyal statü, saygınlık ve varoluşun sembolik karşılığı olarak konumlandırılır.

Eserin sonunda Akaki Akakiyeviç'in hayalete dönüşerek toplumsal adaletin "bu dünya"da değil, "öteki dünya"da sağlanması fikrini taşıması, Gogol'un gerçekliğe bağlı ancak metafizik göndermelerle örülmüş anlatı dünyasını yansıtır. Bu bağlamda, eser yalnızca sosyolojik bir belge niteliği taşımakla beraber aynı zamanda edebi biçim ve yapı açısından da özgün bir estetik evren ortaya koyar. Generalin hayaletle yüzleşmesi ve yaşadığı içsel çöküntü, bireysel vicdanın, sistemin hukuki ve idari işleyişinden bağımsız bir hesaplama alanı sunduğunu gösterir.

Günümüz toplumlarında da benzer şekilde, sistemin dışında kalan bireylerin görünmezliği, kurumların duyarsızlığı ve toplumsal ilişkilerdeki yabancılaşma, *Palto*'da ortaya konan temaların hâlâ güncelliğini koruduğunu ortaya koyar. Modern bürokrasinin dijitalleşmiş biçimi dahi, Akaki Akakiyeviç örneğinde olduğu gibi, bireyin insanî ihtiyaçlarını göz ardı eden işleyiş biçimleriyle benzer bir yapısal eleştiriye tabi tutulabilir. Bu nedenle, *Palto*, yalnızca edebî değil, aynı zamanda etik ve politik bir okuma zeminine de sahiptir.

Sonuç olarak, *Palto*, bireyin toplumsal sistem karşısındaki konumunu, statü sembolleri üzerinden tanımlanan değer yapısını ve bürokratik yapının birey üzerindeki tahakkümünü sorgulayan, zamana direnen bir klasik olarak değerlendirilmektedir. Gogol, Akaki Akakiyeviç aracılığıyla yalnızca bir karakter değil, aynı zamanda çağlar üstü geçerliliği olan bir soruyu gündeme taşır: Toplum, ne zaman marjinal bireyleri fark etmeye başlayacaktır?

Kaynakça

- Gogol, Nikolay. (2022). *Palto. Koridor*, (Çev. U. Büke. Editör: S.Üçgül).
- Günel, Zeynep. (1988). *Gogol'un Hikâye ve Romanlarında Hiciv Sanatı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, s.99.
- Olçay Türkan (2003). *Rus Edebiyatında Doğalcı Okul*, İstanbul Edebiyat Fakültesi yayınları, s. 75.
- Üçgül, Sevinç. (2024). "Rus Eleştirmenlerinin Gözüyle N. Gogol'ün 'Palto'su". *İdil*, 111 (2023 Kasım): s. 1798–1803. doi: 10.7816/idil-12-111-02 URL: www.idildergisi.com (Erişim tarihi: 05.08.2024).
- Üçgül, Sevinç. (2018). Çeviride Sözdizimi Sorunları: Türkçede Nikolay Gogol'ün "Palto"sı. *İdil*, cilt / volume 7, sayı / issue 511463 DOI: 10.7816/idil-07-51-19 URL: www.idildergisi.com (Erişim tarihi: 12.09.2024).
- G.A Gukovski. Gogol'ün Realizmi. <https://feb-web.ru/feb/gogol/critics/grg/grg-001.htm?cmd=p> (Erişim tarihi: 02.09.2024).

9. Bestami Yazgan'ın Çocuk Şiirlerindeki Kalıplaşmış Söz Varlığının İncelenmesi¹

Hakan İSKENDER²

APA: İskender, H. (2025). Bestami Yazgan'ın Çocuk Şiirlerindeki Kalıplaşmış Söz Varlığının İncelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 135-145. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15666589>

Öz

Bu çalışma, çağdaş Türk çocuk edebiyatının önde gelen isimlerinden Bestami Yazgan'ın çocuk şiirlerinde yer alan kalıplaşmış söz varlığını incelemeyi amaçlamaktadır. Yazgan'ın şiirleri; millî, ahlaki ve dini değerleri esas alan bir edebî anlayışla yazılmış, çocuklara hem dilin estetik boyutunu hem de karakter eğitimi ilkelerini kazandırmayı hedefleyen metinlerdir. Bu yönüyle yazarın şiirlerinde kullandığı dil unsurları, çocukların zihinsel ve duygusal gelişimlerine katkı sağlayacak niteliktedir. Araştırmada; deyimler, atasözleri, ikilemeler ve kalıp sözler olmak üzere dört temel kategori üzerinden şairin şiirlerindeki kalıplaşmış söz ögeleri belirlenmiş ve bunların sıklığı analiz edilmiştir. Nitel araştırma yöntemi çerçevesinde gerçekleştirilen bu incelemede doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırmada Yazgan'ın sekiz farklı çocuk şiiri kitabında yer alan toplam 481 şiir betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda 250 farklı deyim, 169 ikileme, 51 kalıp söz ve 2 atasözü olmak üzere toplam 472 tekil kalıplaşmış söz ögesi tespit edilmiştir. Verilere göre, şiirlerde en çok kullanılan deyimler “çiçek açmak”, “hoş geldin(iz)” ve “boynunu bükmek”; ikilemeler “burcu burcu”, “cıvı cıvı” ve “pırıl pırıl”; kalıp sözler ise “günaydın” ve “teşekkür ederim”dir. Bulgular, Yazgan'ın şiirlerinin Türkçe öğretiminde söz varlığını zenginleştirmek, değerler eğitime katkı sağlamak ve kültürel sürekliliği desteklemek açısından önemli bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır. Bu şiirlerin sınıf içi etkinliklerde ve üretim atölyelerinde kullanılması, öğrencilerin hem dil becerilerini hem de edebî duyarlılıklarını geliştirmelerine katkı sağlayabilir.

Anahtar kelimeler: Bestami Yazgan, çocuk şiiri, kalıplaşmış söz varlığı

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %4
Etik Şikayeti: editor@rumelide.com
Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 05.05.2025-**Kabul Tarihi:** 15.06.2025-**Yayın Tarihi:** 16.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15666589>
Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
² Dr., Millî Eğitim Bakanlığı / Ministry of National Education, (Trabzon, Türkiye) **eposta:** hiskender82@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7124-8220>, **ROR ID:** <https://ror.org/00jga9g46>, **ISNI:** 0000 0001 2179 4856, **Crossref Funder ID:**501100013898

Analyzing The Stereotyped Vocabulary in Bestami Yazgan's Children's Poems³

Abstract

This study aims to analyze the stereotyped vocabulary in the children's poems of Bestami Yazgan, one of the leading names of contemporary Turkish children's literature. Yazgan's poems are texts written with a literary understanding based on national, moral and religious values, aiming to provide children with both the aesthetic dimension of language and the principles of character education. In this respect, the language elements used in the his poems contribute to the mental and emotional development of children. In the study, the elements of stereotyped words in the poet's poems were identified and their frequency was analyzed through four basic categories: idioms, proverbs, reduplications and formulaic expressions. Document analysis technique was used in this analysis, which was carried out within the framework of qualitative research method. In the study, a total of 481 poems in eight different children's poetry books of Yazgan were evaluated by descriptive analysis method. As a result of the study, a total of 472 singular stereotypes were identified, including 250 different idioms, 169 reduplications, 51 formulaic expressions and 2 proverbs. According to the data, the most frequently used idioms in the poems are “çiçek açmak (to blossom)”, “hoş geldin(iz) (welcome)” and “boynunu bükme (to bend your neck)”; the most frequently used phrases are “burcu burcu (fragrant)”, “cıl cıl (chirping)” and “pırl pırl (sparkling)”; and the most frequently used phrases are “günaydın (good morning)” and “teşekkür ederim (thank you)”. The findings reveal that Yazgan's poems are an important resource in terms of enriching vocabulary in Turkish language teaching, contributing to values education and supporting cultural continuity. The use of these poems in classroom activities and production workshops can contribute to the development of both language skills and literary sensitivity of students.

Keywords: Bestami Yazgan, children's poetry, stereotyped vocabulary.

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %4
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 05.05.2025-**Acceptance Date:** 15.06.2025-**Publication Date:** 16.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15666589>
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Dil; insanlar arasında duygu, düşünce ve isteklerin aktarımını sağlayan, seslerden oluşan, toplumun ortak değer yargılarına göre şekillenmiş kurallara dayanan, kendine özgü yasaları olan, zamanla gelişen canlı ve toplumsal bir iletişim sistemidir (Korkmaz, 1992; Ergin, 2009). Bireyler arasında iletişimi sağlayan bir araç olmanın ötesinde dil aynı zamanda düşünce biçimlerini şekillendiren, duygulara yön veren ve kültürel kimliği oluşturan dinamik bir yapıdır. Bu doğrultuda, dilin birey üzerindeki işlevleri, özellikle çocukluk döneminde daha belirgin hâle gelmektedir. Çünkü çocuk, dil aracılığıyla düşünmeyi, anlamlandırmayı ve toplumsal değerlerle bağ kurmayı da öğrenmektedir. Bu sürecin sağlıklı ve etkili şekilde gelişebilmesi için çocuğun yaş ve gelişim özelliklerine uygun, estetik ve işlevsel dil girdileriyle karşılaşması elzemdir. Bu noktada devreye giren çocuk edebiyatı, çocuğun zihinsel, duygusal ve dilsel gelişimine katkı sağlayan, eğitsel işlevinin yanı sıra sanatsal değer taşıyan özgün bir alandır. Özellikle çocuklara yönelik şiirler, dilin ahenkli yapısını, ses oyunlarını ve imgesel derinliğini en yoğun biçimde barındırmaları bakımından ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Coats (2013), çocuk şiirinin duygusal ortamları yönetmek, nörolojik işlevleri düzenlemek ve toplumsal yaşama katılmak için değerli bir araç olarak hizmet ettiğini belirtmektedir. Yine erken yaşlarda şiirle karşılaşmak çocukların dile olan ilgisini teşvik etmekte ve onların dünyayı keşif yolculuklarına yardımcı olmaktadır (Filograsso, 2024).

Türkçenin söz varlığının önemli bir bölümünü, atasözleri, deyimler, ikilemeler ve kalıp sözler gibi kalıplaşmış dil birimleri oluşturmaktadır (Gökdayı, 2008). Bu kalıplaşmış söz varlığı unsurları, şiir aracılığıyla çocuğun kelime dağarcığını zenginleştirmeye hizmet etmenin yanında sözlü kültür öğelerini tanımasına, anlamasına ve kendi dil kimliğini içselleştirmesine de imkân sunmaktadır. Bu yönüyle kalıplaşmış sözler, kültürel mirasın birer taşıyıcısı ve dil duyarlılığını zenginleştiren araçlar olarak işlev görmektedir. Konuya ilişkin yapılan araştırmalar, kalıplaşmış söz varlığının (deyimler, atasözleri, ikilemeler, kalıp sözler vb.) dilin estetik ve fonksiyonel boyutunu güçlendirdiğini, bireyin iletişimini zenginleştirdiğini ve kültürel aktarımı sağladığını göstermektedir (Gürler ve Yıldız, 2024; Özbaşı, 2021).

Bestami Yazgan'ın Çocuk Şiirlerinde Dil ve Değer Aktarımı

Çağdaş Türk çocuk edebiyatının önemli kalemlerinden biri olan Bestami Yazgan, çocuk şiirlerinde söz varlığı unsurlarını işlevsel biçimde kullanan özgün bir edebî kişilik olarak ön plana çıkmaktadır. Yazgan'ın şiir evreni, çocuk okurun hem dünyasına hem de dilsel duyarlılığına hitap edecek şekilde biçimlenmektedir. O, şiirlerinde yalnızca duygusal temaları ele almamaktadır. Bunun yanında millî ve manevi değerleri, doğa ve insan sevgisini, geçmişten gelen halk kültürünü, kısacası Türkçenin geçmişten gelen sözlü geleneğini, günümüz çocuklarının dünyasına uyarlayarak aktarmaktadır. Erol (2017)'a göre Yazgan'ın çocuklara yönelik şiirlerinde tercih ettiği temalar, onun bilinçli bir dil tercihinin yansıtmaktadır. Bu durum bir bakıma şairin edebî bir misyon üstlendiğini de ortaya koymaktadır. Böylece Bestami Yazgan'ın çocuk şiirlerindeki kalıplaşmış söz varlığı tercihleri de çocuğun dil, düşünce ve kültür gelişimini destekleyen temel yapı taşları olmaktadır. Yazgan'ın şiirsel anlatımında bu unsurlar, hem çocuk okurun ilgisini çekecek şekilde oyunlaştırılmış hem de kültürel anlamlar taşıyacak biçimde yapılandırılmıştır. Bu yönüyle şair, çocuk edebiyatında sözlü kültürü şiirle yeniden yoğuran, dili kültürle bütünleştiren ve bu yolla çocuklara çok katmanlı bir şiir deneyimi sunan öncü bir isim olarak düşünülmektedir.

Bestami Yazgan'ın şiir anlayışına ve şiirsel üslubunda içtenlik ve yalınlık dikkat çekmektedir. Bu yalınlık, anlamın berrak ve doğrudan sunulmasından kaynaklanmaktadır. Yazgan'ın şiirleri, çocuğun kavrayış düzeyine uygun şekilde yapılandırılmış, biçim ve içerik bakımından çocuğun algı dünyasına hitap eden

estetik bir hassasiyetle şekillenmiştir. Şiirlerinde yer alan imgeler, duygu yüklü ifadeler ve ahenk unsurları, çocuğun hem duyuş hem de düşünüş dünyasına hitap edecek şekilde seçilmiştir. Bu özgün şiir anlayışı, Konar Özkan ve Özkan (2012) tarafından özellikle vurgulanmaktadır. Araştırmacılar, Yazgan'ın şiir ve masal türlerini birbirine harmanlayan anlatı kurgusunu şu sözlerle ifade etmektedir: "Yazgan, şiirde masalı, masalda şiiri her seferinde yeniden keşfeden bir şair masalcıdır. Onun şiirli masallarında ninnilerin, tekerlemelerin, şiirlerin kapısından bir düş âlemine giriliyor." (Konur-Özkan ve Özkan, 2020, s. 1). Bunun yanında özellikle sözlü kültür ürünlerinin modern şiir formu içinde yeniden yorumlaması, Yazgan'ın anlatı evrenine hem folklorik hem de pedagojik bir içerik kazandırmaktadır. Akın (2018), Bestami Yazgan'ın masallarında atasözleri, deyimler, ikilemeler, kalıp sözler ve benzeri sözlü kültür öğelerinin zengin ve sistematik bir biçimde kullanıldığını belirtmektedir. Yeniçeri (2018) de Yazgan'ın iletilerini sunarken veya sezdirirken çocukların anlayabileceği bir dil kullandığından söz etmektedir. Yazgan'ın bu tercihleri, çocukların erken yaşlarda Türkçenin kültürel kodlarıyla tanışmasını sağlamaktadır. Akın'a (2018) göre, bu söz varlığı unsurlarının metinlerdeki yerleşimi ve kullanım biçimi, dilsel çeşitlilik sunduğu gibi çocukların kültürel belleğini inşa edici bir işleve de sahiptir. Yazgan'ın kalıplaşmış sözleri seçme ve şiirlerine dahil etme biçimi, dilsel bir zenginlik oluşturmakla birlikte ahlaki ve kültürel değerlerin incelikli bir biçimde çocuklara sunulmasını da mümkün kılmaktadır.

Görüldüğü üzere Yazgan'ın şiirleri, çocuğun dil duyarlılığını geliştirirken bir yandan da değer aktarımı, millî aidiyet hissi ve kimlik inşası gibi üst düzey kazanımlara da hizmet etmektedir. Masalın büyüğü dünyası ile şiirin estetik örgüsünü birleştiren Yazgan, böylece geleneksel anlatı biçimlerini çağdaş çocuk edebiyatı bağlamında yeniden anlamlandırmakta ve çocuğa daha yoğun bir okuma deneyimi sunmaktadır.

Sonuç olarak Bestami Yazgan'ın çocuk şiirleri, hem dil öğretimi hem de değer eğitimi açısından işlevsel eserler olarak öne çıkmaktadır. Yazgan'ın anlatı stratejisi, çocuğun bilişsel ve duyuşsal gelişimini destekleyerek şiir aracılığıyla kültürel aktarımı sağlamaktadır. Gürbulak'a (2019) göre Yazgan'ın eserlerinde Allah inancı, ahiret, dua gibi İslami temalar ve doğruluk, empati, hoşgörü gibi evrensel ahlaki değerler, çocuğun gelişim düzeyine uygun, korkutmadan ve sevgi temelli bir yaklaşımla işlenmiştir. Bu yönüyle bakıldığında onun şiirleri de salt edebî yönden ele alınmamalıdır. Bu şiirler, özellikle pedagojik bir zemin üzerinde yükselen çok katmanlı metinler olarak düşünülmelidir.

Bu çerçevede, bu çalışmanın temel amacı, Bestami Yazgan'ın çocuk şiirlerinde yer alan kalıplaşmış söz varlığı unsurlarını (deyim, atasözü, ikileme ve kalıp sözler) betimsel bir yaklaşımla belirlemek ve bu unsurların metin içindeki yerleşimi üzerine çıkarımlar yapmaktır. Çalışma, Yazgan'ın çocuklara yönelik kaleme aldığı şiirlerinde bu söz varlığı öğelerinin ne sıklıkta kullanıldığını, hangi türden ifadelerle ağırlık verildiğini ve bu kullanımların şiirsel bağlamda nasıl değerlendirildiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmanın sonuçlarının, çocuk edebiyatında şiir türü üzerine yapılan söz varlığı odaklı incelemelere katkı sağlaması, öğretmenler, araştırmacılar ve çocuk edebiyatı yazarları için bir başvuru haritası sunması hedeflenmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde tasarlanmış ve doküman incelemesi temel alınarak yürütülmüştür. Doküman incelemesi, yazılı materyallerin sistematik olarak incelenmesini içeren bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Verilerin analizinde betimsel analiz yönteminden

faaydalanılmıştır. Betimsel analiz yaklaşımına göre veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenerek yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Araştırmanın amacı, Bestami Yazgan'ın çocuk şiirlerinde yer alan kalıplaşmış söz öğelerini (deyimler, atasözleri, ikilemeler ve kalıp sözler) belirlemek ve bu öğelerin şiirlerdeki kullanım sıklığını ortaya koymaktır. Bu bağlamda, araştırma betimsel nitel araştırma niteliği taşımakta olup dilsel öğelerin içeriklerine göre sınıflandırılmasına ve yorumlanmasına olanak tanımaktadır. Bu doğrultuda şiirlerde yer alan kalıplaşmış sözler doğrudan incelenerek kavramsal kategorilere ayrılmış ve bu kategoriler altında çözümlemeye tabi tutulmuştur.

İncelenen Dokümanlar

Bestami Yazgan'ın 8 çocuk şiiri kitabında yer alan toplam 481 şiir, bu çalışmada incelemeye konu olan dokümanlardır. Araştırmaya konu edilen şiir kitapları ve şiirler hakkında tanılayıcı bilgiler Tablo 1'de verilmiştir:

Tablo 1: İncelenen şiir kitaplarının özellikleri

Kitap Adı	Yayınevi	Baskı Yılı	Şiir Sayısı
Anne Sen Melek misin?	Nar Yayınları	2025	79
Bilgi Çiçeği Öğretmenim	Nar Yayınları	2022	47
Çıtı Pıtı Kutu Şiirleri	Nar Yayınları	2017	80
Gökkuşaağı Sevinci	Nar Yayınları	2020	51
Güneşle Ay Duymasın	Nar Yayınları	2019	55
Kalbim Çiçek Açıyor	Nar Yayınları	2018	34
Kutu Kutu Pense	Nar Yayınları	2017	42
Uçtu Uçtu Şiir Uçtu	Nar Yayınları	2022	93

Tablo 1 incelendiğinde Bestami Yazgan'ın araştırmaya konu olan ve farklı yıllarda yayımlanan 8 çocuk şiiri kitabı görülmektedir. 2017 yılında "Çıtı Pıtı Kutu Şiirleri" adlı kitabı 80 şiirle ve "Kutu Kutu Pense" adlı kitabı 42 şiirle yayımlanmıştır. 2018 yılında "Kalbim Çiçek Açıyor" adlı kitap 34 şiirle, 2019 yılında "Güneşle Ay Duymasın" 55 şiirle, 2020 yılında "Gökkuşaağı Sevinci" 51 şiirle, 2022 yılında ise "Bilgi Çiçeği Öğretmenim" 47 şiirle ve "Uçtu Uçtu Şiir Uçtu" 93 şiirle yayımlanmıştır. Son olarak, 2025 yılında yayımlanan "Anne Sen Melek misin?" kitabında 79 şiir yer almaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veri toplama süreci, sekiz ayrı şiir kitabında yer alan toplam 481 şiirin sistemli biçimde incelenmesini kapsamaktadır. Bu doğrultuda, Bestami Yazgan'ın çocuklara yönelik kaleme aldığı tüm özgün şiir kitapları araştırma kapsamına alınmıştır. Her şiir incelenmiş ve içerisinde yer alan aşağıda tanımlanarak çerçevesi çizilmiş kalıplaşmış söz öğeleri, dört ana başlık altında sınıflandırılmıştır:

a) Deyim: Belirli dil bilgisi kalıpları içerisinde bir araya gelen birden fazla sözcük veya sözcük grubunun, mecazlı anlatım teknikleri ve etkileyici anlam katmanları kullanılarak, estetik ve anlam yönünden zenginleşmiş yeni bir bütünlük oluşturmasıyla meydana gelen söz öbekleridir (Korkmaz, 2009).

b) Atasözü: Anonim özellik taşıyan, kuşaktan kuşağa aktarılan ve toplumun uzun yıllara dayanan deneyimlerinin, ortak tutum ve dünya görüşünün bir ürünü olarak ortaya çıkan, genel geçerliliği olan, kısa, özlü ve kalıplaşmış ifadelerdir. (Korkmaz, 1992).

c) İkileme: Anlatım etkisini güçlendirmek, anlamı pekiştirmek ve kavramsal zenginlik sağlamak amacıyla, aynı sözcüğün tekrarlanması ya da anlam bakımından birbirine yakın, karşıt veya ses bakımından benzer iki sözcüğün ardışık biçimde kullanılmasıyla oluşturulan dil birimleridir (Hatiboğlu, 1981).

d) Kalıp söz: Önceden belirli bir biçime girip hafızada saklanan, gerektiğinde ekleme veya çıkarma yapılarak kullanılan, iletişimi kolaylaştıran ve kullanım alanı sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleridir (Gökdayı, 2008). Aksan'ın (2004), ilişki sözleri de dediği bu sözlerin “günaydın, afiyet olsun, affedersiniz, güle güle” gibi bir toplumun kültürünün ayrılmaz parçası kabul edildiğinden söz etmektedir.

Çalışmanın ikinci aşamasında her bir öge, ait olduğu kategoriye göre ayrılarak şiir içerisinde kaç kez geçtiği kaydedilmiştir. Şiirlerde bulunan kalıplaşmış söz varlığı unsurlarının tespitinde Türk Dil Kurumunun çevrim içi sözlüklerinin (Güncel Türkçe Sözlük ile Atasözü ve Deyimler Sözlüğü) yanı sıra Vecihe Hatipoğlu'nun Türkçe İkilemeler Sözlüğü'nden (1981) faydalanılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya dahil edilen 8 farklı çocuk şiiri kitabındaki 481 şiirde her biri farklı 250 deyim, 169 ikileme, 51 kalıp söz ve 2 atasözü tespit edilmiştir. Toplamda 472 tekil kalıplaşmış söz varlığı unsurunun belirlendiği Bestami Yazgan'ın çocuk şiirlerinde en fazla deyimlere (%52,96) yer verdiği görülmektedir. Bunun ardından ikilemeler (%35,8), kalıp sözler (%10,8) ve atasözleri (%0,42) gelmektedir.

Tablo 2: Bestami Yazgan'ın çocuk şiirlerinde görülen deyimler

Deyim	f
çiçek aç-	17
hoş geldin(iz)	13
boynunu bük-	12
mışıl mışıl uyu-	10
kanı kayna-	6
göz kırp-, tadına doyum olma-,	5
boşa git-, canına can kat-, can ver-, el ele ver-, kendinden geç-, kucak aç-, mis gibi, muradına er-, oyun oyna-, selam ver-, uçup git-, uykuya dal-, veda et-, yerinde durama-	4
bayram et-, boş dur-, dar gel-, dile gel-, gelip geç-, haber sal-, hayat ver-, hayran ol-, huzur bul-, ne olur, o gün bugündür, ortak ol-, razı ol-, sağ ol, selam söyle-, şıp diye	3
ağzından bal damla-, başı dön-, besmele çek-, boş kal-, boyun eğ-, bülbül gibi şakı-, canı iste-, can dayanma-, dilinden düşürme-, dört bir yan, dünyaya gel-, el aç-, el bağla-, eline sağlık, fıkır fıkır kayna-, gönül al-, gözünü ayırma-, güneş doğ-, halay çek-, hatır sor-, hülyaya dal-, inci gibi, kanat aç-, karalar bağla-, nazını çek-, peşini bırakma-, rahat bırak-, sahura kalk-, sararıp sol-, sevinçten uç-, söz dinle-, sözünü tut-, takla at-, yan gelip yat-, yere ser-, yiyip iç-, yola çık-, yolunu bekle-, yolunu gözle-, yolunu şaşır-, yüzü gül-	2
abdest al-, acı çek-, adam gibi, ağzının tadını bil-, ah çek-, ahenk ver-, akı takıl-, ant iç-, aralarına kara kedi gir-, aşka düş-, ayak bas-, başı dik ol-, başı göğe er-, başköşeye kurul-, baş tacı et-, beli bükül-, bin pişman ol-, bir aşağı bir yukarı, bir dediğini iki etme-, bire bin kat-, bir hoş ol-, bismillah de-, boy ver-, buz tut-, büyük gör-, cana can kat-, canını sık-, canı yan-, cezasını çek-, çocuk ol-, dal budak sal-, daldan dala kon-, darda kal-, derdine derman ol-, dere tepe düz git-, dilinden düşmez ol-, diz çök-, dize getir-, dörtköşe ol-, dünya başına yıkıl-, dünya birinin ol-, dünya bir yana sen bir yana, dünya kadar, eksik olma-, el al-, el et-, ele geçir-, elinden gel-, elinden tut-, el ver-, elini uzat-, emek ver-, ev ev dolaş-, feda ol-, filiz ver-, geri dön-, göç et-, gönül ver-,	

gönül yık-, gözleri kan çanağına dön-, gözleri kamaş-, gözlerini fal taşı gibi aç-, gözü gibi sakla-, gözü gönlü açıl-, gözü yolda ol-, güneş bat-, haberi ol-, hakkını helal et-, hasret çek-, hasret kal-, haşır neşir ol-, hayale dal-, hayata bağla-, hayata küs-, hayrını gör-, hayrete düş-, hevesini kır-, heyecan ver-, huzurunu kaçır-, hüner göster-, ılık tut-, içeri gir-, imdadına yetiş-, imza at-, için için yan-, içi titre-, ilgi çek-, iple çek-, iyi ki, iz bırak-, kabına sığma-, kalp kır-, kan dök-, karıncayı bile incitme-, karşı çık-, karşı dur-, kastı ol-, kaşlarını çat-, kerem et-, kırkı çık-, kimi kimsesi olma-, kol kanat ger-, kollarını aç-, kopup gel-, Korktuğu başına gel-, koynuna gir-, kök sal-, kulak ver-, kurşun sık-, kusura bakma-, kuş gibi uç-, lafı mı olur, layık gör-, meydan oku-, ne denir, neler, ne olduğunu bileme-, nur topu gibi, ocağı sön-, oflayıp pufla-, on parmağında on hüner, oruç tut-, ortaya çık- ömrüne ömür kat-, öpüp başına koy-, örnek ol-, öziir dile-, peşinden koş-, peşinden sürükle-, rahat dur-, renk ver-, saymakla bitme-, sebil et-, sefa geldiniz, selam dur-, sel gibi ak-, seyirci kal-, silip süpür-, sözünden dön-, sözü uzat-, su gibi geç-, şafak sök-, şaha kalk-, şavkı vur-, şeref ver-, şevk gel-, şıkır şıkır oyna-, tarihe geç-, tavşana kaç, taziye tut de-, tırıs kalk-, tuzak kur-, ucundan tut- umut bağla-, uykuya dal-, uykusu gel-, uykusu kaç-, uzak kal-, ümit bağla-, ümit besle-, ümit kes-, üzerinde dur-, yan bak-, yeter de artar, yıldız kay-, yolları tut-, yolunu kes-, yollara düş-, yol ver-, yorgun düş-, yön ver-, zahmet çek-, zevk al-

Tablo 2 incelendiğinde toplamda 250 farklı deyim kullanıldığı görülmektedir. Bu deyimlerin kullanım sıklıkları 1 ile 17 arasında değişmektedir. En çok kullanılan deyim "çiçek aç-" olup 17 kez kullanılmıştır. Onu sırasıyla "hoş geldin(iz)" 13 kez ve "boynunu bük-" 12 kez takip etmektedir. "Mışıl mışıl uyu-" deyimini 10 kez, "kanı kayna-" deyimini ise 6 kez kullanılmıştır. Beşer kez kullanılan iki deyim bulunurken (göz kırp-, tadına doyum olma-), dörder kez kullanılan 14 deyim vardır. Üçer kez kullanılan deyim sayısı ise 16'dır. İki kez geçen deyimler 41 adetken sadece bir kez geçen deyimlerin sayısı 172'dir. Oransal olarak bakıldığında, deyimlerin %68'8'i bir kez, %16,4'ü ise iki kez kullanılmıştır. Üç kez kullanılan deyimler %6,4'lük k bir oran oluştururken, dört veya daha fazla kez kullanılan deyimler toplamın yalnızca %8,4'ünü kapsamaktadır. Bu veriler, kullanım dağılımının çoğunlukla düşük sıklıkta yoğunlaştığını, yüksek sıklıkta kullanılan deyimlerin ise oldukça az olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Bestami Yazgan'ın çocuk şiirlerinde görülen atasözleri

Atasözü	f
Ekmek aslanın ağzında	1
Birlikten kuvvet doğar	1

Bestami Yazgan'ın sekiz farklı çocuk şiir kitabında kullanılan atasözlerini gösteren Tablo 3 incelendiğinde toplamda sadece 2 farklı atasözünün yer aldığı görülmektedir. "Ekmek aslanın ağzında" ve "Birlikten kuvvet doğar" atasözlerinin her biri yalnızca birer kez kullanılmıştır. Yani her atasözünün kullanımı %50 oranındadır. Bu durum, şairin çocuklara yönelik şiirlerinde atasözü kullanımının oldukça sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 4: Bestami Yazgan'ın çocuk şiirlerinde görülen ikilemeler

İkileme	f
burcu burcu, cıvı cıvı	14
pırl pırl	12
gece gündüz, ılık ılık, kıpır kıpır	10
çiçek çiçek	9
sıra sıra, yıldız yıldız	7
birer birer, el ele, kucak kucak, pır pır	6
arı duru, dalga dalga, doya doya, mışıl mışıl, yavaş yavaş, kucak kucak	5
çıtı pıtı, demet demet, fıkır fıkır, nazlı nazlı, sabah akşam, tatlı tatlı, tık tık	4

boncuk boncuk, bir bir, çıtır çıtır, fırıl fırıl, güle oynaya, gülücük gülücük, için için, kana kana, mini mini, nakış nakış, petek petek, püfür püfür, saya saya, sayfa sayfa, şırl şırl	3
boydan boya, billur billur, cici bici, çın çın, diz dize, dize dize, düşe kalka, gündüz gece, hece hece, ışık ışık, ince ince, inci boncuk, köşe bucak, lapa lapa, peş peşe, sarı sarı, yumuk yumuk	2
adım adım, ağır ağır, akın akın, al al, alır almaz, alt alta, ara sıra, ayrı ayrı, ayrı gayrı, baka baka, bayrak bayrak, beşer onar, biter bitmez, buram buram, büyük küçük, canlı cansız, cır cır, çeşit çeşit, cıgık cıgık, çocuk çocuk, dal dal, dalıp dalıp, damla damla, dere tepe, dilim dilim, doğar doğmaz, doğup batan, dolup dolup, döne döne, duman duman, düğün dernek, eciş bücüş, erim erim, evlat evlat, eze eze, fakir fukara, filiz filiz, geze geze, gonca gonca, görür görmez, gulu gulu, güm güm, günden güne, gürlü gürlü, hav hav, ılgıt ılgıt, ıpıl ıpıl, içi dışı, inci inci, incik boncuk, kafil kafil, kanat kanat, kardeş kardeş, kat kat, kıtır kıtır, koca koca, kol kola, kona kona, koşa koşa, kutu kutu, lıkır lıkır, me me, mısra mısra, minik minik, miyav miyav, mo mo, nokta nokta, okuldan okula, oluk oluk, oylum oylum, öpücük öpücük, özene bezene, perde perde, puhu puhu, rahat rahat, sağa sola, salkım salkım, salına salına, satır satır, sepet sepet, sessiz sedasız, sıcak sıcak, sınıf sınıf, sınıftan sınıfa, sini sini, sora sora, şıkır şıkır, tabak tabak, tane tane, taşıp taşıp, tespih tespih, tıprı tıprı, tıpış tıpış, tiki taka, tiki tak, torun torun, tül tül, ufacak tefecik, usul usul, uzak yakın, uzun uzun, vere vere, vak vak, vırak vırak, vura vura, yan yana, yaprak yaprak, yer gök, yeşil yeşil, yıllar yılı, yuna yuna	1

Tablo 4 incelendiğinde, Bestami Yazgan'ın çocuk şiirlerinde toplamda 169 farklı ikilemenin kullanıldığı görülmektedir. Bu ikilemelerin kullanım sıklıkları 1 ile 14 arasında değişmektedir. En çok kullanılan ikilemeler "burcu burcu" ve "cıvıl cıvıl" olup her biri 14 kez kullanılmıştır. Bunu "pırıl pırıl" ikilemesi 12 kullanım ile takip etmektedir. "Gece gündüz", "ışıl ışıl" ve "kıpır kıpır" ikilemeleri 10 kez kullanılmıştır. "Çiçek çiçek" 9 kez, "sıra sıra" ve "yıldız yıldız" ise 7 kez kullanılmıştır. Altı kez kullanılan ikilemeler arasında "biri biri", "el ele", "kucak kucak" ve "pır pır" yer almaktadır. Beş kez kullanılan ikilemler arasında ise "arı arı", "dalga dalga", "doya doya", "mışıl mışıl", "yavaş yavaş" ve "kucak kucak" bulunmaktadır. Dört kez kullanılan ikilemeler 7 adet iken üçer kez kullanılan ikilemeler 15 tanedir. Yazgan'ın en sık kullandığı ikilemelerin genel olarak anlamı aynı olan sözcüklerden kurulduğu görülmektedir. Bunun yanında tespit edilen ikilemelerin büyük bir kısmı yalnızca 1 veya 2 kez kullanılmıştır. Bu durum, şiirlerde ikilemelerin çok çeşitli bir şekilde kullanıldığını fakat çoğunun sık tekrarlanmadığını göstermektedir.

Tablo 5: Bestami Yazgan'ın çocuk şiirlerinde görülen kalıp sözler

Kalıp Sözler	f
Günaydın	18
Teşekkürler, Allah esirgesin	5
Aman Allah'ım, Merhaba, Mevla'ya şükür, Şükür sana Allah'ım, Teşekkür ederi(m/z)	4
İnşallah, Oh ne güzel, Ya Rabb'im	3
Allah'tan dilerim, Elhamdülillah, İlahi, Kuzum, Lütfen, Maşallah, Mevla'dan niyaz ederim, Mevla'm korusun, Şükür	2
Aferin, Allah'a şükür, Allah payidar etsin, Allah seni yakar, Allah'a yemin olsun, Allah belanı versin, Allah nazardan saklasın, Allah rızası için, Aman da ne hoş, Aman ne güzel, Bir şey değil, Bismillah, Canımsın, Canın sağ olsun, Çok şükür, Elleri kırılın, Ey güzel Allah'ım, Gözün aydın, Hadi canım sen de, Herkese nasip olsun, Mutluluklar diliyorum, Müjdem i isterim, Ne de güzel, Ne eksikim var?, Ne hoş olurdu, O nasıl söz?, Sübhanallah, Tövbe estağfurullah, Uzak olsun, Ya Allah, Ya Allah ya bismillah	1

Tablo 5'e göre, Bestami Yazgan'ın sekiz çocuk şiiri kitabında 51 kalıp söze yer verildiği görülmektedir. Bu kalıp sözler, toplumun her kesiminde aynı anlamı taşıdıkları ve ortak kültürel değerleri yansıttıkları için şairin şiirlerinde iletişimi güçlendiren önemli öğeler olarak görülmektedir. En sık kullanılan kalıp sözler arasında "Günaydın" ifadesi öne çıkmakta ve 18 kez tekrar edilmektedir. Bunu "Teşekkürler" ve

"Allah esirgesin" gibi ifadeler 5 kullanım ile izlenmektedir. "Aman Allah'ım", "Merhaba", "Mevla'ya şükür", "Şükür sana Allah'ım" ve "Teşekkür ederim/ederiz" gibi sözler de 4 kez kullanılmıştır. Daha az sıklıkla kullanılan diğer kalıp sözler ise 3, 2 veya 1 kez şiirlerde yer almıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bestami Yazgan'ın çocuk şiirlerine yönelik gerçekleştirilen çalışmada, sekiz farklı şiir kitabındaki toplam 481 şiir incelenmiş ve bu şiirlerde 250 farklı deyim, 169 ikileme, 51 kalıp söz ve 2 atasözü olmak üzere toplam 472 tekil kalıplaşmış söz varlığı unsuru tespit edilmiştir. Elde edilen veriler, Bestami Yazgan'ın çocuk şiirlerinde en yüksek oranda deyimlere (%52,96) yer verdiğini ortaya koymaktadır. Deyimleri, kullanım sıklığı bakımından sırasıyla ikilemeler (%35,8), kalıp sözler (%10,8) ve atasözleri (%0,42) izlenmektedir. Bestami Yazgan'ın çocuk şiirlerinde deyim kullanımına oldukça geniş bir çeşitlilikle yer verdiği görülmektedir. Bununla birlikte belirli deyimleri ise muhtemelen çocukların anlayabileceği bir dil zenginliği sunmak ve şiirin ritmini desteklemek için daha sık tekrarlamaktadır. Özellikle doğa, duygu ve hareket anlatımı sağlayan deyimlerin onun şiirinde öne çıktığı anlaşılmaktadır. Yıldırım Bilgen (2017), 1970-2015 yılları arasında yayımlanan Türk çocuk edebiyatı sahasındaki 105 çocuk şiiri kitabını incelediği araştırmasında bu şiirlerde en çok kullanılan deyimlerin "Ne olur, kim bilir, aklına gelmek, el sallamak, kendi kendine, canı sıkılmak, yok olmak yola çıkmak, hoş geldin(iz), ad koymak" olduğunu ifade etmektedir. Yazgan'ın şiirlerinde en sık kullandığı deyim olan "çiçek açmak" listede 28. sırada bulunmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre Yazgan'ın çocuk şiirlerinde yüksek sıklıkta kullanılan az sayıda ikilemenin bulunduğu fakat şairin şiirlerinde dil zenginliği açısından geniş bir ikileme yelpazesine yer verdiği belirlenmiştir. Özellikle "burcu burcu", "cıvı cıvı" ve "pırıl pırıl" gibi ses ve görüntü çağrışımı güçlü ikilemelerin şiirlerinde daha yoğun kullanılması dikkat çekmektedir. Bu da Bestami Yazgan'ın çocuk şiirlerinde dilin melodik yapısını güçlendirmek amacıyla ikilemelere çeşitliliğe önem vererek yer verdiği şeklinde yorumlanabilir. Özbaşı (2021) tarafından çocuk edebiyatında saptanan bu bağlamdaki önemli bir bulgu da kalıplaşmış sözlerin dilin şiirselliğini artırması ve çocuk okurun dikkatini sözcüksel imgeler aracılığıyla yoğunlaştırmasıdır. Yıldırım Bilgen (2017), Türk çocuk şairlerinin en sık kullandığı ikilemenin Yazgan'ın da önde gelen tercihlerinden olan "pırıl pırıl" olduğunu belirlemiştir. Bunun yanında yine Yazgan'ın sık kullandığı "yavaş yavaş, el ele, gece gündüz" en fazla kullanılan beş ikileme arasında yer almaktadır. Yazgan'ın en sık kullandığı iki farklı ikilemeden olan "cıvı cıvı" listede 11. sırada yer alırken "burcu burcu" ise en sık kullanılan 50 ikileme arasında yer almamaktadır.

Diğer yandan Bestami Yazgan'ın şiirlerinde hem iletişimi kolaylaştırmak hem de kültürel değerleri çocuklara aktarmak için özellikle "Günaydın" gibi sıcak ve selamlayıcı kalıp sözler yanında "Allah esirgesin, Aman Allah'ım, Mevla'ya şükür" gibi dini değerlere dayalı ve toplumda müşterek şekilde paylaşılan ifadelere verdiği görülmektedir. Bu bulgular, Yılmaz'ın (2013) belirttiği üzere Bestami Yazgan'ın şiir anlayışındaki milli ve manevi değerlere olan duyarlılığını ve yerel kaynaklara yönelme çabasını yansıtmaktadır. Şair, ortak kültürel mirasa sahip çıkmak ve bunu eserlerinde kullanmak konusunda belirgin bir hassasiyet göstermektedir.

Bestami Yazgan'ın şiirlerinde toplam 2 atasözü bulunması ve her birinin sadece bir kez geçmesi, atasözlerinin şiirlerinde yoğun bir biçimde kullanılmadığını göstermektedir. Sonuç olarak Bestami Yazgan'ın çocuk şiirlerinin Türkçe duyarlılığı oluşturmada ve kültürel mirasın paylaşımında kalıplaşmış söz varlığıyla önemli bir model oluşturduğu söylenebilir. Bir şair olarak Cahit Sıtkı Tarancı'nın şiirlerindeki kalıplaşmış söz varlığı üzerine yapılan inceleme de bu araştırmadaki benzer bir örüntüye

sahip olmasına rağmen söz varlığı unsurları arasında oransal farklar mevcuttur. Deyimler; Tarancı'nın şiirlerindeki kalıplaşmış söz varlığının %67,9'unu, ikilemeler %24,4'ünü, kalıp sözler ise %6,5'ini oluşturmaktadır (Kayhan, 2024). İkilemeler ve kalıp sözlerin oransal olarak Bestami Yazgan'ın şiirinde daha fazla görülmesi çocuk şiirindeki anlatımın daha akıcı, ritmik ve günlük dile yaslanan doğası gereği kabul edilebilir. Öte yandan, Yazgan'ın çocuk şiirlerinin, Akın ve Kavruk'un (2018) Bestami Yazgan'ın masallarındaki söz varlığına dair yaptığı araştırmanın sonuçlarıyla benzer şekilde, çocukların geniş bir söz varlığıyla tanışmalarına olanak sağlayacak düzeyde olduğu görülmektedir. Çocuk şiirlerinin dil öğretiminde sağladığı faydalar düşünüldüğünde (Danibao, 2003) dil öğretiminde Yazgan'ın bu şiirlerinin bir öğrenme aracı olarak kullanılabileceği ortaya çıkmaktadır.

Araştırma sonuçlarından hareketle aşağıdaki önerilerde bulunmaktadır:

- Bestami Yazgan'ın şiirleri, kalıplaşmış söz varlığı açısından zengin olduğundan dil becerilerini geliştirmek için kullanılabilir. Türkçe dersinde öğrencilere, bu unsurların farklı bağlamlarda nasıl kullanıldığını göstermek, onların Türkçeyi etkili kullanmalarını destekleyebilir.
- Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda bulunan üretim atölyelerinde bu şiirlerden ilham alarak öğrencilerin kendi şiirlerini yazmaları sağlanabilir. Ritmik ve eğlenceli yapısıyla okuma alışkanlığı kazandırmada etkili olabilecek bu şiirler, okuma atölyelerinde değerlendirilebilir.
- Kültürel ve millî değerleri yansıtan içerikleri sayesinde bu şiirler; yardımlaşma, saygı, sevgi ve vefa gibi değerlerin kazandırılmasına katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Akın, K. (2018). *Bestami Yazgan'ın masallarındaki söz varlığından hareketle bağlam temelli okuma faaliyetlerinin kavram gelişimine etkisi*. [Doktora tezi, İnönü Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Akın, K. & Kavruk, H. (2018). Bestami Yazgan'ın çocuklar için kaleme aldığı masal metinlerinin söz varlığı üzerine bir araştırma. *Social Science Development Journal*, 3(9), 110-122. <https://doi.org/10.31567/ssd.45>
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin söz varlığı*. (3. Basım). Ankara: Engin Yayınevi.
- Coats, K. (2013). The meaning of children's poetry: a cognitive approach. *International Research in Children's Literature*, 6, 127-142. <https://doi.org/10.3366/IRCL.2013.0094>.
- Danibao, B. (2003). *The influence of using poems on children's vocabulary achievement*. [Undergraduate thesis, Widya Mandala Catholic University Surabaya].
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Dağıtım.
- Erol, A. (2017). *Türkçe öğretimi bağlamında Bestami Yazgan'ın şiirleri*. [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Filograsso, I. (2024). Words at play for emerging readers: children's poetry in the framework of italian preschool education (ages zero to six). *Bookbird: A Journal of International Children's Literature*, 62(2), 14-23. <http://dx.doi.org/10.1353/bkb.2024.a929806>.
- Gökdayı, H. (2008). Türkçede kalıp sözler. *Bilig*, 44, 89-110.
- Gürbulak, H. (2019). *Bestami Yazgan'ın çocuk kitaplarında dini ve ahlaki değerler*. [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Gürler, H. & Yıldız, M. (2024). *Doğan Kardeş dergisinin söz varlığı üzerine bir araştırma*. *Millî Eğitim*, 53(242), 969-996. DOI: 10.37669/milliegitim. 1226031
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türk dilinde ikileme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kayhan, S. (2024). Cahit Sıtkı Tarancı'nın şiirlerinde kalıplaşmış söz varlığı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 13(4), 1313-1328. <https://doi.org/10.7884/teke.1514534>
- Konar-Özkan, E. & Özkan, Ü. Y. (2012, 11-13 Ekim). *Şiirlerinde masal tadı, masallarında şiir lezzeti olan bir masalcı: Bestami Yazgan*. II.Beynelhalk Türk Halkları Uşak Edebiyatı Kongresi, Kafkas Üniversitesi, Bakü, Azerbaycan.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi* (3. Baskı). Ankara: Tür Dil Kurumu Yayınları.
- Özbaşı, S. (2021). Dolunay Dedektifleri roman dizisinin Türkçenin söz varlığı açısından çözümlenmesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 2496-2518.
- Yeniçeri, K. (2018). *Bestami Yazgan'ın hikâyelerindeki iletilerin çocuğa görelilik ilkesi açısından incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım-Bilgen, E. (2017). *1970-2015 yılları arasında yayımlanan çocuk şiir kitaplarındaki söz varlığı*. [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yılmaz, N. (2013). *Çocuk edebiyatı bağlamında Bestami Yazgan üzerine bir inceleme*. [Yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

10. Modern Çince Yazı Sisteminde Ses Bilgisinin Rolü¹**İsmigül CANTÜRK²****APA:** Cantürk, İ. (2025). Modern Çince Yazı Sisteminde Ses Bilgisinin Rolü. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 146-157. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15681831>**Öz**

Çince im temelli yazı sistemi olması nedeniyle işaret, şekil veya semboller sözcüksel biçimbirimi temsil eder. Alfabetik yazı sistemlerinde dilin ses parçalarını temsil etmek için az sayıda soyut öge kullanılırken Çince sözcükler çok sayıda farklı görsel öge ile temsil edilir. Bu nedenle alfabetik dillerde okumayı öğrenmek sesletim becerilerine bağlıyken Çince okumayı öğrenmek sesletim becerilerden daha çok biçimsel ve görsel ayrımlar yapma becerilerine bağlıdır. Çince özellikle okuryazarlık açısından ses bilgisi, imbilgisine göre ötelenmiş ve arka plana atılmak durumunda kalmıştır. Yazı ile ses arasında sesletimi sağlayan bağ kurulmaya çalışılmış fakat im baskınlığı bunu mümkün kılmamıştır. Bu durum ses ve yazı birim arasındaki ilişkiyi anlamayı zorlaştırmıştır. Dilin en temel özelliklerinden olan ses bilgisi ile yazı sistemi arasındaki bağlantıyı anlamadan Çince yetkin okuryazar olmak mümkün değildir. Hem anadilde hem yabancı dil olarak okuryazar olmak için yazılı metinlerde yer alan sözcükleri uygun sesbilgisel, ortografik, morfolojik bilgi ve becerilerini kullanarak çözümlemek, ardından çözümlenen sözcükleri var olan sözcük dağarcıkları, önceki bilgileri ile birleştirmek gerekmektedir. Bu bağlamdan yola çıkılarak çalışmada Modern Çince ses bilgisi, yazı sistemi ve ortografi ile ses bilgisi arasındaki ilişki ayrıntılı şekilde incelenmiş ve ses bilgisinin okuma öğretiminde rolünü ele almak amaçlanmıştır. Betimsel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılan bu çalışmada, Çince ses bilgisi ve yazı sistemi arasındaki bağlantı daha anlaşılır hale gelmiş ve okuma öğretiminde yeri ayrıntılarıyla açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: Çince yazı sistemi, ses bilgisi, Çince okuma öğretimi

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %20
Etik Şikayeti: editor@rumelide.com
Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 04.10.2024-**Kabul Tarihi:** 15.06.2025-**Yayın Tarihi:** 17.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15681831>
Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
² Dr. Öğr. Üyesi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları, Çin Dili ve Edebiyatı Bölümü / Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Department of Eastern Languages and Literature, Chinese Language and Literature (Ankara, Türkiye) **eposta:** ismigulavci@duzce.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0001-8827-3449>, **ROR ID:** <https://ror.org/04175wc52>, **ISNI:** 0000 0001 1710 3792, **Crossref Funder ID:** 501100010612

The Role of Phonology in the Modern Chinese Writing System³

Abstract

Chinese is a character-based writing system so signs, shapes or symbols represent lexical morphemes. While a small number of abstract elements are used to represent the sound parts of the language in alphabetic writing systems, Chinese words are represented by a large number of different visual elements. Therefore, while learning to read in alphabetic languages depends on articulation skills, learning to read in Chinese depends more on the ability to make formal and visual distinctions than articulation skills. In Chinese, especially in terms of literacy, phonology has been pushed aside and has had to be pushed to the background compared to articulation. An attempt has been made to establish a connection between writing and sound that provides articulation, but the dominance of signs has not made this possible. This situation has made it difficult to understand the relationship between sound and articulation. It is not possible to be a competent literate in Chinese without understanding the connection between phonology, which is one of the most basic features of the language, and the writing system. In order to be literate in both the mother tongue and a foreign language, it is necessary to analyze the words in written texts using appropriate phonetic, orthographic, and morphological knowledge and skills, and then combine the analyzed words with existing vocabulary and previous knowledge. Based on this context, the study examined Modern Chinese phonetics, writing system, and the relationship between orthography and phonetics in detail, and aimed to address the role of phonetics in teaching reading. In this study, which was conducted using descriptive research methods, the connection between Chinese phonetics and writing system became more understandable and its importance in teaching reading was revealed.

Keywords: Chinese writing system, chinese phonology, chinese reading

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %20
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 04.10.2024-**Acceptance Date:** 15.06.2025-**Publication Date:** 17.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15681831>
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Dil sisteminin işleyişinde sesbilim, sözdizim, anlambilim ve kullanımbilim olmak üzere dört temel bileşen bulunmaktadır. Bu bileşenler dil ediniminde içselleştirilen bir dizi kural içerir. Sesbilim bir dilde konuşma eyleminin gerçekleşmesi ve okuma için seslerin sözcüklere ve tümcelere dönüşmesini sağlar. Okuma yazma, genel anlamda sözcükleri oluşturan harfleri veya birimleri seslere dönüştürerek çözümleme ve ardından anlamlandırma olarak ifade edilir ve okuma yazma sürecinde gerekli bu becerilerin her biri için birçok ön becerinin kazanılmasını da içerir. Bu ön beceriler ses bilgisi, sözdizim, anlambilim ve kullanımbilim açısından değerlendirilir. Sesbilgisel farkındalık, harf/hece bilgisi, dinlediğini anlama, yazı farkındalığı, sözcük bilgisi olarak sınıflandırılabilir (Wang vd., 2023, s.1682). Anadil öğretiminde erken okuryazarlık becerileri olarak kabul edilir ve okuma yazma öğretiminde önkoşul becerilerdendir. Yıllardır okuryazarlık becerileri için gerekli becerileri inceleyen çok sayıda çalışma yapılmış, teori ve model geliştirilmiştir. Fakat Çince okuryazarlık ve ses bilgisi çalışmaları alfabetik dillere göre sınırlı sayıda kalmıştır.

Çince 56 etnik grubun konuştuğu, çok sayıda yerel ağız ve lehçenin bulunduğu bir dildir. Wang Li (1985)'e göre Mandarin, Wu, Min, Yue ve Hakka olmak üzere beş temel ağız vardır. En büyük orana sahip olan Mandarin lehçesini halkın yüzde yetmiş beşi konuşmaktadır. Mandarin Yangzi Nehrinin kuzeyi ve güneybatısında konuşulur (akt. Jialing&Smith, 1997, s.1). Çince, im yazı sistemi nedeniyle tanımlanması ve sınıflandırılması en karmaşık dillerden biridir. Yazılı dil, logografik yazı olarak tanımlanır. Logografik yazı sisteminde bir yazı birimi dilin en küçük yapı parçası olan bir biçimbirime (morfe) karşılık gelir, Çince imler sesletime ilişkin ipucu barındırır da çoğu zaman ses parçasını temsil etmez. İmler, sesbilimsel işleme sürecine yapısal özelliklerine göre genel bir kural olmadan dâhil olur. Her bir Çince im bir hece ve anlama karşılık gelir. İmler aynı zamanda anlam ve heceden bağımlı veya bağımsız sesbilimsel değere de sahiptir. Bu durumun nedeni Çince yazı sistemi başlarda basit imler piktogram resim yazısı iken daha sonra çoğunlukla piktogramlarla bir araya getirilip anlam yüklenerek ideogramlara evrilmesidir (Taylor, 2002, s.40). Sonuç olarak soyut ifadelerde imleri şekillendirmenin zorluğu nedeniyle seslem bileşeni geliştirilmiştir. Söz temelli yazıda(speech-based script) imlerin yüzde seksen beşinde ses bileşeni bulunur ve bu bileşen imin sesletimine dair ipucu barındırır (DeFrancis, 1989). Çince ses bileşeni anlamsal parça ve ses parçasından oluşur. Bu nedenle DeFrancis (1989) Çince yazı sistemini biçim heceli /tek heceli dil (morphosyllabic) olarak tanımlar. Tarihsel süreçte seslerin değişimi ve lehçelerin etkisiyle ses parçalarının çoğu bütün sözcüğün sesletimini doğru verememektedir. Çince meydana gelen pek çok sesbilimsel değişiklik nedeniyle, birçok Çince imin ilk değerleri bugün kesin olarak belirlenememiştir. Sesteki değişiklik imlerdeki değişikliklerden daha fazla olmuştur.

Sesbilgisel beceriler alfabetik dillerde okuma ediniminde önemli bir beceridir. Bu beceri konuşma alt basamak bileşenleri hece, başlangıç, uyak ve fonemdir. Bu sesletim seviyeleri arasında gelişen bilişsel beceriler bütünüdür (Treiman & Zukowski, 1990, s.70). İngilizce ve alfabetik dillerde hece biriminde dili algılama becerisi en basit sesbilgisel farkındalık seviyesini temsil eder. Başlangıç-uyum (onset-rime) farkındalığı (örn. bat'ı /b/ ve /aet/ olarak ayırma, trap'teki /tr/ başlangıcını /aep/ uyağından ayırt etme yeteneği) çocuklarda biraz daha sonra gelişir. En gelişmiş sesbilgisel farkındalık seviyesi fonem birimindedir (örn. /r/ sesi olmadan trip tip'tir). Ses bilgisi, Çince gibi alfabetik olmayan yazı sistemlerini öğrenen çocuklar için sözcük okuma becerilerinin edinilmesinde de önemli iken alfabetik ses sistemlerini öğrenenlere göre daha az ölçüde önemlidir (Zhang&Robert, 2019, s. 164).

Ses bilgisi ile ilgili araştırmalar yapılmış ve dil yapısına göre sonuçlar değişiklik göstermiştir. Okuma edinimi için sesbilgisel farkındalık düzeylerinin göreceli önemi muhtemelen öğrenilecek dillere ve

ortografilere bağlıdır (Goswami, 1999). Özellikle, İngilizce yazı sistemi fonemik temellidir, oysa Çince yazı sistemi daha çok tek heceli olarak nitelendirilir, her Çince im hem bir morfemin hem de bir hecenin temsilini ifade eder. Konuşma dilindeki ses farkındalığı olan sesbilgisel farkındalığın İngilizcede okuma becerisini etkilediği bulunmuştur (örn: Parrila, vd., 2004). İngilizce sözcükler genellikle ünsüz kümeleri içerir ve bu durum İngilizce konuşanları okumayı öğrenmeden önce bile fonemik farkındalığa karşı duyarlı hale getirir (Cheung vd., 2001, s.233). Bu duruma en bilindik örnek olarak bir tane ünlü yedi tane ünsüzden oluşan “strenght” sözcüğü verilebilir. Bunun aksine, Çince sözcükler neredeyse hiç ünsüz kümesi içermez. Çince imler hece düzeyinde temsil edilir ve Çince im tanıma dolaylı olarak fonemik farkındalık gerektirmez (Siok & Fletcher, 2001, s.890). Yani sözcük ile sesletimi arasında doğrudan bir bağlantı kurulmaz.

Çince dil yapısı

Modern Çince'de imlerin %80 ila %90'ının anlamsal-fonetik (semantic-phonetic) bileşimden oluştuğu tahmin edilmektedir (Taylor&Taylor, 1995). Bu oran yıllar boyunca artış eğiliminde olmuştur. Anlamsal parça⁴ (radikal) birleşik imlerde anlamsal bilgi verir, ses parçası ise sesletim bilgisi verir ve tek başına bir im olabildiği için bir hece olarak da söylenebilir ve tüm imin sesletim ipucunu taşıyabilir. Anlamsal ve sessel bilgilerin bulunduğu birleşik imlerde sesletim ilişkisi çeşitli biçimlerde olabilir (Ho&Bryant, 1997, s.128). Ses ipucu Çince'de oldukça çeşitlidir fakat güvenilir ve kurallı değildir. Zhou (1978)'a göre birleşik imlerin sadece yaklaşık yüzde 39'u güvenilir ses ipucu taşır. Bu yüzden yazı ve ses bağlantısı yazılı Çince'de şeffaf değildir (akt. McBride-C. &Ho, 2000). Yin (1991)'e göre ise yüzde 36'sı net sesletim bilgisi verir, yüzde 48'i kısmen, yüzde 16'sı hiç sesletim bilgisi vermez (akt. Shu&Anderson, 1997, s. 3). Çekim Çince'de önemsiz olduğundan, imler cümle içinde çeşitli bağlamlarda her zaman aynı kalır. İmler kare şeklinde çizgilerden oluşur ve görsel olarak karmaşıktır. Dahası, çok sayıda sesteş sözcük bulunur ve sesbilgisel bilgi bir imin anlamına erişmeye yardımcı olmak için yeterli değildir (Chou vd., 2009, s.2).

Örneğin;

	Sözcüğün parçaları		Birleşik sözcük
Modern biçimi	人 rén	言 yán	信 xìn
Anlam	İnsan	Söz, söylemek	Güven, mektup
	Ses parçası	Anlam parçası	

Tablo 1. 信 xìn sözcüğü (Branner,2011, s.88)

"vurmak-打 dǎ, "itmek-推 tuī ", "çekmek-拉 lā" ve "yakalama- 抓 zhuā" sözcüklerin tümü "el-“ 手 ” anahtar parçasını içerir ve anlam ipucu barındırır. "Anne-妈 mā", "küçük kız kardeş-妹 mèi, "abla-姐 jiě" ve

⁴ Bùjiàn 部件. Parça/anahtar parça, imleri oluşturan ve 'çizgi' den (bǐhuà 笔画) sonra gelen im temel yapı birimidir, İngilizce radical olarak çevrilir. Metinde bütünlük sağlamak Türkçe kullanıma uygun olması açısından radikal yerine parça sözcüğü kullanılmıştır.

⁵ Bǐhuà 笔画, Çin yazısında kalemi kağıt üzerinden kaldırmadan bir seferde yazılan çizgidir. Diğer bir deyişle Çin yazısını oluşturan ek küçük biçimbirimidir. Örnek: (一) . Türkçe “çizgi” veya “hamle” olarak kullanılabilir.

"büyükanne-奶nǎi" imlerinin hepsinde kadın anahtar parçası “女” bulunur.

“请qǐng”, “晴qíng” ve “情qíng”, imleri qing olarak sesletilen “青qīng” sesletim bileşeni içerir. “Anlamsal-sessal bileşik imlerde sesletim bileşeni genellikle imlerin sağ veya alt konumunda yer alır (McBride-Chang, 2016).

Shao (2007)’e göre sesletim ve biçimbirim açısından yedi temel sözcük yapısı vardır.

*Tek sesletim tek anlamlı sözcük (单音单义字): “灸 Jiǔ yakı”, 悼Dào yas tutmak anlamındadır, başka farklı kullanımları yoktur. Bu tür sözcük sayısı oldukça az ve özel alanlarda kullanılır.

*Çok sesletim + çok anlamlı sözcük (多音多义字): “打Dǎ vurmak, dövmek” “打dá onlarca” anlamında ve “量liáng değerlendirmek, ölçmek” “量liàng ölçü birimi” olarak kullanılır. Tonlama değiştiğinde biçim değişmeden anlam değişir.

*Tek biçim + çok sesletimli sözcük (异读音字): “械” imi xiè veya jiè olarak sesletilir, “熟” imi shú veya shòu olarak sesletilir.

*Çok biçim + tek sesletim ve tek anlamlı sözcük (异体字): Almak anlamında kullanılan bu iki sözcük

“拿, 拏ná” ná olarak aynı sesletilir.

*Biçim sadeleşmiş, aynı sesletim ve anlamlı sözcük (繁简字): “余 - 馀 - 餘” yú imi biçim olarak sadeleşmiş fakat imin anlam ve sesletimi aynı kalmıştır.

*Aynı sesletim + farklı anlamlı sözcük (同音字): “张”imi açık, bir dereceye kadar anlamında zhāng olarak sesletilir. “章” imi makale anlamında zhāng olarak sesletilir. “漳” imi özel isim olarak kullanılır ve zhāng olarak sesletilir.

*Biçim aynı ses ve farklı anlamlı sözcük (同形字): “乘” imi Chéng olarak sesletildiğinde binmek anlamına, Shèng olarak sesletildiğinde tarihi kayıtlar anlamına gelir (Shao, 2007, s.91-92).

Gerek anadil gerekse yabancı dil olarak Çince öğretimlerinde öğrencilere anahtar parçalara ve ses biçim özelliklerine dikkat edilerek eğitim verildiğinde, anlam ipuçlarına göre bilmedikleri sözcükleri tahmin edebilirler. Ayrıca parçalar öğrencilerin imleri ezberlemedeki bilişsel yükü azaltmalarına yardımcı olur çünkü parçalara aşinalık her vuruşu hatırlama ihtiyacını en aza indirir. Fakat aynı durum ses parçası için geçerli değildir.

Öğrencilerin genellikle kendi başına bağımsız bir im olan fonetik bileşeni tanıyabilmeleri için bir dizi Çince im hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir. Anahtar parçalarda olduğu gibi, öğrenciler de fonetik unsurlarla ilgili açık öğretimden faydalanırlar, böylece bunları fark ederler ve imleri ezberlerken kullanırlar. Okuryazarlık yetenekleri arttıkça ve bir imlerin çeşitli kısımlarını (vuruşlar, vuruş sırası, kökler ve bir imlerin fonetik bileşenleri) fark etme becerileri öğretildikçe, öğrenciler Çince imleri oluşturan çok sayıda yinelenen biçimlerin farkına varırlar. Öğrenciler im ses ve biçim bileşenlerini öğrenirken sıralama, grupta, sınıflandırma, neyin eksik olduğunu veya neyin aynı veya farklı

olduğunu belirleme, ezberleme ve bulmaca çözme gibi biliş ve kavramaya katkıda bulunan üst düzey düşünme becerileri gelişir.

Çince Sesbilgisel Yapı

Çince ses bilgisi, 1700 yıl önce üçüncü yüzyılda kafiye kitaplarının ortaya çıkmasıyla çalışılmaya başlanmıştır. Ses bilgisi çalışmaları üç döneme ayrılır: 20 yüzyıldan önce geleneksel edebiyat, 20 yüzyıldaki standartlaştırma çalışmaları ve 1950'lerin sonundan itibaren yeni dönem. En etkili sesletim yöntemi fanqie 反切, M.Ö 600'lerde kullanılmaya başlanmıştır. Klasik Çince imlerin sesletimi ve sözcükleri birbirinden ayırmak için bu yöntem kullanılmıştır. Bir imin ilk sessiz ve son ünlü sesini farklı iki imin birleştirilmesi ile tanımlayarak kullanılmıştır. Bu yöntem ile bir imin sesletimi iki başka imle gösterilir. Fanqie yönteminde sesler parçalara ayrılarak okunur. Bir imin ön ses ve son seslerinin parçalara ayrılarak çözümlenmesi sesbilim çalışmalarını arttırmıştır. Örneğin: Fanqie yöntemine göre Doğu anlamındaki 东 sözcüğü 得 de iminin “d” sesli harfini ve gong 公 iminin “ong” hecesini alarak d+ong dong olarak birinci tonda sesletilir (Pulleyblank, 1999, s.105.).

Bir diğer hece çözümleme Shěn yuē⁶沈约 (441-513 M.Ö) zamanında yapılmıştır. Ünlü kafiye/uyak sözlüğü Qiè yùn⁷切韵 601 yılında derlenmiş, her imin sesletimi ton ve fanqie ile belirlenmiştir. Qieyun Çince ses bilgisinin tarihini anlamak için önemli bir eserdir (Wang & Sun, 2015, s.554-555).

Ses Bileşenleri

Sesbirim (fonem) ve hece olmak üzere iki temel ses bileşen bulunur.

Sesbirim

Sesbirim olan tek ses diğer ses parçaları ile birleşip anlamlı sözcüğü oluşturur, sesbirim bir sözcüğü diğer sözcükten ayıran bir ses birim ve harf olarak ifade edilir. İngilizce ve Türkçe gibi alfabetik dillerde kurallı bir düzen bulunur ve harfin ya da sesin yeri sözcüğün anlamını değiştirir. Örneğin; lot, rot (Taylor, 2002). Çince ise 不Bù ve 铺Pù (Kuo, 2007, s.37) örnek olarak verilebilir.

Çince Hece yapısı Modern Çince hece sistemi için dilbilimciler çeşitli yapısal çözümlemeler getirmişlerdir.

Baxter'a göre Çince hece yapısı üç kısma ayrılmaktadır:

1. Baş harf, sessiz harf
2. Son hece sesli, baş harften sonraki tüm biçimleri içerir. Sonraki hece kendi içinde üçe ayrılır: orta (介音), asıl ünlü harf (主要元音) ve hece bitişi (韵尾)
3. Tone 声调 (Baxter, 1992, s.6)

⁶ Shen Yue (502-557) tarihçi ve şair olarak tanınır. Klasik Çin şiirinin yapısını şekillendirmiş, uyak ve kafiye düzenini belirlemiş ve Çin şiirinde dört tonu kullanarak daha ritmik, melodik ve duygusal şiirlerin yazılmasını sağlamıştır.

⁷ Sui Hanedanı (581-618) zamanında Lu Fayan (陆法言) tarafından derlenmiş uyak sözlüğüdür. Song Hanedanı (960-1279) zamanında 1008 yılında Guǎng yùn (广韵) sözlüğü olarak genişletilmiştir. Çince fonoloji çalışmalarının temel kaynaklarıdır.

Tek heceli bir sözcük hece başlangıcı ve uyak olmak üzere iki başlıca bileşenden oluşur. Baş harf ve son harf kendi içinde farklı özellikte bileşenlere ayrılabilir. Yazı sistemleri genel olarak sesbilgisel/fonogram sistem (alfabetik ve hece tablosu) ve logografik sistem (logogram) olarak sınıflandırılır (DeFrancis, 1984 s.42). Alfabetik sistemde her bir harf bir sese karşılık gelir ve İngilizcede 26 harf 44 seslemi (foneme) temsil eder. Bu yüzden harf-ses ilişkisi çok çeşitli, karmaşık ve düzensizdir. Hece tablosu sisteminde ise her bir hece işareti bir heceyi temsil eder. Japoncadaki hece işaret tablosu buna örnek gösterilebilir. Japonca Kana hece tablosunda 11 farklı heceyi temsil eden şekil bulunur ve Hiragana, Katakana olarak üzere iki farklı biçimi vardır. Çince ise Çince imler logogramdır ve her biri bir biçimbirimdir (morfem) (Taylor, 2002). Bir biçimbirim anlamlı sözcük veya anlamlı bir sözcüğün parçası olabilir.

Çince baskın ses parçası ton hecesi iken yazı parçası logogram yanı Çince imlerdir. Çince hece baş harf (initial), son ve ton olarak ayrılabilir. Baş sessiz harf b/m gibi, son harf o/u gibi tek harf olabildiği gibi ia/ei gibi çift sesli harf olabilir ve duruma göre son genizsi ses-n, -ng gelebilir (Li&Thompson, 1981).

Hece, ses birimden daha geniş ağzın tek hareketi ile söylenen ses parçasıdır. Alfabetik dillerde harfler heceleri heceler sözcükleri oluşturur. Türkçede birçok tek hece anlamlı birer sözcüktür. İngilizcede de aynı şekilde go ve Çince he tek hece ve anlamlı sözcüktür. Bir hece bir sesli harf ve ek olarak birkaç sessizden oluşabilir. Örneğin; go (bir sesli, bir sessiz) ve strength (bir sesli ve birçok sessiz).

Hecelerin sayısı ve biçimsel özellikleri çok çeşitlidir. İngilizcede yüzlerde farklı hece varken, Modern Çince'de 1.277 hece (ton dâhil) vardır (DeFrancis, 1984, s.42.). Türkçede ise tam tersi hece sayısı oldukça azdır.

Çince hece yapısı Shao (2007)'e göre aşağıdaki parçalara ayrılmıştır.

1. Temel ses 韵腹ünlü ses (元音) : 乌 wu 鱼yu
2. Baş ses韵头 + merkez ses 韵腹 ünlü+ünlü (元音+元音) : 蛙wa 窝 wo
3. Temel ses 韵腹 + son ses韵尾 ünlü +ünlü (元音+ 元音) : 爱 ai 欧 ou
4. Temel ses 韵腹 + son ses韵尾 ünlü+ünsüz (元音 +辅音) : 恩 en 因 yin
5. Baş ses 韵头 + merkez ses韵腹 ünlü+ünlü+ünlü (元音+元音+元音) : 药 yao 右you
6. Baş ses韵头 + merkez ses韵腹 + son ses 韵尾 ünlü+ünlü+ünsüz (元音 +元音+ 辅音) : 养 yang 永yong

Çince ünsüz seslerinin sayısı konusunda fikir ayrılığı vardır. Bazı araştırmacılar ünsüz seslerin yirmi bir olduğunu kabul ederken, bazıları yalnızca on dokuz olduğunu söyleyerek buna katılmamaktadır. Duanmu'ya (2007, s.23) göre, "Standart Çince on dokuz ünsüz vardır. Ayrıca, üç damaksıl ve bazı hece ünsüzleri vardır." Defrancis (1984) ve Shao (2007, s.27) göre yirmi bir ünsüz vardır."

Çift dudaksıl	Dişsil	Üstdişsil	Damaksıl	Dilüstü	Dilönü damaksıl	Dişyuvasıl
b	f	d	g	J	zh	z
p		t	k	q	ch	c
m		n	h	x	sh	s

		l			r	
--	--	---	--	--	---	--

Tablo 2. Ünsüz pinyin tablosu (Shao, 2007, s.28,29).

Modern Çince ünlüleri şu şekilde ayrılabilir; altı basit ünlü (a,e,i,o,u,ü), on üç bileşik ünlü (ai, ao, ei, ia, iao, ie, iou, ou, ua, uai, üe, uei, uo), on altı nasal ünlü (sekiz ön nazal: an, en, ian, in, uan, üan, uen, ün; sekiz arka burun: ang, eng, iang, ing, iong, ong, uang, ueng). Başlangıç (ünsüzler) ve bitiş (ünlüler) sesleri toplam elli altı (56) temel ses oluşturur. Başlangıç ve bitiş harflerinin kombinasyonları ve özel durumları ile 411-413 olası kombinasyonla sonuçlanır. Mandarin Çincesinin dört tonunu buna uygularsak, toplamda yaklaşık 1.600 benzersiz hece elde ederiz (Odinye, 2012, s.55).

Shao (2007) ise ünlü harfleri üç şekilde sınıflandırmış, toplam 39 ünlü bileşimi olduğunu ifade etmiştir.

Tek ünlüler单元音韵母: a, o, e, i, u, ü, i

Çift ünlüler复元音韵母: ai, ei, ao, ou, ia, ie, ua, uo, üe, iao, iou, uai, uei

Nazal burun yoluyla çıkarılan ünlüler鼻韵母: an, en, in, ün, ian, uan, üan, uen, ang, eng, ing, ong, iang, uang, iong, ueng.

Ton

Çince tonlamalı bir dildir. Modern Çince'de dört ton (平, 上, 去, 入) ve bir tane tonsuz ses bulunur. Her ton iki farklı tona ayrılır, böylelikle sekiz tonlama ortaya çıkar. Lehçelerde ton sayısı daha fazladır. (Kuo, 2007). Aynı hece farklı ton ile farklı anlam kazanır. Yaklaşık 400 farklı hece 1,600 muhtemel ton seslemine karşılık gelebilir, her bir hece 4 tonda sesletilmediği için 1300 seslem görülür (Taylor, 2002). Çoğu hece Çince'de birden fazla tonla temsil edilebilir (Duanmu, 2007). Bu nedenle, ton olmadığında bir hecenin sesbilgisel yapısını bilmek, onun dildeki ve dolayısıyla basılı metindeki anlamını ayırt etmede etkili değildir.

Alfabetik dillerde bir ses parçası doğrudan sesi veya heceyi temsil ederken logografik dillerde anlam, ses aracılığıyla biçimbirimi temsil eder. Başka bir deyişle bir im, biçimbirimi oluşturur ve bu biçimbirim konuşmada ton hecesine karşılık gelir, ton hecesinin sesletimi biçimbirimin temsil ettiği im ile bağlantılıdır. Örneğin sayı olan on sözcüğü "shí" hecesi ve tonu ikinci/yükselen ton ile biçimbirimi olan 十 imini temsil eder (Taylor, 2002). Bu durumda yerel ağızlarda çok sayıda ime atanan farklı hece ve tonlamaya neden olur. Bir tonun yanındaki hecenin tonu ile etkileşime girerek değişmesine ton kayması denir. Bir sözcükte arka arkaya iki tane üçüncü ton varsa üçüncü ton değil ikinci ton olarak okunuyor. Örneğin; 你好 Nǐ hǎo sözcüğünün ilk imi sesletimde ikinci ton olarak okunur (Kuo, 2007, s.42).

Sesbilgisel farkındalık ve Çince okuma

En genel tanımıyla yazılı sembollerden anlam çıkarma süreci olarak tanımlanan okuma, birçok bilişsel ve dilsel beceriyi içerisinde barındıran karmaşık bir görevdir (Gough ve Tunmer, 1986; Tunmer, 2008). Okuma temelde iki ana boyuttan oluşur. Bunlar; sözcük çözümleme/kodlama ve anlamadır. Sözcük çözümleme en genel tanımıyla yazılı sembolleri seslere dönüştürebilme becerisi, anlama ise çözümlenen sözcüklere ve sembollere anlam yükleme olarak tanımlanmaktadır (Hoover ve Gough, 1990). Burada

ifade edilen semboller yazı sistemine göre değişir ve alfabetik olmayan dillerde yazılı sembol ile sesbirim ilişkisi belirsizdir. Çince okumayı öğrenmek çok sayıda bilişsel ve üstbilişsel beceri gerektiren karmaşık bir süreçtir. Sesbilgisel farkındalık, morfolojik farkındalık, ortografik farkındalık, hızlı otomatik isimlendirme hem alfabetik diller hem Çince okuma edinimi için özellikle gereklidir (McBride-C. & Manis, 1996). Fakat Çince ve alfabetik dillerde bunların rolü değişiklik gösterir. Fonetik farkındalık İngilizce okumada daha önemli rol oynadığı, morfolojik farkındalığın Çince okuma öğretiminde daha önemli olduğu tartışma konusu olmayı sürdürmektedir (Zhou, vd., 2014; McBride-C. vd., 2004). Sesbilimsel farkındalık, sesi tanıma ve farkında olma durumudur. Konuşma dilinde ses yapısı, sesleri algılar ve sesleri ayırt eder. Okul öncesindeki çocuklar bile uygun resmi işaret edebilir, bunu sözcüklerin ses yapılarının farkında olmadan da yapabilirler.

Sesbilgisel farkındalık okuma başarısının en önemli etkenlerinden biridir. Sesbilimsel farkındalık, sözcüğü oluşturan birimlerin farkına varılması olarak tanımlanabilir. Benzer seslere sahip olan sözcükleri eşleştirmek, seslerin yerini tayin etmek sesbilimsel farkındalık becerilerindendir. Örneğin; zar, zir (z başta), taş-yaz(a ortada), diz-tuz(z sonda). Sözcük içindeki birimleri tanımak, ortada, sonra, başlangıç sesleri ayırmak, sözcükteki sesbirimleri saymak gibi beceriler olarak sayılabilir. Hece biriminde dili algılama ve yönetebilme yeteneği en basit sesbilgisel farkındalık seviyesini temsil eder. Başlangıç-uyum farkındalığı (örn. bat'ı /b/ ve /aet/ olarak ayırma yeteneği, trap'teki /tr/ başlangıcını /aep/ uyağından ayırt etme yeteneği) çocuklarda biraz daha sonra gelişir. Sesbilgisel farkındalığın en gelişmiş seviyesi fonem birimindedir (örn. /r/ sesi olmadan trip tip'tir) (McBride-Chang vd., 2004, s. 94).

Çince im bir morfeme ve heceye karşılık gelir; Çince'de temel konuşma birimi hecedir; Çince temelde biçim-hecelidir (McBride-Chang vd. 2004). Çince ses bilimsel farkındalık ise genellikle hece farkındalığını, başlangıç-zaman önses-sonses farkındalığını, sesbirim farkındalığı ve ton işleme becerilerini içerir (örneğin, Ho ve diğerleri 2000; Li ve Ho 2011; Zhou ve diğerleri 2014). Fakat daha önce de belirtildiği üzere çoğu im seslem parçası ve anlamsal parçasından oluşan bileşik imlerdir. Çince imlerin fonetik kökü, tüm imlerin hece veya başlangıç/uyak bilgisini gösterirken, bir Çince imdeki hiçbir parça herhangi bir sesi temsil etmeyebilir. Bunun aksine, İngilizce'deki bir sözcük, harflerle veya harf birleşimleriyle temsil edilen sesleri bir araya getirerek telaffuz edilebilir. Bu nedenle, bazı araştırmaların önerdiği gibi, hece farkındalığı, Çince im tanımayla sesbirim farkındalıktan daha yakından ilişkilidir (örneğin, McBride-C., vd., 2004). Üstelik Çincenin tonlu bir dil olması nedeniyle tonal işleme becerileri okuma öğreniminde önemli bir rol oynamaktadır (So ve Siegel 1997). Aynı sesbirim bileşenlere sahip birçok Çince imler genellikle sesteş veya kısmi sesteş sözcüktür ve bu nedenle, sesletim ve tonlama doğru anlama ulaşmayı sağlar. Sonunda bu süreç Çince tek bir yazım düzenine yardımcı olur ve hem sesletim hem de sesbirim işlemlemeyi kolaylaştırır (Li ve Ho 2011).

Sesbilgisel farkındalık ile Çince okumayı öğrenme arasında bir ilişki olabileceğinin yazı sistemi dışında bir diğer nedeni, 1950'lerden beri bazı küçük çocukların okula başladıklarında fonetik bir sistem aracılığıyla Mandarin okumasıyla tanıştırılmış olmalarıdır. Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki tüm 6 yaşındaki çocuklara Çince karakterleri öğrenmeye başlamadan önce alfabetik bir yazı (Pinyin) okumaları öğretilir ve Tayvan'daki öğrenciler Çince karakterleri okumayı öğrenmeye başlamadan önce birinci sınıfın ilk on haftasında Zhu-Yin-Fu-Hao öğrenirler. Zhu-Yin-Fu-Hao (kelimenin tam anlamıyla "fonetik telaffuzun sembolleri"), bir fonemin benzersiz bir karakterle temsil edildiği Pinyin'e benzer bir fonetik yazıdır (Pinyin'de yazılı semboller Latin alfabesindeki harflerden oluşur). Pinyin sisteminin devreye girmesi ile yazı ve ses arasında bağlantı kurulmasını sağlamıştır. Okuldaki ilk yılın ilk birkaç haftasında öğrenilmesine rağmen çocuklar ilkökul yılları boyunca Zhu-Yin-Fu-Hao kullanmaya devam ederler.

İlkokul ders kitabında yeni bir karakter görüldüğünde, her zaman Zhu-Yin-Fu-Hao'daki temsili eşlik eder. Zhu-Yin-Fu-Hao'nun öğrenilmesiyle ortaya çıkan artan sesbilgisel farkındalığın, çocukları Çince karakterlerin içerdiği fonetik ipuçlarını daha fazla kullanmaya teşvik etmesi de mümkündür (Hanley, vd., 1999)

Sonuç

Çince, yazılı sembollerin sözcüksel morfeimleri temsil ettiği logografik yazı sistemidir. Alfabetik bir dilde, dilin sesbilgisel yapısını temsil etmek için az sayıda soyut öge kullanırken, Çince gibi alfabetik olmayan dillerde sözcüklerin sesbilgisel yapısı çok sayıda farklı görsel imle ve sembolle temsil edilir. Alfabetik bir dilde okumayı öğrenmenin sesbilgisel beceriye bağlı olması mümkünken, Çince okumayı öğrenmenin sesbilgisel becerilerden çok, yazı sistemi ve morfolojik özelliklere bağlı olarak görsel ayrımlar yapma yeteneğine bağlı olması mümkündür. Sesbilgisel farkındalık birçok alfabetik dilde okuma gelişimini destekleyen önemli bir beceridir. Ancak sesbilgisel farkındalığın gelişimi ve bunun okuma gelişimi ile ilişkisi, dil yapısı ve yazı sistemi ile bağlantılıdır. Çince sesbilgisel farkındalık becerilerinin gelişmesi yazı sistemini ve ses bilgisini anlamakla mümkündür. Dolayısıyla, bir dildeki okuma becerilerinin önemli sesbilgisel etkenleri, başka bir dildeki okuma becerilerinin en iyi etkenlerinden olmayabilir. Çince yazı sisteminde, sesbilgisi bu açıdan farklı bir yere sahiptir. Diğer tüm dilsel becerileri etkilemektedir.

Sonuç olarak, Çince im okuma ile sesbilgisel farkındalık arasında önemli doğrusal ilişki olmasına rağmen, morfolojik özelliklerden bağımsız olarak sesbilgisi okuma becerisinin birincil ön becerisi olarak kabul edilmez. Çinli çocuklarda sesbilgisel farkındalık ile okuma arasındaki ilişkinin, alfabetik dilde okumayı öğrenen İngiliz çocuklarındakinden çok daha az olduğunu çoğu çalışma göstermiştir. Bunun, sesbilgisel farkındalık ile İngilizce okumayı öğrenme arasındaki ilişkiye dair farklı teoriler geliştirilmesini sağlamış olsa da Çince için durum değişken sonuçlar ortaya koyabilir. Bu durumun ana nedeni araştırmada açıklanan Çincenin yazı ile ses sistemi arasında şeffaf bir doğrudan bağ olmamasıdır. Çince imlerdeki biçimbirimler, konuşmadaki ses birime eşleşmez, bu nedenle sesbilgisel farkındalığın Çince okuma yazma öğretimine doğrudan katkıda sağlamadığı ancak dolaylı şekilde yazı sistemini, morfolojik ve ortografik yapıyı anlamakla mümkün olduğu sonucuna varılabilir. Fonetik radikal farkındalık, karakterlerin ortografik farkındalığının sadece bir parçasıdır ve kendi başına, sınırlı dil yeterliliğine sahip öğrencileri için bileşik karakterin ortografik gösterimini etkinleştiremeyebilir fakat öğrencilerin işini kolaylaştırabilir.

Sonuç olarak, yukarıda sunulan tüm bilgiler düşünüldüğünde, sesbilgisel becerilerin okuma öğretiminde etkileri olduğu açıktır. Konuya ilişkin yapılan alan yazın taramalarında çalışma sonuçları değişkenlik göstermekle birlikte Çincenin im yazı sisteminde ses bilgisi çeşitli boyutları ile yer alır ve her durumda ortografik özellikler baskın şekilde dil becerilerini şekillendirir.

Kaynakça

- Branner, D.P (2011). *Phonology in Chinese Script and Its Relationship to Early Chinese Literacy*. İçinde Li, F. & Branner, D. P. (ed.). *Writing and Literacy in Early China: Studies from the Columbia Early China*, University of Washington Press.
- Baxter, W. H. (1992). *A Handbook of Old Chinese Phonology*. Mouton de Gruyter.
- Cheung, H., Chen, H.-C., Lai, C. Y., Wong, O. C., & Hills, M. (2001). The development of phonological awareness: Effects of spoken language experience and writing system. *Cognition*, 81, 227–241.
- Chou, T.-L., Chen, C. W., Fan, L. W., Chen, S., Y. & Booth, J. R. (2009). Testing for a cultural influence on reading for meaning in the developing brain: the neural basis of semantic processing in Chinese children. *Frontiers in Human Neuroscience*, 3, 1-9.
- DeFrancis, J. (1984). *The Chinese Language: Fact and Fantasy*. University of Hawaii Press.
- DeFrancis, J. (1989). *Visible Speech: The Diverse Oneness of Writing Systems*. Honolulu, HI: University of Hawaii Press.
- Duanmu, S. (2007). *The Phonology of Standard Chinese* (2nd edition). New York: Oxford University Press.
- Gough, P. B., & Tunmer, W.E. (1986). Decoding, reading and reading disability. *Remedial and Special Education*, 7, 6-10.
- Goswami, U. (1999). The relationship between phonological awareness and orthographic representation in different orthographies. İçinde; M. Harris & G. Hatano (ed.), *Learning to Read and Write: A Cross-Linguistic Perspective* (pp. 134–156). New York: Cambridge University Press.
- Hanley, F.J & Tzeng, O. & Huan H. S. (1999). Learning to read Chinese içinde: M. Harris, & Hatano G. (ed.) *Learning to Read and Write: A Cross-linguistic perspective*. New York: Cambridge University Press.
- Ho, C. S.-H. & Byrant, P. (1997). Learning to read Chinese beyond the logographic phase. *Reading Research Quarterly*, 32, 127-289.
- Ho, C.S. H., Law, T. P.S. & Ng. P. M. (2000). The phonological deficit hypothesis in Chinese developmental dyslexia. *Reading and Writing*, 13 (1-2), 57-79. doi: 10.1023/A: 100804092266
- Hoover, W. A., & Gough, P. B. (1990). The simple view of reading. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 2, 127–160.
- Jialing, W. & Smith N. (1997). *Studies in Chinese Phonology*, De Gruyter Mouton. https://www.google.com.tr/books/edition/Studies_in_Chinese_Phonology Erişim tarihi: 18.05.2024
- Kuo, C.C. (2007). Phonetic and Phonological Background of Chinese Spoken Language, içinde: Lee, C.-H., Li, H., Lee, L., Wang, H. & Huo, Q., *Advances in Chinese Spoken Languages Processing*. Word Scientific.
- Li, C. N. & Thompson, S. A. 1981. *Mandarin Chinese. A functional reference grammar*. Los Angeles: California University Press.
- Li, W. S., & Ho, C. S. H. (2011). Lexical tone awareness among Chinese children with developmental dyslexia. *Journal of Child Language*, 35(04), 793-808.
- McBride-C., C. & Manis, F.R. (1996). Structural invariance in the associations of naming speed, phonological awareness, and verbal reasoning in good and poor readers: A test of the double deficit hypothesis. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal* 8: 323-339
- McBride-C., C., & Ho, C. S. H. (2000). Developmental issues in Chinese children's character acquisition. *Journal of Educational Psychology*, 92, 50-55.
- McBride-C., C., Bialystok, E., Chong, K. K. Y., & Li, Y. (2004). Levels of phonological awareness in three cultures. *Journal of Experimental Child Psychology*, 89(2), 93–111.

- McBride, C., Bialystok, E., Chong, K. & Li, Y. (2004). Level of phonological awareness in three cultures. *J. Experimental Child Psychology* 89: 93-111.
- McBride-C, C. (2016). *Children's Literacy Development A Cross Cultural Perspective on Learning to Read and Write*. Routledge.
- Odinye, S. I. (2015). Phonology of Mandarin Chinese: A Comparison of Pinyin and Ipa. *Quarterly Journal of Chinese Studies*; Xiamen University, 4 (2): 51-58.
- Parrila, R., Kirby, J. R., & McQuarrie L. (2004). Articulation rate, naming speed, verbal short-term memory, and phonological awareness: Longitudinal predictors of early reading development? *Scientific Studies of Reading*. 8(1), 3-26.
- Pulleyblank, E. G. (1999). Chinese Traditional Phonology. *Asia Major*. 12(2), 101-137.
- Shao, J. (2007). *Xiandai Hanyu Tonglun*. Shanghai Jiaoyu Chubanshe.
- Siok, W. T., & Fletcher, P. (2001). The role of phonological awareness and visual-orthographic skills in Chinese reading acquisition. *Developmental Psychology*, 37(6), 886-899.
- Taylor, I. (2002). Phonological Awareness in Chinese Reading, içinde; Wenling, Li. vd. *Chinese Children's Reading Acquisition: Theoretical and Pedagogical Issues*. Springer.
- Taylor, I & Taylor M. M. (1995). *Writing and Literacy in Chinese, Korean and Japanese*. John Benjamins. https://www.google.com.tr/books/edition/Writing_and_Literacy_in_Chinese_Korean Erişim tarihi: 25.12.2024
- Treiman, R., & Zukowski, A. (1990). Toward an understanding of English syllabification. *Journal of Memory and Language*, 29, 66-85.
- Tunmer, W. E. (2008). Recent developments in reading intervention research: Introduction to special issue. *Reading and Writing*, 21, 299-316.
- Wang, L, Liu, D., Xiang, J., Lin, D. (2023). The dynamic relationship between phonological awareness, morphological awareness and character reading in chinese early readers: a three-year longitudinal study. *Reading and Writing* 37:1681-1702
- Wang, W.S-Y., Sun, C. (2015). *Oxford Handbook of Chinese Linguistics*. Oxford Universty Press.
- Wang, L. (1985). *Hanyu Yuyin Shi*. Chinese Social Sciences Press.
- Zhang, H. Robert, L. (2019). The role of phonological awareness and phonetic radical awareness in acquiring Chinese literacy skills in learners of Chinese as a second language. *System* 81: 163-178.
- Zhou, Y., McBride-Chang, C., Law, A. B. Y., Li, T., Cheung, A. C. Y., Wong, A. M. Y., & Shu, H. (2014). Development of reading-related skills in Chinese and English among Hong Kong Chinese children with and without dyslexia. *Journal of Experimental Child Psychology*, 122, 75-91.

11. Eski Türk Dili Ana Bilim Dalı Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Sistematik İncelemesi¹

Bekir BAŞALAN²

APA: Başalan, B. (2025). Eski Türk Dili Ana Bilim Dalı Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Sistematik İncelemesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 158-172. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15711216>

Öz

Bu çalışma, 1986-2025 yılları arasında Türkiye'deki üniversitelerde yapılan Eski Türk Dili anabilim dalı alanındaki lisansüstü tezlerin sistematik olarak incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırmanın evrenini, Türkiye'de eski Türkçe alanında gerçekleştirilen lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Örneklem seçilmeden, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tez veri tabanından ulaşılan Eski Türk Dili anabilim dalı alanındaki tüm Türkçe tezler çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırmada YÖK tez veri tabanından " Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Doğu Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Uygur Türkçesi,Orhun Türkçesi" anahtar kelimesiyle tarama yapılarak erişilen tam metin Türkçe tezler incelenmiştir. Elde edilen veriler, frekans analizi ve yüzdelik dilimler kullanılarak sayısal ve görsel olarak sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, tez üretiminin 2019, 2023 ve 2024 yıllarında en yüksek düzeye ulaştığı tespit edilmiştir. Marmara Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesi, bu alanda en fazla tez üreten üniversiteler olarak dikkat çekmiştir. Eski Türk Dili anabilim dalı alanındaki araştırmaların büyük oranda Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalında yoğunlaştığını ve bu alanda yapılan tezlerin çoğunluğunun yüksek lisans düzeyinde olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi ve Doğu Türkçesi gibi dilsel alanların araştırma açısından en fazla tercih edilen konular olduğu gözlemlenmiştir. Buna karşın, Harezmi Türkçesi ve Orhun Türkçesi gibi alanlarda yapılan araştırma ve incelemeye yönelik tez sayısının sınırlı kaldığı ve bu alanlarda yapılacak araştırmaların artırılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Eski Türk Dili anabilim dalı, Sistematik literatür taraması, Lisansüstü tezler

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %2
Etik Şikayeti: editor@rumelide.com
Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 15.05.2025-**Kabul Tarihi:** 21.06.2025-**Yayın Tarihi:** 22.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15711216>
² **Hakem Değerlendirmesi:** İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
 Dr. Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı / PhD Student, Erciyes University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Turkish Language Division (Kayseri, Türkiye) **eposta:** bekir_basalan@hotmail.com **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0003-3317-6582> **ROR ID:** <https://ror.org/019jds967>, **ISNI:** 0000 0004 0386 1930, **Crossref Funder ID:** 100019891

Department of Old Turkish Language Sistematic Review of Postgraduate Theses³

Abstract

This study aims to systematically examine the postgraduate theses in the field of Old Turkish Language conducted in universities in Turkey between 1986 and 2025. The population of the study consists of postgraduate theses in the field of Old Turkish in Turkey. Without selecting a sample, all Turkish theses accessed from the thesis database of the Council of Higher Education (YÖK) were included in the study. In the study, full-text Turkish theses accessed from the YÖK thesis database by searching with the keywords “Kipchak Turkish, Chagatai Turkish, Eastern Turkish, Harezmi Turkish, Karakhanid Turkish, Orkhun Turkish” were analyzed. The data obtained are presented numerically and visually using frequency analysis and percentages. According to the results of the analysis, it was determined that thesis production reached the highest level in 2019, 2023 and 2024. Marmara University and Erciyes University attracted attention as the universities that produced the most theses in this field. It has been revealed that the researches in the field of Old Turkish Language are mostly concentrated in the department of Turkish Language and Literature and that the majority of the theses in this field are at the master's level. In addition, it has been observed that linguistic areas such as Kipchak Turkish, Chagatai Turkish and Eastern Turkish are the most preferred topics in terms of research. On the other hand, it is concluded that the number of theses on dialects such as Khwarezm Turkish and Orkhon Turkish is limited and research in these areas should be increased.

Keywords: Department of Old Turkish Language, Systematic literature review, Graduate theses

3

Statement (Thesis / Paper): It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %2

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 15.05.2025-**Acceptance Date:** 21.06.2025-**Publication Date:** 22.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15711216>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Tür dili araştırmaları içinde tarihte kullanılan dillerin sistematik biçimde ele alınması, Türkçenin zaman içindeki evrimini kavramak açısından vazgeçilmezdir. Bu bağlamda, *Eski Türkçe* başlığı altında değerlendirilen metinler, yalnızca dilin fonetik, morfolojik ve sentaktik düzlemlerini değil, aynı zamanda Türk toplumunun tarihî ve kültürel birikimini de yansıtır (Akar, 2005; Ercilasun, 2004). Karahanlı, Harezmi, Çağatay, Kıpçak, Doğu ve Orhun Türkçesi gibi tarihte kullanılan diller, Türkçenin gelişim seyri içinde önemli dönemleri temsil etmekte (Özönder, 2002) olup, bu lehçelere dair yapılan akademik araştırmalar, Türk dilinin tarihsel derinliği hakkında kapsamlı bilgiler sunmaktadır.

Orhun Türkçesi, Türk dilinin bilinen en eski yazılı örneklerini barındıran lehçesidir. 8. yüzyılda Göktürkler (Köktürkler) tarafından yazıya geçirilmiş olan Orhun Yazıtları, hem dil hem de tarih açısından eşsiz belgelerdir (Tekin, 2000). Bu dönem Türkçesi, ses bilgisi ve biçim bilgisi bakımından son derece düzenli ve gelişmiş bir yapıya sahiptir. Yazı dili olarak Göktürk alfabesi kullanılmıştır. Dönemin metinleri, bağımsızlık, kahramanlık ve devlet ideolojisi temalarını taşır (Tekin, 2014; Ergin, 1986).

Karahanlı Türkçesi, İlk Müslüman Türk Devleti olan Karahanlılar döneminde (10.–12. yüzyıl) kullanılan yazı dilidir. Bu dönemde Uygur alfabesi kullanılmış olup, Arap harfleri de İslamiyet'in kabulünden sonra yazı sistemine girmiştir. Kutadgu Bilig, Divânu Lugâti't-Türk ve Atabetül-Hakâyık gibi metinler bu dönemin temel kaynaklarıdır. Dönemin dili hem halk dili hem de saray edebiyatı özellikleri taşır (Ercilasun, 2004; Timurtaş, 1994).

Harezmi Türkçesi, 13. ve 14. yüzyıllarda Harezmi bölgesinde (bugünkü Özbekistan–Türkmenistan) kullanılan ve Karahanlı ile Çağatay Türkçesi arasında köprü oluşturan bir yazı dilidir. Hem Karahanlı Türkçesinden hem de sonraki dönemde gelişecek olan Çağatay Türkçesinden izler taşır. Arap harfleriyle yazılmış eserler arasında Nehcü'l-Ferâdis, Muinü'l-Mürîd ve Kısasü'l-Enbiyâ öne çıkar. Harezmi Türkçesi, geçiş dönemi özellikleriyle dil tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır (Kalsın, 2013).

Doğu Türkçesi, Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçelerini kapsayan genel bir üst başlıktır. Bazı araştırmacılar bu terimi Çağatay Türkçesi öncesi ve sonrası yazı dili evrimi için kullanırken, bazıları için ise sadece bu dönemin lehçelerini ortak ad altında inceleme kolaylığı sağlar. Bu adlandırma, özellikle dilsel sürekliliği ve tarihsel gelişim çizgisini göstermek amacıyla kullanılmaktadır (Korkmaz, 1995).

Çağatay Türkçesi, 15.–19. yüzyıllar arasında Orta Asya'da kullanılmış, klasik edebî Türkçenin en önemli kollarından biridir. Ali Şir Nevai gibi büyük şairler bu dilin en önemli temsilcileridir. Arap harfleriyle yazılmış metinler, hem söz varlığı hem de edebî estetik açısından oldukça zengindir. Bu lehçe, Timur Devleti, Babürler ve diğer Türk-İslam devletlerinde geniş kullanım alanı bulmuştur (Ergin, 1986; Ercilasun, 2004).

Kıpçak Türkçesi, 13.–15. yüzyıllarda Altın Orda, Memlûk ve Kırım coğrafyasında konuşulan yazı dilidir. Codex Cumanicus, Kıpçak Gramerleri, Memlûk Kıpçak sözlükleri gibi çok sayıda sözlük ve dil öğretim kitabı bu lehçeyi temsil eder. Arapça, Farsça ve Latinceyle ilişkili olarak gelişmiş çok dilli metinler bulunmaktadır. Kıpçak Türkçesi, özellikle Türkçenin batı kolunun tarihî yapısını anlamak açısından büyük önem taşır (Clauson, 1981).

Karahanlı, Harezmi, Çağatay, Kıpçak, Orhun gibi tarihî Türk dilleri üzerine yapılan akademik çalışmalar, yalnızca Türk dilinin evrimsel seyrini değil, aynı zamanda yazılı edebî geleneğin kodlarını da çözümlemeye yöneliktir (Clauson, 1981; Ergin, 1986). Bu çerçevede yürütülen lisansüstü tezler, hem

alanın bilgi birikimini derinleştirmekte hem de gelecekteki araştırmalara yön verme potansiyeli taşımaktadır.

Ancak bugüne kadar, *Eski Türk Dili anabilim dalı* alanında yapılmış lisansüstü tezlerin sistematik bir analizine dair akademik literatürde kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Gerek Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan kayıtların niceliksel özellikleri, gerekse bu tezlerin hangi üniversite, enstitü, anabilim dalı ya da tarihî lehçe kapsamında yoğunlaştığına ilişkin bütüncül bir değerlendirme eksikliği söz konusudur. Oysa ki, bu türden analizler, alanın güncel üretim eğilimlerini, akademik ilgilerin yoğunlaştığı tematik alanları ve ileride yapılması gereken çalışmaların potansiyel boşluklarını tespit etmeye olanak sağlar.

Bu çalışmanın temel amacı, 1986–2025 yılları arasında Türkiye’de yapılmış Eski Türk Dili anabilim dalı konulu lisansüstü tezleri sistematik biçimde analiz ederek hem akademik eğilimleri hem de tarihî yazı dillerine yönelik yönelimleri belirlemektir. Mevcut literatürde bu tezlerin bütüncül bir incelemesine rastlanmaması, çalışmanın özgünlüğünü artırmakta ve alana önemli bir katkı sunmaktadır. Aynı zamanda bu çalışma, Eski Türk Dili anabilim dalı yazı dillerine ilişkin akademik üretimin yıllara, üniversitelere, enstitülere, anabilim dallarına, konu başlıklarına, tez türlerine ve lehçelere göre dağılımını ortaya koyarak, hem mevcut durumu analiz etmeyi hem de gelecekteki araştırmalar için sistematik bir zemin oluşturmayı hedeflemektedir.

Bu çalışma hem literatürdeki mevcut boşluğu doldurmayı hem de Eski Türk Dili anabilim dalı alanında yapılan lisansüstü tezlerin bilimsel haritasını çıkararak, alan uzmanları ve lisansüstü araştırmacılar için yön gösterici bir zemin oluşturmayı hedeflemektedir.

Yöntem

Bu araştırma, sistematik literatür taraması yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Sistematik literatür taraması, belirli bir araştırma alanındaki tüm çalışmaları sistematik bir şekilde inceleyerek, alandaki genel eğilimleri, boşlukları ve metodolojik eksiklikleri tespit etmeye yönelik bir yaklaşımdır (Petticrew & Roberts, 2006). Bu çalışma, Eski Türk Dili anabilim dalı alanında yapılan lisansüstü tezlerin sistematik olarak incelenmesi hedeflemektedir. Araştırma modelinde, 1986–2025 yılları arasında Türkiye’deki üniversitelerde yapılan Eski Türk Dili anabilim dalı üzerine yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri, belirlenen kategorilerde sistematik olarak analiz edilmiştir.

Sistematik literatür taraması, Eski Türk Dili anabilim dalı alanındaki tezlerin farklı yıllara, üniversitelere, enstitülere, anabilim dallarına ve Türkçe alanlarına göre dağılımını inceleyerek bu alandaki eğilimler ve boşluklar hakkında kapsamlı bir analiz sunmayı amaçlamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2011). Bu yöntem, alandaki mevcut bilgilerin doğruluğunun ve tutarlılığının değerlendirilmesi için de faydalı bir yaklaşım sunmaktadır.

Araştırmanın evrenini, Türkiye’deki üniversitelerde 1986–2025 yılları arasında yapılmış olan Eski Türk Dili anabilim dalı başlıklı lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Bu tezlerin verileri Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi (YÖK-Tez) veritabanından elde edilmiştir. Araştırmanın kapsamlı ve güncel olmasına özen gösterildiğinden, belirli bir örnekleme yöntemi kullanılmamış ve araştırma kapsamına alınan dönemde ulaşılabilen tüm tezler incelenmiştir. Bu şekilde, araştırma evrenine dahil edilen toplam tez sayısı 161’dir.

Veri toplama sürecinde, Tez İnceleme Formu kullanılmıştır. Aydın (2017) tarafından geliştirilen bu

form, Eski Türk Dili anabilim dalı üzerine yapılmış tezlerin yıl, üniversite, enstitü, Türkçe alanı, anabilim dalı, tez türü gibi kategorilere göre sistematik bir şekilde sınıflandırılmasını sağlar. Formun güvenilirlik testleri içsel ve dışsal olarak yapılmıştır (Aydın, 2017).

Veri toplama sürecinde, YÖK-Tez veritabanı kullanılarak " Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Doğu Türkçesi, Harezm Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Orhun Türkçesi başlığıyla yapılan tezler incelenmiştir. Tüm tezler dijital olarak indirilmiş ve Microsoft Excel ortamına aktarılmıştır. Verilerin doğruluğunu ve geçerliliğini sağlamak amacıyla, her tez belirlenen kategorilere göre ayrılmış ve kodlanmıştır.

Verilerin analiz süreci, 161 tez'in Excel formatında veri tabanına aktarılmasıyla başlamıştır. Tezlerin her biri, yıl, üniversite, enstitü, Türkçe alanı, tez türü gibi kategorilere göre kodlanmış ve sıralanmıştır. Ardından bu veriler SPSS 22.0 yazılımına aktarılmış ve analiz edilmiştir.

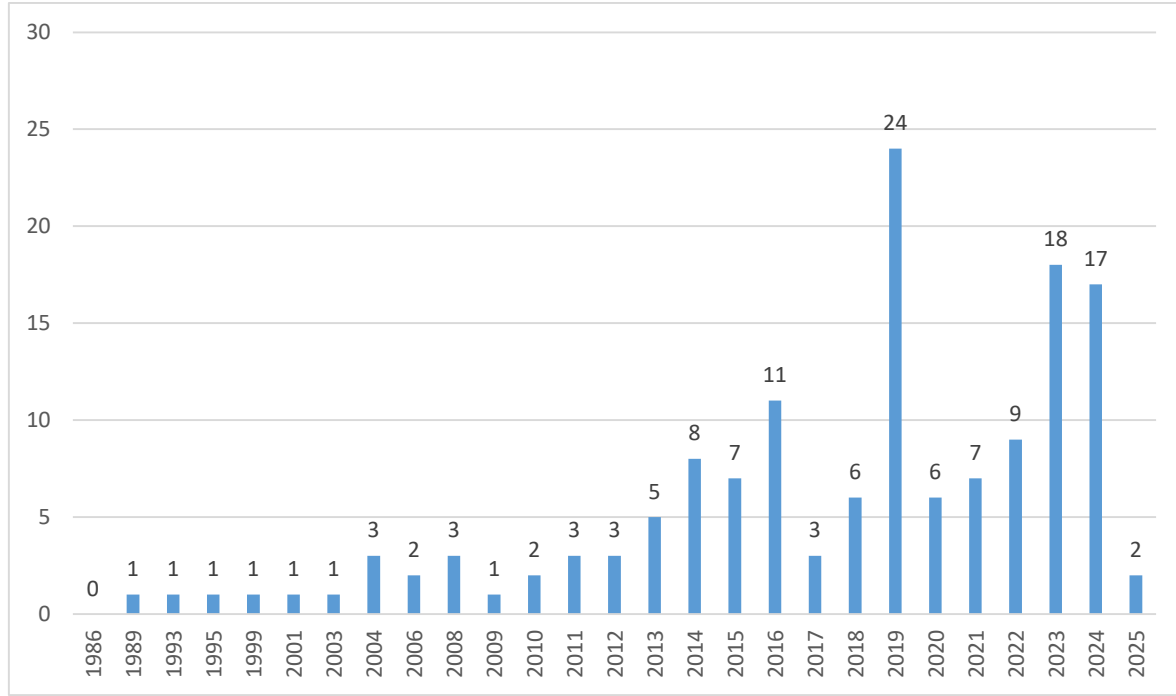
Bu çalışmada şu analiz türleri gerçekleştirilmiştir:

- **Yıllara Göre Dağılım:** Tezlerin yıllara göre dağılımı, Eski Türk Dili anabilim dalı alanındaki akademik üretimin zaman içinde nasıl değiştiğini göstermek amacıyla analiz edilmiştir. Yıl bazında yapılan tez sayıları hesaplanarak, belirli dönemlerdeki araştırma yoğunluğu ve alandaki trendler belirlenmiştir.
- **Üniversitelere Göre Dağılım:** Tezlerin hangi üniversiteler tarafından gerçekleştirildiği incelenmiştir. Bu analiz, alandaki akademik üretimin hangi üniversitelerde yoğunlaştığını ortaya koymakta ve üniversiteler arası araştırma etkinliklerini karşılaştırma imkânı sağlamaktadır.
- **Enstitülere Göre Dağılım:** Tezlerin hangi enstitülerde hazırlandığı incelenmiştir. Bu analiz, araştırmaların hangi akademik birimler aracılığıyla gerçekleştirildiğini ve enstitü bazında alana katkı sağlayan kurumları belirlemektedir.
- **Anabilim Dalına Göre Dağılım:** Tezlerin hangi anabilim dallarına ait olduğuna göre dağılımı yapılmıştır. Bu analiz, Eski Türk Dili anabilim dalı alanındaki tezlerin hangi dilbilimsel konulara yoğunlaştığını ve hangi konuların daha fazla ilgi gördüğünü ortaya koymaktadır.
- **Türkçe Alanlarına Göre Dağılım:** Eski Türk Dili anabilim dalı alanında yapılan tezlerin hangi tarihi Türk lehçelerine odaklandığı incelenmiştir. Bu analiz, belirli lehçelere yönelik akademik eğilimleri ve bu dillerin akademiadaki temsil oranlarını göstermektedir.
- **Tez Türüne Göre Dağılım:** Yüksek lisans ve doktora tezlerinin türlerine göre dağılımı yapılmıştır. Bu, alanda yapılan araştırmaların hangi akademik seviyelerde yoğunlaştığını anlamaya yönelik bir analizdir.
- **Konu Başlıklarına Göre Dağılım:** Tezlerin konu başlıkları üzerinden yapılan dağılım, Eski Türk Dili anabilim dalı alanındaki araştırmaların hangi tematik alanlara yoğunlaştığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu çalışma, alandaki akademik eğilimleri ve boşlukları tespit etmeye yardımcı olmaktadır.

Elde edilen veriler, Microsoft Excel programına kodlanmış, ardından SPSS 26.0 programında yüzde ve frekans analizlerine tabi tutularak, tablo ve grafiklere dönüştürülmüştür.

Bulgular

Bu bölümde, Eski Türk Dili anabilim dalı alanında yapılmış lisansüstü tezlerin sistematiik literatür sonuçları detaylı bir şekilde sunulacaktır. Veriler, yıllara, üniversitelere, enstitülere, anabilim dallarına, Türkçe alanlarına ve tez türlerine göre çeşitli kategorilerde incelenmiş olup, bu kategorilerde elde edilen bulguların analiz edilmesiyle Eski Türk Dili anabilim dalı alanındaki akademik eğilimler, araştırma yoğunluğu ve dilsel gelişim süreçleri hakkında kapsamlı bir genel bakış ortaya konulmuştur.

Grafik 1: Eski Türk Dili Anabilim Dalı Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Yıllarına Göre Dağılımı

Grafik 1’de yer alan verilere göre, Eski Türk Dili anabilim dalı alanında yapılan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, araştırmaların özellikle son on yılda belirgin şekilde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. 1986 yılından itibaren başlayan tez üretimi, ilk yıllarda oldukça sınırlı kalmış; 1986, 1989, 1993, 1995, 1999, 2001 ve 2003 yıllarında yalnızca birer tez yapılmıştır. Bu dönem, alanın kurumsallaşma sürecinde olduğunu ve akademik ilginin henüz sınırlı düzeyde kaldığını göstermektedir.

2000’li yılların ortasından itibaren tez sayısında yavaş fakat istikrarlı bir artış gözlemlenmektedir. 2013–2016 arası dönemde her yıl yapılan tez sayısının artması, bu alandaki akademik farkındalığın ve lisansüstü programların çeşitliliğinin arttığına işaret etmektedir. 2019 yılı ise 24 teze en fazla üretimin yapıldığı yıl olarak öne çıkmaktadır; bu sayı toplam tezlerin %14.91’ine karşılık gelmektedir. Bu yılın hemen ardından gelen 2023 (%11.18) ve 2024 (%10.56) yılları da yüksek oranlarla dikkat çekmektedir.

Son dört yıla (2021–2024) ait toplam tez sayısının 51 olması (%31.67), alanın güncel akademik gündemdeki yerini koruduğunu ve araştırmacılar tarafından yoğun biçimde çalışıldığını göstermektedir. Bu eğilim, hem alan uzmanlarının sayısındaki artışı hem de üniversitelerin bu alana verdiği desteği yansıtmaktadır.

Diğer yandan, özellikle 1986–2006 yılları arasında yıllık üretim genellikle bir ila iki tezle sınırlı kalmıştır. Bu durum, Eski Türk Dili anabilim dalında yapılan çalışmalar ilk dönemlerde daha çok bireysel ilgiyle sürdürülen bir araştırma alanı olduğunu; kurumsal destek, kadro yapısı ve kaynak erişimi gibi unsurların etkisiyle zamanla daha üretken bir yapıya kavuştuğunu göstermektedir.

Genel değerlendirmeye, yıllara göre dağılım incelendiğinde, Eski Türk Dili anabilim dalı alanında yapılan lisansüstü çalışmaların artış eğilimi gösterdiği ve bu eğilimin özellikle 2010 sonrası dönemde daha da ivmelendiği anlaşılmaktadır. Bu durum, hem dilin tarihsel katmanlarına yönelik akademik merakın sürdüğünü hem de bu alanda yürütülen programların sayıca ve nitelikçe geliştiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 1: Eski Türk Dili Anabilim Dalı Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Sıra	Üniversite	Tez Sayısı	Yüzde (%)
1	Marmara Üniversitesi	20	12.42
2	Erciyes Üniversitesi	17	10.56
3	Gazi Üniversitesi	12	7.45
4	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	10	6.21
5	İstanbul Üniversitesi	9	5.59
6	Akdeniz Üniversitesi	6	3.73
7	Selçuk Üniversitesi	5	3.11
8	Çankırı Karatekin Üniversitesi	5	3.11
9	Gaziantep Üniversitesi	5	3.11
10	Ankara Üniversitesi	5	3.11
11	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	5	3.11
12	Ege Üniversitesi	4	2.48
13	Çukurova Üniversitesi	4	2.48
14	Trakya Üniversitesi	3	1.86
15	Ordu Üniversitesi	3	1.86
16	Yıldız Teknik Üniversitesi	3	1.86
17	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	3	1.86
18	Atatürk Üniversitesi	2	1.24
19	Dicle Üniversitesi	2	1.24
20	Uşak Üniversitesi	2	1.24
21	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	2	1.24
22	Fırat Üniversitesi	2	1.24
23	Pamukkale Üniversitesi	2	1.24
24	Sakarya Üniversitesi	2	1.24
25	Harran Üniversitesi	2	1.24
26	Hacettepe Üniversitesi	2	1.24
27	Çanakkale Üniversitesi	2	1.24
28	Sinop Üniversitesi	2	1.24
29	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	2	1.24

30	İstanbul Kültür Üniversitesi	1	0.62
31	Necmettin Erbakan Üniversitesi	1	0.62
32	Ardahan Üniversitesi	1	0.62
33	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1	0.62
34	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	1	0.62
35	Kafkas Üniversitesi	1	0.62
36	Giresun Üniversitesi	1	0.62
37	Bartın Üniversitesi	1	0.62
38	Osmaniye Korkut Ana Üniversitesi	1	0.62
39	Hitit Üniversitesi	1	0.62
40	Yozgat Bozok Üniversitesi	1	0.62
41	Karadeniz Teknik Üniversitesi	1	0.62
42	Dumlupınar Üniversitesi	1	0.62
43	Kırıkkale Üniversitesi	1	0.62
44	İstanbul Arel Üniversitesi	1	0.62
45	Çağ Üniversitesi	1	0.62
	TOPLAM	161	100.00

Tablo 1'e göre, Eski Türk Dili anabilim dalı alanında yapılan lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde, en fazla tezin Marmara Üniversitesi'nde gerçekleştirildiği görülmektedir. Toplam 161 tez içerisinde 20'si bu üniversitede yapılmış olup, bu oran %12.42'ye tekabül etmektedir. Marmara Üniversitesi'ni sırasıyla Erciyes Üniversitesi (%10.56), Gazi Üniversitesi (%7.45), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (%6.21) ve İstanbul Üniversitesi (%5.59) takip etmektedir. Bu üniversitelerin alanla ilgili akademik kadro yapısı, program çeşitliliği ve Eski Türk Dili anabilim dalına yönelik bilimsel birikimleri göz önünde bulundurulduğunda, alana katkı düzeylerinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Listenin orta sıralarında yer alan üniversiteler arasında Akdeniz, Selçuk, Çankırı Karatekin, Gaziantep, Ankara ve Ondokuz Mayıs üniversiteleri %3.11 oranla eşit tez sayısına sahiptir. Bu durum, Anadolu'daki farklı üniversitelerin de Eski Türk Dili anabilim dalı çalışmalarına katkı sağladığını göstermektedir. Ege ve Çukurova üniversiteleri ise %2.48 oran ile bu grubu takip etmektedir. Trakya, Ordu, Yıldız Teknik ve Eskişehir Osmangazi üniversiteleri de %1.86 oranla dikkat çeken diğer kurumlar arasında yer almaktadır.

Tez dağılımının alt sıralarında yer alan 28 üniversitede ise sadece birer tez çalışmasının yapıldığı görülmektedir. Bu üniversitelerden bazıları, örneğin Hitit, Kafkas veya Ardahan Üniversiteleri, Eski Türk Dili anabilim dalı alanında yeni çalışmalar başlatmış olabilir ya da sınırlı akademik kadroya sahip olmaları nedeniyle sınırlı sayıda tez üretmiş olabilirler.

Genel olarak bakıldığında, Eski Türk Dili anabilim dalı alanında yürütülen lisansüstü çalışmaların hem köklü hem de farklı bölgelere dağılmış üniversiteler aracılığıyla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, alana olan ilginin ülke geneline yayıldığını ve akademik çeşitliliğin sağlandığını göstermektedir.

Tablo 2: Eski Türk Dili Anabilim Dalı Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

Sıra	Enstitü	Tez Sayısı	Yüzde (%)
1	Sosyal Bilimler Enstitüsü	123	77.36
2	Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü	22	13.84
3	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	14	8.81
	TOPLAM	159	100.00

Tablo 2’de yer alan bulgular, Eski Türk Dili anabilim dalı alanındaki lisansüstü tez çalışmalarının büyük çoğunluğunun Sosyal Bilimler Enstitüsü çatısı altında yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. Toplam 159 tezin %77.36’sı bu enstitüde tamamlanmıştır. Bu oran, Türkiye’deki birçok üniversitenin dil, edebiyat ve tarih gibi sosyal bilimler disiplinlerini esas alan yüksek lisans ve doktora programlarını ağırlıklı olarak Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yürüttüğünü göstermektedir.

Sosyal Bilimler Enstitüsü’nü, %13.84’lük pay ile Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü izlemektedir. Bu oran, belirli üniversitelerde Eski Türk Dili anabilim dalı çalışmalarının daha uzmanlaşmış ve tematik olarak odaklanmış araştırma birimleri aracılığıyla yürütüldüğüne işaret etmektedir. Özellikle klasik dönem Türk dili ve tarihiyle ilgilenen akademik çevrelerin Türkiyat enstitülerinde yoğunlaştığı bilinmektedir.

Listenin üçüncü sırasında yer alan Lisansüstü Eğitim Enstitüsü ise %8.81 oranında bir katkı sağlamıştır. Bu sonuç, son yıllarda üniversitelerdeki enstitülerin tek çatı altında toplanma eğilimini araştırma göstermektedir.

Bu dağılım, Türkiye’deki enstitü yapılanmalarının ve bu yapıların alanla kurduğu ilişki biçimlerinin farklılık arz ettiğini, ancak Eski Türk Dili anabilim dalı ye yönelik akademik ilginin çeşitli kurumsal çerçeveler içerisinde sürdüğünü ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Eski Türk Dili Anabilim Dalı Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Sıra	Anabilim Dalı	Tez Sayısı	Yüzde (%)
1	Türk Dili ve Edebiyatı	149	95.51
2	Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları	2	1.28
3	Türk Dili	1	0.64
4	Türk Dili ve Lehçeleri	1	0.64
5	Temel İslam Bilimleri	1	0.64
	TOPLAM	156	100.00

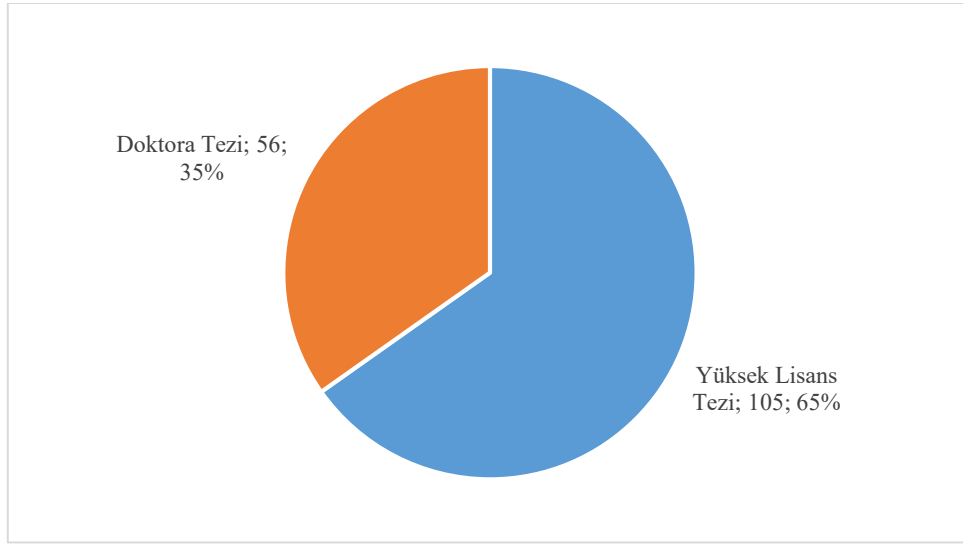
Tablo 3’teki veriler incelendiğinde, Eski Türk Dili anabilim dalı alanında yapılan lisansüstü tez çalışmalarının büyük ölçüde Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı bünyesinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Toplam 156 tezin %95.51’i bu anabilim dalına aittir. Bu oran, Eski Türkçenin tarihsel dil bilimi, metin çözümleme ve edebî miras odaklı çalışmalara dayalı bir araştırma alanı olması nedeniyle, Türk Dili ve Edebiyatı disipliniyle doğrudan ilişkilendirildiğini göstermektedir.

Listenin devamında yer alan Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları (%1.28), Türk Dili (%0.64) ve Türk Dili ve Lehçeleri (%0.64) anabilim dallarında çok az sayıda tez yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu alanlarda yapılan sınırlı sayıdaki çalışmalar, genellikle Eski Türkçeye ilişkili karşılaştırmalı dil

çözümlemelerine veya dil tarihine dair özgün yaklaşımlara dayanmaktadır.

Diğer yandan, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda yapılmış bir adet tez (%0.64) bulunması, disiplinler arası bir yaklaşımın örneğini teşkil etmektedir. Bu tür çalışmalar, Eski Türkçede kaleme alınmış dini metinler üzerinden yürütülen analizlere veya metin tahkikine dayalı olabilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, anabilim dallarının dağılımı, Eski Türk Dili anabilim dalı çalışmalarının akademik olarak büyük ölçüde edebiyat ve dil bilim temelli bir ekseninde konumlandığını; diğer disiplinlerin ise daha sınırlı katkılar sunduğunu göstermektedir. Bu durum, akademik planlamalarda ve disiplinler arası araştırmalarda Eski Türkçe'ye yönelik daha geniş bir perspektif geliştirilmesinin faydalı olabileceğine işaret etmektedir

Grafik 2: Eski Türk Dili Anabilim Dalı Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

Grafik 2'de yer alan verilere göre, Eski Türk Dili anabilim dalı alanında yapılmış lisansüstü tezlerin türleri incelendiğinde, çalışmaların büyük çoğunluğunu yüksek lisans tezlerinin oluşturduğu görülmektedir. Toplam 161 tezin %65.22'si yüksek lisans, %34.78'i ise doktora düzeyindedir. Bu durum, alanın öncelikle yüksek lisans düzeyinde akademik ilgi gördüğünü ve araştırmacıların bu alandaki çalışmalarına lisansüstü eğitimin ilk aşamasında başladıklarını göstermektedir.

Yüksek lisans tezlerinin sayıca fazla olması, Eski Türk Dili anabilim dalı alanının birçok üniversitede mevcut olan Türk Dili ve Edebiyatı ana bilim dallarında tez konularına dahil edildiğini ve öğrenci sayısının bu düzeyde daha yoğun olduğunu göstermektedir. Doktora tezlerinin daha sınırlı sayıda olması ise, bu alandaki uzmanlaşma sürecinin daha seçici ve uzun vadeli bir akademik gelişim gerektirdiğine işaret etmektedir.

Ancak %34.78 oranındaki doktora tezi oranı, bu alanın lisansüstü araştırma süreçlerinde yalnızca bir geçiş alanı değil, aynı zamanda derinlemesine akademik inceleme ve uzmanlık alanı olarak da değerlendirildiğini göstermektedir. Doktora tezlerinin varlığı, Eski Türkçeye ilişkin özgün metin analizleri, tarihsel dil çözümlemeleri ve karşılaştırmalı çalışmaların daha ileri düzeyde yürütüldüğüne işaret etmektedir.

Bu bağlamda, tez türlerinin dağılımı hem Eski Türkçeye duyulan akademik ilginin sürekliliğini hem de

bu ilginin ileri düzeyde bilimsel katkılarla desteklenmeye devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4: Eski Türk Dili anabilim dalı alanında yapılmış lisansüstü tezlerin konularına göre dağılımı

Sıra	Kategori	Tez Sayısı	Yüzde (%)
1	Dilbilimsel Çözümleme	86	53.42
2	Anlam ve Söz Varlığı	31	19.25
3	Karşılaştırmalı Dil İncelemeleri	24	14.91
4	Sözcük Türleri	12	7.45
5	Kaynak Araştırması	1	0.62
	TOPLAM	161	100.00

Tablo 4’te yer alan bulgular, Eski Türk Dili anabilim dalı alanında yapılan lisansüstü tezlerin büyük ölçüde dilbilimsel çözümlemelere odaklandığını göstermektedir. Toplam 161 tezin %53.42’si dilbilimsel çözümleme kategorisinde yer almakta olup, bu durum, Eski Türkçenin dil yapısının, gramer özelliklerinin ve tarihsel gelişiminin analiz edildiği tez çalışmalarının alanda baskın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tür çalışmalar, özellikle morfolojik, sentaktik ve fonolojik çözümlemeleri kapsamakta; Eski Türkçenin yapısal sistematliğini anlamaya yönelik teorik yaklaşımları içermektedir.

İkinci sırada yer alan “Anlam ve Söz Varlığı” başlığı altında toplanan tezler, %19.25’lik oranla dikkat çekmektedir. Bu çalışmalar genellikle Eski Türkçede kullanılan kelime hazinesi, sözlük oluşturma çalışmaları ve kavramsal yapıların anlamsal incelenmesine yöneliktir. Bu alan, söz varlığının tarihsel değişimi ve kültürel yansımaları açısından önemli bir katkı sunmaktadır.

“Karşılaştırmalı Dil İncelemeleri” başlığı altında değerlendirilen tezler ise %14.91’lik bir oranla üçüncü sırada yer almaktadır. Bu çalışmalar, Eski Türkçeyi farklı dönemler, lehçeler veya dillerle karşılaştırmalı olarak ele alan araştırmaları kapsamaktadır. Karşılaştırmalı çalışmalar, Eski Türkçenin hem iç dinamiklerini hem de dış etkileşimlerini anlamada önemli veriler sunmaktadır.

“Sözcük Türleri” kategorisinde yer alan %7.45 oranındaki tezler, fiil, isim, sıfat gibi kelime türlerine odaklanan incelemeleri içermektedir. Bu çalışmalar, sözcük türlerinin biçimsel ve işlevsel özelliklerini ortaya koyarak, Eski Türkçedeki dil işleyişine dair ayrıntılı bilgiler sağlamaktadır.

Son olarak, sadece bir tezle temsil edilen “Kaynak Araştırması” başlığı, Eski Türkçeye dair birincil ya da ikincil kaynakların derlenmesi, değerlendirilmesi veya metin tahkiki gibi daha çok bibliyografik ve dokümantasyon temelli çalışmaları içermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, konu dağılımı, Eski Türkçeye yönelik lisansüstü çalışmaların çoğunlukla dil çözümlemesi odaklı yürütüldüğünü; ancak söz varlığı, karşılaştırmalı dil bilimi ve sözcük türleri gibi alanların da kayda değer bir çeşitlilik sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, alandaki araştırmaların hem mikro düzeyde dil yapılarına hem de makro düzeyde tarihsel ve karşılaştırmalı perspektiflere dayandığını göstermektedir.

Tablo 5: Eski Türk Dili Anabilim Dalı Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Türkçe Alanlarına Göre Dağılımı

Sıra	Türkçe Alanı	Tez Sayısı	Yüzde (%)
1	Kıpçak Türkçesi	46	28.57
2	Çağatay Türkçesi	37	22.98

3	Doğu Türkçesi	37	22.98
4	Harezmi Türkçesi	21	13.04
5	Karahanlı Türkçesi	18	11.18
6	Orhun Türkçesi	2	1.24
	TOPLAM	161	100.00

Tablo 5 incelendiğinde, Eski Türk Dili anabilim dalı alanındaki lisansüstü tezlerin belirli tarihî Türk lehçelerine odaklandığı ve bu dağılımın oldukça dengeli fakat belirli alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. En fazla tez çalışması %28.57 oranıyla Kıpçak Türkçesi üzerine yapılmıştır. Bu oran, Kıpçak Türkçesinin hem geniş bir coğrafyada kullanılmış olması hem de çeşitli yazılı kaynaklarla temsil edilmesi sayesinde araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edildiğini göstermektedir. Kıpçak Türkçesi, özellikle Memlûk sahası metinleri, Codex Cumanicus gibi kaynaklarla araştırma potansiyeli yüksek bir sahadır.

Çağatay Türkçesi ve Doğu Türkçesi, eşit sayıda tezle (%22.98) ikinci sırada yer almakta ve her biri 37 çalışmayla temsil edilmektedir. Çağatay Türkçesi, klasik dönem Türk edebiyatının önemli bir taşıyıcısı olması açısından dikkat çekerken; Doğu Türkçesi, genel olarak Karahanlı, Harezmi ve Çağatay dönemlerinin öncesini ve geçiş dönemlerini içeren geniş bir dil katmanına işaret etmektedir. Bu iki alanın yoğun ilgi görmesi, metinsel zenginliğin ve tarihsel önemlerinin akademik çevrelerde fark edilmiş olduğunu göstermektedir.

Harezmi Türkçesi, %13.04'lük payla dördüncü sırada yer almakta ve özellikle geçiş dönemi özellikleri taşıyan diliyle dilbilimsel çözümlemelere zemin oluşturmaktadır. Karahanlı Türkçesi ise %11.18 oranında çalışmaya konu olmuştur. Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık gibi temel metinler üzerinden yürütülen bu çalışmalar, Türk yazı dilinin erken dönemlerine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Son olarak, Orhun Türkçesi, yalnızca iki tezle temsil edilmiştir (%1.24). Bu oran, şaşırtıcı gibi görünse de Orhun Yazıtları gibi metinlerin lisans düzeyinde sıkça işlenmesine rağmen, lisansüstü düzeyde sınırlı sayıda çalışmaya konu edildiğini göstermektedir. Bunun nedeni, yazıt metinlerinin sınırlı sayıda olması ve daha çok tarihî kaynak olarak incelenmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, tezlerin büyük bir kısmının XIII.–XVI. yüzyıllar arasındaki yazı dillerine odaklandığı ve özellikle Kıpçak, Çağatay ve Doğu Türkçesi gibi dönemlerin, metin çeşitliliği ve çözümleme imkanları nedeniyle araştırmacılar tarafından daha yoğun biçimde çalışıldığı görülmektedir. Bu dağılım, tarihî Türk dillerinin akademik araştırmalarda nasıl konumlandığını göstermesi açısından önemlidir ve ileride yürütülecek karşılaştırmalı çalışmalar için yönlendirici niteliktedir.

Sonuç

Bu çalışma, 1986–2025 yılları arasında Türkiye’de yapılan Eski Türk Dili anabilim dalı alanındaki lisansüstü tezler sistematik literatür taraması ile incelenerek alanın akademik üretim düzeyini, eğilimlerini ve coğrafi-tematik dağılımlarını incelemeyi amaçlamıştır. Elde edilen bulgular, Eski Türk Dili anabilim dalı dil bilimi çalışmalarının zaman içinde nasıl şekillendiğini, hangi lehçelerin daha fazla ilgi gördüğünü ve araştırmaların hangi akademik birimlere ait olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın en önemli bulgularından biri, Eski Türk Dili anabilim dalı alanındaki tezlerin büyük çoğunluğunun Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalında yoğunlaştığıdır. Bu durum, Eski Türk Dili

anabilim dalı çalışmalarının en çok tercih edilen akademik disiplini Türk dili ve edebiyatının bir parçası olarak geliştiğini ve daha çok yüksek lisans düzeyinde akademik üretimin gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi ve Doğu Türkçesi gibi dilsel lehçeler, tezlerin büyük çoğunluğunda çalışılmış ve bu lehçelere yönelik akademik ilgi belirgin şekilde artmıştır. Özellikle 2019 ve sonrasındaki yıllarda, Kıpçak Türkçesi üzerine yapılan tez sayısındaki artış dikkat çekicidir.

Yıllara göre dağılımda, tez üretiminin 2010 sonrası dönemde ivme kazandığı ve özellikle 2019 yılında zirveye ulaştığı gözlemlenmiştir. Bu, Eski Türk Dili anabilim dalı çalışmalarının Türkiye'deki üniversitelerde daha fazla ilgi görmeye başladığını ve akademik ortamda bu alana olan taleplerin arttığını göstermektedir. Ayrıca, son yıllarda tezlerin hem lisansüstü eğitim düzeyinde hem de doktora seviyesinde yoğunlaştığı, Sosyal Bilimler Enstitüsü gibi akademik birimlerin bu çalışmalara öncülük ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kavramsal açıdan, çalışma boyunca ele alınan Orhun Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Doğu Türkçesi gibi yazı dillerinin her biri, farklı coğrafyalarda ve tarihî bağlamlarda geliştirilmiş dil formlarını yansıtmaktadır. Çalışma, bu lehçeler arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koyarak, Türk dilinin evrimi hakkında kapsamlı bir kavramsal çerçeve sunmuştur. Ayrıca, dilin tarihsel gelişim sürecine ışık tutarak, dilbilimsel çözümlemeler ve karşılaştırmalı çalışmalar için gelecekteki araştırmalara yol gösterici bir temel oluşturmuştur.

Elde edilen bulgular, Eski Türk Dili anabilim dalı alanının hem tarihsel derinliğini hem de günümüzdeki bilimsel üretim kapasitesini gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte, bu alandaki akademik çalışmaların, daha fazla disiplinlerarası işbirliği ile zenginleşebileceği ve özellikle Türk Dili ve Edebiyatı dışındaki anabilim dallarında da ilgi görebileceği söylenebilir. Kaynak araştırması, dilbilimsel çözümleme gibi tematik alanlarda daha fazla çalışma yapılması gerektiği, ayrıca bazı eski Türk lehçelerinin akademik çevrelerde yeterince temsil edilmediği tespit edilmiştir.

Çalışmanın literatüre katkısı büyük ölçüde, Eski Türk Dili anabilim dalı üzerine yapılmış tezlerin daha önce kapsamlı bir şekilde ele alınmamış olmasıdır. Bu analiz, alandaki teorik boşlukları belirlemenin yanı sıra, gelecekte yapılacak araştırmalar için bir yol haritası sunmaktadır. Ayrıca, Türkçe alanında yapılmış lisansüstü tezlerin eğilimlerini belirlemek, öğrenciler ve akademisyenler için araştırma konuları ve metodolojileri açısından faydalı olacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma Eski Türk Dili anabilim dalı alanındaki lisansüstü tezlerin incelenmesi ve akademik alandaki mevcut durumu gözler önüne sermesi açısından önemli bir adım olmuştur. Alanın akademik anlamda daha da gelişebilmesi için, yeni tezler ve araştırmaların hem bireysel hem de disiplinlerarası bir bakış açısıyla yapılması gerektiği vurgulanabilir. Bu çalışma, hem Eski Türk Dili anabilim dalı araştırmaları hem de Türk dili tarihi üzerine gelecekte yapılacak daha detaylı incelemeler için sağlam bir zemin hazırlamaktadır.

Bu çalışmanın bulgularına dayanarak, Eski Türk Dili anabilim dalı alanında yapılan lisansüstü tezlere ilişkin aşağıdaki öneriler getirilmiştir.

Eski Türkçe dil çalışmaları, dilbilimsel çözümlemelerin yanı sıra tarih, edebiyat, felsefe ve sosyoloji gibi diğer sosyal bilim disiplinleriyle de bağlantı kurarak zenginleştirilebilir. Özellikle, İslam öncesi Türk tarihi ile ilgili derinlemesine analizlerin yapılabilmesi için, Eski Türk Dili anabilim dalı araştırmalarının daha fazla tarihsel ve kültürel bağlamda ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, disiplinlerarası

işbirliklerinin arttırılması, bu alanda yapılacak yeni araştırmalara önemli katkı sağlayacaktır.

Araştırmaların büyük bir kısmı, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi ve Doğu Türkçesi gibi dilsel alanlarda yoğunlaşmaktadır. Ancak Harezmi Türkçesi ve Orhun Türkçesi gibi lehçelere dair yapılan tez sayısının az olduğu gözlemlenmiştir. Bu yüzden, daha fazla karşılaştırmalı dil çalışmaları yapılarak, özellikle bu lehçelere dair derinlemesine çözümlemeler ve kapsamlı sözlük çalışmalarının teşvik edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, Orhun Yazıtları ve Kutadgu Bilig gibi metinlerin daha fazla dilsel açıdan incelenmesi, dilin tarihî evrimine dair önemli katkılar sağlayacaktır.

Çalışmanın bulgularından bir diğer önemli çıkarım, Eski Türkçe metinlerine yönelik kullanılan metodolojilerin genellikle dilbilimsel çözümlemeye dayalı olmasıdır. Bunun yanı sıra, metin madenciliği, yapay zeka ve dijital dil işleme gibi yenilikçi metodolojilerin kullanımı, metin analizlerini hızlandırabilir ve daha geniş bir veri seti üzerinde çalışılmasına olanak tanıyabilir. Bu tür metodolojik yenilikler, Eski Türk Dili anabilim dalı çalışmaları için yeni bakış açıları kazandırabilir.

Bu çalışma, Eski Türk Dili anabilim dalı alanında yapılmış lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımını incelemiş ve 2019 sonrası büyük bir artış gözlemlenmiştir. Ancak, Türk dilinin sosyal işlevi, eski Türk kültürleri ve Türkçe'nin edebî evrimi gibi konulara dair araştırma sayısının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Türk dilinin kültürel ve edebî bağlamda daha geniş bir şekilde ele alınması, bu alanda yapılacak yeni tezlere yön verebilir. Ayrıca, bu dilin günümüzdeki konuşma diline etkisi ve Türk dili araştırmalarındaki modern gelişmeler de gelecekteki araştırmalara dahil edilebilir.

Çalışmada yüksek lisans tezlerinin sayısının doktora tezlerine göre çok daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bu, Eski Türk Dili anabilim dalı çalışmalarının çoğunlukla daha başlangıç seviyesindeki araştırmalarla sınırlı kaldığını gösteriyor. Gelecek yıllarda doktoralı tezlerin arttırılması için üniversitelerin daha fazla akademik kadro sağlaması, araştırma olanakları yaratması ve daha derinlemesine akademik çalışmalar yapmaya teşvik etmeleri önemlidir. Ayrıca, yüksek lisans düzeyinde de tezlerin kapsamı arttırılmalı ve daha spesifik konulara yönelik tezlerin yazılması teşvik edilmelidir.

Eski Türkçe metinlerine dair yapılan araştırmalarda kaynaklara erişim genellikle sınırlıdır. Eski Türk Dili anabilim dalı yazılı metinler üzerine yapılacak çalışmalara katkı sağlayacak dijital arşivlerin oluşturulması, açık erişim politikalarının benimsenmesi, kapsamlı veri tabanları ve dijital sözlükler gibi projeler, alandaki akademik çalışmaları daha erişilebilir hâle getirecektir. Üniversitelerin ve araştırma kurumlarının bu tür dijital projelere yatırım yapması, araştırmacıların daha geniş bir kaynak yelpazesinde çalışmalar yapmalarına olanak sağlayacaktır.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre, özellikle Orhun Türkçesi ve Harezmi Türkçesi gibi dönemlere yönelik araştırmaların sınırlı kaldığı görülmüştür. Bu dilsel dönemlere dair daha fazla metin tabanlı çalışma, karşılaştırmalı analizler ve dijitalleştirilmiş metin incelemeleri yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, bu dönemin edebî eserleri ve kültürel bağlamları üzerine yapılacak derinlemesine araştırmalar, bu alandaki bilgi birikimini büyük ölçüde arttıracaktır.

Kaynakça

- Akar, A. (2005). *Türk dili tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Arslan, M., & Yılmaz, S. (2021). Türkoloji alanında yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 85–102.
- Aydın, G. (2017). *Türkiye'de 2002–2017 yılları arasında öğretim liderliği üzerine yapılmış çalışmaların değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Clauson, G. (1981). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish: Index* (Vol. II). *Studia Uralo-Altaica*, 15, 1.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıcından günümüze Türk dili*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (1986). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kalsın, Ş. (2013). *Harezm Türkçesi grameri–İsim*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (1995). *Türk dili tarihi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Özönder, S. B. (2002). Türk dilinin tarihî dönemleri üzerine birkaç söz. *Türkbilig*, (3), 203–210.
- Petticrew, M., & Roberts, H. (2006). *Systematic reviews in the social sciences: A practical guide*. Malden, MA: Blackwell.
- Tekin, T. (2000a). *Eski Türkçe*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2000b). *Orhon Türkçesi grameri* (Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi No. 9). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tekin, T. (2014). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

12. Rind ile Bohem Arasında: Fuzûlî'nin *Beng ü Bâde*'si ile Baudelaire'in *Şaraba ve Esrara Dair* Metinlerinde Şarap ve Esrarın Estetik Temsili¹

Yusuf ERGÜNÖZ²

APA: Ergünöz, Y. (2025). Rind ile Bohem Arasında: Fuzûlî'nin *Beng ü Bâde*'si ile Baudelaire'in *Şaraba ve Esrara Dair* Metinlerinde Şarap ve Esrarın Estetik Temsili. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 173-190. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15711383>

Öz

Bu makale, edebiyat tarihinin iki önemli şairi olan Fuzûlî ile Charles Baudelaire'in eserleri üzerinden şarap ve esrar imgelerinin estetik, metafizik ve poetik anlamlarını karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelemektedir. Fuzûlî'nin *Beng ü Bâde* adlı mesnevisi ile Baudelaire'in *Şaraba ve Esrara Dair* adlı denemesi, farklı kültür ve dönemlerden beslenen iki ayrı edebî anlayışı temsil etmektedir. Sarhoşluk, her iki metinde de yalnızca fizyolojik bir durum değil; zihinsel ve ruhsal bir dönüşümün, estetik bir duruşun ve sanatçı kimliğinin temsili olarak ele alınmaktadır. Doğu'nun "rind"i, tasavvufi gelenek içinde ilahi aşka yönelip mistik bir arayışı temsil ederken Batı'nın "bohem"i, modern bireyin toplumsal yabancılaşmasına karşı geliştirdiği estetik ve bireysel bir başkaldırının figürü olarak karşımıza çıkar. Bu çalışmada, söz konusu maddeler yalnızca bireysel hazların değil aynı zamanda kültürel kimliğin, etik tavrın ve varoluşsal konumlanışın edebî sembolleri olarak değerlendirilmektedir. Her iki şairin eserinde de şarap ve esrar hem övgü hem de yergiyle işlenmiş; insanın kendilik arayışında, sanatla kurduğu ilişkinin aracı hâline getirilmiştir. Bu bağlamda çalışma, şarap ve esrar gibi simgeler aracılığıyla Doğu'nun tasavvufi sezgisi ile Batı'nın estetik krizinin edebî temsillerini bir araya getirerek disiplinler arası bir çözümleme sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Rind, Bohem, Esrar, Şarap, Edebî Temsil

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %1

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 20.05.2025-**Kabul Tarihi:** 21.06.2025-**Yayın Tarihi:** 22.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15711383>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / PhD Student, Istanbul Medeniyet University, Institute of Graduate Studies, Turkish Language and Literature (İstanbul, Türkiye), **e-posta:** yusufergunoz@gmail.com **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-2477-2553> **ROR ID:** <https://ror.org/05j1qpr59> **ISNI:** 0000 0004 0454 921X, **Crossreff Funder ID:** 100018573

Between Rind and Bohem: The Aesthetic Representation of Wine and Opium in Fuzûlî's *Beng ü Bâde* and Baudelaire's Texts on Wine and Opium³

Abstract

This article examines the aesthetic, metaphysical, and poetic meanings of the images of wine and hashish through a comparative approach, based on the works of two significant poets in literary history: Fuzûlî and Charles Baudelaire. Fuzûlî's *Beng ü Bâde* and Baudelaire's essay *On Wine and Hashish* represent two distinct literary perspectives rooted in different cultures and historical periods. In both texts, intoxication is not merely a physiological state; it is presented as a symbol of mental and spiritual transformation, an aesthetic stance, and a reflection of the artist's identity. The "rind" of the East represents a mystical quest directed toward divine love within the Sufi tradition, while the "bohemian" of the West emerges as a figure of aesthetic and individual rebellion developed in response to modern social alienation. In this study, these substances are evaluated not only as vehicles of personal pleasure but also as literary symbols of cultural identity, ethical posture, and existential positioning. In both poets' works, wine and hashish are portrayed with both praise and critique, becoming instruments in the human search for self and in the relationship established with art. In this context, the study aims to offer an interdisciplinary analysis by bringing together the mystical intuition of the East and the aesthetic crisis of the West through the literary representations of symbols such as wine and hashish.

Keywords: Rind, Bohemian, Hashish, Wine, Literary Representation

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %1
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 20.05.2025-**Acceptance Date:** 21.06.2025-**Publication Date:** 22.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15711383>
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

İnsanoğlu, sarhoşluğu yalnızca bedensel bir durum olarak değil aynı zamanda zihinsel bir dönüşümün, ruhsal bir arayışın yahut sanatsal bir esrimenin metaforu olarak kullanmaktadır. Şarap ve esrar gibi keyif verici/cezbe edici maddeler her toplumda çeşitli anlamlara gelecek biçimde temsil edilebilmektedir. Bu, kimi zaman hakikate varmak amacı taşıırken kimi zaman da bireyin benliğiyle kurduğu ilişkiyi yansıtmak amacındadır. Bu maddeler, birer edebî temsil hâline dönüştüğünde nesne olmaktan uzaklaşarak yaşam felsefesinden estetik tercihlere ya da ontolojik bir anlayışa karşılık gelebilmektedir. Fuzûlî'nin *Beng ü Bâde*'si ile Charles Baudelaire'in *Şaraba ve Esrara Dair* eserlerinde farklı yüzyıllarda yaşamış, farklı medeniyetlerin temsilcisi iki şairin "şarap" ve "esrar" imgesiyle kurduğu anlam evrenini bu anlamda okumak mümkündür.

Fuzûlî ve Baudelaire söz konusu eserinde şarap ve esrar insanın iç dünyalarına açılan bir kapı, bir bilinç hâli olarak ele almaktadır. Ancak bu kapı Fuzûlî'de tasavvufi bir vecd hâli olarak aşkın hakikâte açılırken Baudelaire'de modern bireyin arzuları, hafızası ve estetik yaratıcılığı tetikleyen dünyevi bir yola çıkmaktadır. Bu kapsamda Fuzûlî'yi Doğu'nun "rind"i, Baudelaire'i de Batı'nın "bohem"i çerçevesine yerleştirmek yerinde olur.

Fuzûlî'nin "rind"i ile Baudelaire'in "bohem"i şarap ve esrar etrafında şekillenen iki farklı sanatçı kimliğini temsil eder. Rind, dünyevi her şeyden sıyrılırken ilahi aşkın sarhoşluğuyla hakikati sezen bir sufi; bohem de topluma yabancı, bireysel sezgi ve duyarlılıkla ontolojik bir anlam arayan modern bir sanatçıdır. Her iki tip de içinde bulunduğu düzenin dışında kalır ve toplum tarafından tecrit edilir.

Bu çalışma, Fuzûlî'nin *Beng ü Bâde*'si ile Baudelaire'in *Şaraba ve Esrara Dair* eseri arasında şarap ve esrar ekseninde kurulabilecek karşılaştırmalı bir okumayı önermektedir. Amaç, bu iki maddenin yalnızca içeriksel özelliklerini değil; aynı zamanda poetik işlevlerini, bilinç hâllerini ve sanatçı kimliğiyle ilişkilerini ortaya koymaktır. Böylece, Doğu'nun mistik rindliği ile Batı'nın entelektüel bohemliği arasında bir köprü kurularak sarhoşluğun sadece bir beden durumu değil, aynı zamanda bir bilinç ve estetik tavır olduğu gösterilecektir.

Klasik Türk Edebiyatında Mistik ve Estetik Bir Figür: Rind

Klasik Türk edebiyatında rind, yalnızca bir içki içicisi ya da meyhane müdavimi olarak değil aynı zamanda estetik ve mistik bir figür olarak yer almaktadır. Farsça kökenli olan bu kelime, tarihî süreçte hem sözlüklerde hem de edebî metinlerde çeşitli şekillerde tanımlanır ve zengin bir anlam katmanına kavuşur. Rind kavramı, *Lugat-i Nâcî*'de "Ârif-i lâubali-nüma, revîş-i lâubaliyane sahibi feylesof, batını irfan ile müzeyyen olduğu hâlde zahiri sade gören hâkim" olarak tanımlanır (Naci, 1899). *Kâmus-ı Türkî*'de ise rind, "İşret ve sa'ir şeylerden ihtiraz etmez laubali âdem, harabati" ve "Zahiren laubali ve gayri muhteriz görünen ve ehl-i dil âdem" şeklinde iki anlamda yer alır (Sami, 1901). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*'nde rind, "Kayıtsız, laubali, akıllı, münkir vs. gibi özellikleri olan kişi anlamına gelir. Dışı melam, içi selim olan kişiye rind denir" şeklinde tanımlanarak tasavvufi bağlamı vurgulanır (Cebecioğlu, 2005). *Küçük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*'te "Dünya işlerini hoşgörür, aldırış etmez kimse" olarak geçen rind (Özon, 1988), *Kubbealtı Lugatı Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te ise daha kapsamlı bir şekilde "Görünüşe ve dünya işlerine kıymet vermeyen, kurallardan uzak, bütün varlığı kendi iç dünyasına göre değerlendiren, gönül gözüyle gören, hoş görülü, kalender, içkiye düşkün ve derbeder görünüşünün aksine ârif, hâkim, gönül ehli kimse" şeklinde yer alır (Ayverdi, 2005). Pala (2011) ise rind kelimesini, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*'nde özelliklerini de kapsayacak şekilde şöyle tanımlar: "Dünya işlerini hoş gören kişi. Çoğulu rindândır. Rind acıyı-tatlıyı, iyiyi-kötüyü hoş görür. Üzüntü ve neşe onun. Katında aynıdır. Hayat felsefesi böyle olan kişilere rind

denilir.” (Pala, 2011). *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (1971)’nde rind, “Lâubali meşreb, kaydsız, münkir, sarhoş, görünüşte tenkidi, hakikatte selameti mucip hâl ve kıyafette gezen yerlerinde kullanılır bir tabir” şeklinde tanımlarken (Pakalın, 1971) *Türkçe Sözlük* ise rindi “Görünüşe ve dünya işlerine önem vermeyen, kurallardan uzak, bütün varlığı kendi iç dünyasına göre değerlendiren kimse” ve “Sarhoş, ayyaş kimse” şeklinde tanımlamaktadır. (Türk Dil Kurumu, t.y.).

Yapılan tanımlara bakıldığında rindin hem dışa dönük bir kayıtsızlık ve özgürlük düşkünü olduğu hem de gönül bilgeliğine ve içsel bir arifliğe sahip olduğu görülür. Rind dünya işlerine önem vermeyip şekilsel kuralları önemsemezken derin bir irfan ve sezgi ile donanan bir gönül adamıdır. Mine Mengi (2010), *Divan Şiiri Yazıları*’nda rindin içki içmesini, meyhaneye gitmesini tasavvufi anlamda benlikten geçip nefsin sınırlarını aşarak hakikate ulaşmayı temsil ettiğini ve içkinin sembolik anlamda kullanılarak rindin “arif” olma yoluna girmesinin bir ifade biçimi olduğunu belirtir. Rind, bu yönüyle divan şairlerinin şiirlerinde idealize ettikleri bir tip olur. Ağâh Sırrı Levend (1984) eserinde bazı şairlerin fiilen içki içmemelerine rağmen rindâne bir görünüm sergilediklerini belirtir. Ona göre bu görünüm, hayatın geçiciliğine karşı bir duruş ve dünya malına değer verilmediğinin estetik bir ifadesidir (Levend, 1984)

Klasik Türk edebiyatı şiirlerinde “rind” üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında rindin: “âşık, ârif, divâne, rüsva, uyanık, sarhoş, kalender, melami, pervasız, tokgözlü, arkadaş canlısı, şakacı, görünüşe önem vermeyen, kınanan, cenneti önemsemeyen, ehl-i işret, umursamaz” (Durmaz, 2003; Durmaz, 2005; Havadar, 2018; Sucu, 2007; Gümüş ve Mum, 2018) gibi özellikler taşıdığı görülür. Bu çok yönlü kimliğiyle rind, şairler tarafından perişanlık ve kayıtsızlık üzerinden geliştirilen bir yaşam felsefesinin ve estetik duruşun temsilcisi olarak öne çıkmaktadır. Bu duruş, toplumun şariat hükümlerine dayanan yapısıyla çatışmak yerine rindin bağımsızlık arayışını ve şekilci dindarlığa mesafeli duruşunu yansıtır; zira rind gönlünde ilahî takdire teslimiyet duyar (Pürcevadi, 1998). Bu bağlamda rindlik, yalnızca dünyevî meselelere karşı bir kayıtsızlık biçimi değil; irfânî duyarlılık ve sanatkârane bir varoluş tarzı olarak da değerlendirilir.

Rind, aşk ve sıkıntıyla iç içedir; aşk yüzünden sıkıntı çeker ve hor görülür. Rind, sarhoşluk ve divânelik nedeniyle de rüsvadır ve kınanır. Ancak tüm bunlar onu yolundan döndürmez. Nitekim Nesimi aşağıdaki beytinde bu durumu dile getirir:

Rind-i rüsvâyî menem başımdadır sevdâ-yı ‘ışk
Nâm u nengi koymışam bâ-âr senden dönmezem (Ayan, 2014)

Rind, yaşamı sevmeyi, aşkı tecrübe etmeyi ve mutlu olmayı amaçlar (Mengi, 1985: 17). Rindin yaşama bakışı dünyevi kaygılardan uzak kalarak anı dolu dolu yaşayıp zevk alma üzerine kuruludur. Çünkü rindler safa aleminin kafflesidir:

Rindiz ferah u zevk u safâ kaafilemizdir
Bâr-ı gama lâkaydi-i dil râhilemizdir (Haz., İpekten, 1989)

Meyhane de bu açıdan kıymetlidir rind için. Rindlerin sohbet ettiği, sevgilinin bulunduğu, sevgiliyle dip dibe bulunduğu yerdir meyhane. Orada dışarının kavgası ve gürültüsünden kaçır (Durmaz, 2005: 67).

Nice bir dagdaga-i bahs u cidâl ey Bâkî
Varalum ‘ays, idelüm meclis-i rindâne biraz (Haz., Küçük, 1994)

Baki'nin meclis çağrısı, rind meclisinin yalnızca içkiye dayalı bir ortamdan ziyade, huzur ve dünyadan

tecrit edilmiş bir sığınak olarak görüldüğünü gösterir. Bu durum, rindliğin bireysel bir tavrın ötesinde, toplumsal bağlamda da estetik bir yaşam seçimi olarak kodlandığını ortaya koyar. Meyhane, yalnızca zevk ve sefa yeri değildir rind için. Tasavvufi manada ayrıca rindin içsel dönüşümü geçirdiği, kendini bulabildiği, aşk ve hikmetle yoğrulduğu sonunda da arifliğe ulaştığı manevi bir olgunlaşma yeridir. (Mengi, 1985).

Rindin toplumla ilişkisine bakıldığında hem toplumdan uzaklaşmak isteyen bireysel bir yönü hem de toplumu sorgulayarak dönüştürme arzusunda bir tavır sergilediği görülür. Rind, zahide yönelttiği eleştirilerle toplumun aksayan yönlerini görünür kılarken aynı zamanda geleneksel yapının katı ve şekilci yönünü göstermeye çalışır (Mengi, 1985). Rind, tasavvufi açıdan ele alındığında da benzer bir tavrı göstermektedir. Şekilci din anlayışına karşı çıkarak gönlün hakikatine kulak verir. Her şeyin ilahî takdire dayandığını bilerek tevekkül eder ve iç huzura yönelir (Uludağ, 2002).

Rind, klasik Türk edebiyatı içerisinde hem metafizik hakikat arayışıyla hem de şiirsel incelik ve biçimsel özgünlükle tanımlanan, çok katmanlı bir edebî arketip olarak öne çıkar. Şekilciliğe, katı geleneksel anlayışlara ve dünyevi hırs ve arzulara karşı bir tavır sergiler. Toplumun dar kalıplarına sığmadan kendi hakikatini yaşayıp gönlü/aşkı rehber edinerek her türlü sıkıntıya, aşağılanmaya razı gelir. Divan şairlerinin rindliği idealize etmelerinde, onun yalnızca bireysel bir kişilik tipi olmasının ötesinde; etik, estetik ve metafizik bir dünya görüşünü temsil etmesinin belirleyici olduğu söylenebilir.

Ne var ki bu estetik ve entelektüel duruş, Tanzimat dönemiyle birlikte gelişen “edeb” ve “fayda” merkezli yeni edebiyat anlayışı karşısında değer kaybetmiştir. Tural’a (2019) göre bu anlayış, divan şiirini “ahlaksızlık” ve “faydasızlık”la suçlayarak yalnızca estetik değil, ideolojik bir müdahalede de bulunmuştur (Tural, 2019). Rind gibi akıl dışı ve faydasız görülen figürler bu süreçte bastırılmak istenmiş, klasik şiirin estetik değerleri popüler edebiyat ölçütlerine indirgenmiştir. Böylece rind, yalnızca içkiyle özdeşleşen bir tip değil, aynı zamanda modernleşme sürecinde dışlanan bir estetik ve düşünce biçimi olarak da yer almaktadır (Tural, 2019).

Modern Sanatçının Estetik Başkaldırısı: Bohem

Fransızca “bohème” kelimesinden türeyen “bohem” kavramı, “gezerek hayatını sürdüren, yarına dair kaygı taşımayan” ve “ihmalkâr, pervasız, alışılmadık alışkanlıkları olan kişi” anlamlarına gelmektedir (akt. Dervişoğlu, 2010). Ali Püsküllüoğlu (2004), bu kavramı “Çingenelerin göçebe ve başıboş yaşamlarına benzer biçimde, günü gününe, tasasız, derbeder bir yaşayışı olan (kimse; genellikle sanat ve yazın çevresinden kimse ya da topluluk)” şeklinde tanımlar. Robert (1977) sözlüğünde ise “gezerek hayatını sürdüren, yarına dair kaygıları olmayan kişi” biçiminde karşılık bulur. Bohem kavramına ilişkin tanımlarda genellikle “ihmalkârlık”, “pervasızlık”, “başıboşluk” ve “kuralsızlık” nitelikleri öne çıkmaktadır (Budun, 2022). Pars Tuğlacı, bohem “nerede sabah orada akşam, kuralların dışında yaşayan kişileri anlatmak için kullanılan” bir terim olarak açıklar (Tuğlacı, 1981). *Türkçe Sözlük*’te ise kavram, “yarınını düşünmeden günü gününe tasasız, derbeder bir yaşayışı olan (kimse veya topluluk)” biçiminde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.). Bohem sözcüğü, tarihsel kökeni bakımından günümüzde Çek Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan “Bohemya” (Bohemia) bölgesine ve bu bölgeden geldiği sanılan çingenelere atıfla Batı Avrupa’da başıboş, tasasız yaşam tarzını benimseyen kişiler için kullanılmaya başlanmıştır (akt. Dervişoğlu, 2010).

Peyami Safa, bohem kavramını daha metaforik bir çerçevede değerlendirerek şu şekilde tanımlar: “Mekân içinde sınır tanımayarak enginleri kuşatmak için kabını çatlatmak isteyen ruhla vücut

arasındaki savaşın destanı bohem demektir. Bu azgın atı ya irade yahut semboller ve mücerret fikirler nizamına girmiş bir iç huzuru dizginler” (Safa, 1999).

Murat Belge ise bohemi, 19. yüzyıl başlarında uzakları arayan ve inzivaya çekilen sanatçının kentteki yeni sığınağı olarak betimler. Belge (1991), “Artistik Bohemya’nın Yükseliş ve Çöküşü” başlıklı yazısında, devrim sonrası dönemde iş bölümü, kentleşme ve anonim insan ilişkilerinin belirginleşmesiyle birlikte, okurun okumak istediği şeylerin değiştiğini ve “öncü sanatçı”nın kendini toplum dışında konumlandığını ifade eder. Bu bağlamda sanatçı, anlamlı olanı kendi içinde arayan bir birey olarak doğaya yönelir, inzivaya çekilir ve kent içinde bir sığınak arayışına girer.

Charles Baudelaire, *Modern Hayatın Ressamı* adlı eserinde bohemin özelliklerini de vererek açıklar. Ona göre bohem, modernliğin ve devrimci çalkantıların yoğun biçimde yaşandığı 19. yüzyıl Paris’inde ortaya çıkan ve yeraltı dünyasının müdavimlerini kapsayan bir yaşam tarzı ve zihniyet biçimidir. Siyasal alanda komplocularla, sanatsal alanda ise bireysel estetik başkaldırıyla özdeşleşen bohemler; maddi ve manevi olarak toplumun dışına itilmiş, ancak bu dışlanmışlık konumunu yaratıcı bir yaşama pratiğine dönüştürmüş bireylerdir. Baudelaire gibi figürler üzerinden somutlaşan bohem tip, bir yandan modernliğin şiddet içeren dönüşümüne tanıklık ederken, diğer yandan bu dönüşümü estetik bir temsile dönüştürür (Baudelaire, 2013).

Sanatın kurumsal ve klasik otoritelerden özgürleşmesi gerektiğini savunan bu anlayışta, sanatçının yeri artık saray ya da kilise değil, “büyük Bohemya”dır. George Sand’in ifadesiyle sanatçının vatani tüm dünyadır. Bu söylem, Baudelaire’in modern hayat ressamı olarak tanımladığı sanatçı tipinde karşılığını bulur: Kent yaşamının geçiciliğini, şiddetini ve dönüşümünü estetize eden; bireysel imgelemi merkeze alan ve klasik estetikten koparak modernliğin karmaşasında yeni anlamlar inşa eden bir sanatçıdır (Baudelaire, 2013).

Tıpkı Doğu’da rindin zahide karşı konumlanması gibi, Batı’da bohem tipi de klasik burjuva estetik normlara karşı bir başkaldırı figürüdür. Divan şiirindeki rind tipiyle Batı’daki bohem sanatçı, dünyayı bir özge temaşa ile seyreden, aşk ve sarhoşlukla mest olmuş, toplumsal faydayı değil bireysel sezgiyi önceleyen figürlerdir (Tural, 2019). Bohem karakterin halktan, toplumdan, burjuva değerlerinden kopuşu, Baudelaire’de estetik bir direnç biçimine dönüşür. Tıpkı Batı’daki sembolistlerin “ahlâksızlık ve anlaşılmazlıkla” suçlanmaları gibi, Divan şairlerinin de anlam kapalılığı ve din dışılıkla suçlanması aynı ideolojik baskının iki yansımasıdır (Tural, 2019).

Bohem yaşam, bu yönüyle yalnızca bir estetik tercih değil; aynı zamanda ütopyaların çöküşü sonrasında oluşan siyasal ve kültürel boşluğu dolduran bir yaşama biçimidir. Sanat artık yalnızca temsil değil, hayatın kendisidir. Murger’in “pâté dilimleri keser gibi” yaşamdan kesitler sunduğu anlatısı gibi, bohemler de kendi hayatlarını edebileştirir; romantik anıların ve bireysel deneyimlerin realizme evrildiği bir zemin oluştururlar (Baudelaire, 2013).

Bu tanımlamalara ve ifadelere bakıldığında bohem, geleneksel burjuva değerlerine karşı çıkan, toplum dışına itilmiş ama bu dışlanmışlığı bir estetik avantaja dönüştüren sanatçıyı temsil eder. Bohem sanatçı, haz arayışı içinde yozlaşmış biri değildir; aksine, sıradan hayatın tekdüzeliğine karşı hakikatin sınırlarında dolaşan bir arayıcıdır. Bu bağlamda esrar ve şarap, tıpkı rindin şarabı gibi, duyuların sınırını aşarak başka bir bilinç düzeyine ulaşma aracıdır. Ancak burada mistik değil, estetik bir sarhoşluk söz konusudur.

Fuzûlî’de Şarap ve Esrar Tasavvuru

Fuzûlî’nin *Beng ü Bâde* adlı mesnevisi, 453 beyitten oluşur. Şarap ve esrarın doğrudan konuşturulmasıyla yazılan alegorik bir eserdir. Bâde (şarap) Safevi Hükümdarı Şah İsmail’i; beng (esrar) de Osmanlı Padişahı II. Bayezid’i sembolize eder (Olgun, 1936). Eserde şarap ve esrar, kendi üstünlüklerini savunarak bir nevi sözlü düelloya tutuşur. Bu çatışma, sadece edebî bir mizansen değil; aynı zamanda tasavvufî, ahlaki ve estetik boyutlarıyla çok katmanlı bir tartışmadır.

Fuzûlî, *Beng ü Bâde* adlı mesnevisinde, Şah İsmail’i temsilen sembolleştirdiği “bâde”ye dinamik, genç ve savaşçı nitelikler atfeder. Bâde, gençliğin verdiği özgüvenle hareket eden, deneyimsizliği nedeniyle sorunların şiddet yoluyla çözülebileceğine inanan bir karakter olarak betimlenir. Bu nedenle çevresindekilere karşı hoyrat ve tahakkümcü bir tutum sergiler. Mesnevinin kurgusu, bâde figürünün merkezî konumu etrafında inşa edilir. Onun toy ve saldırgan yönleri, beng ile giriştiği mücadelenin temelini oluşturur.

Eserde şarap hem dünyevî arzuların bir simgesi hem de ilhamın kaynağı olarak ele alınmaktadır. Vanlıoğlu (1997), eserin tasavvufî bir muhteva barındırdığını dile getirerek bâde ile “insanın ruh ve iç âleminin”, beng ile ise “bedeni, dış âlemi veya dünyayı” kastettiğini belirtir.

Eserde bâde (şarap), olumlu/olumsuz birçok özelliğiyle yer almaktadır. Şarabın olumlu özelliklerine bakıldığında kişinin ruhsal ve duygusal dünyasında neşe ve canlılık uyandıran, harareti ve coşkuyu artıran bir unsur olarak yer alır.

Nebî-yî hâşimî, ki bezm-i vücûd,
Câm-i ‘aşkıdan aldı neş’e-yî bûd (14)
Ol safâ-bahş-i Câm-i Cem ki müdâm
Taht gayrinedür çü bâde harâm (26)
Bu surâhîden olmayan hoş-hâl
Düld-nisbet müdâm ola pâ-mâl (33)
Germ iken meclis içre nûş-â-nûş
Öterek mest olup mey étî hurûş (62)
(Haz. Zülfe, 2018, s.49,51,52,56)

Şarap aynı zamanda cesaret verir, kişiyi harekete geçirir ve şairin zihnini tazeleyerek onun eksikliklerini tamamlar:

Bezm-i ‘aşk içre sun maña bir câm
Lik câmî ki naksum éde tamâm (10)
Câm-i mey sun ki tâ dilîrâne
Medh édem pâdişâh-i devrâne (25)
Kelle-huşk olmagum çü beng yéter
Bir ayag ile kıl démâgumı ter (45)
(Haz. Zülfe, 2018, s.49,51,54)

Üzümden yapılan şarap, herkes tarafından değer görür; Cem’in soyundan gelmesi ve Cemşid’in akrabası olmasıyla özel bir değer kazanır. Öyle ki şarap Süheyl Yıldızı’nın bile içeceği olmuştur:

Gördüm ol bezm içinde bir mahbûb
 Sûreti hûb u sîreti mergûb (57)
 Turfe adı zemâne meşhûri
 Lakabi bâde, aslı engûrî (58)
 Sıfat ilen karîne-yi hurşîd
 Nutfe-yi cem sülâle-yi Cemşîd (59)
 Êtmiş ol bâde-yi süheyl-havâs
 Néçe hem-cinsi ile sohbet-i hâs (60)
 (Haz. Zülfe, 2018, s.56)

Şarap; halkın hizmetinde olan, dertlere deva ve askerlikte maharetli bir figürdür:

Kavm-i tersâya ben tanıtdum râh
 K'êtdiler iktidâ-yi rûhu'llâh (187)
 Çün sipâhîlik içre mâhir idi
 Aña tedbîr-i ceng zâhir idi (418)
 (Haz. Zülfe, 2018, s.75,108)

Şarap; alim, akıllı, hünerlidir; yücelik mertebelerinin erbabı, hayır ve hasenatın sebebidir. Her türlü derde çare olur, her gizli saklı şeyleri, sırları, açık eder:

Menem erbâb-i rifat-i derecât
 Bâ'is-i hayr u dâhil-i hasenât (196)
 Her ne derd olsa men devâ vérürem
 Tâb' gözgüsine cilâ vérürem (198)
 Bir hîred-mend 'âlimem mâhir
 Bâtın ahvâlin eylerem zâhir. (199)
 Mekteb-i mey-kedemde şâm ü seher
 Şerh-i tecrîd ohır müderrisler (200)
 (Haz. Zülfe, 2018, s.76,77)

Eserde güçlü bir figür olarak yer alan şarap (bâde), taşıdığı olumlu özelliklerin yanında pek çok olumsuz özelliğe de sahiptir. Hepsinden önce mesnevideki çatışmayı başlatacak bencillik, gurur ve büyüklük onun en temel özelliklerindendir:

Kati magrûr u hod-perest idi mey
 Âhir-i meclis idi mest idi mey (76)
 Zûr-destine i'timâd étdi
 Nâ-sezâ ile bengi yâd étdi. (77)
 Tünd ü telh oldı ol hikâyetden
 Gazab ü kahri ötdi gâyetden (78)
 (Haz. Zülfe, 2018, s.58,59)

Şarap, kişiyi pek çok günaha sürüklemesiyle de yer almaktadır. İçenin aklını başından alarak kişiyi ibadetten uzaklaştırır, dine fesat karıştırır, peygamberin izinden gidenleri şaşırır hatta mümini dinden

çıkarır ve onun tüm ibadetlerini yok eder.

Ne şerâbî ki ‘aklı zâyil éde
Tâ’atûnden gönülni gâfil éde (12)
Ola mutlak, fesâd-i dîn sebebi
Tapa andan zevâl şer’-i nebî (13)
Oldı zâyî’ cemî-i tâ’âtı
Gör aña n’étدی mey mülâkâtı (338)
(Haz. Zülfe, 2018, s.49,97)

Şaraba sığınanlar onda kimi zaman mutluluk, kimi zaman da kötülük bulur. Şeytan dahi bir kere tatsa Adem’e secdeden başını kaldırmayacağı belirtilir. Şarap ayrıca padişahlara diz çöktürür, mülkü olmayan fakirleri bile padişah yapar. Herkes şaraba saygı duyar, yedi iklimde şahlar ona saygısızlık etmez.

Menden olsaydı neş’esi bir dem
Miñ kez eylerdi secde-yi âdem (190)
Pâdişehlerni istesem âsân
Kılurum bir gedâ ilen yek-sân (201)
V’er gedâlarını istesem fi’l-hâl,
Kıluram pâdişâh-i bî-zer ü mâl (202)
Menem ol pâdişâh-i heft-iklîm
Ki maña şahlar kılur ta’zîm (202)
(Haz. Zülfe, 2018, s.75,77)

Fuzûlî’nin esrara yaklaşımı çift yönlüdür. Tasavvufi bir anlam ve içsel keşiflerin simgesi, sufi meşrepli olarak tanımlanan esrar, “şeyhlerin hürmet ettiği, başlarının üstünde tuttuğu”, “irfan sahiplerinin piri”, “Hızır hakikatine vakıf” gibi ifadelerle yüceltilir.

Şeyhler eyler ihtirâm maña
Başları üzredür makâm maña (342)
Cevherüm kadr ilen mükerremdür
Küllî terkîbe cüzv-i a’zamdür (343)
Felek ü encümün mühendisiyem
Cümle ‘ilm ehlinün müderrisiyem (344)
Hızr vâkıf olup hakikatüme
Girdi ol rütbe ile kisvetüme (347)
(Haz. Zülfe, 2018, s.98)

Özellikle fakirler, arifler, müminler ve alimlerle kurduğu sembolik bağ, onun tasavvufi eksende olumlanan bir kimliğe büründüğünü gösterir. Anlayış bahçesinin çimeni olan esrar, sırları keşfetme, yüksek makamlara erişme ve gönül ehline neşe verme gücüyle tanımlanır.

Sebze-yi büstân-i idrâkem
Zevk-bahş-i zamîr-i gamnâkem (346)
Künc-i her medrese makâmumdur

Fırka-yi ehl-i ‘ilm râmumdur (349)

(Haz. Zülfe, 2018, s.98)

Fuzûlî, esrarı yalnızca bir keyif unsuru değil; manevi, toplumsal ve sembolik anlamlar taşıyan çok katmanlı bir varlık olarak sunar. Esrar, öncelikle mistik ve deruni bir bilgelik kaynağı olarak yer alır. “Hızır vâkıf olup hakikatüme” ve “İşlerimin sırrına akıl hayrandır” dizelerinde onun sırlarla dolu yapısına vurgu yapılır. Bunun yanı sıra, bireye mutluluk, huzur ve neşe verdiği belirtilir. Bu durum:

Maña élden deger tapançe-yi zûr

Éle menden yéter neşât u sürûr (348)

(Haz. Zülfe, 2018, s.98)

ifadesiyle somutlaştırılmıştır. Şiirlerde esrar, toplumun dışlanmış kesimleriyle de özdeşleşir:

Handa bir müflis ü kalender var

Menem ol müflis ü kalendere yâr. (352)

Fukarâ fırkasına men başem

Muttasil ehl-i fakre yoldaşem (355)

(Haz. Zülfe, 2018, s.99)

beyitleri onun halkla iç içe olduğunu, elit sınıflardan uzak durduğunu gösterir. Aynı zamanda dünyevî hırslardan uzak, içsel bir hâkimiyetin de sembolüdür: “Devletüm var ki devletüm yohdur (351)” dizesi bu ruhsal egemenliği yansıtır.

Esrar, iyileştirici bir unsur olarak da konumlandırılır hem fiziksel hem de ruhsal anlamda şifa kaynağıdır:

Senden olgaç esîr-i derd-mizac

Sıhhat için maña olur muhtâc (356)

(Haz. Zülfe, 2018, s.98)

Yine, “Menem âyîne-dâr-i feyz-i ezel;” gibi dizelerle içsel saflığın ve sürekli yenilenmenin simgesi hâline gelir. Toplumsal normlara karşı duruşunda da esrar, bir başkaldırı aracıdır. Yüzü paslı olsa da içinin temiz olduğu belirtilir.

Menem âyîne-dâr-i fevz-i ezel

Sûretüm jeng ü sîretüm saykal (358)

Vérsem âyîne-yi zamîre cilâ

Görinür anda cümle-yi eşyâ (359)

(Haz. Zülfe, 2018, s.100)

Bu dizeler, iç hakikatin yüzeysel yargılardan üstün olduğunu vurgular. “Derk-i zâtum sağınmañ âsândur/ Sırr-i kârumda ‘akl hayrândur (368)” beyti, onun derin, çok anlamlı ve kolay çözilemeyen bir yapısı olduğunu gösterir. Tüm bu yönleriyle esrar, şiirlerde hem bireysel hem toplumsal hem de metafizik bir varlık olarak konumlandırılmıştır.

Fuzûlî, esrara tek yönlü bir yüceltme sunmaz. Eserin bir diğer düzleminde esrar, her türlü kötülüğün

sebebidir. Zihni kurutur, kim olursa olsun aklını başından kaçıır. Ayrıca esrar; tabiatın kiri, hikmete muhalif, ahlaki sapkınlıkları tetikleyen, kılıksız, biçimsiz ve eline alanın başını düşürür:

Kelle-huşk olmagum çü beng yéter
 Bir ayag ile kıl démâgumı ter (45)
 Bâ'is-i nekbet ü felâketsen
 Bes-ki bed-şekl ü bed-kıyâfetsen (144)
 H'âh dervîş ola vü h'âh ganî,
 Usı azar düşinde göre seni (145)
 Senden olur yünül ağır başlar
 Seni her kim alur éle, daşlar (149)
 Amelüñdür muhâlîf-i hikmet
 Halka sendendür asl-i her 'illet (150)
 (Haz. Zülfe, 2018, s.54,68,69)

Esrar, kime arkadaşlık etse onu tembelleştirir, sefil hâle getirir. Bir anlık işi bir senede ancak yaptırır. Çünkü o akıl yolunun dikenidir:

Kime olsañ musâhib éy câhil
 Olur elbette tenbel ü kâhil (140)
 İş mecâli kılursan éy ser-sâm
 Bir zemânun işin bir ılda tamâm (142)
 Éy hired reh-güzârınun tikenî
 Tañrı hâr eylesün seni ekenî (143)
 (Haz. Zülfe, 2018, s.68)

Fuzûlî'nin şiirinde esrar ve şarap, yalnızca nesne değil, iki farklı yaşam ve sanat anlayışının karşıt kutupları olarak belirir. Esrar; içrek, sessiz, irfani ve mistik bir sarhoşluk önerirken; şarap dışa dönük, coşkulu, etkileyici ama tehlikeli bir sarhoşluk sunar. Esrar halk arasında ayıplanır ama ariflerin yoldaşdır; şarap rağbet görür ama aslı itibarıyla münafık sayılır. Bu karşıtlık, doğrudan bir üstünlük yargısından çok, şiirsel çok anlamlılığın ve alegorik ifadenin doğasıdır.

Baudelaire'de Şarap ve Esrar Tasavvuru

Şaraba ve Esrara Dair, Charles Baudelaire'in 1851 yılında kaleme alıp tefrika hâlinde yayımladığı deneme türünde bir eserdir. Baudelaire, eserinde şarap ve esrarı yalnızca keyif verici yönleriyle değil, fizyolojik, psikolojik ve sosyal etkileriyle de ele alır. Ayrıca şarap ve esrar, modern sanatçının varlıkla, zamanla, toplumla ve kendi benliğiyle kurduğu karmaşık ilişkinin poetik göstergeleridir. Baudelaire'in şarap ve esrar üzerine fikirleri, bireyin üretme sürecinde maddelere yüklediği anlamlar ile estetik-etik sınırları iç içe geçirir.

Baudelaire'in şarap tasavvuru, yalnızca bir içkinin fizyolojik etkilerini betimlemekten çok, insan ruhunun en derin yönelimlerine ve toplumun çelişkili doğasına dair metaforik bir anlatıdır. Şarap, onun eserlerinde bireysel kurtuluşun yanı sıra estetik ve ahlaki sorgulamanın da aracıdır.

Şarap, Baudelaire için çoğu zaman insanın acılarına, pişmanlıklarına ve yitirdiği düşlerine karşı bir

sığınaktır. Pişmanlıktan kurtulmak, anıları canlandırmak, acıları bastırmak ya da gerçekleşmesi imkânsız düşleri yaşatmak isteyen bireyler şaraba yönelir (Baudelaire, 2016). Bu yönüyle şarap, bastırılmış arzuların ve düş kırıklıklarının telafi edici bir aracıdır. İnsanın içinden çekip çıkardığı ikinci bir bahar gibi, gerçek ve yakıcı bir deneyim sunar. Ancak bu deneyimin içinde çakan bir şehvetin ve can sıkıcı büyülerin ürkütücü etkileri de yer alır (Baudelaire, 2016).

Baudelaire, şarabı tıpkı insan gibi çelişkilerle dolu bir varlık olarak tasvir eder. Nasıl ki bir insanın ne kadar sevilip nefret edileceği ne tür iyilikler ya da kötülükler yapabileceği öngörülemezse, şarap da benzer bir belirsizliğe sahiptir. Şarap, camdan hapishanesinden bir sevinç ve kardeşlik şarkısı göndermek ister gibidir. Kendisine nankörlük edilmediğini belirtir; çünkü o, hayatını insana borçludur. İşçinin midesinden görünmez bir merdivenle beyine ulaşır dans eden bir varlıktır o. Hem vatanın ruhu hem de Pazar günlerinin umududur. Yaşlı bir kadının eski umutlarını parlatır, acılarına dostluk eder (Baudelaire, 2016).

Şarap, Baudelaire'e göre yalnızca bedensel değil, ruhsal bir aşının etkisiyle insanın göğsüne işler, toprağı bereketlendiren bir taneye, mahrem birleşmelerden doğan bir şiire dönüşür. Bu yönüyle insanla kurduğu ilişki kutsaldır; ikisinin birlikteliğinden bir Tanrı yaratılabilir ve bu birleşim sonsuzluğa açılan bir kapı hâline gelir (Baudelaire, 2016).

Şarap, günlük ahlakın ve sofı ikiyüzlülüğün hedefinde olsa da Baudelaire için eziyet çeken insanlık arasında bir tür manevi altındır. Tıpkı iyi krallar gibi tebaasına şiirler ve şarkılar armağan eder, rezilliği makulleştirir, sarhoşluğu masumlaştırır. Ahlakçıların ona saldırması, onun her gün işlediği “suçları” kadar her gün tekrarladığı iyiliklerinden de kaynaklanır (Baudelaire, 2016).

Şarabın yokluğu, Baudelaire'e göre insanlığın ruhsal ve fiziksel bütünlüğünde telafisi imkânsız bir boşluk yaratır. Ona göre şarabı hayatına almayanlar ya doğayı ve insanlığı tanımayan aptallardır ya da ikiyüzlüdürler. Bu kişiler; sanatı hor gören sanatçılar, mekanığı reddeden işçiler ve gizli oburlardır (Baudelaire, 2016).

Baudelaire şarabın insan üzerindeki fiziksel etkilerine de değinir. Bazı bireylerde şarap bacaklara güç, kulaklara hassasiyet, gözlere keskinlik kazandırır. Şarap, köstebeği kartala dönüştürür. Bu etkiler, şarabın insan hayatındaki mahrem ve dönüştürücü rolünü pekiştirir. Şarapla insan arasındaki ilişki, sürekli savaşan ve barışan iki dost dövüşçü gibidir: her kavga sonunda sarılan, her yenilgi sonrası affeden bir yakınlık ilişkisi. Ancak şarap, içenin karakterini de açığa çıkarır: iyi insanı daha iyi, kötü insanı daha berbat kılar (Baudelaire, 2016).

Baudelaire'in şarap tasavvuru böylece, içkinin maddi yönünü aşarak onu insan ruhunun, toplumsal eleştirinin ve estetik deneyimin merkezine yerleştirir.

Baudelaire'in düşüncesinde esrar, şaraptan oldukça farklı ele alınmaktadır. Esrar, bir süredir revaçta olan, etkileri şaraba kıyasla çok daha yoğun ve çarpıcı bir uyuşturucudur (Baudelaire, 2016). Hint ya da Mısır kenevirinden elde edilen esrar, tereyağı ve afyon ile karıştırılarak hazırlanır ve kendine özgü kokusu tiksinti uyandırıcıdır. Organlara doğrudan zarar vermemekle birlikte, iradeyi zayıflatır ve bireyi eylemden alıkoyar (Baudelaire, 2016). Baudelaire, esrarın fizyolojik etkilerini, el ve ayaklarda uyuşma, gözlerde bulanıklık, bedensel sersemlik ve zaman algısının kaybı gibi belirtilerle açıklar. Bu etkiler, kullanıcının zaman ve mekân algısını bozarak hayalle gerçeği belirsizleştirir (Baudelaire, 2016).

Baudelaire'e göre esrar, özellikle sanatçılar ve filozoflar gibi sezgisel ve estetik duyarlılığı gelişmiş

bireylerde, olağan dışı zihinsel sıçramalara neden olur. Sarhoşluk, “fikirler arasında bağların gevşemesi”, “renklerin seslere, seslerin sayılara dönüşmesi” gibi duyuşsal karmaşalarla başlar (Baudelaire, 2016). Kişilik silinir, birey nesnelerle bütünleşir, zaman dağılır ve kişi kendini “sonsuzluk” yanılsaması içinde bulur. Ancak bu deneyim, mutlak bir estetik uçuş değil; çoğunlukla bitkinlik, eylemsizlik ve sosyal tecritle sonuçlanan bir içe kapanmadır. Baudelaire, bu hâli “kişiliğin parçalanması” ve “iradenin çöküşü” olarak nitelemektedir (Baudelaire, 2016).

Esrarın en grotesk etkisi, bireyin benliğini dağıtarak dış dünyaya karşı duyarlılığını patolojik biçimde artırmasıdır. Bu, en alçak insanı bile kırmaktan kaçınacak bir “üst duyarlılık” yaratır. Ancak bu duygu, üretime veya eyleme dönük değildir; tam tersine, bireyin kendi içine çekildiği, zaman ve benlik algısının bozulduğu, tembelleştiren ve yalnızlaştıran bir zevk düzeyidir (Baudelaire, 2016). Bu nedenle Baudelaire’e göre esrar, iradeyi yok eden ve bireyi toplumdan koparan bir maddedir. Esrar, Baudelaire’e göre “çalışmaya düşman” ve “hareketsizliğe meyilli” bir varoluş biçimidir (Baudelaire, 2016).

Baudelaire’in esrar tasavvuru, onun şairane duyarlılığı ve varoluşsal arayışları içinde mistik ve sezgisel bir deneyimi temsil etse de bu deneyim; bireyi toplumdan tecrit eden, üretimden uzaklaştıran ve iradeyi felce uğratan bir tür zihinsel intihar olarak resmedilir. Esrar, şarap gibi insancıl değildir; aksine, bireyin kendi içine kapanmasına neden olan ve kişiliği aşındıran bir araçtır. Bu yönüyle Baudelaire, esrarı modern bireyin çelişkili arzularının ve düşsel kurtuluş arzusunun hem estetik hem de trajik bir temsili olarak sunar (Baudelaire, 2016).

Bu bağlamda Baudelaire, esrarı, modern bireyin içsel çelişkileri ile düşsel kurtuluş arzusu arasında kurulan gerilimli ilişkinin hem estetik hem de trajik bir yansıması olarak değerlendirir. 19. yüzyılda kent yaşamının baskısından ve burjuva ahlâkının kısıtlayıcı normlarından kaçmak isteyen sanatçılar için bir kaçış imkânı gibi görünen esrar, nihayetinde özgürlüğü değil, yalnızlığı; yaratıcılığı değil, edilginliği besleyen bir yönelim olarak resmedilir.

Fuzûlî ve Baudelaire’e Karşılaştırmalı Bir Bakış

Fuzûlî’nin *Beng ü Bâde* mesnevisi ile Baudelaire’in *Şaraba ve Esrara Dair* denemesi, şarap ve esrarı yalnızca keyif verici unsurlar olarak değil, aynı zamanda estetik, etik, toplumsal ve metafizik anlamlarla yüklenmiş alegorik ve poetik temsiller olarak ele alan iki farklı poetik yaklaşımı yansıtır.

Fuzûlî, *Beng ü Bâde* mesnevisinde şarap ve esrarı bizzat konuşarak, onları yalnızca nesne değil, tartışan ve savunan özneler hâline getirir. Şarap (bâde), Safevî hükümdarı Şah İsmail’i; esrar (beng) ise Osmanlı padişahı II. Bayezid’i temsil edecek şekilde sembolize edilir. Bu temsil düzeyi, aynı zamanda esrarın alegorik yapısını belirler. Şarap, gençliğin enerjisini, dünyevî arzuları, ilhamı ve sanatsal yaratıcılığı temsil ederken esrar daha çok irfan, içe yönelim, mistik bilgelik ve toplum dışı bir yaşama yönelişi temsil eder. Şarap figürü, hem cesaret ve neşe veren bir unsur hem de kibir, azgınlık ve sapkınlığın sebebi olarak çift anlamlı bir konumda yer alırken esrar, bir yandan içsel keşiflerin, ariflerin ve tasavvufun simgesi, diğer yandan da zihinsel çöküntünün, tembelliğin ve yozlaşmanın temsilcisidir. Bu zıtlık, Fuzûlî’nin poetikasında estetik bir gerilim yaratmakta; iki maddenin özellikleri üzerinden bireyin dünyevî ve uhrevî yönelimleri tartışmaya açılmaktadır.

Baudelaire’in şarap ve esrar üzerine düşünceleri ise modern bireyin parçalanmış benliğiyle ve toplumla kurduğu çelişkili ilişkilerin bir ifadesi olarak belirir. Baudelaire’e göre şarap, bireyin hayal kırıklıklarını, pişmanlıklarını ve arzularını dönüştürerek onları estetik bir deneyime taşır. Şarap, bireyin sevinç ve

kederini dönüştürerek içsel çatışmalarını estetik bir düzleme taşıyan bir araçtır; böylece hem duygusal hem entelektüel bir işlev yüklenir. Buna karşın esrar, bireyin zaman, mekân ve benlik algısını çözen, onu üretimden ve toplumsal katılımdan uzaklaştıran bir maddedir. Baudelaire, esrarın sağladığı sezgisel açılımlar ve hayal gücü sıçramalarını kabul etmekle birlikte, bu deneyimin sonunda bireyin iradesini yitirmesi ve yalnızlığa mahkûm olması nedeniyle onu eleştirir. Esrar, şarap gibi insancıl değildir; aksine, bireyin kendi içine kapanmasına neden olan ve kişiliği aşındıran bir araçtır.

Secaattin Tural'ın Doğu'nun rind figürü ile Batı'nın bohem-dekadan sanatçı karakteri arasında kurduğu paralellik, her iki şairin de “dünyayı paranteze alan”, toplumun ahlaki normlarına karşı duran ve mestane bir estetik tavır geliştiren poetikalarını ortak bir zeminde buluşturur (Tural, 2019).

Tural (2022)'in ifadesiyle, “Divan şiirindeki “rind” tipi hatırlandığında dünyayı bir özge temaşa ile seyretmesi ve dünyayı paranteze alması, aşk ve şarapla örülü ve kendinden geçmiş mestane eda içinde olması; sembolistlerin Batı medeniyetinin akılcı ve maddeci dünyasına bir tepki olarak ortaya koydukları “bohem-dekadans” tavrıyla benzerlik taşımaktadır” Bu bağlamda hem Fuzûlî hem de Baudelaire, yalnızca sanat yoluyla değil, hayat tarzı üzerinden de bir başkaldırıyı, bir estetik direnişi temsil eder. Tural (2022)'a göre, “Rind, bohem, dekadan, melami tiplerinin hepsinin ortak özelliği: “hepsinin de kınanması, hor görülmesi, dünyayı paranteze alıp mestane gezmeleri”dir. Bu figürler, modernleşmenin faydacı, akılcı, burjuva değerlerine karşı şiirsel sezgi, vecd ve sarhoşlukla direnen bireyin arketipleridir. Dolayısıyla, Fuzûlî ve Baudelaire'in şarap ve esrarı birer sembolik araç olarak kullanmaları, bu ortak poetik ve ideolojik direniş hattının bir ifadesidir.

Fuzûlî ile Baudelaire, şarap ve esrarı çağlarının birey anlayışı ve kültürel zemini çerçevesinde alegorik ve poetik düzeylerde işleyerek, farklı ama benzer estetik evrenler kurmuştur. Ancak bu iki evren, yüzeydeki kültürel ve tarihsel farklılıklarına rağmen, insanın hakikati arama, acıdan kurtulma ve estetik deneyim yoluyla varoluşu anlamlandırma çabasında birleşir.

Fuzûlî'de şarap, rindî bir bilgelik anlayışının aracıdır. İlahi aşkın mecazi temsildir; şairin Allah'a duyduğu vecdi, mecaz-hakikat ilişkisinde şekillenen bir sarhoşlukla ifade aracıdır. Şarap bu anlamda hakikate ulaşmanın metafizik anahtarıdır. Öyle ki Beng ile mücadelesini kaybedecekken Allah'tan yardım dileyen Bâde, savaşın kazananı olur. Şarap ayrıca Fuzûlî'de neşedir, cesarettir, gönül alır, can verir; ancak aynı zamanda akli baştan alan, ibadeti unutturan, şeriatla çatışan bir unsurdur. Bu çift yönlü temsil, şarabın hem cezbedici hem de tehlikeli doğasına işaret eder.

Baudelaire'de ise şarap, modern bireyin içsel çatışmalarına karşı bir teselli ve eylem aracıdır. Hafızayı tazeler, duyguları yoğunlaştırır, estetik üretimi teşvik eder. Şairin gözünü keskinleştiren, kulağını hassaslaştıran, insanı “köstebekten kartala” dönüştüren bir güç olarak sunulur. Baudelaire'in şarabı toplumsal ve üretkendir; işçinin midesinden beynine çıkan bir merdiven gibi işlevseldir. Şarap, Baudelaire için hem bireysel başkaldırının hem de estetik kurtuluşun simgesidir.

Her iki şairde de şarap, yalnızca fiziksel değil, epistemolojik bir nesnedir: Fuzûlî'de ilahi tecellinin; Baudelaire'de sanatsal yücelmenin aracıdır. Fuzûlî'nin mistik sarhoşluğu ile Baudelaire'in entelektüel sarhoşluğu arasında bir yönelim farkı olsa da her ikisi de şarabı bir “tamamlanma biçimi” olarak kurgular.

Fuzûlî'nin esrarı, rindî geleneğin bir uzantısı olarak zaman zaman yüceltilir. Esrar “sufi meşrepli”, “ırfan sahiplerinin piridir”; anlayış bahçesinin çimeni, gamlı gönüllerin ilacı, tatlı severlerin dostudur. İçrek,

dingin, bilge bir sarhoşluk önerir. Ancak aynı zamanda aklı zayıflatan, hikmete muhalif, tembelliği yücelten, halk arasında ayıplanan bir madde olarak da sunulur. Bu yönüyle esrar hem içsel ferahlığın hem de ahlaki çöküntünün taşıyıcısıdır.

Baudelaire için ise esrar, modernliğin ruhsal çözülme anıdır. Esrar, kişiliği dağıtır, zamanı bozar, insanı üretimden uzaklaştırır. Hayal gücünü sınırların ötesine taşısa da sonuçları bireyin iradesini felç edecek kadar tehlikelidir. Baudelaire, esrarın yarattığı sarhoşluğu “bir tür intihar biçimi” olarak niteler. Bu madde, estetik anlamda verimsiz, toplumsal anlamda ise yıkıcıdır. Esrarın ortaya çıkardığı uç deneyimler (zamanın yok oluşu, kimliğin silinmesi, müziğin rakama dönüşmesi vb.) büyüleyici olduğu kadar patolojiktir. Esrar, Baudelaire’in ifadesiyle, “kendi içine kapanmış, çalışmaya düşman, münzevi zevkler yaşayan bir sınıfa ait”tir.

Bu bağlamda, Fuzûlî esrarı hem rindî gelenek hem halk kültürü içinde konumlandırırken Baudelaire onu modern bireyin parçalanmış benliğini temsilen ele alır. Esrar, Fuzûlî’de bilgi ve ilham, Baudelaire’de ise yabancılaşma ve içe kapanma aracıdır.

Her iki metin de şairin dünyayı ve kendini algılama biçimini madde aracılığıyla estetize eder. Fuzûlî’nin “rind”i ile Baudelaire’in “bohem”i, toplumsal normlara mesafeli, dünyevî değerlere eleştirel, sezgisel olana yakın figürlerdir. Rind, aşkın sarhoşluğunda hakikati arar; bohem ise maddeyle genişleyen bilincinde bireysel bir hakikatin peşindedir. Her ikisi de marjinaldir, yalıncıdır, hor görülür fakat estetik üretimlerinin merkezindedir. Ancak iki şair arasında belirgin farklar da vardır: Fuzûlî’de sarhoşluk metafizik ve ahlakî bir boyut taşıırken Baudelaire’de ise psikolojik ve varoluşsalıdır. Fuzûlî’nin rind’i vecd içinde hakikate kavuşur, Baudelaire’in bohemisi ise krizler içinde estetik bilince varır. Şarap ve esrar bu ikiliğin araçlarıdır; biri coşku, diğeri içe dönüş; biri ilahi aşk, diğeri yaratıcı yalnızlık; biri cem meclisi, diğeri kişisel uçurumdur.

Sonuç

Fuzûlî’nin *Beng ü Bâde* mesnevisi ile Baudelaire’in *Şaraba ve Esrara Dair* adlı denemesi, iki farklı edebî geleneğin ve dünya görüşünün izlerini taşıyan, ancak insanın sarhoşluk aracılığıyla anlam arayışına ortaklık eden metinlerdir. Her iki eserde de şarap ve esrar, yalnızca keyif verici maddeler olarak değil, metafizik, estetik ve varoluşsal boyutları olan simgesel araçlar olarak değerlendirilmiştir.

Fuzûlî’de şarap ve esrar, rindî bir yaşam tarzının parçaları olarak karşımıza çıkar. Şarap, mecazdan hakikate ulaşma arzusunun, aşkın ve cezbenin temsiliyken; esrar, arifane bir dinginlik ile cehalet ve tembellik arasında salınan bir anlam katmanlarıyla yüklüdür. Bu ikili yapı, tasavvuf geleneğinde rastlanan mecaz-hakikat ilişkisinin şiirsel bir örneğidir.

Baudelaire’de ise şarap, hafıza, teselli, estetik üretim ve toplumsallıkla ilişkili olumlu bir unsurken; esrar bireyi yalnızlaştıran, iradeyi zayıflatan ve gerçeklikten koparan bir sarhoşluk biçimidir. Şairin poetikasında, parçalanmış benliğini yeniden kurma çabası şarap lehine bir tercihle sonuçlanır; esrar ise sonuçsuz, içe dönük ve tükenişe götüren bir keşif biçimi olarak değerlendirilir.

Bu iki metinde de şarap ve esrar, etik ya da yasal bağamlardan çok estetik ve felsefi anlam katmanlarıyla ele alınır. Fuzûlî’nin “rind”i ile Baudelaire’in “bohem”i, coğrafi ve tarihsel uzaklıklarına rağmen normlara mesafeli, sezgisel yoğunluğu kutsayan ve anlamı sarhoşlukta arayan figürler olarak ortak bir poetik zeminde buluşur. Ancak Fuzûlî’nin rindliği ilahi aşka ve hikmete yönelirken, Baudelaire’in bohemliği bireysel yaratım ve modern krizlere cevap arar.

Fuzûlî ve Baudelaire, sanatçının şarap ve esrar aracılığıyla oluşturduğu farklı bilinç hâllerini poetik dile dönüştüren iki ayrı gelenekten gelen ama benzer biçimde ayırksı figürlerdir. Bu karşılaştırma, divan edebiyatının simgesel yapısıyla modern Batı şiirinin estetik krizini, sarhoşluk metaforu üzerinden yeniden düşünmeye olanak tanır: Fuzûlî’de sarhoşluk vecde, Baudelaire’de ise varoluşsal bir çatışmaya işaret eder.

Kaynakça

- Ayan, H. (2014). *Nesîmî: Hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve Türkçe divanının tenkitli metni*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2005). *Kubbealtı lügatı: Asırlar boyu tarihi seyri içinde misalli büyük Türkçe sözlük* (Cilt 3, s. 2623). Kubbealtı Neşriyat.
- Baudelaire, C. (2013). *Modern hayatın ressamı* (A. Berktaş, Çev.). İletişim Yayınları.
- Baudelaire, C. (2016). *Şaraba ve esrara dair* (A. Turan, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Belge, M. (1991). Artistik bohemya'nın yükseliş ve çöküşü. *İstanbul Devlet Opera ve Balesi 1991–1992 Sezonu G. Puccini–La Bohème Tanıtım Kitapçığı*.
- Budan, C. Y. (2022). Türk edebiyatında bohem imgesi ve Fikret Adil. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 12(23), 95–119. <https://doi.org/10.33207/trkede.987446>
- Cebecioğlu, E. (2005). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*. Rehber Yayınları.
- Dervişoğlu, E. (2010). Bohem kavramı ve *Bir Tereddüdün Romanı* Üzerine. *Folklor/Edebiyat*, 16(62), 101–116.
- Durmaz, G. (2003). *Dîvân şiirinde rind ve zâhid çekişmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durmaz, G. (2005). Dîvân şiirinde rind. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(8), 57–76.
- Gümüş, M. Y., & Mum, C. (2018). Klasik Türk şiirinde rind ve şarap ilişkisi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 109–138.
- Havadar, İ. (2018). *Klasik Türk şiirinde rind algısı üzerine eleştirel bir bakış* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İpekten, H. (1989). *Enderunlu Vâsıf*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Küçük, S. (Haz.). (1994). *Bâkî Dîvânı* (205. gazel, s. 167) [PDF]. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?o>
- Levend, A. S. (1984). *Divan edebiyatı: Kelimeler ve remizler, mazmunlar ve mefhumlar*. Enderun Kitabevi Yayınları.
- Mengi, M. (1985). *Divan şiirinde rindlik*. Bizim Büro Basımevi.
- Mengi, M. (2010). *Divan şiiri yazıları*. Akçağ Yayınları.
- Naci, M. (2009). *Lügat-i Naci*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Olgun, T. (1936). *Fuzûlî'ye dâir*. Selâmet Basımevi.
- Pakalın, M. Z. (1971). *Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. MEB Yayınları.
- Pala, İ. (2011). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. Kapı Yayınları.
- Pürcevadi, N. (1998). *Can esintisi: İslâm'da şiir metafiziği* (H. Kırancı, Çev.). İnsan Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (2004). *Türkçe sözlük*. Doğan Kitap.
- Safa, P. (1999). *Yazarlar, sanatçılar, meşhurlar*. Ötüken Neşriyat.
- Sâmi, Ş. (1901). *Kâmus-ı Türkî*. İkdâm Matbaası.
- Sucu, N. (2007). Rind tipinin kimliği, divan edebiyatındaki yeri ve rindlik felsefesinin tasavvufla ilgisi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, 18, 243–280.
- Tarlan, A. N. (Haz.). (1997). *Necâtî Bey Dîvânı*. İstanbul.
- Tural, S. (2022, Nisan). *Rind bohem nesi olur? ya da Divan şiirinin edebiyata davet edilmesi*. <https://medeniyet.academia.edu/Secaattintural>

Tuğlacı, P. (1981). *Okyanus ansiklopedik sözlük*. Cem Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr>
Uludağ, S. (2002). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. Kbalcı Yayınevi.

Vanhoğlu, M. (1997). Beng ü Bâde ve muhtevası. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (3), 197–200.

Zülfe, Ömer (hızl.) (2018). *Fuzuli, Beng ü Bâde, İnceleme- Tenkitli Metin-Çeviri-Seçme Sözlük-Dizin-Tıpkıbasım*. Department of Near Eastern Languages and Civilization. Harvard University.

13. Otuz Beş Burkana Saygı Şiirindeki Buda Adlarının İmlası¹**Şeyma ŞENGÜLER²****Özlem YİĞİTOĞLU³**

APA: Şengüler, Ş. & Yiğitoğlu, Ö. (2025). Otuz Beş Burkana Saygı Şiirindeki Buda Adlarının İmlası. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 191-204. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15714667>

Öz

Türklerin Budizm'i ilk olarak ne zaman benimsedikleri bilinmemektedir. Nirmanasutra'nın Birinci Kağanlık döneminde Türk diline çevrildiğine ilişkin iddialar bulunmasının yanı sıra Çin kaynaklarında Budist rahip Jinagupta'nın Türk Kağanı Tapar'ın sarayında faaliyet gösterdiğine dair 6. yüzyıla ait belgeler bulunsun da bunlar, o döneme ait Eski Türkçe bir metin bulunamadığından hala kesinliğinden emin olamadığımız bilgilerdir. Doğu Uygur Kağanlığında Manihaizmin benimsenmesiyle başlayan, Uygurların Turfan vadisi ve Gansu'ya göçlerinden sonra tamamlanan şehirlileşme sürecinin Budizm'in benimsenmesine katkısı olduğu bilinmektedir. İpekyolu'nun kuzey kolunu kontrol etmeye başlayan Uygurlar zamanla Budizm'e ve Budistik metinlere ilgi göstermeye başlamış, Çince, Sanskritçe, Tibetçe, Toharca, Soğdca gibi dillerden Uygurcaya tercümeler yapmışlardır. Bu tercümeler Uygurcaya başta dini olmak üzere pek çok alıntı sözcüğün girmesine neden olmuştur. Bu alıntı sözcükler çoğunlukla Uygurcanın söyleyiş özelliklerine göre değişip Uygurcanın imla özellikleriyle metinlerde yerini almıştır. Bu çalışmada, Reşit Rahmeti Arat'ın *Eski Türk Şiiri* adlı çalışmasında yer alan "Otuz Beş Burkana Saygı" şiirinde geçen Sanskrit kökenli on sekiz Buda adı imla özellikleri açısından ele alınacaktır. Bilindiği gibi Uygurcada bulunan alıntı sözcüklerin pek çoğu doğrudan Sanskritçe üzerinden alıntılanmamış Soğdca ya da Toharca üzerinden Uygurcaya geçmiştir. Bu makalenin amacı, Sanskritçe özel adların Uygurca metinlerdeki imla özelliklerini tespit etmek, mümkünse hangi dil üzerinden Uygurcaya geçtiğini tahmin etmeye çalışmaktır. Çalışmada, adı geçen şiirde bulunan Buda adlarının Sanskritçesi, Uygurca elyazmanın fotoğrafı, transliterasyonu ve transkripsiyonu tablolar halinde gösterilmiş, sözcüklerin anlamına ve imlasına ilişkin açıklamalar yapılmıştır.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %8

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 01.05.2025-**Kabul Tarihi:** 21.06.2025-**Yayın Tarihi:** 22.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15714667>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Tarafı Körleme

² Yükseköğretim Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Master's Student, Yıldız Technical University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature (İstanbul, Türkiye) **e-posta:** seymasengulero4@gmail.com **ORCID ID:** <https://orcid.org/0009-0002-5969-5241> **ROR ID:** <https://ror.org/0547yzj13> **ISNI:** 0000 0001 2337 3561, **Crossref Funder ID:** 501100006560

³ Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Assist. Prof., Yıldız Technical University, Faculty of Science and Arts, Department of Turkish Language and Literature (İstanbul, Türkiye) **e-posta:** ozyigitoglu@gmail.com **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-9466-0960> **ROR ID:** <https://ror.org/0547yzj13> **ISNI:** 0000 0001 2337 3561, **Crossref Funder ID:** 501100006560

Anahtar kelimeler: Buda isimleri, Sanskritçe, Eski Uyğurca, Eski Türk şiiiri, imla

The Orthography of the Buddha Names in the Poem of Respect to the Thirty-Five Buddhas⁴

Abstract

It is not known when the Turks first adopted Buddhism. Although there are claims that the Nirmanasutra was translated into the Turkic language during the First Khaganate period and that the 6th-century Chinese sources contain documents stating that the Buddhist monk Jinagupta was active in the court of the Turkish Khagan Tapar, these remain uncertain due to the absence of any Old Turkic texts from that period. It is known that the process of urbanization, which began with the adoption of Manichaeism in the Eastern Uyghur Khaganate and was completed following the Uyghurs' migration to the Turfan Valley and Gansu, contributed to the adoption of Buddhism. The Uyghurs, who began to control the northern branch of the Silk Road, gradually took an interest in Buddhism and Buddhist texts and carried out translations from Chinese, Sanskrit, Tibetan, Tocharian, and Sogdian into Uyghur. These translations incorporated many loanwords into Uyghur, especially in the religious field. These borrowed words often changed according to the phonetic features of Uyghur and appeared in texts with the orthographic features of the Uyghur language. This study examines eighteen Sanskrit-derived Buddha names mentioned in the poem "Respect to Thirty-Five Buddhas," included in Reşit Rahmeti Arat's work Old Turkic Poetry, regarding orthographic features. As is known, many of the borrowed words in Uyghur were not taken directly from Sanskrit but entered Uyghur via Sogdian or Tocharian. This article aims to identify the orthographic features of Sanskrit proper names in Uyghur texts and, if possible, to estimate through which language they were transmitted into Uyghur. The study presents in tables the Sanskrit forms of the Buddha names in the poem mentioned, the photograph of the Uyghur manuscript, and its transliteration and transcription, and provides explanations regarding the meanings and orthography of the words.

Keywords: Buddha names, Sanskrit, Old Uyghur, Old Turkic poetry, orthography

⁴ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %8

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 01.05.2025-**Acceptance Date:** 21.06.2025-**Publication Date:** 22.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15714667>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

1. Giriş

744- 840 yılları arasında Moğolistan toprakları üzerinde hüküm süren Uygurların resmen kabul ettikleri ilk din Manihaizm olmuştur. VII. yüzyılda ipek yolunu takip ederek Türkistan'dan Çin'e ulaşan bu dinin misyonerleri Çin imparatorluk sarayında kendilerini göstermeye başlamıştı (Rudolf, 2002, s. 382). Böğü Kağan'ın Çin'de çıkan ayaklanmaları bastırdığı sırada tanıştığı rahiplerin etkisiyle kabul ettiği düşünülen bu din, muhtemelen 762 yılından sonra devlet dini haline gelmiştir. Manihaizm'e ilişkin Soğdca metinlerin Uygurcaya ilk tercümelemleri bu dönemden itibaren yapılmaya başlanmıştır (Tekin, 1962, s. 5-6).

840 yılında Uygur Bozkır imparatorluğunun yıkılmasından sonra Uygurların büyük bir bölümü Turfan vadisine ve Koço'ya doğru göç etmiş, ipek yolunun geçtiği bu verimli topraklar üzerinde zenginleşip yerleşik hayata geçmiştir. Takao Moriyasu'ya göre Uygurlar bu bölgede 10. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaygın bir biçimde Budizm'i benimsemeye başlamıştır; ona göre daha önce bu bölgede Çinliler ve Toharlılar Budizm konusunda aktif olan halklardır (Moriyasu, 2008, s. 193). Aynı dönemde bu bölgede yaşayan Hotan Sakaları ve Toharlar Sanskritçeden kendi dillerine tercümeler yaptıkları Budist okullar açmış, kanonik metinlerin yazımında kendi dillerini kullanmışlardır (Moerloose, 1980, s. 61). Uygurların Budizm'i kabul ettiği ilk dönemlerde Toharların etkisi büyük olmuş, pek çok Sanskritçe sözcük prestijli diller olan Toharca A ve Toharca B üzerinden Uygurcaya girmiştir. A. von Gabain Sakaların dilinin de Uygurca üzerinde etkisi olduğunu ileri sürse de bu görüş pek kabul görmemiştir (Wilkens, 2021, s. 114), ayrıca bkz. (Gabain, 1954, s. 171). Budist Uygur metinleri ilk önce Toharca'dan, sonra Çince'den daha sonra Tibetçe ve Sanskritçe'den çevrilmiştir (Wilkens, 2021, s. 115.) Soğd Budizmi'nin Uygurlar üzerindeki etkisi hala bir tartışma konusu olsa da Wilkens'e göre Tohar, Çin ve Soğd Budizmi Uygur Budizmi'ni çeşitli düzeylerde etkilemiştir. Toharca'nın etkisi 9. yüzyılın sonu 10. yüzyılın başında görülürken 11. yüzyılın başında Çin Budizmi Uygur Budizmi'ne damga vurmuş, 11.-13. yüzyıl arasında Çince Budist eserlerin tercümesiyle Uygur Budist kültürü karakterize olmuştur. Soğdca'nın Sanskritçe alıntı sözcükler düzleminde Budist Uygur metinlerine olan etkisi bilinse de Soğdcadan Uygurcaya tercüme edilen bir metin tespit edilmemiştir (2021, s. 116), ayrıca bkz. (Kudara, 2013, s. 188).

Röhrborn'a göre, Moğol döneminde bir çeşit Sanskrit dilini öğrenme rönesansı olmuştur, bu yönelim ona göre, Tibet Budizmi'nin Yüan dönemindeki artan etkisiyle ilişkilidir. Moğolistan'daki Uygur Budizmi'nin son dönemine ait öğrenilmiş kelime katmanı, orijinal Sanskrit terimlere, Toharca ve Soğdca aracılığıyla Uygurcaya giren kelimelerden daha yatkındır (Aktaran Wilkens, 2021, s. 116-117).

Song Hanedanı'nın (960-1127) sonu ile Yüan döneminin (1271-1368) ilk yıllarında pek çok Budist eser yukarıda sözü edilen dillerden Uygurcaya çevrilmiş, bu çeviriler Uygur Budist edebiyatının temeli olmuştur (Saritaş, 2011, s. 6). Hint Avrupa dilleriyle olan bu temaslar pek çok yabancı sözcüğün Uygurcaya girmesine sebep olmuştur. Alıntı sözcüklerin büyük bir çoğunluğu Uygurcanın dil özelliklerine az çok uyum sağlayarak değişmiş, Uygurcanın yazım özellikleriyle bu metinlerde yer bulmuştur. Uygurca metinlerde özellikle Sanskritçe sözcüklerin tanımlanması pek çok fragmanın parçalar halinde olması ve Eski Hintçe metinlerin çoğunun kayıp olmasından ötürü zor olmaktadır. Sanskritçe sözcüklerin özellikle de özel adların en sık geçtiği eserler Radloff'un üzerinde çalıştığı *Tiśastvustik* adlı eser ve G. Kara ile P. Zieme'nin çalıştıkları *Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung* adlı eserlerdir. Sanskritçe sözcüklerin Uygurca eserlerde tanımlanmasında *Berliner Turfantexte* serisinin ve *Uigurisches Wörterbuch*'un katkısı büyüktür.

Moerloose, Uygurcanın ödünç alma mekanizmalarındaki eğilimleri önermek ve Sanskritçe ödünç kelimelerin Uygurcaya hangi dil ve halk aracılığıyla geldiğini belirlemek için yazdığı makalesinde her özelliği destekleyen kapsamlı bir örnek liste sunmuştur (bkz. Moerloose, 1980). Uygurcadaki pek çok Sanskritçe alıntının Toharca üzerinden geçtiğini savunan yazar, Sanskritçe sözcüklerin Toharca ve Uygurcadaki görünimleri üzerine değerli tespitler yapmıştır.

Yüan hanedanlığı döneminde Moğollara yönelik Budist misyonda hem Tibetlilerin hem de Uygurların etkisi olmuştur. Başka dillerden gelen alıntı sözcükler çoğunlukla Uygurca ve Tibetçe üzerinden Moğolcaya geçmiştir. Shogaito, değerli çalışmasında Sanskritçe terimlerin Uygurca, Moğolca ve Tibetçedeki görünümelerini tablolar halinde gösterdiği makalesinde Moğolcadaki Sanskritçe alıntı sözcüklerin hangi dilden alıntılandığını tespit etmeye çalışmıştır (2022, s. 115-134).

2. Yöntem

Bu çalışmada Reşit Rahmeti Arat'ın "*Eski Türk Şiiri*" adlı çalışmasında "Burkan Muhitinde Yazılan Eserler" bölümündeki 10 numaralı "*Otuz Beş Burkana Saygı*" şiirinde geçen Buda adlarının Uygurca imlası incelenmiştir. Şiirde, 18 Sanskritçe kökenli Buda adı bulunmaktadır. Bu adların Sanskritçe orijinal biçimleri, yazmada geçtiği biçimler, transliterasyonları ve Uygurca olası okunuşları tablo halinde gösterilmiştir. Adların Uygurca olası okunuşları *Uigurisches Wörterbuch*, *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch- Deutsch – Türkisch* ve daha önce neşredilen Uygurca metinlerden yararlanılarak verilmeye çalışılmış, Reşit Rahmeti Arat'ın bugün geçersiz olan okuyuşları dipnotlarda gösterilmiştir. Sanskritçe Buda adlarının bu elyazmasındaki imla özellikleri sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

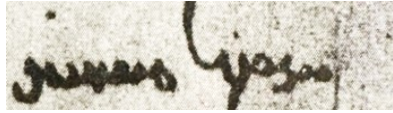
3. Otuz Beş Burkana Saygı

"Otuz Beş Burkana Saygı" şiiri Reşit Rahmeti Arat'ın çalışmasında yer alan en bütünlüklü ve en uzun şiirlerden biridir. Şiir, Budist dini içerikli eserlerde bir gelenek olarak başlayan "*namo budaya, namo darmaya, namo saṃaya*" besmelesi ile başlamaktadır. Ardından gelen dört satırlık nesir içinde şiirin başlığı verilmiştir: "*uluğ kölüngü nomta yorıǵalı taplıǵ yogaçarılarğa alqu üdlerte öyü ödikleyü tuǵǵalı tegimlig (otuz biş) burkanlarğa yükünç yükünmek athıǵ sıdap nom bitig bir tegzinç.*" Arat'ın çevirisinde bu satırlar "*büyük taşıt akîdesinde yaşamağa istekli olan yogācā'lar için her zaman düşünüp severek tutulmağa değer otuz beş burkanlara önünde tâzimle eğilmek adlı şıdap kanun kitabı, bir tomar*" şeklinde açıklanmıştır (Arat, 1991, s. 80).

Şiir 280 mısra ve 35 sekizlikten oluşmaktadır. Her sekizlikte 35 Buda'dan birine hürmet bildirilmekle birlikte şiirde yalnızca 18 Buda'nın adı verilmiştir. Budaların sahip olduğu özellikler sıralanıp zaman zaman isimleri verilmiş ve -a saygı anlamında -ka/ke yükünürmen redifiyle sekizlikler tamamlanmıştır. Eserin sonunda sekizlik halinde mü'ellifin duası ve eserin adı kaydedilmiştir (Arat, 1991, s. 80).

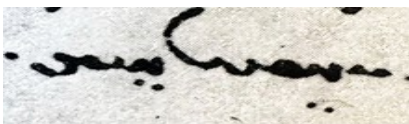
4. Otuz Beş Burkana Saygı Şiirindeki Sanskrit Kökenli Buda İsimleri

4.1. Amoghadarśī kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
amoghadarśī		"MWK' T'RṬYNY	amoga-darṭī ⁵

Amoghadarśī, Sanskritçe "kesin olarak gören" veya "yanılmadan gören" anlamına gelmektedir (Soothill, 1937, s. 108b; Williams, 1986, s. 83/1). Ayrıca bkz. *amoga* "başarılı, hedefe ulaşan, yanılmayan"; *amogadarśin* "bir Bodhisattvanın adı" (Williams, 1986, s. 83/1). Röhrborn'a göre sözcüğün -NY'li versiyonu büyük ihtimalle Sanskritçenin Çince -ni olarak çevrilmesiyle yanlış bir yeniden üretim olarak ortaya çıkmış olmalıdır (2015, s. 129). Ayrıca bkz. (Kara&Zieme, 1977, s. 63).

4.2. Aśokaśrī kelimesinin imlası

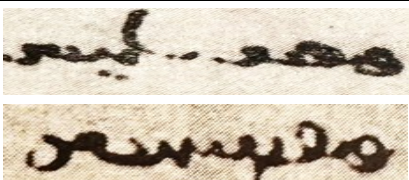
Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
aśokaśrī		"ṬWK' ṬYRY	aṭoka-ṭiri ⁶

Aśoka, terim olarak "kederden arınmış, keder hissetmeyen veya kedere neden olmayan" anlamına gelmektedir. (Soothill, 1937, s. 379a), ayrıca bkz. (Williams, 1986, s. 113/3). *Aśokaśrī* ise şiirde 22. Buda'nın adı olarak geçmektedir.

Śrī Sanskritçede birçok anlama gelmektedir: "Yüksek rütbe, güç, krallığın sembolü, güzellik" (Williams, 1986, s. 1098/2). Uygurca özel isimlerde bu ek sıkça kullanılmış ve dil içinde varlığını sürdürmüştür.

Moerlose'a göre cansız nesneleri, felsefi ve teknik terimleri belirten Sanskritçe alıntı kelimeler, Uyg. ve Toh. A/B.de son ekini düşürür ancak bu örnekte son ünlünün korunduğu görülmektedir (1980, s. 67); Sanskritçe gövdelerdeki son ünlü -i/-u ise Uygurcada i/u şeklinde korunur, (Moerlose, 1980, s. 72). Aynı zamanda Skr. *śrī* > Uyg. *şyry* yapısı, Uygurcada iki ünsüz arası sistemli bir şekilde /I/ türemesine örnek oluşturmaktadır. Ayrıca bkz. (Röhrborn, 2017, s. 14).

4.3. Bhadraśrī kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
bhadraśrī		P'DYR ' ṬYRY ///// P'DYRṬYRY	badiraṭiri ⁷

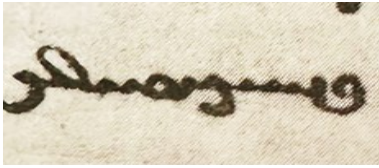
⁵ Arat'ın *amuga- tarşını* okuyuşu için bkz. 1991, s. 88/86.

⁶ Arat'ın *aşuka şiiri* okuyuşu için bkz. 1991, s. 94/182.

⁷ Arat'ın *badıra şiiri* okuyuşu için bkz. 1991, s. 76/66, 92/150.

Şiirde bir Buda adı olarak geçen sözcük, Skr. *bhadra* “İyi, nazik, mükemmel, erdemli; kutsanmış, uğurlu, hoş” anlamlarına gelmektedir (Soothill, 1937, s. 391b; Williams, 1986, s. 745/3- 746/2). Moerlose’a göre dişil son eki *-a* olan ve canlı varlıkları belirten Skr. adlar, Uygurcada *-a* veya *-i*’ye karşılık gelmektedir (1980, s. 71). Bununla birlikte Skr. *bhadra* > Uyg. *badıra* biçimi iki ünsüz arası /I/ türemesine örnek oluşturmaktadır. İki ayrı şiirde rastlanan bu ad, tabloda görüldüğü gibi farklı imla özellikleri göstermektedir. Ayrıca bkz. (Wilkens 2021, s. 80).

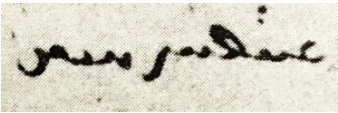
4.4. Brahmadatta kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
brahmadatta		PR”M”T”DY	br(a)hmadate ~ ~ brahmadate ⁸

Skr. *Brahmadatta* “Kanyākubja’nın bir hükümdarı, Vārāṇasī’nin bir hükümdarı, Kāśyapa’nın babası” anlamlarına gelmenin yanı sıra (Soothill 1937: 354b) “Brahma tarafından verilen” anlamına gelmektedir (Williams, 1986, s. 738/3).

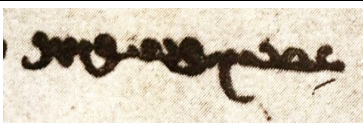
Moerlose’a göre canlı varlıkları belirten Sanskritçe *-a* gövdeleri, Uygurcada *-i* veya *-a* biçiminde gösterilmektedir. Skr. *datta* sözcüğüne karşılık *T”DY* imlası buna örnek teşkil etmektedir (1980, s. 71). Sözcüğün çeşitli yazmalardaki varyantları için bkz. (Röhrborn, 2023, s.16).

4.5. Candanaśrī kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
candanaśrī		Č”ND”N” T”RY	čandanaśrī ⁹

Cand kökünden türeyen Skr. *candana* sözcüğü “sandal ağacı, odunu veya tütsü tozu; bu odunun yüksek değer verilen kokulu preparasyonu” anlamlarına gelmektedir (Soothill, 1937, s. 326a; Williams, 1986, s. 386/2). Uygur alfabesinde *c* harfi bulunmadığından bu ses *ç* ile karşılanmıştır. Ayrıca bkz. (Röhrborn, 2023, s. 141).

4.6. Jvalaprabhāsa kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
jvalaprabhāsa		ČWV”L”PYR”P”SY	čvalapirabase ¹⁰

Skr. *jvala* “parlayan”, “ışık” ve “alev, ateşin dili” (Soothill, 1937, s. 463b; Williams, 1986, s. 428/2).

⁸ Arat’ın *brahmaṭaḍi* okuyuşu için bkz. 1991, s. 90/134.

⁹ Arat’ın *čandana śrī* okuyuşu için bkz. 1991, s. 92/158.

¹⁰ Arat’ın *čvalapirabase* okuyuşu için bkz. 1991, s. 86/60.

Prabhāsa ise “ışık”, “parlak” anlamlarına gelmektedir (Soothill, 1937, s. 347b).

Moerloose’a göre Sanskritçe *a-* gövdeli sözcükler, Toharcada *-a*, Uygurcada *-a* veya *-i* ile yazılmaktadır (1980, s. 71), Skr. *prabhāsa* > Uyg. *PYR’P’S*Y yazımı buna iyi bir örnek teşkil etmektedir. Röhrborn’a göre Uygurca bu yapı, Toharcadan ödünç alınan canlı varlık adları modeline uymaktadır (2025, s. 39). Ayrıca bkz. (Wilkens, 2025, s. 39).

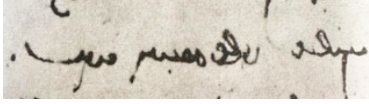
Skr. *jvala* sözcüğünün Uygurcada *ČWVL*’ biçimindeki yazımı, Uygurcada iki ünsüz arasında ünlü türemesine iyi bir örnektir.

4.7. Dhanaśrī kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
dhanaśrī		D’N’TYRY	danaşiri ¹¹ (2025, s. 49)

Skr. “veren, bağış, hayır, sadaka, ganimet, zenginlik” anlamlarına gelen *dāna* kelimesi (Soothill, 1937, s. 458b; Williams, 1986, s. 508/2) yanına *śrī*, “şanslı, uğurlu, müreffeh; zenginlik, güzellik” anlamlarındaki kelime eklenerek Buda adı olarak kullanılmıştır. (Soothill, 1937, s. 300a). *Dana* sözcüğünün yazımında dikkat çekici olan nokta, *n* sesinin yazımında nokta kullanılmış olmasıdır. Ayrıca bkz. (Wilkens, 2025, s. 49).

4.8. Indraketudhvaja- rāja kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
indraketudhvaja- rāja		’YNDYR ’ KYDW TWV’Č’ R’ Č’	İndirakeţuđuvaĉaraĉa ¹²

Indra kelimesi başlangıçta “atmosfer tanrısı, gök gürültüsü ve yağmur tanrısı” olarak bilinmektedir. Sembolü vajra (şimşek silahı) olduğundan “elinde vajra tutan” olarak da anılır (Soothill, 1937, s. 206b). *Dhvaja* ve *Ketu* kelimeleri ise “sancak, bayrak, işaret” anlamlarına gelmektedir. (Soothill, 1937, s. 431b). Röhrborn’a göre sözcüğün imlasında <*kydw*> biçiminde küçük bir düzeltme yapılmalıdır, sözcük Uygur literatürünün son döneminde doğrudan bir ödünçleme olarak görülmektedir (2021, s. 10). Ayrıca bkz. (Wilkens, 2021, s. 10).

4.9. Kusumaśrī kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
kusumaśrī		KWSWM ’ TYRY	kusuma-şiri ¹³

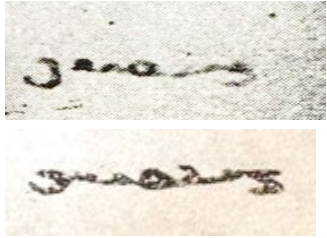
¹¹ Arat’ın *danaşiri* okuyuşu için bkz. 1991, s. 96/214.

¹² Arat’ın *indir- a- kidu- tuvaĉa* okuyuşu için bkz. 1991, s. 90/238.

¹³ Arat’ın *kusum-a şiri* okuyuşu için bkz. 1991, s. 94/198.

Şiirde Skr. *kusumaśrī* “Śakyamuni’nin reenkarnasyonu olan bir kral adı” anlamında geçmektedir. *kusuma* sözcük anlamı “çiçek, çiçeklenme.; çiçekli, süslü” biçiminde görülmektedir. “İhtişam, görkem, süsleme” anlamları için bkz. (Soothill, 1937, s. 387a). Skr. canlı varlıkların sonunda görülen *-a* sesinin Uygurcada korunduğu görülmektedir (Moerloose 1980, s. 71). Ayrıca bkz. (Wilkens, 2021, s. 427).

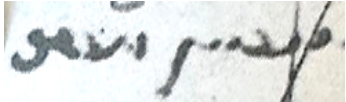
4.10. Maitreya kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
maitreya		M'YTRY	maitre ¹⁴

Kelime anlamı "sınırsız nezaket" olan (Soothill, 1937, s. 178a) Maitreya, Budist literatürde “Budist Mesih ya da gelecek Buda” anlamında kullanılıp şu anda Tuşita cennetinde bulunan ve Śakyamuni’nin nirvāṇa’sından 5,000 yıl sonra gelecek olan kişidir (Soothill, 1937, s. 456b). “Dostane, iyiliksever; bir Bodhisattva’nın ve gelecekteki bir Budanın (mevcut çağın 5. Budası) adı” anlamları için bkz. (Williams, 1986, s. 834/2).

Skr. *Maitreya* > Toh. *Maitreya* > Uyg. *M'YTRY* imlası, Skr. *-a* > Toh. *-a/-e* > Uyg. *-y* genel kuralına (Moerloose, 1980, s. 66-67) uyum sağlamaktadır. Ayrıca bkz. (Kara&Zieme 1977, s. 35; Wilkens, 2021, s. 465).

4.11. Nārāyaṇaśrī kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
nārāyaṇaśrī		N/RYN' T'YRY	nar(a)yaṇaṭiri ¹⁵

Skr. *Nārāyaṇa*, "Nara'nın oğlu veya orijinal insan, ilk canlı varlığın soyadı, Purusha ilahisinin yazarı" olarak tanımlanır. Nārāyaṇa, üç yüz ile yeşilimsi-sarı renkte temsil edilir, sağ elinde bir tekerlek tutar ve garuda kuşu üzerine biner (Soothill, 1937, s. 248a). Vişṇu veya Kṛṣṇa ile özdeşleştirilir (Williams, 1986, s. 536/3). Siddhaların lideri olarak görülür (Williams, 1986, s. 536/3). Sanskritçe sözcüğün imlasının Uygurcada değişmediği görülmektedir. Ayrıca bkz. (Wilkens, 2021, s. 487).

¹⁴ Arat’ın *maytri* okuyuşu için bkz. 1991, s. 98/243, 140/106, 174/4, 174/8, 174/12, 174/16, 174/20.

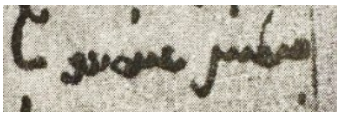
¹⁵ Arat’ın *narayana şiri* okuyuşu için bkz. 1991, s. 94/190.

4.12. Nirmala kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
nirmala		NYRM'L'	nirmala ¹⁶

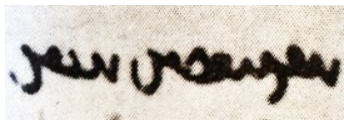
Skr. nirmala “bir Buda adı” olarak tanımlanmıştır (Wilkens, 2021, s. 491). Sanskritçe son eki *-a* olan isimlerin Uygurcada son eki *-a* veya *-i*'ye karşılık gelir (Moerlose, 1980, s. 71). Bu sözcüğün imlasının bu kurala uyduğu görülmektedir. Ayrıca bkz. (Wilkens, 2021, s. 491).

4.13. Ratnacandra kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
ratnacandra		R'TN' Č'NTYR '	ratnačantira ¹⁷

Skr. *ratna* “değerli, hazine, mücevher, inci, servet, zenginlik” anlamlarına gelmektedir (Soothill, 1937, s. 476b; Williams, 1986, s. 864/2). Sözcük *candra* ile birlikte “bir tanrının adı, bir mücevher madeninin koruyucusu anlamına gelmiştir (Williams, 1986, s. 864/2; Wilkens, 2021, s. 568). İmla açısından değerlendirildiğinde, Skr. sözcüğün son eki olan *-a*'nın Uygurcada da korunduğu görülmektedir (Moerlose, 1980, s. 71). Skr. *candra* > Uyg. Č'NTYR ' biçimi iki ünsüz arası /I/ türemesine örnek oluşturmaktadır. Ayrıca bkz. (Wilkens, 2021, s. 568).

4.14. Smṛtī kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
smṛtī		SYM'RTY ṬYRY	simartī ¹⁸

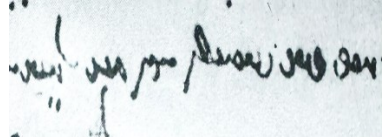
Skr. *smṛti* “hatırlama, anımsama, bellek; zihinde canlandırma; düşünmek, tekrarlamak, okumak; bir düşünce; bir an” anlamlarına gelmektedir (Williams, 1986, s. 1272/2; Soothill, 1937, s. 258b). Skr. *smṛti* > Uyg. SYM'RTY biçimi iki ünsüz arası /I/ ve /A/ türemelerine örnek oluşturmaktadır. Bu sözcüğün yazımı Sanskritçe söz sonu *-i*'nin Uygurcada korunmasına (Moerlose, 1980, s. 72) örnek oluşturmaktadır. Ayrıca bkz. (Wilkens, 2021, s. 613).

¹⁶ Arat'ın *nirmala* okuyuşu için bkz. 1991, s. 90/103.

¹⁷ Arat'ın *ratna-čantira* okuyuşu için bkz. 1991, s. 88/94.

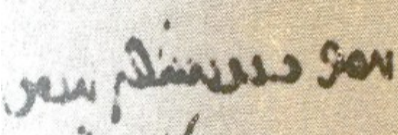
¹⁸ Arat'ın *simartī* okuyuşu için bkz. 1991, s. 96/222.

4.15. Suprakīrtitanāmadheyaśrī kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
suprakīrtitanāmadheyaśrī		SWW P'RY KYRTYD' N'M' TYY 'TYRY	suuparikirtidanamateyaṭiri ¹⁹

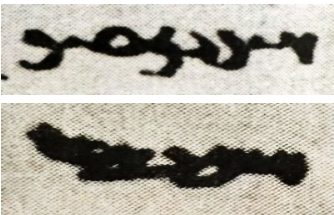
Sanskritçe bir Tathagata adı olarak geçen bu sözcüğün imlasında göze çarpan ilk özellik ilk hecedeki /u/ sesinin *ww* biçiminde yazılmış olmasıdır. Skr. *supra* > Uyg. *SWWP'RY* yazımı iki ünsüz arası /A/ sesinin türemesine ve söz sonu *-a* sesinin Uygurca *-y*'ye dönüşmesine birer örnektir. Ayrıca bkz. (Wilkens, 2021, s. 633).

4.16. Suvikrāntaśrī kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
suvikrāntaśrī		SWW VYKYR'ND' TYRY	suuvikirandaṭiri ²⁰

Skr. *suvikrānta*, “çok cesur, kahramanca, yiğit, şövalye ruhlu” anlamlarına gelmektedir (Williams, 1986, s. 1233/2). Bu sözcüğün imlasında göze çarpan ilk özellik ilk hecedeki /u/ sesinin *ww* biçiminde yazılmış olmasıdır. Skr. *suvikrā* > Uyg. *SWW VYKYR'ND'* yazımı iki ünsüz arası /I/ sesinin türemesine bir örnek oluşturmaktadır. (Wilkens, 2021, s. 633).

4.17. Śākyamuni kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
śākyamuni		S'KYMWNY	ṭakimuni ²¹

“Śākya bilgisi, Gautama Buda'nın adı” anlamına gelen *Śākyamuni* (Williams, 1986, s. 1062/2) Śākya kabilesinin azizidir. Muni, “aziz, kutsal insan, bilge, keşiş” olarak anlamlandırılır. (Soothill, 1937, s. 482b).

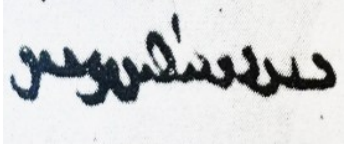
Skr. *śākyamuni* > Uyg. *S'KYMWNY* imlası, Skr. *-a* > Uyg. *-y* genel kuralına (Moerloose, 1980, s. 66-67) uyum sağlamaktadır. Ayrıca bkz. (Kara&Zieme, 1977, s. 94; Wilkens, 2021, s. 642).

¹⁹ Arat'ın *suu- parı kirtida- nama- tiya şiri* okuyuşu için bkz. 1991, s. 96/230.

²⁰ Arat'ın *suu- vikiranda şiri* okuyuşu için bkz. 1991, s. 98/246.

²¹ Arat'ın *şakımunı* okuyuşu için bkz. 1991, s. 84/14, 220/3, 114/145.

4.18. Vikrāntagāmin kelimesinin imlası

Sanskritçe	Uygurca Yazma	Transliterasyon	Transkripsiyon
vikrāntagāmin		VYKYR'NDAKMYNY	vikirandagamini ²²

“Bir Buda’nın adı” biçiminde anlamlandırılan Skr. *vikrāntagāmin* sözcüğünün imlasında son seste bulunan türeme kural dışı bir özellik olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca bkz. (Wilkens, 2021, s. 845).

3.Sonuç

Bu çalışmada, “Otuz Beş Burkana Saygı” adlı Eski Uygurca bir el yazması şiirde geçen 18 Sanskritçe Buda adı, Eski Uygurcanın imlası açısından incelenmiştir. Çalışmanın amacı, diğer Uygurca metinlerle karşılaştırıldığında bu kadar çok özel adın yer aldığı nadir metinlerden olan bu el yazmasından hareketle Sanskritçe özel adların Uygurca metinlerdeki yazım özelliklerini tespit etmek ve metnin hangi dilden tercüme edildiğine ilişkin tahminde bulunmaktır.

1.Metinde, Sanskritçe sözcüklerin Uygurcaya aktarımında sıkça görülen iki ünsüz arası ses türemesi bu metinde birçok örnekte tespit edilmiştir: Skr. *śrī* unvanı bütün örneklerde, *şiri* biçiminde geçmektedir:

Skr. *candanaśrī* > Uyg. *čandanaşiri*

Skr. *bhadraśrī* > Uyg. *badiraşiri*

Skr. *dhanaśrī* > Uyg. *danaşiri*

Skr. *kusumaśrī* > Uyg. *kusuma-şiri*

Skr. *nārāyaṇaśrī* > Uyg. *nar(a)yanaşiri*

Skr. *suprakīrtitanāmadheyaśrī* > Uyg. *suuparikirtidanamateyaşiri*

Skr. *smṛtiśrī* > Uyg. *simartişiri*

Aynı özellik Skr. *Indraketuḍhvaja-rāja* > *İndirakeṭuḍvaca*; Skr. *jvalaprabhāsa* > Uyg. *čuvalapirabase*; Skr. *candra* > Uyg. *čantira*; Skr. *vikrāntagāmin* > Uyg. *vikirandagamini* sözcüklerinde de görülmektedir.

İki ünsüz arası /U/ türemesine örnek olarak Skr. *jvala* > Uyg. *čuvala* örneği; iki ünsüz arası /A/ türemesine örnek olarak Skr. *supra* > Uyg. *suupari* sözcükleri bulunmaktadır.

2.Skr. *Maitreya* > Toh. *Maitreya* > Uyg. *Maytri* imlası, Skr. *-a* > Toh. *-a/-e* > Uyg. *-y* genel kuralına uyum sağlamaktadır.

3.Skr. *nirmala* > Uyg. *nirmala* ve Skr. *candra* > Uyg. *čantira* örnekleri Sanskritçe son eki *-a* olan

²² Arat’ın *vikirandagamini* okuyuşu için bkz. 1991, s. 98/262.

isimlerin Uygurca son ekin *-a* veya *-i'*ye karşılık gelme kuralına uygundur. Skr. *supra* > Uyg. *suupari* ve yazımı ise söz sonu *-a* sesinin Uygurca *-y'*ye dönüşmesine bir örnektir. Aynı şekilde Skr. *śākyamuni* sözcüğünün yazımında görülen Skr. *śākya* > Uyg. *S'KY* imlası bu kurala uymaktadır.

4.Skr. *smṛti* > Uyg. *simarti* örneği Sanskritçe söz sonu *-i'*nin Uygurcada korunmasına örnek oluşturmaktadır.

5.Skr. *ratna* “mücevher” sözcüğü özel ad olarak kullanılmadığı durumlarda Uygurcanın ses özelliklerine uyum sağlayarak metinlerde *erdini* biçiminde yer alırken özel ad olan Skr. *ratnacandra* > Uyg. *ratnaçantira* biçiminde korunmuştur.

6.Skr. *supra* > Uyg. *suupari* sözcüğün imlasında göze çarpan ilk özellik ilk hecedeki */u/* sesinin */uu/* biçiminde yazılmış olmasıdır.

7.Skr. *Amoghadarśi* sözcüğünün Uygurca *-NY'*li versiyonu olan *amoga-darşini*, büyük ihtimalle Sanskritçenin Çince *-ni* olarak çevrilmesiyle yanlış bir yeniden üretim olarak ortaya çıkmış olmalıdır.

8.Skr. *vikrāntagāmin* sözcüğünün Uyg. *vikirantagamini* yazımında sıra dışı bir biçimde son ekte *-i* türemesi olduğu görülmektedir.

9.Makalede, şiirde geçen Buda adlarının Uygurca el yazmasındaki imlası incelendiğinde birkaç ses değişimi ve ses türemesi haricinde genel olarak Sanskritçe asıllarına sadık kalınarak yazıldığı görülmüştür. Daha önceleri Uygurca araştırmacıları pek çok Uygurca metnin Toharcadan Uygurcaya aktarıldığını düşünse de Toharcanın diğer diller üzerindeki etkisinin 10. yüzyıl sonunda veya 11. yüzyıl başında sona erdiği kabul edilmeye başlanmıştır. İncelenen şiirin yazılış tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmasa da el yazmasının kursiv yazıyla ve ince uçlu fırçayla yazılmış olması, onun Uygurcanın son dönemi olan Yüan döneminde yazıldığına bir işaret olabilir. Eserin Yüan döneminde yazıldığı/çevrildiği kabul edilirse eserin çevrildiği kaynak dile ilişkin iki tahminde bulunulabilir: Röhrborn'un öne sürdüğü “Moğol döneminde oluşan Sanskrit dilini öğrenme rönesansı” sayesinde bu şiir Sanskritçeden direkt çevrilerek Uygurcaya aktarılmış olabilir. Bir diğer olasılık ise şiirin çevrildiği kaynak dil tespit edilememiş olsa bile şiirde geçen Buda adları kutsal sayıldığından Sanskritçe asıllarına sadık kalınarak yazılmış olabilir.

Kaynakça

- Arat, R. R. (1991). *Eski Türk Şiiri (3.Baskı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gabain, A. V. (1954). *Buddhistische Türkenmission*. Leipzig: Otto Harrassowitz. 161-173 s.
- Kudara, K. (2002). The Buddhist Culture of the Old Uigur Peoples. *Pacific World* 4, 3rd series: 184.
- Moerloose, E. (1980). Sanskrit Loan Words in Uighur. In: *TUBA* 4. 61-78.
- Monier-Williams, M. (1899). *A. Sanskrit-English Dictionary*. Oxford.
- Moriyasu, T. (2008). Chronology of West Uighur Buddhism: Re-Examination of the Dating of the Wall-Paintings in Grünwedel's Cave No. 8 (New: No. 18), Bezeklik". P. Zieme (Ed.), *Aspects of Research into Central Asian Buddhism: In Memoriam Kōgi Kudara*. (s. 191-227). Silk Road Studies, Turnhout: Brepols.
- Röhrborn, K. (1983). Zum Wanderweg des altindischen Lehngutes im Alttürkischen. (Hans R. Roemer & Albrecht Noth, Ed.). *Studien zur Geschichte und Kultur des Vorderen Orients: Festschrift für Bertold Spuler zum siebzigsten Geburtstag*. Leiden: Brill: 340-341.
- Röhrborn, K. (2015). Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasian. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel. Band 1: a-asvık. [*Uygurca Sözlük. İslam Öncesi Orta Asya Türkçe Metinlerinin Dil Malzemesi. Yeniden düzenlenmiş baskı I. İsimler-Zamirler-Edatlar. 1. Cilt: a-asvık*]. Stuttgart: Steiner.
- Röhrborn, K. (2017). Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasian. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikeln. Band 2: at-üzük. [*Uygurca Sözlük. İslam Öncesi Orta Asya Türkçe Metinlerinin Dil Malzemesi. Yeniden düzenlenmiş baskı II. İsimler-Zamirler-Edatlar. 2. Cilt: at-üzük*]. Stuttgart: Steiner.
- Röhrborn, K. (2023). Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasian. III.Fremdelemente. Band 2: bodivan-çigzin. [*Uygurca Sözlük. İslam Öncesi Orta Asya Türkçe Metinlerinin Dil Malzemesi*]. Stuttgart: Steiner.
- Ruben, W. (2000). *Eski Metinlere Göre Budizm*. (Lütfü Bozkurt, Ed.). Okyanus Yayıncılık ve Yapımcılık. (1995).
- Rudolph, K. (1983). GNOSIS: the Nature and History of an Ancient Religion. (Mustafa Bıyık, Çev.). *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/1: 378-393.
- Sarıtaş, E. (2011). Eski Uygur Türklerinde Tercüme Faaliyetleri Hakkında Kısa Bir Araştırma. *Doğu Araştırmaları*. 7, 5-16.
- Shōgaito, M. (2022). Budist Moğol Metinlerindeki Uygurca Unsurlar Üzerine. (Çeviren: Gözde Salur). *Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2022 / 1: 115-134.
- Soothill, W. E. & Hodous, L. (1937) *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms*, London.
- Tekin, Ş. (1962). Mani Dininin Uygurlar Tarafından Devlet Dini Olarak Kabul Edilişinin 1200. Yıl Dönümü Dolayısı ile Birkaç Not (762-1962). *Türk Dili Araştırmaları Yılığ - Belleten*, 10, 1-10.
- Tümer, G. (2024, 14 Ağustos). "Budizm". TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/budizm>.
- Wilkens, J. (2021). Batı Uygur Kağanlığı ve Ötesinde Budizm. (Buket N. Kırmızıgül & Arzu Arıcan & Kerime ÇALIŞ, Çev.). *Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2021 / 1: 103-152.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch - Deutsch – Türkisch*. Berlin: Universitätsverlag Göttingen.
- Wilkens, J. (2021). Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasian. III.Fremdelemente. Band 1: eç-bodis(a)v(a)tv. [*Uygurca Sözlük. İslam Öncesi Orta Asya Türkçe Metinlerinin Dil Malzemesi*]. Stuttgart: Steiner.
- Wilkens, J. (2025). Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasian. III.Fremdelemente. Band 3: çihui-gwıtı. [*Uygurca Sözlük. İslam Öncesi Orta Asya*

Türkçe Metinlerinin Dil Malzemesi]. Stuttgart: Steiner.

14. Özbek Anlatılarından“Bilge Kız” Masalının Sembolik Bağlamda Çözümlemesi¹

Fatih EGE²

APA: Ege, F. (2025). Özbek Anlatılarından“Bilge Kız” Masalının Sembolik Bağlamda Çözümlemesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 205-215. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15717340>

Öz

Anonim halk edebiyatında atalar kültürünün izlerini taşıyan anlatılar, tarihin yorumlanmasına katkı sunmaktadır. Halk edebiyatının anlatı türlerinden biri olan masallar; kahramanın yola çıkışı, yolda karşılaştığı engellere gösterdiği davranış kalıplarını ve sergilediği tutumları okuyucuya aktarır. Masallar, insanoğlunun hayatta karşılaşabileceği zorlukları, nihai ödüle giden yolların eşiklerini, semboller ve olağanüstü etmenler ile okuyucuya sunarken eş zamanlı olarak iyi, kötü ayrımını da gözler önüne serer. Kolektif bir birikimin değerleri ile yoğrulan masallar, halkın yaşantısını sunabileceği gibi olağanüstülükleri kapsayan olayları da işleyebilir. Anlatılan olayların ardında yer alan mananın kavranması, masalların yalnızca çocukları rahatlatma ve uykuya hazırlama işlevine yaramadığını da ortaya çıkarmaktadır. Masalın fonksiyonları arasında yer alan “uykuya yönelim” çocuklara dinlerken düşünmeyi ve hayal kurmayı da öğretir. Bu sebeple masallar salt olağanüstülük olarak değerlendirilmemeli, ataların birikimlerine dikkat çeken öğeler olarak da ele alınmalıdır. Sözlü geleneğin ürünü olarak toplumsal mirasa katkı sunan masallar, iyilik ve kötülüğe dair ayrımı toplumdan kesitlerle, olağanüstülüklerle okuyucuya aktarır. Tarihi, kültürel, sosyal ve ahlaki olguları satırlarına gizleyen masal metinleri, sözlü anlatı ürünleri olarak milletlerin kimliğini de oluşturmaktadır. Türk kültürünün evrensel bilgi havuzuna sunduğu katkı bahsi geçen birikimden kaynaklanmaktadır. Türk topluluklarından biri olan Özbek halkı da kolektif bir birikimde köklü bir masal geleneğine sahiptir. Bu nedenle çalışmamızda yer alan “Bilge Kız” masalının hem Türk kültürünü hem de Türk topluluklarından Özbeklerin sembolik değer ve iletilerini taşıması bakımından incelenmesi amaçlanmıştır. Metinde yer alan semboller analiz edilirken Jung’un Arketip Teorisi ve Campbell’in kahramanın yolculuk aşamalarını ele aldığı teorilerden faydalanılmaya çalışılmıştır. Uygulanan yöntem neticesinde masalın sembolik değerleri tespit edildiği gibi aynı zamanda içine doğduğu toplumu bize tanıtan değer yargıları da ortaya çıkarılmıştır. Jung’un teorisinde yer alan arketipler belirtilmiş olup, metnin Campbell’in kahramanın yolculuk kalıbına uyan ve uymayan noktaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

- ¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %13
Etik Şikayeti: editor@rumelide.com
Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 09.05.2025-**Kabul Tarihi:** 22.06.2025-**Yayın Tarihi:** 23.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15717340>
Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
² Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Assist. Prof., Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of Science and Arts, Department of Turkish Language and Literature (Tekirdağ, Türkiye) **e-posta:** fege@nku.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0003-1986-6165> **ROR ID:** <https://ror.org/01aomk874> **ISNI:** 0000 0004 0369 8053, **Crossref Funder ID:** 501100019863

Keywords: Halk Edebiyatı, Masal, Arketip, Özbek Masalları, Bilge Kız

Analysis of the “Wise Girl” Tale from Uzbek Narratives in Symbolic Context³

Abstract

Narratives bearing the traces of the ancestor cult in anonymous folk literature contribute to the interpretation of history. Fairy tales, one of the narrative genres of folk literature, convey to the reader the hero's journey, the behavior patterns and attitudes she displays towards the obstacles she encounters on the way. Fairy tales present the reader with the difficulties that human beings may encounter in life, the thresholds of the paths leading to the ultimate reward, through symbols and extraordinary factors, while simultaneously revealing the distinction between good and evil. Tales, which are shaped by the values of a collective accumulation, can present the life of the people as well as deal with events that include extraordinary events. Understanding the meaning behind the events told reveals that fairy tales do not only serve to relax children and prepare them for sleep. “Orientation to sleep,” which is among the functions of fairy tales, also teaches children to think and dream while listening. For this reason, fairy tales should not be evaluated solely as extraordinary things, but should also be considered as elements that draw attention to the accumulation of ancestors. Fairy tales, which contribute to the social heritage as a product of oral tradition, convey the distinction between good and evil to the reader through sections of society and extraordinary events. Fairy tale texts, which conceal historical, cultural, social and moral facts in their lines, also constitute the identity of nations as products of oral narrative. The contribution of Turkish culture to the universal knowledge pool stems from the aforementioned accumulation. The Uzbek people, one of the Turkish communities, also have a deep-rooted fairy tale tradition in their collective heritage. For this reason, the aim of our study is to examine the tale of the “Wise Girl” in terms of carrying both Turkish culture and the symbolic values and messages of the Uzbeks, one of the Turkish communities. While analyzing the symbols in the text, an attempt was made to benefit from Jung's Archetype Theory and Campbell's theories on the stages of the hero's journey. As a result of the applied method, the symbolic values of the tale were determined and at the same time, the value judgments that introduce us to the society in which it was born were revealed. The archetypes in Jung's theory are stated, and the points in the text that fit and do not fit Campbell's hero's journey pattern are tried to be determined.

Keywords: Folk Literature, FairyTale, Archetype, UzbekTales, Wise Girl

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %13
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 09.05.2025-**Acceptance Date:** 22.06.2025-
Publication Date: 23.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15717340>
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Eğitici yönü ile toplumsal birikimlerini kültürel değerler doğrultusunda okuyucuya sunan masallar, sözlü anlatı geleneğinin kuşaktan kuşağa aktarımını sağlamaktadır. “*Masallar, anlatıldıkları yörelerin insanların dünyaya bakış açısını, inanışlarını ve hayallerini yansıtır*” (Artun, 2018: 141). Yansıtılan hayaller, fantastik öğelerin gerçek yaşam ile bağlarını ders verici nitelikte metinlerde işler. Masalların kültürel bir birikime katkı sunduğu gerçeği, didaktik öğeler ile bütünleşir. Tekerleme ile başlayan masallar; halkın yaşam biçimini, sosyal çevresini, tarihi ve ahlaki yönünü karakterler doğrultusunda aktaran kültürel bir mirastır. Geçmiş değer yargılarını gelecek kuşak ile birleştirerek halka kılavuzluk eden masallar, evrensel mesajları neticesinde her çağda yankı uyandırmaktadır. Ortak belleğe dair olay ve olguları konu edinerek hazırlanan fantastik kurgularla derlenen masallar, kültürü aktarıcı ve taşıyıcı bir rolle çocukları eğitmeyi ve halkı düşündürmeyi amaçlar. “*Masalların bir diğer özelliği bir toplumu toplum yapan ortak değerlerin aktarılmasına ve paylaşılmaya zemin hazırlamasıdır*” (Güleç, 2017: 15). Ait olduğu toplumun değer yargılarını bünyesinde taşıyarak o topluma ait sembollerini bünyesinde barındırarak kültürel kodların çözümlemesinde öncü niteliktedir.

Her yaş grubu tarafından dinlenebilecek olan masallar, aktardığı değer yargıları ile okuyucuyu bünyesine çeker. Masal okuyucuları okudukları metinde kendi yaşamından bir parça bulabilir. Olağanüstü olgularla bezenen anlatılar, toplumun temel taşlarını ve kültürel kodlarının çözümlemesini okuyucuya bırakır. “*Masallar insanın sadece sosyal ihtiyaçlarını değil psikolojik ihtiyaçlarını da karşılamasının bir aracıdır. Bilinçaltından çıkan psikolojik temelli simgeler, tüm insanlığa ait bilgilerin de bütünüdür*” (Sayar, 2023: 176). Bilinçdışının yansımalarını oluşturan aktarımlar, masalın ait olduğu toplumun kodlarını çözmede etkindir. Bireyin ruhsal gelişimine katkıda bulunan anonim halk edebiyatı ürünleri, kimlik gelişimine de katkı sunarlar. Bu nedenle masallar yalnızca eğlence ve uyku amaçlı değerlendirilmemelidir. Duygusal ve zihinsel gelişim sürecine fayda sağlayarak bireyin metinlerde kendini bulmasına, kendini gerçekleştirmesine de öncü olmaktadır. Bireyin bastırıldığı arzular, dürtüler semboller yolu ile dışavurumu oluşturarak anlatılarda karşımıza çıkabilmektedir. Okuyucu, okuduğu masallar ve karakterler sayesinde benzer durumları yaşayarak sınavlar yolunda karşılaştığı eşikler, gölgeler ile nasıl mücadele edebileceğini de öğrenmektedir. Kolektif bir birikimde ise birey, okuduğu karakterler aracılığıyla ataları ile özdeşim kurabilmektedir. Duygusal denge ve kimlik gelişiminde yer alan anlatılar, doğru ve yanlış ayrımına, sosyal iletişim becerilerinin güçlenmesine katkıda bulunur. Yoğun bir aktarımın aksine öz metinler ile de düşünceler okuyucuya aşılanabilmektedir. “*Varoluşsal bir ikilemi kısaca ve açıkça ifade etmek masalların özelliğidir. Daha karmaşık bir konu çocuğun aklını karıştırabilecekken bu şekilde çocuğun problemi en temel haliyle ele alması sağlanır*” (Bettelheim, 2019: 14). Ele alınan temel problemler ve bu problemler karşısında gösterilen çabalar bireyin nihai ödüle ulaşmasında basamak niteliğindedir. Geçilen eşikler, karşılaşılan engeller sonucunda iyiliğin üstünlüğü okuyucuyu harekete geçirmektedir. Birey, okuduğu metinde hem kendini hem de yaşadığı toplumun izlerini bulmakta ve atalarını tanıma fırsatına sahip olmaktadır.

Kültürel bir birikimde, milli şuurun devamlılığını amaçlayan anlatılar, ataların izlerini ve atalara ait değer yargılarını yeniden kurgular. “*Atalar kültü, ölen ataların ruhlarının yaşadığına, aile bireylerini koruduğuna ve onların dünyadaki yaşamını etkilediğine inanılan bir inanç sistemidir. Bu inanç, eski Türk inanç sistemlerinde önemli bir yer tutar ve kurban, dua, mezar ziyaretleri gibi ritüeller ile yaşatılır*” (Ögel, 1993: 206). Halkın sürdürdüğü bu eylemler, kültürel kodlara ve milli bir mirasa sahip çıkmada sorumluluk niteliğinde karşımıza çıkar.

Sözlü kültür birikiminin eğitici ve kültürel kodlarını farklı uluslar ile özdeşleştiren masallar, mitik

sembol ve imgelere de dikkat çeker. Türk mitolojisinin sembollerinden de faydalanarak oluşan Özbek masalları, kültürel kodlarla harmanlanarak ortak değerleri taşır. “Çocuklara toplum olma bilincini ve evrensel değerleri öğreten sözlü ve yazılı halk edebiyatı ürünleri olarak değerler eğitimi açısından öne çıkan sözlü edebiyat ürünleridir” (Kaplan ve Peker, 2022: 438). Köylerde, meydanlarda, ev veyahut özel günlerde sözlü bir gelenek olarak aktarılan masallar, milli bir mirasın canlı kalmasını sağlar. Masalda yer alan karakterler tipik özellikler taşıyarak bilge, genç ve hükümdar olarak da karşımıza çıkabilir. Çocuklar, verilen tipik karakterler ile kendi dünyalarını bağdaştırabilmektedir. Ele alınan karakterler, toplumun değer yargılarının dışavurumunu da oluşturmaktadır. Masallar bu bağlamda eğitici rol dışında estetik değer yargılarını da üstlenmektedir.

Özbek masallarının ortaya çıkışında Sovyetler Birliği’nin kuruluşu çalışmaların ana hatlarının çizildiği dönemdir. Bölgeye giden kişiler çalışmalar ile bağlantılı olarak karşımıza çıkar. Rus işgali altında kalan Türklerin yaşayışı, gelenek ve göreneği, coğrafyası ve daha birçok etken politikalarda kullanılmıştır. Orta Asya’da yaşam süren Türk boyları halk anlatılarının çıkışında öncü olmuştur. “Özbek Halk Ertakları” adlı yayın, bünyesinde barındırdığı masalları derleyerek en kapsamlı inceleme olarak nitelendirilir. Özbek masallarının temel olarak incelendiği bir diğer yayın ise Razzakov tarafından 1965 yılında “Özbek Sözlü Yaratılışında Hiciv ve Mizah” olarak kaleme alınmıştır. Eser yayınlarının dışında “Özbek Tili ve Adabiyatı” dergisinde de masallar derlenmiştir. Türkiye’de ise bu çalışmalar Saim Sakaoğlu tarafından ele alınmış ve halk bilgisi ürünleri Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Özbek anlatı geleneğinin oluşmasında ise göçebe kültür önemli rol oynamıştır. İnsani değerler, masallarda Türk kültürü unsurları ile birleştirilerek aktarılmıştır (Fedakâr, 2011: 3-51).

Türk halk edebiyatında sözlü anlatı geleneklerini Orta Asya kültürü ile birleştirerek inceleyen Selami Fedakâr, Özbek masallarının tarihini ele almıştır. Masalların sembolik anlatım tarzı dâhilinde karakter tipler, Özbek tarihinde geçmiş ve gelecek arası kültürel mirasın taşıyıcı köprüsünü oluşturmaktadır. Fedakâr’ın Özbek tarihini ele alan “Özbek Sözlü Geleneğinde Masallar” yayınında masallar konularına göre: dini, gerçekçi, aptal dev masalları, zincirlemeli masallar, sihir, fıkra ve şakalar, hayvan masalları olarak ayrılmaktadır. Çalışmamızda Fedakâr’ın gerçekçi masallar kategorisinde yer alan “Bilge Kız” masalı C. Gustav Jung’un arketipsel sembolizm teorisi bağlamında incelenerek aynı zamanda Campbell’in kahraman kalıbı içerisinde tasnif edilecektir.

Kuramsal Çerçeve

Türk halk edebiyatında yer alan kolektif birikim kavramı, eserlerde bireyin bilinç dışında yatan duygular neticesinde çözümlenebilmektedir. Bireyin arzuları, istekleri ve bu istekler doğrultusunda gösterdiği eylemler psikoanalitik kuramın incelemeleri arasında yer almaktadır. Psikoanalitik kuram gerek bireyin benliğini gerekse bireyin toplum içindeki yerini incelemektedir. “Bu kuram ve yöntemin en önemli temsilcileri ise, Sigmund Freud, Carl G. Jung ve onların takipçileridir” (Oğuz, 2017: 78). Freud’un ele aldığı psikoanalitik kuramda birey, bilinçaltındaki dürtü ve arzularla bir mahzeni temsil etmektedir. Bu mahzende gerçekleştirilemeyen eylemler, bireyi dil sürçmelerinde veya rüyalarında ele vermektedir. Bastırılan duygu ve arzular, bilinçaltından gün yüzüne çıkmakta ve çeşitli hastalıkları da beraberinde getirebilmektedir.

Bireysel arzu ve korkuların temel alındığı bu ekolde bilinç, bilinçaltı ve bilinçdışı kavramları incelenmektedir. Bu ekole ek olarak Freud, yapısal kişilik modelini ise “id, ego ve süperegö” olmak üzere üç farklı modele ayırmış, zihnin bireyin yaşamı ile eş değer olarak nasıl çalıştığını incelemiştir. “Freud İd’in ‘haz ilkesi’ olarak bilinen bir şeye dayandığını iddia eder. Yani id, sonuçlarını dikkate almadan

belli bir anda nasıl iyi hissedecekse onu ister” (Kleinman, 2022: 30). İd’in dürtülerini kontrol edemeyen birey, arzularını gerçekleştirme adına süperegonun kontrolünü yitirir. Toplumsal gerekliliği vurgulayan, gelenek ve göreneklerin taşıyıcısı olan süperego kontrol mekanizmasıdır. Bireyin arzularına engel olan süperegoyu dengeleyici rol ise egoya aittir. Ego, kişisel arzu ve toplum arasındaki dengeyi esas almaktadır. Dengenin kurulamaması, toplumun egemenliği ya da bireye ait arzusunun kontrol edilememesi hastalıklara sebep olmaktadır. Freud, bireyi ve bireyin toplum ile olan ilişkisini esas alırken Freud’un öğrencisi olan Jung; kuramı farklı yönleri ile değerlendirmektedir.

Jung’a göre birey kolektif bir birikimin inşasında öncüdür. Birey, ata mirası ile yoğrulmakta bu mirasın değer yargılarıyla beslenmektedir. Bireyi, arzu ve dürtüleri ile esas alan Freud’un aksine Jung, insanlığı milli bir mirasın içerisinde değerlendirerek psişenin son kavramını bulmuştur. Freud, rüyaları bireyin gizlediği arzuların yansıması olarak değerlendirirken öğrencisi ise bu rüyaları atalardan bir iz olarak nitelendirmektedir. Ortak değerler bütünü olan kolektif bilinç dışı kavramını esas alan Jung, yaşanan değerlerin geçmişten geleceğe bu rüyalar ve eylemler sonucunda aktarıldığını savunmuştur. “*Kolektif bilinçdışının en doğrudan görünümü, arketiplerin ilk imajları olarak rüyalar, zihnin olağandışı durumları ya da psikolojik fantezilerdir*” (Fordham, 2019: 31). Arketip kavramı Jung’a göre ilk tiplerini oluşturmaktadır. Var olan ilk tipler mitik döneme ait değerleri ve ataların özelliklerini yansıtmaktadır. Halk anlatılarının yorumlanmasında, gelenek ve göreneğin kodlarının çözümlemesinde Jung, arketip kavramının gerekliliğini de vurgulamış ve anlatıları bu yöntemler dahilinde çözümlemiştir. Psikoanalitik kuramda savunulan farklı düşünceler ve teoriler anlatıların çözümlemesinde etken olmuş Freud ve Jung dışında Campbell de psikolojiye farklı bir bakış açısı getirmiştir. Kahraman benliğinin yanı sıra hayatının her alanında engellerle karşılaşmış ve bu engelleri geçerek nihai ödüle ulaşmıştır. Halk anlatıları farklı araştırmacıların yorumlamaları ile değerlendirilmiştir. Çalışmamızda Fedakâr’ın “Bilge Kız” masalında yer alan semboller ve bilinç dışında yer alan kolektif birikime ait miraslar yukarıda bahsettiğimiz psikoanalitik kuram dâhilinde incelenecektir.

Bilge Kız (Dânâ Kız) Masalına Ait Epizotlar

1. Kadim zamanda yaşayan padişah halka “Tatlıdan daha tatlı nedir? Acıdan daha acı nedir? diye iki soru sorarak kırk gün süre tanır.
2. Soruyu bilemeyen kılıçtan geçireceğini söyleyen padişah, halkın farklı yerlere göç etmesine sebep olmuştur.
3. Memlekette fakir bir yaşlı adam kızı ile yaşıyorken kız babasına sorunun cevabını “Tatlıdan daha tatlı çocuktur, acıdan daha acı ölümdür” olarak vermiştir.
4. Yaşlı adam padişaha giderek sorunun cevabını kızı tarafından verdiğini söylemiş ve padişahı hayran bırakmıştır.
5. Padişah, kızı sınamak adına “Öküzden bir yavru doğurtmasını söyleyin” emrini vermiş ve birkaç gün sonra doğurtup doğurtmadığını öğrenmelerini istemiştir.
6. Kız babasının doğurmak için hamama gittiğini söylediğinde padişahın adamları erkek adamın doğuramayacağını söylemiştir.
7. Kahkahaların ardından kız: “Öküz doğurur da erkek adam doğurmaz mı?” diyerek karşılık vermiştir.
8. Padişah kızın cevabı ile bilgeliğini takdir etmiş, kırk gün ve kırk gece düğün yaparak kız ile evlenmiştir.

9. Padişah bir gün ava çıktığında kız, kapının önünde iki koyun çobanının kavga ettiğini görmüş ve gebe koyunlarından birinin doğum yaptığını diğerinin ise koyunun dibine yattığını belirtmiştir.

10. Padişah eve geri döndüğünde hanımın dışarı çıkmasına sinirlenerek babasının evine gitmesini söylemiş fakat kız öncesinde ziyafet vererek gitmeyi teklif etmiştir.

11. Ziyafette padişahı sarhoş ederek sızdıran kız, padişahı gölgelikli bir arabaya yatırmış ve arabacı ile pazarda dolaşmışlardır.

12. Padişah durumu sorduğunda kız: "İstedığımı alıp babamın evine git demiştiniz, sizi istediğim için sizi aldım ve babamın evine gidiyorum" demiş.

13. Padişah bu bilgelige tekrar hayran kalarak yaşamına devam etmiş (Fedakâr, 2011: 466-467).

Masalda verilen kahraman yaşlı adamın kızı olarak karşımıza çıkar. Anadolu ve dünya masalının genelinde görülen padişah ve halkı sorular ile sına "Bilge Kız" masalında da görülmektedir. İncelediğimiz masalda yer alan maceraya çağrı kısmını padişahın sorusu oluşturmaktadır. Yaşlı adamın kızı, maceraya çağrı aşamasında padişahın sorusuna cevap vererek sınavlar yoluna atılmıştır. Otorite ve iktidar sahibi olarak görülen padişah, halkı düşündürmeyi amaçlamaktadır. Halkın maceraya çağrılmasını reddeden kesim çözümü göç etmekte bulmuştur. Çünkü "*Çağrılarının reddi macerayı olumsuzla çevirir*" (Campbell, 2017: 61). Olumsuzla çevrilen çağrılar neticesinde nihai ödüle ulaşım da söz konusu değildir. Halk anlatılarında sıklıkla karşımıza çıkan sayılardan biri de "kırk" sayısıdır. Padişahın sorduğu soruya istediği cevabı kırk gün süre ile istemesi bilinç dışında sembolik değerlere çağrışım yapar. Yaşamın tamamlayıcısı ve bereketi olarak karşımıza çıkan sayı, metnin sonunda da kırk gün, kırk gece düğün olarak okuyucuya sunulmaktadır. Masalın başında sınavlar yolunun sembolü olarak karşımıza çıkan kırk sayısı, metnin sonunda nihai ödülün simgesi olarak görülür. Günlük hayatta ve deyimlerde sıklıkla kullanılan kırk sayısının dini değeri de mevcuttur. Deyim olarak bir işin zorluğunu "kırk fırın ekmek yemek gerek" olarak ele alan sayı, dini anlamda değerlendirildiğinde pek çok konuya vurgu yapmaktadır. "*Hazreti Muhammed'in adının başında ve ortasında bulunan mim harfinin sayısal değeri 40'tır*" (Schimmell, 2022: 241). Kısacası kırk sayısı hem İslam öncesi hem de İslam sonrası dönemler için formel bir sayı olarak karşımıza farklı anlatılar içerisinde çıkmaktadır. Padişahın sorduğu soruya doğru cevabın verilememesi ise ceza ile karşılık bulmuştur. Halkın memlekettten göç etmesine sebep olan etmen otoriteye karşı oluşan korkudur. "*Kılıçlar kraliyet gücü, askeri kuvvet ve onur simgeleridir*" (Wilkinson, 2019: 225). Kraliyet gücüne ait mahcubiyet ise halkı göçe sürüklemiştir. Padişah, halka acı ve tatlı kavramını kullanarak yönelttiği soruda hayatın özüne de dikkat çekmiştir. Yaşam, iyilik ve kötülüğün dengesi ile sürmektedir. Jung'a göre bireyin kötücül unsurları olarak tanımlanan gölge arketipi yaşamın tezathığına vurgu niteliğindedir. Yaşam, suretin ardındaki manayı görmenin sınavlar yolunu oluşturmaktadır. Gölge olarak nitelendirilen bireyin benliğinde veyahut çevresinde yer alan kötücül etmenler, sınavlar yolunda karşılaşılan engeller bütünüdür. "*Gölge, kaçınılmaz bir olgudur ve insan o olmaksızın bütünleşemez*" (Fordham, 2019: 65). Sorulan soruda yer alan tatlı ve acı kavramları da sembolik olarak yaşama yapılan bir göndermedir. Halkın soruya cevap vermeyişi maceranın reddi olarak da tanımlanabilir.

Yaşlı adamın kızı soruya cevap vererek kahraman arketipi olduğunu okuyucu/dinleyiciye hissettirir. Soruya cevap vererek maceraya çağrı aşamasını kabul eden kız, sınavlar yoluna adım atmıştır. Hakikat olarak değerlendirilen ve topraktan gelip toprağa geri dönme inancı olarak nitelendirilen "ölüm" terimi, acı olarak ele alınmıştır. Acı burada somut bir gerçeklikten ziyade soyut bir kavram olarak değerlendirilir. Hayatın döngüsünde ölüm de doğum kadar doğal bir gerçektir. Birey, yaşamın döngüsünde suretin varlığına aldanarak hakikati es geçmektedir. Hakikatin unutulması ve yok sayılması

manın kavranmasını da geciktirmekte ve öze ulaşımı engellemektedir. Döngüyü fark eden ve bilincin uyanışını gerçekleştiren kahraman, padişahın sorusuna babası aracılığıyla cevap vermiştir. Böylelikle “Bilge Kız” masalda soruya cevap vererek anlatının da başkışısı olmuştur. Halk anlatılarında olayların gelişimi kahraman merkezlidir. Mitik dönemden bu yana anlatılagelen metinlerinde kahramanın gelişimi, olayların değişimini ve ilerlemesini sağlamaktadır. Kahramanın maceraya çağrı aşamasının kabulü ile padişah, kızı sınavlar yoluna tabii tutar.

Campbell’a göre yolculuk sonsuz bir döngüdür. Kahraman macerayı kabul ettiği takdirde engellerle karşılaşacak, eşikleri geçecek ve bu engellerin kabulü sonucunda nihai ödüle ulaşacaktır. “*Sınav motifinin altında kahramanlar; güç, zekâ, cesaret sınanmalarının yanı sıra güvenilirlik, sabır, dayanıklılık, adalet, sorumluluk duygusu, kararlılık, azim, doğruluk, dürüstlük, merhamet, beceri, sadakat, irade, itaat, sözüne bağlılık gibi sınanmalardan da geçer*” (Kılıç, 2023: 938). Bilge Kız’ın isminde yer alan “Bilge” sıfatıkahramanın soruları cevaplayabilecek düzeyde olduğunun habercisi niteliğindedir. Padişah ise bu bilgeliği sınamaya devam ederek kızın kararlılığını ve sabrını denemektedir. Bilge Kız’ın sınavlar yolunu padişahın soruları oluşturmaktadır. Padişahı yaşamın özüne dair cevabı ile etkileyen kahramanın bir diğer sınavı ise öküzün doğumu ile ilgilidir. Padişah da Bilge Kız da öküzün doğuramayacağını bilmektedir fakat asıl mesele kıvrak zekâ ile bu soruya nasıl cevap verileceğidir.

Öküz, ele alınan masalda karşımıza çıkan bir başka sembolik değerdir. “*Hristiyanlar için İsa’nın koşum hayvanıyken Budistler ak öküzü tefekküre dayalı bilgelik simgesi olarak görür*” (Wilkinson, 2019: 54). Metinde padişah bilgelik ile öküzü bağdaştırmış, sorunun cevabının bilinmesinin de bilgelige ulaşacak bir eşik olduğuna dikkat çekmiştir. Türk kültüründe ve mitolojisinde önemli bir değer arz eden öküz, bilgeliği temsil etmesinin yanı sıra göçebe kimlik ve hayvancılık alanlarında da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bilgelik öküzün sembolik yorumunu oluştururken Türk halkı öküze çeşitli anlamlar da yüklemiştir. Öküz, bolluk ve bereketle de ilişkilendirilmiştir. Türk halk edebiyatı ve klasik edebiyatta üzerinde durulan “öküz” sembolü ise “Sarı Öküz” ve “Kızıl Öküz” olarak çözümlenmektedir. Araştırmacılar sarı ve kızıl öküz üzerine farklı değerlendirmelerde bulunarak sembollerini farklı değer yargıları ile yorumlamıştır. Örneğin “*Arifoğlu adındaki bir âşık, sarı öküzün birinci kat yerde bulunduğunu ve orada küzün karnına girdiğini ve öküzün damarlarının çokluğunu görünce şaşırıp kaldığını söyler*” (Akman, 2012: 13). Öküz; bolluk, bereket ve dengeyi simgelediği gibi renkler ile birleşiminde ise araştırmacıların öznel yorumlarına sebep olmuştur. Masalda ele alınan öküz kavramı ise padişah için güç sembolüdür. Öküzün eril olmasından kaynaklı dişil bir gücü simgeleyemeyeceği kızı yöneltilen soru olmuş, kızın bu soruya babası üzerinden cevap vermesi ise karşı tarafın takdirini kazanmıştır. Padişahın adamlarının kızın cevabına alay ile karşılık vermesi sonucunda “Bilge” sıfatını hak eden kahraman, bilgi ile karşı tarafı alt etmeyi başarmıştır.

Yaşamın özü ve cehaletin reddi bilgi ile mümkündür. Görünen kısım suretin tesiri altındadır. Padişahın adamları da bu surete aldanmış denilebilir. Kahramanın özü bilmesi ve o öze dair bilgiye ulaşma arzusu, gölgelerin ve cehaletin yitirilmesinde kazanan bir güç konumundadır. Sorulara verilen bilgece cevaplar, kahramanın sınavlar yolunu geçmesine vesile olmuş ve nihai ödüle ulaşmasını sağlamıştır. Nihai ödül masalda, padişah ile evlilik olmuştur. Jung’un ilk tip olarak değerlendirdiği arketiplere göre bu birleşim ise anima ve animus olarak değerlendirilir. Erkek psişesinde yer alan kadına dair özellikler animanın yansımasını oluştururken kadın psişesinde yer alan güç ve otorite simgeleri animusu tamamlar. “*Jung, kadın ve erkek imgelerini bu şekilde ayırırken, aslında insanın mevcut potansiyelinin tümünü kullanmadığını vurgulamak ister*” (Oğuz, 2010: 10). Eksik olan ve kullanılmayan potansiyeller anima ve animusun birleşimi sonucunda tamamlayıcı bir rolü üstlenir. Otoriter bir güç olarak erkeğin soyunun

devamında, animanın animus ile bütünleşmesi yaşamın gereği olarak değerlendirilir. Kadının erginlenme aşamasında sahip olduğu güç, animusun özelliklerini taşır. Kolektif süreçte anima ve animus atalara ait değer yargılarını tamamlamada soyun devamına katkı sağlamaktadır. Bilge kızın cevapları sonucunda padişahın dikkatini çekmesi anima ve animus birliğini sağlamıştır. Sınavlar yolu ve yaşamın döngüsü masalın bu sürecinde bitmemiş bilge kız, eşiklerden geçmeye ve sınanmaya devam etmiştir.

Padişahın yokluğunda dışarıya çıkıp koyun çobanları arasında var olan çatışmayı engellemeye çalışan kahraman, otorite ve gücün temsili olan padişahın karşıt bir tepki almıştır. Metinde ele alınan koyun sembolü sadece bir hayvan olarak değerlendirilmemelidir. Aynı zamanda sembolik bir değeri olan koyun; “*Koyun uysallığı ve sürünün parçası olarak yönlendirilme gereğini temsil eder*” (Wilkinson, 2019: 55). Dişil olarak metinde aktarılan koyun, çoban ile uzlaşmazlığın parçası olmuştur. Bu uzlaşmazlığın çözüm odağı ise metnin kahramanında gizlidir. Padişah, söz hakkının varlığı ile izinsiz dışarı çıkan eşine öfkesini evden ayrılması ile göstermiştir. Masalın bu kısmında ailedeki otoritenin ve gücün erkek üzerinde olduğuna atıfta bulunulmuştur. Padişahın egemen olduğu bu dönemde ataerkil izler görülmekle birlikte güce karşı gösterilmeyen saygıya ceza ile karşılık verilmiştir. Bilge kız ise bilgisi ve engellere karşı gösterdiği çözüme odaklanma becerisi ile bir istekte bulunmuş, evden gitmeden önce bir ziyafet hazırlanmasını dilemiştir. Karşılaştığı zorlukları kararlılığı ve zekice düşünebilme yetisi ile aşan kahraman, bu sınavı da geçecek bir plan hazırlamaktadır. Ataerkil düzene karşı bir duruş sergileyen, kendi düşüncesine ve birey olarak benliğine değer veren kahraman, padişahın da sınavlar yolunu başarı ile geçmiştir.

Padişahın sağlıklı düşünebilmesini ve ona karşı gösterdiği direnci engelleme amacıyla kahraman, padişaha ziyafette içirerek onu bir yolculuğa çıkarır. Metnin bu kısmında ziyafette içirilen içeceklerin padişahı sarhoş etmesi, bilincin uyanışına bir engel olarak değerlendirilebilir. Otoriteye karşı gösterilen dirence ceza olarak kahramanı evden göndermeyi isteyen padişah, sınavlar yolunda beklemediği bir yöntemle uyanışını gerçekleştirmiştir. Bilge kızın evden götürmek istediği şey maddi değerler değil yalnızca padişahıdır. Padişaha alkol içirip aklını bulandırarak bir arabaya koymaları ve gezdirmeleri ise yaşamın özünün yalnızca bir eşya ve maddiyat ile değerlendirilemeyeceğine yapılan bir vurgu niteliğindedir. Padişahın, kahramanı sınavlar yoluna sokması ve bu sınavlar yolunda onu sınaması nihai ödüle ulaşmasını sağlamıştır. Kahraman nihai ödül olarak kazandığı anima-animus haricinde bilginin özüne de ulaşmıştır. Sorunlar karşısında gösterilen sabır, direnç ve çözüm karşısına çıkan tüm eşiklerden kararlı bir şekilde geçişine olanak tanımıştır. Masal, kahramanının padişaha karşı gösterdiği diğerlerinden farklı duruş ile de ele alınabilmektedir. Padişahın halka sorduğu soru karşısında halkın kaçması, çağrının reddedilişini oluştururken kahraman, her bir sınavda bilgisi ile eşığı geçmiştir. Ataerkil düzende otoritenin sarsılmasından kaynaklanan değişim sonucunda dahi padişaha ders veren kahraman, bilince dair uyanış sonucunda da asıl nihai ödüle ulaşmıştır. Ayrıca masalda sorunlardan kaçmadan yüzleşilmesi gerektiği vurgulanırken bilginin özüne ulaşmanın kolay olmadığına da dikkat çekilmiştir. Hakikat, sınavlar yolu neticesinde ulaşılan bir ödül niteliğindedir.

“Bilge Kız Masalı”nın Diğer Masallar ile Benzerlikleri

Kuramsal çerçevede belirttiğimiz üzere masallar kolektif birikimin sembol değerlerini içermektedir. Özbek masalları da Türk kültür coğrafyasının bir ürünü olarak tüm Türk topluluklarının anlatılarında yer alan benzerlikleri bünyesinde barındırmaktadır. Bahsi geçen toplulukların ortak birikimini yansıtan başlıca eserlerden biri olan Dede Korkut anlatıları bu durumun en belirgin örneklerini içermektedir. “Bilge Kız” masalında olduğu gibi Dede Korkut anlatılarından birisi olan “Dirse Han oğlu Boğaç Han” anlatısında da kadın kahraman ve onun bilgelik serüveni yer almaktadır. Bu bağlamda bilgelik kavramı

esas alındığında incelediğimiz masalın birçok farklı varyant ve versiyonu hem Türk topluluklarının yaşadığı coğrafyalarda hem de Anadolu sahasının içerisinde farklı isimler ile kendini göstermektedir. Bu masallardan biri Kars yöresi masalı olarak karşımıza çıkan “Tuz Kadar Sevgi” masalıdır (Arslan, 2000: 440). Babalarının kızlarına kendisini ne kadar sevdiklerini sorması ile başlayan masal, çalışmamızda incelediğimiz “Bilge Kız” masalı ile sorulara verilen akıllıca cevaplar düzleminde benzerlik göstermektedir. Nitekim metnin sonunda babasını tuz kadar sevdiğini söyleyen kız haklı çıkmış, babası onun bilgece cevabının değerini geç de olsa anlamıştır.

Naki Tezel’in Türk Masalları adlı eserinde yer alan “Kırkinci Oda” masalı yine yukarıda sıraladığımız gelişmekte olan bilincin aklını nasıl kullanması gerektiğine örnek davranış kalıpları içeren diğer bir masal olarak karşımıza çıkmaktadır (Kılıçaslan, 2019: 65). “Kırkinci Oda” masalında adı geçen “Bilge Kız” kurtarılması gereken zor durumdaki bir kadını temsil etmektedir. Bu durum ise bilgelik kavramının önemine ve değerine işaret eder. Aşkın bir değer olarak işlenen bilgelik olgusu incelediğimiz Özbek masalı ile benzerlik göstermektedir. Son olarak sıraladığımız farklı isimlerdeki masallardan anlaşılacağı üzere akıl, bilgi ve bilgelik gibi kavramlar Türk dünyası masal metinlerinde kolektif bilinç dışının ortak öğeleri konumundadır.

Sonuç

Evrensel bir anlatı türü olarak farklı okumalarla değerlendirilen masallar, zamanın getirilerine ve gelişmelerine uygun olarak şekillenmektedir. Var olan değerleri geçmişten geleceğe aktaran ve üreten konumunda yer alan bir aracı olarak karşımıza çıkan masallar, okuyucunun kahramanlarla özdeşleşmesini sağlayarak ve ruhu eğiterek beslemektedir. Yüzyıllardan beri anlatılan masallarda yer alan fantastik dünya kurgusu, ataların izleri ile bütünleşerek gerçeğin kurgu ile harmanlanmasını sağlamakta ve okuyucuya ders vermeyi de amaçlamaktadır. Masallar bu bağlamda incelendiğinde geçmiş ve geleceğin arasında yenilenen ve gelişen tek bir tanımlı olmayan anonim ürünlerdir. Var olan anonim ürünler ise sözlü kültürün devamlılığını sağlamaktadır.

Makalede ele alınan “Bilge Kız” gerçekçi masal niteliğinde karşımıza çıkarak günümüz yaşantısından değer yargılarını da okuyucuya sunmaktadır. Metinde karşıt kavramlar gölge arketipi ışığında çarpıştırılarak dramatik ilerleyiş sağlanmış görünmektedir. İncelediğimiz metinde; bilgelik ile cahillik, korkaklık ile cesaret ve aptallık ile zekâ gibi zıt kavramlar kadın kahraman üzerinden işlenmiş görünmektedir. Temel öğretisi aklın doğru kullanımı ile sorunların üstesinden gelinebileceği olan masal metni bu bağlamda hem Jung’un teorisine hem de Campbell’in aşamalarına uyum göstermektedir. Anlatıda hem sayılar hem de hayvan sembolleri kolektif bilinç dışının izlerini taşır. Bunun yanı sıra iktidar figürü padişah ve ona meydan okuyabilen kadın kahraman üzerinden karakterler oluşturulduğu da söylenebilir. Bahsi geçen karakterlerin ışığında ise zamanaşımına uğramayacak değerler dizgesi okuyucuya aktarılacak metnin temel işlevini yerine getirmektedir.

“Bilge Kız” masalında tespit ettiğimiz sembol değerler aynı zamanda Türk anlatı geleneğinin etkilediği birçok toplulukta farklı isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Orta Asya coğrafyasından Anadolu’ya farklı varyant ve versiyonlarla karşımıza çıkan masallarda bilgelik kavramı incelediğimiz metinle benzer özellikler göstermektedir. Çalışmamızın son kısmında bahsettiğimiz ve örnekler ile açıkladığımız bu durum kolektif birikim adına tespit ettiğimiz sembolik okumayı destekler niteliktedir.

Sonuç olarak söylenebilir ki Özbek Masallarından “Bilge Kız” masalı gelecek kuşaklarda yetişecek kadınlara yol gösterici niteliktedir. Çalışmamızda tespit ettiğimiz üzere anlatının içerisinde Türk

kültürünün evrensel bilgi havuzuna kattığı kendine özgü semboller mevcuttur. Ayrıca psikanalitik kuram çerçevesinde değerlendirildiğinde ise kolektif birikimin hayata karşı nasıl bir tutum içerisinde olmamız gerektiği kahraman arketipinin yolculuğu ile okuyucuya sunulmuştur.

Kaynakça

- Akman, E. (2012). Türk Mitolojisi ve Halk Şiirinde “Sarı/Kızıl Öküz” İnancı. *Türkiyat Mecmuası*, 22(1), 1-16.
- Arslan, M. A. (2000). *Kuzey Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar (cilt 2)*. Ankara: Ankara Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Artun, E. (2018). *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri Edebiyat Tarihi/Metinler*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Bettelheim, B. (2019). *Masalların Büyüsü*. (S. Elibal, Çev.). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Fedakâr, S. (2011). *Özbek Sözlü Geleneğinde Masallar*. İzmir: Egetan Basım Yayın.
- Fordham, F. (2019). *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*. (A. Yalçiner, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Güleç, İ. (2017). *Anonim Halk Edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kaplan, H. ve Peker, S. (2022). Kök Değerler Eğitimi Açısından Özbek Masalları. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 426-444.
- Kılıç, G. (2023). Özbek Masallarında Kahramanın Erginlenmesi. *Folklor Akademi Dergisi*, 6(2), 933-954.
- Kılıçaslan, E. (2019). *Naki Tezel’in “Türk Masalları” Adlı Kitabının Çocuk Edebiyatının Temel İlkeleri Bakımından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt.
- Kleinman, P. (2022). *Psiko 101*. (H. Kaplan, Çev.). İstanbul: Okuyan Us Yayın.
- Oğuz, A. (2010). Toni Morrison’ın Sevilen (Sevgili) Adlı Romanında Anima ve Animus İlk Örnekleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 7-13.
- Oğuz, Ö. M. (Ed.). (2017). *Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sayar, E. (2023). Masallarda Soyut Anlam Dünyasının Tespiti İçin Bir Metafor: “Kabuk”. *Motif Akademi Halkbilim Dergisi*, 16 (41), 174-185.
- Schimmel, A. (2022). *Sayıların Gizemi*. (M. Küpüşoğlu, Çev.). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Wilkinson, K. (2019). *Semboller ve İşaretler*. (S. Toksoy, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.

15. İbn Arabî'nin Kendi Şiirini Şerhi^{1 2}**Muhammet Sani ADIGÜZEL³****APA:** Adıgüzel, M. S. (2025). İbn Arabî'nin Kendi Şiirini Şerhi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 216-225. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15731920>**Öz**

İbn Arâbî bir aşk şiirleri kitabı olan “Tercümânü'l-Eşvâk” adlı eserinde anlattığı aşkın mecaz değil gerçek olarak anlaşılması üzerine bu eserin şerhi olan “Zahâiru'l-A'lâk Şerhu Tercümânü'l-Eşvâk” adlı eserini yazmıştır. Söz konusu kitapta ilahî tecellileri bir beşer üzerinde gördüğünü beyan etmiştir. Ancak bu beyanın gerçek bir isim üzerinden yapılmış olması aşkın aslında ilahi değil beşeri olduğu yorumlarını da beraberinde getirmiştir. Bunun üzerine o da kendi şiirlerini şerh etmek zorunda kalmıştır. Şerhte zahirde adı Nizam ve lâkabı Aynü's-Şems ve'l-Bahâ gibi görünen sevgilinin batında sevgililer sevgisi olduğuna dikkat çekilmiştir. Bâtının görünmediği ancak zâhirin görüldüğü ve bu yüzden de aşkın görünene olunduğu sanılsa da aslında aşk görünmeyene, görünen vasıtasıyla görünmeyenedir. Asıl olan Allah'tır. Kullar surettir. Hayat kulların aşlı bulana kadar suretle oyalanması demektir. Veli şair İbn Arabî'nin “Hâ” dediysem “Yâ” dediysem “Elâ” dediysem “Emmâ” dediysem / Ne geldiye dilime hepsinde onu söyledim onu / Ve gene ‘Hiye’ dediysem ya da ‘Hüve’ dediysem ya da bunların çoğulu / ‘Hüm’ dediysem, ‘Hünne’ dediysem ya da ‘Hüma’ dediysem kastettim hep onu” mısraları ile bilge şair Sezai Karakoç'un “Bütün şiirlerde söylediğim sensin / Suna dedimse sen Leyla dedimse sensin / Seni saklamak için görüntülerinden faydalandım Salome'nin Belkis'in / Boşunaydı saklamaya çalışmam öylesine aşıkârsın sen bellisin” mısraları birlikte okunur ve bunlara bir de bilgin şair Ömer Hayyam'ın “Ezel sırlarını ne sen bilirsin ne ben / Bu muammayı ne sen okursun ne ben / Perde arkasında var seninle benim dedikodum / Perde düştü mü ne sen kalırsın ne ben” mısraları eklenirse, perde aralamak demek olan şerh konusu biraz daha aydınlanabilir.

Anahtar kelimeler: İbn Arabî, Tercümânü'l-Eşvâk, Şiir Şerhi

¹ Bu makale, 09-11 Mayıs 2025'te, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi tarafından düzenlenen III. Uluslararası Arap Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Kongresi'nde sunulan “İbn Arabî'nin Kendi Şiirini Şerhi” başlıklı bildirinin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş hâlidir.

² **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %16

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 14.05.2025-**Kabul Tarihi:** 23.06.2025-**Yayın Tarihi:** 24.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15731920>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

³ Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü / Professor, Fatih Sultan Mehmet Foundation University, Faculty of Education, Department of Turkish Language and Social Sciences Education (İstanbul, Türkiye) **e-posta:** msadiguzel@fsm.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-4616-7899> **ROR ID:** <https://ror.org/04mma4681> **ISNI:** 0000 0004 0498 588X

Ibn Arabi's Commentary on His Own Poem⁴

Abstract

Ibn Arabî's "Zahâiru'l-A'lâk Şerhu Tercümânî'l-Eşvâk" was written as a commentary to "Tercümânü'l-Eşvâk", a book of love poems, when the love theme in the latter was understood as reflecting the true love instead of metaphorical. In that book, he stated that he saw divine manifestations on a human being. However, as that statement made by naming a human, there were interpretations that the love was anthropic rather than divine. Hence, Ibn Arabi had to write a commentary to correct this misperception. In the commentary, he explained that although he mentioned Nizam or Aynü's- Şems vel Bahâ as the loved one on the surface, this was merely for appearance, in its essence the real love was toward Allah. Allah is the reality and his creations are appearances. Life is a process in which his servants deal with appearances until they find the essence. Ibn Arabi's method of pointing out to the divine by mentioning the human names and pronouns can be read in parallel with similar approaches in the poems of Sezai Karakoç and Ömer Hayyam. In this paper, the notion of commentary as something enabling us to remove curtains/appearances to reach the real one, or in other words as something leading us from metaphor to truth will be discussed centering around Ibn Arabi's commentary on his work Tercümânü'l-Eşvâk.

Keywords: Ibn Arabi, Tercümânü'l-Eşvâk, Poem Commentary

⁴ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %16
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 14.05.2025-**Acceptance Date:** 23.06.2025-**Publication Date:** 24.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15731920>
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

“Derviş Yunus bu sözü
Eğri büğrü söyleme
Seni sigaya çeker
Bir Molla Kasım gelir”
-Yunus Emre.

Mehmet Fuad Köprülü'nün “Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar” adlı eserinde iki isim söz konusu edilir: Ahmet Yesevî ve Yunus Emre (Köprülü, 2020). Mahmud Erol Kılıç'ın “Sufî ve Şiir: Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası” adlı eserinde ise isim sayısı üçtür: İbn Arabî, Mevlânâ ve Yunus Emre. Bu isimlerden Kılıç'ın Osmanlı sahası dışında yer aldığı için dışarıda bıraktığı Ahmet Yesevi “Pir-i Türkistan” diye bilinirken, ilk isim olarak zikrettiği İbn Arabî'nin “Türklerin millî piri” diye bilinmesi kayda değer bir husustur (Kılıç, 2017).

Türk edebiyatına etkileri bakımında birbiriyle kıyas kabul eden bu dört isimden İbn Arabî'nin şiirleri “Divânü'l- Maârif” adlı eserde toplamıştır. Bunun dışında “Tercümânü'l-Eşvâk” bir şiir kitabı daha bulunan İbn Arabî'nin “Fütûhâtü'l-Mekkiyye” adlı eserindeki şiir sayısı ise 7102 beyit kadardır (Kılıç, 2017).

İbn Arabî'nin eserleri arasında şerhler de vardır: “Zahâiru'l-A'lâk Şerhu Tercümânî'l-Eşvâk” ve “Şerhu Hal'î'n-Na'leyn”. Bunlardan ilki kendi eseri Tercümânü'l-Eşvâk şerhi, ikincisi İbn “Kasî'nin Hal'î'n-Na'leyn” adlı eserinin şerhidir. İbn Arabî bunlardan ikincisinde, “Şerhu Hal'î'n-Na'leyn”de, kendi şerh anlayışını da dile getirmiştir:

“İbnü'l-Arabî kendi şerh anlayış ve yöntemini, İbn Kasî'nin Hal'u'n-na'leyn'de tasavvufi meselelere yaklaşımına ve telif üslûbuna ilişkin yaptığı değerlendirmelerle irtibatlandırarak, eserde çeşitli vesilelerle izah etmiş; ayrıca Hal'u'n-na'leyn'i şerhediş gaesini de belirtmiştir. İbnü'l-Arabî'ye göre şerhe konu olan herhangi bir metinde, doğrudan herhangi bir ilmin mâhiyetine dâir ayrıntılı bilgi verilmez. Çünkü aslında şerh, müellifin metninde dile getirdiği sözleri yorumlamaya dönük bir çabadan ibârettir. Zâten şerhten maksat da bizâtihi meselenin kendisini veya doğrusunu anlatmaktan ziyâde ibâreye bağımlı kalarak metnin muğlak noktalarını vuzûha kavuşturmadır. Dolayısıyla İbnü'l-Arabî metninde izâha ihtiyaç duymayacak cümleleri şerhetmemiş, okuyucu tarafından anlaşılacağı düşünülen ibâreleri de zikre değer bulmamıştır. Bu bağlam içinde kalarak İbnü'l-Arabî, metnin bizzat müellifi değil şârihi olduğunu özellikle vurgulama ihtiyacı duymuştur” ([Muhiddin İbnü'l-Arabî](#), 2017: 169)

İbn Arabî'nin bu anlayışının kendi eseri “Tercümânü'l-Eşvâk” şerhi için de geçerli olduğu söylenebilir.

“Şerhu Tercümânî'l-Eşvâk”

Muhiddin İbn Arabî'nin “Tercümânü'l Eşvâk” adlı eseri “Arzuların Tercümanı” adıyla Türkçeye çevrilmiştir (Kanık, 2006). Yanlış anlaşılmaya müsait şiir türünde bir eser olan bu kitabın başında İbn Arabî kendi yanlışlarını düzelten bir hanım kızıdan bahseder. Daha doğrusu sanki şiire konu olan hanım kızla ilgili şiirleri başka bir hanım kız düzeltir gibidir. Olay Kâbe'yi tavaf esnasında geçer.

İbn Arabî'nin şiirine konu olan ve adı Nizam ve lâkabı Aynü's-Şems ve'l-Bahâ (Güneşin ve Güzelliğin Gözü) olan kızın “Eğer nefisleri çabucak ve kolayca kötülüğe kayan ve zayıf, hasta ruhlu, bozuk, kötü düşünceli, namus duyguları körelmiş insanlar olmasaydı, Allah'ın yaratılış sırasında ona bağışladığı fizikî ve ruhi özellikleri bir bir açıklardım.” (Kanık, 2006: 22) kaydıyla açıklamadığı özellikleri yanında

açıkladıkları da var:

“O, gökteki bembeyaz yağmur bulutu gibi güzeldi; bir çiçek gibiydi; âlimlerin güneşiydi, gözbebeğiydi; edebiyatçıların çiçek tarhiydi; gül bahçesiydi; ağzı mühürlü açılmamış bir hokkaydı; inci gerdanlığının bir parçasıydı; zamanın eşsiz örneğiydi; çağının en değerli kızıydı. Cömertliği bolca, himmetleri yüksekçeydi. Ana ve babasının sevinciydi; sahasının efendisiydi; bulunduğu meclisin en şereflişiydi; evi Mekke'nin Ciyad semtindeydi; evi mahallenin gözbebeğiydi; âdeti bir gönül merkeziydi; Tihâme onunla aydınlanırdı; bahçedeki çiçekler ona yakın, ona komşu olduklarından dolayı tomurcuklarını açardı; onun taşıdığı güzelliklerden (letâyif) ve inceliklerden (şekâyık) ötürü, marifet çiçekleri etrafa kokular yayardı; üzerinde meleklerin dokunduğu izler, meliklerin, kralların sahip olduğu güçler vardı.” (Kanık, 2006: 22).

İbni Arabî'nin nesir diliyle yaptığı bu anlatımın bir benzerini Sezai Karakoç da şiir diliyle yapar. Ancak bir farkla ki, bunlardan ilki birlikteyken, diğeri ise ayrıyken sevgili portresi çizer gibidir:

“Sen tabiatın içinde tabiatla birlikte fakat tabiatüstüsün
Karla örtülü yüksek çamlar gibi ancak uçakla gözlenebilirsin
Sen Leonardo Da Vinçi'nin ya Van Gogh'un kalemikle çizilebilirsin
Aragon'un söylediği gözler senin gözlerindir
Sen her an bitmeyen bir pikniktesin
Bütün Roma sütunları dikilmiştir senin için
Emperyal Kahvesi Akman yapıldı seni anmak için
Meydandaki anıt bile sen yanından geçtikçe alımlı albenili
Bir bakışta bulurum büyük halk tablosunda seni
Hıçkırıklarım çarpar her gün gök aynasına
Kendimi kaptırıyorum eski rüya oyunlarına
İnsanlar parça parça geçiyorlar yollardan
Sarhoş katil namuslu adam
Ben bir köprü parmaklığına dayalı bekliyorum
Bir piknik dönüşü gelip bu köprüden geçersin diye bekliyorum.” (Karakoç, 2012: 243-244)

Arabî'nin “Tercümânü'l-Eşvâk” şiirine ilham kaynağı olan bu kız, çevresindekilere etkileri bakımından, ondan çok sonra yazılmış ama çok önce geçen bir olayı konu alan bir romanı, Anatole France'ın bir romanını, bu romanın kahramanı ve aynı zamanda romanın adı olan *Thais*'i hatırlatıyor. Elbette bu hatırlatma beraberinde bir başka hatırlatmayı, romanın diğeri kahramanı, erkek kahramanı, ilahi aşktan beşeri aşka geçen Pafnüs'ü akla getirir. Pafnüs'ün, Thais'e “Seni seviyorum, Thais!” diye ilan-ı aşk ettiği bölüm şöyledir:

“Seni canımdan çok seviyorum. Senin yüzünden ben sevgili çölümü terk ettim; susmak için yemin eden dudaklarım, senin için günaha girdi; senin için, görmemem gereken şeyleri gördüm, işitmemem gereken şeyleri işittim, kalbim senin için karıştı ve içinden, güvercinlerin su içtikleri kaynaklar gibi sular fışkırdı; zebanilerle cadalozların kol gezdikleri çöllerde gece gündüz senin için yürüdüm; çıplak ayaklarımla engerek yılanlarının ve akreplerin üzerine hep senin için bastım! Evet, seni seviyorum! Ben seni, gözleri şehvetten kararıp üzerine aç kurtlar gibi yahut boğalar gibi saldıran o adamlar gibi sevmiyorum. Bir geyik yavrusu, bir ceylan bir aslan için neyse sen onlar için osun. Ey kadın, onların yirtici aşkları senin ruhunu paramparça ediyor! Ben senin ruhunu da, bedenini de seviyorum, seni Tanrı'nın varlığında yüzyıllar boyunca seviyorum; benim bağrımda senin için beslediğim sevginin adına gerçek inanç ve tanrısal acıma derler. Ben sana, geçici bir gecenin rüyalarından ve bir anlık

sarhoşluktan daha iyisini vaat ediyorum. Ben sana, kutsal ziyafetler ve göksel düğünler vadediyorum. Benim sana getirdiğim mutluluk sonsuzdur; iştirilmemiş bir mutluluktur bu; onu sana anlatmaya imkân yok ve eğer bu dünyada mutlu yaşayan faniler o sonsuz mutluluğun bir gölgesini bir parçacık görebilseydiler, hayretten derhal ölürlerdî." (France, 1939, 65-66).

Ama Arabî daha baştan sanki böyle bir getirinin önüne geçmek ister gibi bir kayıt düşer. Zaten söz konusu şiirin mukaddimesi de bu kaydın hikâyesidir.

Bu kayıttta neler mi var? Arabî'nin Recep, Şaban ve Ramazan aylarında umredeyken yazdığı bir şiirin, bu şiirin, "Tercümânü'l-Eşvâk" şiirinin, daha doğrusu, bu şiire konu olan Nizam'ın, Nedim'in bir gazelinde "Yok bu şehir içre senin vafettiğin dilber Nedim / Bir perî-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana" (Gölpınarlı, 2004, 250) şeklinde vafettiği gibi bir hayal değil, gerçek bir dilberin, bir sevgilinin, Aynü's-Şems ve'l-Bahâ'nın hikâyesi:

Kâbe'yi tavaf ederken başıma gelen çok ilginç bir öyküsü oldu bunun: Bir gece Kâbe'nin etrafında tavaf ediyordum. Vaktim güzel geçiyordu. Birden bana bir hâl oldu, titremeye başladım. Bu hâl bilirdim. Bu nedenle, tavaf yerinden çıktım, çünkü orada bir hayli kalabalık insan vardı. Bu kez kumlar üzerinde tavaf etmeye başladım. Tam o sırada bir ilham kaynağına yakalandım ve şiir söylemeye başladım." (İbn Arabî, 2006: 26)

Hikâye bitmedi. Arabî'nin yanında söylediği şiiri dinleyen biri vardır. Bu biri yine bir kızdır. Arabî'nin anlatımıyla bu kız şöyle böyle bir kız değil, hâzâ kızdır:

"Öylesine kendimden geçmişim ki, ipekten daha da yumuşak olan bir el sırtıma vurunca ancak kendime gelebildim. Sırtıma vuran kim diye dönüp baktım. Bir de ne göreyim, karşımda Rum kızlarından (min benâti'r-rûm) güzel genç bir kız duruyor. Ondan daha güzel yüzlü, ondan daha tatlı dilli, ondan daha narin, ince yapılı, ondan daha latif yumuşak kalpli ve ince duygulu, konuşması ondan daha kibar olan birini ömrümde görmedim. Zarafet, edep, güzellik ve marifet yönünden akranlarının hepsinden üstündü." (İbn Arabî, 2006: 26)

Arabî'nin methine mazhar olan bu kızın neden böyle bir methe mazhar olduğu asıl bundan sonra anlaşılır. Kız, Arabî'nin kendi kendine söylediği şiiri dinlemiş ve onu düzeltmek için sırtına vurmuştur. Kaydın bundan sonrası Türk şiirindeki dedim-dedi formunu andırır. Türk halk hikâyelerinde, Kerem ile Aslı hikâyesinde olduğu gibi, karşılıklı konuşmalarda kullanılan "Aldı Kerem" ve "Aldı Aslı" formunda devam eder. Arabî ile Kurretü'l-Ayn'ın karşılaşmalarını anlatan ve bir gizli elin açık el hâline gelerek, bir kız şeklinde, Kurretü'l-Ayn adıyla, Arabî'nin yanlışlarının düzeltildiği bu satırlar, "Tercümânü'l-Eşvâk" şiirinin ilk dört beytinin düzeltildiği bu bölüm, kaydın en can alıcı noktasını teşkil eden bu diyalog, belki de onun bir iç konuşması, bir monolog olan bu diyalog, bir monologu andıran bu diyalog, şairinin kendi şiirini şerh ettiği ve bir bakıma kendi kendini sigaya çektiği bu satırlar, Mahmut Kanık'ın çevirisiyle olduğu gibi okunabilir:

"Sonra bana "Efendim! Ne dediniz?" diye sordu.

Ben de,

"Ah bir bilseydim, ah bir bilseydim

Hangi kalbe sahipler, acaba biliyorlar mı?"

dedim.

Bunun üzerine, "Hayret" dedi. "Sana şaştım kaldım. Sen ki çağının arifisin, böyle sözler söylüyorsun. İnsan bir şeye sahip olur da, onun ne olduğunu bilmez mi? Ayrıca insan bir şeye ancak onu tanıdıktan sonra sahip olmaz mı? Bir şeyi bilmek istemek onun yokluğunu düşünmeyi mi gerektirir? Oysa usul, hakkı söylemektir, hakkı düzgün bir dille anlatmaktır. Nasıl olur da senin gibi biri böyle bir şeye izin verir? Peki efendim, daha sonra ne dedin?"

Ben de ona;

“Ah gönlüm bir bilseydim, bir bilseydim

Hangi yollara düştüler, nasıl aştılar dağları?”

dedim.

Bunun üzerine o da bana, “Efendim! dedi, gönül ile gönlün içi arasındaki yollar, insanın bunları bilmesine bir engel teşkil eder. Nasıl olur da, senin gibi biri, ulaşılması mümkün olmayan bir şeyi temenni edebilir? Oysa usul, hakkı söylemektir, hakkı düzgün bir dille anlatmaktır.” Ardından “Peki efendim, daha sonra ne dedin?” diye sordu bana.

Ben de,

“Sen sağ sâlim mi görüyorsun onları?

Ya da helâk olmuş, yok olmuş gibi onları?”

dedim.

Bunun üzerine o da bana, “Onları bırak, onlar sağ sâlim, kendi yolunda gidiyorlar. Fakat, asıl sen sor bakalım kendi kendine “sağ sâlim misin, yoksa helâk olmuş, yok olmuş, yok olmuş gibi misin?” Peki, daha sonra ne dedin?” diye sordu.

Ben de,

“Hayrete düştü âşıklar, geçtiler kendilerinden

Aşk içinde yanıp yakıldılar, şaşırdılar yolları.”

dedim.

Bunun üzerine, bir çığlık atarak, “Hayret, hayret!” dedi. “Aşka gönlünü kaptırmış biri hayrete düşsün, yolunu şaşırsın, bu nasıl olur? Oysaki onun ilgilendiği biricik işi aşktır; aşk insanın duygularını alt üst eder; aklını başından alır; ruhunu dehşet ürperti içinde bırakır; aşk insanı öldürür; dolayısıyla öldükten sonra hayrete düşmek nasıl olur? Aşkta kim kalabilir ki yolunu şaşırsın? Oysa usul, hakkı söylemektir, hakkı düzgün bir dille anlatmaktır. Senin gibi birinin bu şekilde konuşması uygun değildir. Bunun üzerine ben de “Ey hala kızı, senin adın ne? diye sordum. O da “Kurretü'l-Ayn! (Göz Nuru)” dedi. Ben de ona, “Sen benim gözümün nurusun!” dedim. Sonra selâmlaşık ve ayrıldık.

Sonra işte bu karşılaşmadan sonra, ben onu tanıdım; onunla dost oldum. Ve onda bu dört beytin açıklamasını yapanın anlatamayacağı ve kelimelerle anlatılamayan nice marifet incelikleri (letayif) gördüm.” (İbn Arabî, 2006: 26-28)

İbn Arabî ile Kurretü'l-Ayn arasında geçen Aldı Arabî Aldı Kurretü'l-Ayn adlı serüven burada biter görünür. Ancak bitmez. Karakoç'un “O şarkıya özenip söylenecek mısralar vardır.” (Karakoç, 2012, 433) sözünden hareketle bu serüvene, bu bitmeyen şarkıya bir yenisi eklenebilir:

“Bir yerde, neredeydi bilmem, bir var bir yok

Ama bir yerdedik ki şimdi ordan çok,

Çok uzaklara gittik;

Bizimle birlikte mutluluk, sevgiler,

Düşler ve baharlar vardı ve ezgiler

Nasıl da birden bittik!

Ah! Ne kadar da güzeldi o serüven;

Daha güzeldi, serüvende bir de sen,

Şimdi, beyaz ve yitik.” (Dıranas; 2017: 75)

İbn Arabî, kendi eseri “Tercümânü'l-Eşvâk”ı, yani “Arzuların Tercümanı'nı, yine kendisi, “Zahâiru'l-A'lâk Şerhu Tercümânü'l-Eşvâk” (Kılıç, 2009), yani “Arzuların Tercümanı'nın Şerhi” adıyla şerh eder. Onun böyle bir şerh yazmasının sebebi mecazın gerçek sanılmasıdır. Eserin başındaki şiir hikâyesini gerçeği

gizlemek için anlattığı yorumu yapılmıştır. Onun aşkının ilahi değil beşerî olduğu iddia edilmiştir. O da bu iddiayı çürütmek için “Tercümânü'l-Eşvâk” için bir şerh yazma gereği duymuştur:

“Mekke’de –Allahu Teala Mekke’yi şereflendirsin ve onu büyütsün! – yazdığım bu “Tercümânü'l-Eşvâk” için bir şerh yazdım. Bunun nedeni şudur: Halep şehrinde bulunan dostlarım el-Mes’ûd Ebû Muhammed Bedr bin Abdullah el-Habeşî el-Hâdim ve el-Velîd el-Barr Şemsüddîn İsmail bin Sevdekin en-Nûrî’nin istekleri üzerine bu şerhi yazdım. Şemsüddin ‘fakih’lerden birinin bu eseri inkâr ettiğini, eleştirdiğini duymuş. ‘Şeyh’in “Tercümânü'l-Eşvâk” a yazdığı önsözde, bu kitapta gazel tarzında yazdığı şiirlerinde ilâhî ilimleri, sırları ve hakikatleri kastettiği doğru değildir. Şeyh bu şerhi kendisine aşk şiirleri yazmış denilmesin ve din ve takva konusunda böylesine ünlü bir konuma sahip birine aşk şiirleri yazdığı nispet edilmesin diye yazmıştır.” şeklinde sözler duymuş. Allah her şeyi en iyi bilendir! İsmail bunları duyunca çok üzülmüş. Duygularını teessürlerini gelip bize de aktardı. Bu nedenle ben de bu kitabın şerhini Halep’te yazmaya başladım. Yazdığım şerhin bir kısmı bazı fakihlerin ve kalamcılarının huzurunda bizim kaldığımız evde Kemalüddin Ebu’l-Kasım bin Necmüddîn el-Kadî İbn el-Adîm tarafından – Allah onu muvaffak etsin! – sesli olarak okundu. Biz hemen yolculuğa çıktık. Kusuru ve eksiğiyle birlikte yukarıda zikredilen tarihte bu şerhi tamamladık [H 612/M 1215]. Bizi eleştiren kişi bu şerhi duyunca Şemsüddin İsmail’e gelip “Bundan böyle, günlük dilde kullanılan alışılmış sözlerle ve kelimelere tasavvufi anlamlar yükleyen ve bu sözlerle ilahi ilimlere işaret ettiğini ileri süren, tarikat ehlinde olan hiçbir sufi hakkında artık kuşku duymam, hakkında kötü düşünmem mümkün değildir.” demiş. Benim hakkımda hüsn-i zan sahibi olmuş ve hakkımda kötü düşünmeyi bırakmış.

İşte “Tercümânü'l-Eşvâk” a şerh yazmamın asıl sebebi budur.” (İbn Arabî 2006, 13-14)

İbn Arabî’nin söz konusu kitaba yazdığı şerhten önce “Bu kitapta hangi isimden söz ettiysem, hepsi ondan kinayedir; hangi evi tasvir edip anlattıysam, hepsinde onun evini kastetmişimdir. Ancak bu kitapta yazdığım bütün şiirlerde daima içime doğan ‘ilâhî varidâtlar’a (el-vâridâtü’l-ilâhiyye, içe doğuşlara) ve gönlüme inen ‘ruhânî inişler’e (el-tenezzülâtü’r-ruhaniyye) ve ‘ulvî tenâsübler’e (el-münâsebetü’l-ulviyye) imalarda bulundum; bunu da (biz sufilerin yolu olan) en üstün yola göre sembollerle yaptım, çünkü ‘kuşkusuz öte dünya bu dünyadan daha hayırlıdır.” (İbn Arabî, 2006, 23) cümleleri ile Sezai Karakoç’un “Önce ruhla el ele, güle oynaya giden güzellik, kıldan ince bir dar boğaz ya da kapıya gelindiğinde, ya dışarıda kalır ya da özündeki bütün libidal ve narsist artıkları pul pul dökerek, saf bir şekilde ideal âleme ait yanıyla ruhla birleşimini, kaynaşmasını yapar. Şairin veli oluşu, veliliğinden sonra da şiir biçimli eserler vermesi ancak bu şekilde olur. Bu eserler, görünüşte şiir veya musiki parçalarıdır, gerçekteyse ayrı bir planın deyişleri. Bu yüzendir ki, Mesnevî’de ya da Muhyiddin-i Arabî’nin şiirlerinde şiirden başka bir şey görmemek insanı yanıltır. Bu ruh öncüler, şiirden öteye geçmişlerdir ama şiiri de kendileriyle beraber geçirmişlerdir. Erotik ve plastiği aşamamış estetik, bunlardan soyunup Allah’a tapınma, Allah’ı anma ve Allah’a götürme planına yükselmiş estetik arasında, bir derece farkı değil, bir mahiyet farkı vardır.” (Karakoç, 2012, 70-71) cümleleri birlikte okunabilir ve daha sonra veli şair İbn Arabî (2006, 24) ile bilge şair Sezai Karakoç’un (2012a, 432) şiirlerinden birer bölüm yan yana sunulabilir:

İbn Arabî	Sezai Karakoç
“Hâ” dediysem “Yâ” dediysem “Elâ” dediysem “Emmâ” dediysem Ne geldiyse dilime hepsinde onu söyledim onu Ve gene ‘Hiye’ dediysem ya da ‘Hüve’ dediysem ya da bunların çoğulu ‘Hüm’ dediysem, ‘Hünne’ dediysem ya da ‘Hüma’ dediysem kastettim hep onu	Bütün şiirlerde söylediğim sensin Suna dedimse sen Leyla dedimse sensin Seni saklamak için görüntülerinden faydalandım Salome’nin Belkis’in Boşunaydı saklamaya çalışmam öylesine aşıkârsın sen bellisin

Bunlara bir de bilgin şair Ömer Hayyam’ın bir rubaisi eklenebilir:

“Ezel sırlarını ne sen bilirsin ne ben

Bu muammayı ne sen okursun ne ben

Perde arkasında var seninle benim dedikodum

Perde düştü mü ne sen kalırsın ne ben" (Sâdık Hidâyet, 2018, 59)

Sonuç

Son olarak İbn Arabî'nin kendi şiirinin, "Tercümânü'l-Eşvâk"ın şerhi olan "Zahâiru'l-A'lâk Şerhu Tercümânî'l-Eşvâk"tan bir şiir şerhine, altmış bir şiirinden birincisine, onun Kurretü'l-Ayn tarafından sigaya çekildiği ilk dört beytin şerhine yer verilebilir:

ليت شعري هل دروا

أي قلب ملكوا

يقول ليتني شعرت هل دروا الضمير يعود على المناظر العلى عند المقام الأعلى، حيث المورد الأحلى التي تتعشق بها القلوب وتهيم فيها الأرواح، ويعمل لها العمال الإلهيون. (أي قلب ملكوا) يشير إلى القلب الكامل المحمدي لنزاهته عن التقييد بالمقامات، ومع هذا فقد ملكته هذه المناظر العلى، وكيف لا تملكه وهي مطلوبة؟ ويستحيل عليها العلم بذلك لأنها راجعة إلى ذاته، إذ لا يشهد منها إلا ما هو عليه، ففيه ينزّه وإياه يحب ويعشق

"Keşke bilseydim, hangi kalbe sahip olduklarını bildiklerini."

Bu sözde, "Keşke bilseydim, hangi kalbe sahip olduklarını bildiklerini" ifadesindeki zamir, kalplerin kendisine bağlandığı, ruhların kendisinde mest olduğu ve ruhanî varlıkların onun için çalıştığı en güzel kaynağın bulunduğu yüksek makamların yanı başında yer alan yüce manzaralara (nazargâh-ı ilahi) atıfta bulunmaktadır.

"Hangi kalbe sahip olduklarını" ifadesi, o saf ve kemale ermiş kalbe işaret eder; bu kalp, hiçbir şekilde makamlarla sınırlı olmayan bir kalptir. Buna rağmen, bu yüce manzaralar (nazargâh-ı ilahi) onun üzerinde etkili olmuş ve onu sarmalamıştır. Matlup (istenen) olduğu hâlde nasıl etkilenmesin ki! Ancak, bunları ilimle kavramak imkânsızdır, çünkü bunlar Allah'ın zatına aittir. İnsan, ancak zahirî olanı görebilir; bu yüzden, o, orada huzur bulur, onu sever ve ona âşık olur.

وفؤادي لو درى

أي شعب سلخوا

أراد بالشعب الطريق إلى القلب، لأنّ الشّعب: الطرق في الجبال، فكأنّه لما غابت عني هذه المناظر العلى، ترى أي طريق ليعض قلوب العارفين الذين سلخوا هذه الطرق؟ واختص ذكر الشعب لاختصاصه بالجبل وهو الودّ الثابت، يريد المقام فإنّه الثابت، إذ الأحوال لا ثبات لها، وإذا نسب إليها الثبات والدوام فلتو اليها لا غير على القلوب.

"Keşke bilseydi gönlüm, hangi yolu edindiklerini..."

Burada "şu'ab" (yollar) ifadesiyle kalbe giden yol kastedilmektedir; çünkü "şu'ab", dağlardaki patikalara verilen isimdir. Yani, yüce manzaralar (nazargâh-ı ilahi) benden uzaklaştığında, acaba bu yolları kat eden ve bu yolun sâliki olan âriflerin kalplerine giden yol hangisidir?

"Şu'ab" kelimesinin özellikle dağa atıfta bulunması, dağın sabırlı ve sağlam yapısını simgeler. Burada aslında "makam" kastedilmektedir, çünkü makam sabittir, oysa hâllerin kendisi sabit değildir. Eğer hâllerle ilgili bir sabitlik ve devamlılık söz konusuysa, bu yalnızca kalplerde sürekli

olarak devam eden bir süreç olarak kabul edilir.

أتراهم سلموا أم تراهم هلكوا

المنظر العلى من حيث لا وجود لها إلا بوجود الناظر، كالمقامات لا وجود لها إلا بوجود المقيم، فإذا لم يكن ثم مقام لم يكن ثم مقيم، وإذا لم يكن ناظر فما ثم منظور إليه من حيث ما هو منظور إليه، فهلاكهم إنما هو من حيث عدم الناظر فهذا المراد بقوله سلموا أم هلكوا

“Yüksek manzaralar (nazargâh-ı ilahî), yalnızca bakanın (nazar edenin) varlığıyla varlık bulur; tıpkı makamların, ancak o makamda bulunan kişiyle anlam kazanması gibi.”

Eğer bir makam yoksa, o zaman orada makama oturan da yoktur. Eğer bakan (nazar eden) yoksa, o zaman bakılacak bir şey de yoktur.

Dolayısıyla, onların helak olması, aslında bakanın (nazar edenin) olmamasıyla ilgilidir. İşte “Acaba onlar selamete mi erdiler, yoksa helak mı oldular?” sorusuyla kastedilen de budur.

حار أرباب الهوى

في الهوى وارتبكوا

لما كان الهوى يطالب بالشيء ونقيضه حار صاحبه وارتبك، فإنه من بعض مطالبه موافقة المحبوب فيما يريده المحبوب، وطلبه الاتصال بالمحبوب، فإن أراد الهجر فقد ابتلى المحب صاحب الهوى بالنقيضين، أن يكونا محبوبين له فهذه هي الحيرة التي لزمته الهوى واتصف بها كل من اتصف بالهوى، والهوى عندنا عبارة عن سقوط الحب في القلب في أول نشأة في قلب المحب لا غير، فإذا لم يشاركه أمر آخر وخلص له وصفا سمي حبا، فإذا ثبت سمي ودًا فإذا عانق القلب والاحشاء والخواطر لم يبق فيه شيء إلا تعلق القلب به سمي عشقا من العشق، وهي اللبابة المشوكة.

“Âşıklar, aşktan dolayı hayrete düştüler ve yollarını şaşırdılar.”

Aşk, bazen bir şeyi ve onun zıddını aynı anda talep ettiğinden, **aşık kişi şaşkına düşer ve kafası karışır**. Çünkü aşkın bazı isteklerinden biri, **sevgilinin taleplerine uymak ve sevgiliyle birleşmeyi istemektir**. Ancak sevgili ayrılmak isterse, âşık olan kişi, **iki zıt talep arasında sıkışır ve sadece her iki zıt şeyi de kendi arzusuna göre elde etmeyi ister**. İşte bu, aşkın doğasında var olan şaşkınlıktır ve aşka düşenlerin yaşadığı kararsızlıktır.

Aşk, kalpte ilk doğan sevdanın başlangıcından başka bir şey değildir. Eğer bu sevda başka bir şeyle karışmaz ve **sadece o sevgiye ait olursa**, buna “sevgi” denir. Eğer bu sevgi zamanla **güçlenir ve sağlamlaşırsa**, “sadakat” ya da “vefa” olarak adlandırılır. Ancak **eğer bu sevgi, kalbi, bedeni ve zihni tamamen sarar ve kalbin her zerresinde başka bir duyguya yer kalmazsa**, işte o zaman “aşk” olarak tanımlanır ki, bu da **dikenli bir sarmaşığa** benzer (İbn Arabî, 2000, 7-8).

Kaynakça

- Dıranas, Ahmet Muhip (2017). *Şiirler*. İstanbul: Everest Yayınları.
- France, Anatole (1939). *Thais*. çev. Nasuhi Baydar, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (2004). *Nedim Divanı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- İbn Arabî (2000). *Zahâiru'l-A'lâk Şerhu Tercümânî'l-Eşvâk*. Beyrut: el-Matbaatü'l-Ünsiyye.
- Kanık, Mahmut (2006). "Giriş". İbn Arabî, *Arzuların Tercümanı*. çev. Mahmut Kanık, İstanbul: İz Yayıncılık.
- İbn Arabî (2006). *Arzuların Tercümanı*. çev. Mahmut Kanık, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karakoç, Sezai (2012a). *Gün Doğmadan*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, Sezai (2012b). *Makamda*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kılıç, Mahmud Erol (2017). *Sufi ve Şiir: Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*. İstanbul: Sufi Kitap.
- Kılıç, Mahmut Erol (2019). *Sûfî ve Şiir: Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Köprülü, Mehmed Fuad (2020). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- [Muhyiddin İbnü'l-Arabî](#) (2017). *Şerhu Hal'i'n-Na'leyn*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Sâdık Hidâyet (2018). *Hayyam'ın Terâneleri*. çev. Mehmet Kanar, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yeditepe Türk Klasikleri (1963). *Yunus Emre*. haz. Nevzat Yesirgil, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

16. კონცეპტ დევის გადატანა „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში და მისი შედარება თურქულ ლიტერატურაში გავრცელებულ დევის პერსონაჟთან

აბსტრაქტი

შოთა რუსთაველის პოემა „ვეფხისტყაოსანი“ შუა საუკუნეების ლირიკული პასაჟების შემცველი ეპიკური პოემაა. შოთა რუსთაველის პოემის „ვეფხისტყაოსნის“ მსოფლიოს 58 ენაზე შესრულებული თარგმანი უმნიშვნელოვანესი ინტერდისციპლინური რესურსია სხვადასხვა დარგისთვის მსოფლიო მასშტაბით, რადგან მსოფლიოში სულ რამდენიმე ლიტერატურული ნაწარმოებია ამდენ ენაზე თარგმნილი. ჩვენ გამოვიკვლევთ კონცეპტ დევის „ვეფხისტყაოსნის“ ბილალ დინდარისა და ზეინელაბიდინ მაქასისის თურქულ თარგმანში და შევადარებთ მას ამ კონცეპტის თურქულ ლიტერატურაში გავრცელებულ მნიშვნელობებთან. მთარგმნელი ცდილობს კონცეპტ დევის კულტურული ადაპტაცია მოახდინოს თარგმანში და მაქსიმალური სიზუსტით აღწეროს ეს ლექსიკური ერთეული. დევი, პირველ რიგში ფოლკლორულ-მითოლოგიურ გაგებას უკავშირდება, რაც ასევე ფართოდაა გავრცელებული თურქულ ლიტერატურაშიც. საინტერესოა ორი განსხვავებული კულტურა როგორ გადმოსცემს ამ კონცეპტს, მაგალითების საშუალებით ჩვენ ვნახავთ კონცეპტ დევის ეკვივალენტებს „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში და მის სიმბოლურ, აზრობრივ დანიშნულებას გამოვიკვლევთ თურქულ ლიტერატურაში. მითოსური პერსონაჟი - დევი ქართულ ენციკლოპედიურ ლექსიკონში განმარტებულია, როგორც უზარმაზარი ზღაპრული არსება, რქიანი და ზანჯგვლიანი, ხშირად რამდენიმე თავის მქონე, ხოლო თურქული ენის ლექსიკონში საშიში, უზარმაზარი, ზებუნებრივი ძალის მქონე ქმნილებაა. კვლევის მეთოდოლოგიურ ჩარჩოს წარმოადგენს – „ვეფხისტყაოსნის“ ორიგინალი ტექსტის და თურქული თარგმანის კორპუსლინგვისტური ანალიზი. ამ მეთოდის გამოყენება დიდი მოცულობის ემპირიული მასალის სწრაფად და ეფექტურად დამუშავების საშუალებას იძლევა, რაც კვლევის პროცესს საგრძნობლად ამარტივებს. კორპუსლინგვისტიკა ლინგვისტიკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კვლევის მეთოდია, რომელიც დიდი მოცულობის მასალის მოკლე დროში დამუშავების და კვლევის შედეგების გადამოწმების საშუალებას იძლევა. თანამედროვე ციფრული მეთოდებიდან ასევე გამოვიყენებთ პარალელური კორპუსის მეთოდს, რაც საშუალებას გვაძლევს ორიგინალი და თარგმნილი ტექსტები ერთმანეთს შევადაროთ და მაქსიმალურად ზუსტი ინფორმაცია მივიღოთ, ვიპოვოთ და გავანალიზოთ ორ განსხვავებულ კულტურას შორის მსგავსება-განსხვავება.

საკვანძო სიტყვები: ვეფხისტყაოსანი, შოთა რუსთაველი, თარგმანი, დევი, ორმოცი

„Kaplan Postlu Şövalye“ Manzumesinin Türkçe Çevirisinde “Dev” Kavramının Aktarımı ve Türk Edebiyatındaki “Dev” Karakteriyle Karşılaştırılması¹**Nona NİKABADZE²**

APA: Nikabadze, N. (2025). კონცეპტ დევის გადატანა „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში და მისი შედარება თურქულ ლიტერატურაში გავრცელებულ დევის პერსონაჟთან. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 226-242. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15732781>

Öz

Şota Rustaveli'nin *Kaplan Postlu Şövalye* manzumesi, ortaçağ lirik pasajları içeren önemli bir epik eserdir. Dünya edebiyatının önemli eserlerinden biri olarak kabul edilen bu manzume, 58 farklı dile çevrilmiştir. Bu durum onun kültürel ve akademik önemi açısından önemini ortaya çıkarmaktadır. Dünyada çok az sayıda edebi eser bu kadar çok dile çevrildiği için, bu manzume çeşitli disiplinler için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Prof. Dr. Bilal Dindar ve Dr. Öğr. Üyesi Zeynelabidin Makas tarafından gerçekleştirilen Türkçe çeviri perspektifinde "dev" kavramının aktarımı ele alınmakta ve bu kavramın Türk edebiyatındaki kullanımlarıyla karşılaştırmalı analiz yapılacaktır. Çevirmenlerin "dev" kavramını aktarırken izledikleri yöntemsel yol, Türk halk mitolojisindeki tarihsel ve kültürel anlam karşılıklarını anlamlandırılmasına olanak sağlamaktadır. "Dev" kavramı, Türk edebiyatında sıklıkla karşılaşılan halk mitolojisi ile doğrudan bağlantılıdır. Bu kapsamda çalışma, iki farklı kültürde bu kavramın nasıl aktarıldığını; anlamının zaman, bağlam ve kültürel unsur çerçevesinde nasıl değişip farklı değerler kazandığını ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Eserde ele alınan örnekler aracılığıyla, "dev" kavramının *Kaplan Postlu Şövalye* manzumesinin Türkçe çevirisinde hangi eşdeğer kelimelerle ifade edildiği ve Türk edebiyatındaki sembolik ve anlamsal işlevi değerlendirilmektedir. Gürcü ansiklopedik sözlüğünde "dev" kavramı; boynuzlu, kıllı ve çoğu zaman çok başlı yaratık şeklinde açıklanırken, Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise "korkunç, çok iri ve olağanüstü güçlü masal yaratığı" şeklinde tanımlanmaktadır. Çalışmanın yöntemsel çerçevesini, *Kaplan Postlu Şövalye* manzumesinin kaynak metni ve hedef metnin derlem tabanlı karşılaştırmalı analizi oluşturmaktadır. Bu incelememize olanak hem kaynak metni hem de hedef metni karşılaştırmalı bir perspektiften incelememize olanak sağlamaktadır. Çalışma sürecinde, derlem tabanlı analiz yöntemi kullanılmakta olup, bu yöntem modern beşerî bilimlerde sıklıkla kullanılmakta ve büyük hacme sahip metinlerin hızlı ve verimli incelenmesine olanak tanımaktadır. Özellikle paralel derlem analizi kullanılarak, kaynak metin ve hedef metinler eş zamanlı olarak ele alınmış, böylece iki farklı kültür arasında anlamsal ve kavramsal yönde uyumun sağlanıp

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %4

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 14.05.2025-**Kabul Tarihi:** 23.06.2025-**Yayın Tarihi:** 24.06.2025; DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15732781>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr., Batumi Şota Rustaveli Devlet Üniversitesi, Beşerî Bilimler Fakültesi, Doğubilimcilik Bölümü / Dr., Batumi Shota Rustaveli State University, Faculty of Humanities, Department of Oriental Studies (Batumi, Gürcistan) **eposta:** nona.nikabadze@bsu.edu.ge **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-5520-2860> **ROR ID:** <https://ror.org/0212gyx73> **ISNI:** 0000 0004 0397 090X

sağlanmadığı belirlenebilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kaplan Postlu Şövalye, Şota Rustaveli, çeviri, dev, kırk

The Transfer of the Concept “Devi” (giant) in the Turkish Translation of „*The Knight in the Panther’s Skin*“ and Its Comparison with the “Devi” (giant) Character in Turkish Literature³

Abstract

Shota Rustaveli’s poem *The Knight in the Panther’s Skin* is a medieval epic poem that contains lyrical passages. Its translation into 58 languages makes it a unique interdisciplinary resource for various academic fields worldwide, as only a few literary works in the world have been translated into so many languages. In the process of translation, the translator aims to culturally adapt the concept of the *devi* (giant) and to convey lexical units with maximum accuracy. In this study, we will examine the concept of the *devi* (giant) in the Turkish translations of *The Knight in the Panther’s Skin* by Bilal Dindar and Zeynelabidin Makas and compare this concept to its meanings and how it used in Turkish literature. The *devi* (giant) is primarily associated with a folkloric and mythological understanding, which is widespread in both Georgian and Turkish literature. It is of particular interest to explore how two different cultures interpret and convey this concept. Through specific examples, we will identify the equivalents of the *devi* (giant) in the Turkish translations of the poem and analyze its symbolic and semantic function within the context of Turkish literature. According to the Georgian encyclopedic dictionary, the mythological figure *devi* (giant) is described as a gigantic, horned, and hairy creature, often possessing several heads. In contrast, the Turkish Language Association’s dictionary defines the *devi* (giant) as a terrifying, extraordinarily powerful, and enormous mythical being (“korkunç, çok iri ve olağanüstü güçlü masal yaratığı”). The methodological framework of this study is based on corpus linguistic analysis of both the original text and its Turkish translations. This method allows for the efficient processing and analysis of large empirical material, significantly simplifying the research process. Corpus linguistics is one of the important research methods in linguistics, which allows for the processing of large volumes of material in a short time and the verification of research results. Among modern digital methods, we will also use the parallel corpus method, which allows us to compare the original and translated texts with each other and obtain the most accurate information possible, find and analyze the similarities and differences between two different cultures.

Keywords: The Knight in the Panther’s Skin, Shota Rustaveli, translation, devi (Giant), forty.

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %4
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 14.05.2025-**Acceptance Date:** 23.06.2025-**Publication Date:** 24.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15732781>
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

შესავალი

შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“, მე-12 საუკუნის უნიკალური პოემაა, რომელსაც განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს არა მარტო ქართველი ერის კულტურულ მემკვიდრეობაში, არამედ მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაშიც. პოემა 58 ენაზეა თარგმნილი და იუნესკოს მსოფლიო არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის სიაშია შეტანილი. XXI საუკუნე ციფრული ტექნოლოგიების მასშტაბური განვითარების ეპოქაა, ციფრული ტექნოლოგიების განვითარებამ ახალი პერსპექტივები მისცა ქართველოლოგიურ და რუსთველოლოგიურ კვლევებს. „ვეფხისტყაოსნის“ ორიგინალი ტექსტისა და მისი თარგმანების პარალელური კორპუსის შექმნის იდეამ და თანამედროვე მეთოდებით კვლევამ კი კიდევ უფრო აქტუალური გახადა დარგი. ჩვენი კვლევის საგანია კონცეპტი „დევი“ და მისი გადატანის საკითხი თურქულ თარგმანში, რომელიც ბილალ დინდარისა და ზეინელაბიძის მაქსის მიერ 1992 წელსაა შესრულებული. კვლევის პროცესში გამოვიყენებთ ციფრული ჰუმანიტარიის მეთოდებს, რაც ვრცელი ემპირიული მასალის სწრაფ დამუშავებასა და ორიგინალი და თარგმნილი პარალელური ტექსტების ზუსტ კვლევაში დაგვეხმარება.

აღსანიშნავია, რომ ქართულ-თურქული მთარგმნელობითი საქმიანობა აქტიურად გასული საუკუნის წინ დაიწყო, რომელიც ლიტერატურულ, ისტორიულ, კულტურულ და პოლიტიკურ კრილში მიმდინარეობდა. მიუხედავად იმისა, რომ ქართულ-თურქული კულტურული და ლიტერატურული კავშირები შუა საუკუნეებიდან იღებს სათავეს, იმდროინდელი თარგმანები ძირითადად რელიგიური ტექსტებით ან სამართლებრივი დოკუმენტებით შემოიფარგლებოდა და მას არ ჰქონდა სისტემური ხასიათი, რაც მე-20 საუკუნეში შეიცვალა. 1950-იანი წლებიდან 1980-იან წლებამდე დაიწყო აქტიური მთარგმნელობითი პერიოდი, როგორც ქართულიდან, ასევე თურქულიდან.

საჭიროა ხაზი გავუსვათ, რომ საქართველო მდიდარი ისტორიული და კულტურული მემკვიდრეობის სამშობლოა. დიდი ისტორია აქვს ქართულ ლიტერატურას, რომელიც საქართველოს უნიკალური კულტურული მემკვიდრეობის მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს, რომელმაც მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის განმავლობაში მოახერხა შეენარჩუნებინა ლიტერატურული ნაწარმოებების შექმნის უდიდესი ლიტერატურული ტრადიცია (Öztürk, 2024, s. 561). ქართული სალიტერატურო ენა მრავალსაუკუნოვან და მდიდარ ისტორიულ ტრადიციებს ეფუძნება, რომლებიც უძველესი პერიოდიდან იღებს სათავეს, ხოლო ადრეული საუკუნეების ლიტერატურული ძეგლები მეხუთე საუკუნით თარიღდება (Öztürk, 2021, s. 53).

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო-თურქეთს დიდი ხნის ურთიერთობის ისტორია აქვს, ამ ორ ქვეყანას შორის ლიტერატურული კავშირები ახლო პერიოდიდან დაიწყო (Öztürk, 2024, s. 613). სასურველია ხაზგასმით აღინიშნოს, რომ თურქეთსა და საქართველოს შორის მრავალსაუკუნოვანი კავშირი, ძირითადად ენობრივი ურთიერთობებისა და ერთმანეთის ენების შესწავლის გზით ხდებოდა. აღნიშნული საკითხი, აქტუალობას არ კარგავს არც დღეს და ორივე ქვეყნისთვის მნიშვნელოვანი სამეცნიერო კვლევის საგანს წარმოადგენს (Öztürk, 2022, s. 613). ვინაიდან, თურქეთსა და საქართველოს, პოლიტიკური და კულტურული ურთიერთობების გარდა, მჭიდრო ლიტერატურული კავშირებიც აქვს, ორივე რეგიონისთვის ძალიან მნიშვნელოვანია ეროვნული ლიტერატურის შესწავლა. ეს ხელს უწყობს ამა თუ იმ ლიტერატურული ნაწარმოების კვლევას სამეცნიერო კონტექსტში, რასაც დიდი წვლილი შეაქვს რეგიონალური ლიტერატურული ურთიერთობების ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში (Öztürk, Telci, 2021, გვ. 273).

რაც შეეხება ჩვენს საკვლევ მასალას, ეს ბილალ დინდარისა და ზეინელაბიძის მაქსის მიერ შესრულებული „ვეფხისტყაოსნის“ თურქული თარგმანია, რომელიც პოემის თურქული

თარგმანების ერთადერთი სრული ვერსიაა და შესასწავლად მნიშვნელოვანი წყაროა. აღსანიშნავია, რომ „თარგმანი, რომელიც ლიტერატურის უნივერსალურ ენად ითვლება, სხვადასხვა კულტურას შორის კავშირს ამყარებს და ადამიანებს საშუალებას აძლევს, გაიზიარონ საერთო ღირებულებები“ (Öztürk, 2024, s. 245). თავისთავად თარგმანი კი საკმაოდ რთული პროცესია, რომელიც არამხოლოდ ენასა და კულტურასთანაა მჭიდრო კავშირში, არამედ დაკავშირებულია სხვადასხვა დისციპლინასთანაც (Öztürk, 2023, s. 658).

დისკუსია, კვლევა

აღნიშნულ ნაშრომში წარმოგიდგენთ კონცეპტ „დევის“ კვლევას ორიგინალ და თარგმნილ ტექსტებში. „დევი“, როგორც ქართულ, ასევე თურქულ მითოლოგიასა და ფოლკლორულ ლიტერატურაში გავრცელებული კონცეპტია, მისი სიღრმისეული გააზრება, კვლევა და სიმბოლური დანიშნულება პოემასა და მის თარგმნილ ტექსტში საინტერესო და მნიშვნელოვან კვლევის საკითხად მიგვაჩნია. კვლევის პროცესში ნაწილობრივ შევყვებით სუფიზმის ენას და დევებთან დაკავშირებული მეტაფორული კონტექსტების სუფიურ ინტერპრეტაციას, რომლის მიხედვითაც აღნიშნულ ასპექტში ორ ლიტერატურას შორის საინტერესო დინამიკა გამოვიკვთა. კორპუს ლინგვისტური კვლევის საფუძველზე, დადგინდა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ორიგინალ ტექსტში „დევი“ შეიძლება ნახსენები, ხოლო თურქულ თარგმანში თერთმეტჯერ.

„დევი“, როგორც ქართულ, ასევე თურქულ ფოლკლორსა და მითოლოგიაში გავრცელებული პერსონაჟია, რომელიც ძირითადად უარყოფითი კონოტაციის გამომხატველია და ბოროტთან ასოცირდება. თუმცა აღსანიშნავია, რომ ქართულ და თურქულ ფოლკლორულ ნიმუშებში „კეთილი დევების“ არსებობაც ივარაუდება, მაგრამ ეს საკითხი ჩვენი კვლევის საგანს დღეს არ წარმოადგენს (Bak.: (იბ.:) Bahadur, Yeliz, *Türk Dünyası Masallarında İyi Huylu Devler ve Fonksiyonları*, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2019/14, s. 121-134).

„დევების“ შესახებ ქართველი მკვლევრების სხვადასხვა შეხედულებას ვხვდებით. „დევის“ განმარტება გვხვდება სულხან-საბასთან: „დევი სომხურად ემმაცსა ჰქვიან, ხოლო ქართულად რომელთამდე წერილთა შინა დევი გველემპის ადგილას აღუწერიათ და გარემეთა წერილთა, რომელი საწარმართო აღუწერიათ ავ-სახე კაცის მსგავსი, რქინიანი. იგი მოგონებული ტყვილია (Sulkhan Saba, 1949, s. 164). სულხან-საბას ცნობით „დევი“ ძველისძველი სახელია და შესაძლებლად მიიჩნევა მის მითიურ წარმოშობას, მნიშვნელოვან ცნობას გვაწვდის წინაქრისტიანულ სარწმუნოებასა და ქართულ ლიტერატურაში მისი დამკვიდრების შესახებ. განმარტების ბოლოს კი, მისი თქმით ეს არარეალური, მოგონილი პერსონაჟია.

აპოლონ ცანავა თავის ნაშრომში „ქართული მითოლოგია“ დევის გარეგნობას შემდეგნაირად აღწერს: „...დევი არის ახოვანი, ტანი ხშირი ბალნით აქვს შემოსილი, დღე იმალება და ღამით გამოდის სანადიროდ...დევი კაცს ჰგავს სახით, მაგრამ მისი სახე უმსგავსია, წელს ზევით ღორივით ჯაგარი ასხია...როგორც ფშაველები ამბობენ „დევებს კოჭ უკლმდ აქვისო“ - ეს იმას ნიშნავს, რომ დევს ორივე ფეხი შებრუნებული აქვს. კოჭი მოქცეულია წინ, ხოლო ფეხის წვერი თითებით უკანა მხარესა“ (Tsanava, 1992, s. 6).

ხვედელიანის მიხედვით: „დევები და ქაჯები ქართული ფოლკლორის ყველაზე გამორჩეული და პოპულარული არსებები არიან, რომელთა სახეშიც კონცენტრირდა ყველა ის თვისება, რაც ნებისმიერ დროსა და ეპოქაში დასაგმობი და მიუღებელი იყო, ამიტომაც...ბოროტების სიმბოლოდ ჩამოყალიბდნენ“ (Khvedeliani, 2016, s. 242).

აღსანიშნავია, რომ დევი, როგორც უარყოფითი, ბოროტი ძალის კონოტაცია სხვა ქართულ ლიტერატურულ ძეგლებშიც აისახა. დევი მოიხსენიება ჩვენამდე მოღწეულ პირველსავე, უძველეს ქართულ ლიტერატურულ ძეგლში „წამებაჲ წმიდისა შუშანიკისი დედოფლისაჲ“, როცა დედოფალი ვარსკენს მიმართავს: „მამამან შენმან წმინდანს შემოიხვნა სახით თვისა, ხოლო შენ დევნი შემოიხვენ“ (Khutsesi, 20217, s. 3). შუშანიკი აღნიშნავს, რომ მისი ქმარი ბოროტების თანამოაზრეა, თუმცა აღსანიშნავია, რომ დევები აქ სარწმუნოების ზოგად მნიშვნელობას აღნიშნავს და არა მითოსურ დევებს.

ჩვენი კვლევის მიხედვით, დევი ქართულ მითოლოგიაში ღვთიურს დაშორებულია, ბოროტ არსებად მოიაზრება და მას კონკრეტული სახე არ გააჩნია, იმავდროულად ის მრავალსახოვანია, ისევე როგორც მრავალფეროვანია ბოროტება დედამიწაზე. დევის გარეგნობა კონკრეტულ ჩარჩოებში არაა მოქცეული, ძირითადად ადამიანური თვისებები აქვს, თუმცა ჩვეულებრივი მოკვდავიც არაა. აღსანიშნავია, რომ რაოდენ გიგანტურიც არ უნდა იყოს დევი, უძლეველი მაინც არაა, ადამიანს მისი მოხერხებულობით და ცოდნით შეუძლია სძლიოს მას, როგორც ბოროტ ძალას.

საინტერესოა „დევების“ არსებობა „ვეფხისტყაოსანში“, ჩვენი მოსაზრებით „ვეფხისტყაოსნის“ „დევი“ მისი ტრადიციული გაგებისა და ფუნქციისგან განსხვავდება და უფრო სიღრმისეულ კვლევას მოითხოვს.

აღსანიშნავია, რომ დევებისა და ქაჯების საკითხს, როგორც „ვეფხისტყაოსანის“ ზღაპრულ პერსონაჟებს, შეეხო ენათმეცნიერი შ. ჩიჯავაძე. მისი აზრით, ეს პერსონაჟები ზღაპრული არსებები კი არ არიან ამ ნაწარმოების მიხედვით, არამედ რეალურად არსებული ტომისა თუ ეთნოგრაფიული ჯგუფის წარმომადგენლები, რომელთა შთამომავალნი დღემდე ცხოვრობენ სამხრეთის ქვეყნებში (Chijavadze, 1963, s. 3).

უარყოფითი სემანტიკის შემცველია დევი „ვეფხისტყაოსნის“ ორიგინალ ტექსტშიც, სადაც შვიდჯერ დასტურდება:

3.98.2 „აგრე კვალ-წმიდად წარხდომა | კაცისა, ვითა დევისა“

3.98 Sanki bir dev imiş o, çıkmış imiş engin çöle

28.655.1 „დევთა ყვირილი, ზახილი | ზეცამდის აიწეოდა“

28.655 Dev na'rası dehşet ile yükseliyordu göklere

28.654.1 ესე ქვაბნი უკაცურნი | ვპოვენ, დევთა შეეკაფნეს

28.654 Issız mağaralara girip, gittim devler menziline

29.690.1 "ქვაბნი ომითა წაუხმან, | სახლად აქვს დევთა სახლები

29.690 O, çarpışarak devlerden aldığı mağarada kalıyor

40.998.1 ქვაბნი წაუხმან დევთათვის, | სრულად გაჰმესისხლებია

40.998 O, hayli kan dökerek, devlerden bir mağara almış

52.1364.3 მე ოდეს ქვაბნი წავუხვენ, | დავხოცე დევთა დასები

52.1365 Yığınla dev öldürmüşüm, bu mağaraya geldiğim. günden.

52.1368.3 თუ ქაჯნი დევთა შეებნენ, | იყოს დღე იგი ძნელიო!

52.1369 Devler peren perene düşer, şâyet hücum etse Gaclar

აღსანიშნავია, რომ წყარო და სამიზნე ტექსტების შედარებისას, მთარგმნელმა სამიზნე ენის მკითხველის ცოდნა გაითვალისწინა და ორიგინალი ტექსტის ერთგული დარჩა (Öztürk, 2022, s. 752).

რაც შეეხება თურქულ თარგმანს, თარგმანში კონცეპტი „დევი“ თერთმეტჯერ დასტურდება. ორიგინალ ტექსტში ზემოთ წარმოდგენილი შვიდი ტაეპის გარდა „დევი“ ქვემოთ მოცემულ ოთხ ტაეპშიც გვხვდება:

51.1364. O devlerin altın ve gümüşleri burada olmalıdır.

52.1364. მას აქათ მათი აქა ძეს | საჭურჭლე ძვირ-ნაფასები.

51.1366. Devlerin meskeni mağaraya gelin birlikte bakalım.

52.1365. მოდი და გავხსნათ, შევიგნეთ, | საჭურჭლე თუ რა ზომია".

51.1368. Silâh deposu yapmışlardı devler büyük bir odayı.

52.1367. პოვეს ერთი ზარადხანა, | აბჯრისათვის სახლად ქმნილი;

6.192. Onu bir dev zannedenler, şüphe yok ki, haklıdır,

6.192. უღონოდ მართალ იყვნეს, | რომელთაცა ქაჯად თქვიან.

ორიგინალ ტექსტის 52.1364 ტაეპში „მათი“, „დევების“ აღმნიშვნელი კუთვნილებითი ნაცვალსახელია და თარგმნილ ტექსტში გადატანილია „დევების“ სახით. რაც შეეხება წყარო ტექსტის 52.1365 ტაეპს, თურქულ თარგმანში „დევების საცხოვრებელი“ დამატებულია, წყარო ტექსტში საუბარი აზრობრივად გამოქვამულის გახსნასა და შესვლაზე, მაგრამ დაკონკრეტებული არაა, როგორც „დევების სამყოფელი/საცხოვრებელი“, ასეთივე შემთხვევა გვაქვს ორიგინალი ტექსტის 52.1367 ტაეპშიც, თურქულ თარგმანში ლექსეკური ერთეული „დევები“ დამატებულია, ორიგინალ ტაეპში დევები აზრობრივად არაა მოხსენიებული, საუბარია ზოგადად ზარადხანისა და აბჯრის შესანახ ადგილზე. რაც შეეხება 6.192 ტაეპს, წყარო ტექსტში არსებული „ქაჯი“ თურქულად თარგმნილია, როგორც „დევი“. თუმცა აღსანიშნავია, რომ ანთროპომორფული არსება „ქაჯი“ მიუხედავად იმისა, რომ „დევის“ ზოგ საერთო თვისებას იზიარებს, ერთი და იგივე არსება არაა. აქედან გამომდინარე, ვფიქრობთ, რომ შესაძლოა მთარგმნელს სათანადო ფონური ცოდნა არ აქვს და ამ ორ ანთროპომორფულ არსებას შორის განსხვავება არ იცის. თუ თურქულ თარგმანში დევი და ქაჯი გაიგივებულია ერთმანეთთან, ქართულ ლიტერატურაში ეს ორი კონცეპტი ერთმანეთისგან გამიჯნულია. ამას ადასტურებს ზემოთ მოცემული ტაეპებიც, „ვეფხისტყაოსანში“ დევების გამოქვამულში ნაპოვნი საბრძოლო აღჭურვილობა ქაჯებთან ომისთვისაა განკუთვნილი. აზრის გასამყარებლად, მოვიყვანთ ხვედელიანის მოსაზრებას ქაჯებისა და დევების შესახებ, რაც მათ განსხვავებას უსვამს ხაზს: „მიუხედავად ადამიანთან გარეგნული მსგავსებისა, დევი განვითარების ცხოველურ სტადიაზე დარჩა. ფიზიკურად ძლიერი, გონებრივად ბრიყვი, ბუნებით მავნე და

ბოროტი მხოლოდ ძალადობრივი აქტის შემსრულებლად დაიტოვა ქართულმა ზეპირსიტყვიერებამ. რაც შეეხება ქაჯს, ქართველი ხალხის ფანტაზიამ მას გარკვეულწილად გონიერება დაანათლა და ძირითადად ამით განასხვავა იგი ბრიყვი, თავდაჯერებული და გულუბრყვილო დევისგან, რომლის სახეშიც თავმოყრილი იყო ყველა ის ხინჯი და ნაკლი, რასაც ყოველთვის გასაკიცხ-აღმოსაფხვრელად მიიჩნევდნენ“ (Khvedeliani, 2016, s. 243). „ხალხის ფანტაზიამ ქაჯებისთვის გონიერება გაიმეტა, რითიც განასხვავა კიდეც დევთაგან. ქაჯებში დიდი სიბრძნეა დაუნჯებული, რაც, რასაკვირველია, მათი გრძნეულებით აიხსნება“ (Khvedeliani, 2016, s. 247).

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, „დევი“ უფრო სიღრმისეულ კვლევას მოითხოვს, ვიდრე მხოლოდ მითოლოგიურ-ფოლკლორული პერსონაჟად გააზრება. საინტერესოა ეს პერსონაჟი ფიზიკურად მართლა არსებობს თუ არა „ვეფხისტყაოსანში“?

მიუხედავად იმისა, რომ დევებს დიდი განძი და იარაღი აქვთ, „დევთა დასების დახოცვა“ ისე გადმოსცა ტარიელმა, თითქოს დევებთან შეჯახების სირთულესა და ბრძოლაზე არ საუბრობს, ერთ-ერთ ტაეპის მიხედვით, მას ას დევთან ჰქონდა ბრძოლა და ყველა გაანადგურა.

28.655 ასი ერთ კერძოთ მომიხდეს, | დავფრიწე, დაიხეოდა.

28.655 Yüzü birden hücum ediyordu, kırdım hepsini döve döve.

მის ნათქვამს ამყარებს სხვა სტროფებშიც, ერთ-ერთ ტაეპში ამბობს:

52.1364 მე ოდეს ქვაბნი წავუხვეწ, | დავხოცე დევთა დასები

52.1365 Yığınla dev öldürmüşüm, bu mağaraya geldiğim günden.

დევები ყვირიან, დევთა დასი ანუ დევთა ჯგუფი ტარიელს ყვირილით შეხვდა, თუმცა არ იყენებენ იარაღს, რომელიც მრავლად აქვთ. კიდობანში, სადაც მოთავსებულია აბჯარი, არ უნდა გაიხსნას მანამდე, სანამ დევების და ქაჯების შებრძოლება არ მოხდება, უდროოდ ვინც კიდობანს გახსნის, ის მეფეთა მკვლელია. ამის შესახებ ვგებულობთ შემდეგ ტაეპებში:

52.1368 თუ ქაჯნი დევთა შეებნენ, | იყოს დღე იგი ძნელიო!

უმისკამისოდ ვინც გაჰხსნის, | არის მეფეთა მკვლელო".

51.1369 Devler peren perene düşer, şâyet hücum etse Gaclar.

Bu kapağı önce açan bir padişahı bile yener.

აღსანიშნავია, რომ ორიგინალი ტექსტი არასწორადაა გაგებული და თარგმნილი. ორიგინალი ტაეპის მიხედვით კიდობანი არ უნდა გაიხსნას დევებისა და ქაჯების ბრძოლამდე, ვინც კიდობანს უდროოდ გახსნის მეფეთა მკვლელია. თურქულ თარგმანში კი თითქოს ქაჯები ცუდ მდგომარეობაში ჩაყრიან დევებს და კიდობანს ვინც გახსნის მეფესაც ის დაამარცხებს, რაც სრულიად განსხვავდება ორიგინალი ტექსტიდან, არასწორი თარგმანის გამო კი ორიგინალი ტექსტის კოჰერენტულობა ირღვევა.

საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ კიდობანში არსებული აბჯარი დევების შესაფერისი კი არაა, არამედ სამი გმირის. საინტერესოა რატომ არ გამოიყენეს იარაღი დევებმა ტარიელის წინააღმდეგ და

ამოაჟლეტინეს თავი? ზღაპრებსა და ხალხურ ფოლკლორში დევებთან შებრძოლების უამრავი ნიმუში გვხვდება, შედარებისას ვხვდებით, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ დევებს ისინი არ ჰგვანან, შესაძლებელია პოემაში არც არიან ზღაპრული პერსონაჟები. დევების სიმდიდრე რატომაც საომარი აბჯარი? რომელიც ზუსტად სამი გმირის ზომა იყო. „კიდობნის გახსნა“ დიდი ალბათობით „ქეშმარიტების ან ცოდნის შეცნობა“. დევების გამოქვაბულს, რომელსაც ორმოცი კარი აქვს სიმბოლური მნიშვნელობა აქვს და ზეციურ სიბრძნესთან უნდა იყოს დაკავშირებული.

დევების ამოხოცვით და იქ ადამიანების დამკვიდრებით ეს ადგილი მეგობრობის და სიკეთის ადგილად იქცევა. ჩვენი აზრით, შოთა რუსთაველი, რომელიც სხვადასხვა ფილოსოფოსთა მოძღვრებებით იყო განსწავლული, პოემაში ზღაპრულ ელემენტებს არ დაუშვებდა. ჩვენი მოსაზრება გვინდა გამსახურდიას არგუმენტით გავამყაროთ: „ტარიელი მკვიდრობს ქვაბში, რაც სიმბოლოა მისტიური ჩაღრმავებისა, ცნობიერების სიღრმისა. მას აცვია ვეფხის ტყავი, სიმბოლო მისი სულიერი ძალმოსილებისა, ქვენა ბუნებაზე გამარჯვებისა, აგრეთვე ფირმამენტუმის მადლისა და ძალისა. ეს ქვაბი მან დევებს გამოსტაცა, რომელნიც ამოწყვიტა, აქვე იპოვნა საუნჯე და საჭურველი, რომლის საცავსაც ორმოცი კარი ჰქონდა (საკრალური რიცხვი, სიმბოლო სივრცულ სამყაროში განწყობისა), საუნჯე საყოველთაოდ გავრცელებული სიმბოლოა მისტერიალური სიბრძნისა და დასავლურ რაინდულ სახისმეტყველებაში გრძელს შეესაბამება“ (Gamsakhurdia, 1991, s. 175). გამსახურდია „ვეფხისტყაოსნის სახისმეტყველებაში“ ასევე აღნიშნავს, რომ ტარიელის მიერ დევების განძის ხელში ჩაგდება მისი სიხარბის ან მომხვეჭელობის ქმედება კი არა სულიერი მიზნის მიღწევა, სულიერი საუნჯის დაუფლებაა (Gamsakhurdia, 1991, s. 179).

ზოგადად, მთლიანი „ვეფხისტყაოსანი“ საღვრთო სიყვარულის შეცნობაა, მისი მიზანი საღვრთო სიბრძნესთან შერწყმა:

32.790 „მით ვისწავლებით, მოგვეცეს შერთვა ზესთ მწყობრთა წყობისა“

32.790 İlim Hakk’a kavuşmaktır, padişahım, iyi bakın.

„მეფეთა შიგან“ საგანძური და სიუხვე, მათი სულიერი სიმდიდრეა, საღვრთო სიტყვის მფლობელობა და არა სამეფო საგანძური. „ედემს რგული ალვა“ სამოთხეა,

1.50 „მეფეთა შიგან სიუხვე, ვით ედემს ალვა რგულია“

1.50 Cömertlik şahlar için cennetteki tuba ağacı

აღსანიშნავია, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ ხშირად გვხვდება სუფიზმის ენა, რაც იმ ეპოქაში გასაკვირი არ უნდა ყოფილიყო, რუსთაველი სწორედ ამ რელიგიურ-ფილოსოფიურ ცოდნას ეყრდნობა. ყურადღებას გავამახვილებთ მომდევნო ტაეზზე, იმის დასტურად, რომ კიდობანს, საჭურჭლეს, დევებთან ბრძოლას სიმბოლური დანიშნულება აქვს პოემაში და თითქმის ყველგან ღვთის სახეს ვხვდებით, რომელთან შერწყმაც „ვეფხისტყაოსნის“ გმირების მთავარი მოტივია:

52.1366 „ჰპოვეს საჭურჭლე უსახო, კვლა უნახავი თვალისა“

51.1367 Henüz kimse görmemişti bunca malı bir arada.

ორიგინალ ტექსტში გამოყენებული ცნება „უსახო“ ღმერთთან მიმართებაა, რადგან თავად უფალი „უსახოა“. უსახო-ე - სახის არ მქონე, გამოუსახველი; „ღმერთი რამეთუ ვითარ სხეულეან იყოს განუზომელი და განუსაზღვრებელი და უსახო და შეუხებელი? (დამასკ., გარდ., 39, არს.); –

ἀνείκελος – [კეთილი და სახიერება] არს სახე-მყოფელი უსახოთადცა (არეოპ., საღმრ., ეგრ., 4.18); სახე სახე-მყოფელ უსახოთა შორის, ვითარცა სახეთ-მთავარი, ხოლო უსახო სახეთა შორის, ვითარცა ზემთასახეთად (არეოპ., საღმრ., ეგრ., 2.10)“ (Melikishvili, 2010, s. 238). ღმერთის მსგავს აღქმას ვხვდებით მსოფლიოს სხვადასხვა ლიტერატურაშიც, ნოღაურ მითოლოგიაში, ისევე როგორც ძველ თურქულ წარმოდგენებში, სამყაროს უზენაესი ღვთაება ღმერთი თანგრია. ნუგზარ ანთელავას ნაშრომში „კავკასიის ხალხთა მითები და რიტუალები“ ვხვდებით შემდეგ ინფორმაციას: „ყოვლისმხედველი და ყოველგან მყოფი უსახო თანგრი ცასთან იყო გაიგივებული“ (Antelava, 2017, s. 60). აღსანიშნავია, რომ ინდუიზმში ცნობილი ღმერთი შივაც „უსახო“, „დიდი ღმერთი, უსახო და უსახელო ღვთაების ერთ-ერთი სახე“ (Kiknadze, Tonia, 2006, s. 130). შესაბამისად, 52.1366 სტროფშიც საუბარი უნდა იყოს ღვთის საგანძურზე, შეუცნობელ საღვრთო სიყვარულზე, რომლის შეცნობაც კიდობნის გახსნილთა შესაძლებელი და კიდობანს სიმბოლური დანიშნულება აქვს ღვთიური შეცნობის გზაზე.

ასევე, ორიგინალი ტექსტის მიხედვით, როცა კიდობანი გახსნეს, იქ ნაპოვნი აბჯრით სამივე გმირი შეიმოსა, მაგრამ ფრიდონი იქ არ იმყოფება, როგორ შეიმოსა ფრიდონი? „ვეფხისტყაოსნის“ მთავარი პერსონაჟები ხორციელი არსებები არ არიან, საღვრთო სიტყვის სიმბოლო არიან.

52.1369 „კიდობანი გახსნეს, პოეს მუნ აბჯარი სამი ტანი,

რასაც ვით შეიმოსენ მეომარნი სამნი ყმანი“

51.1370 Sandıkta üç kişiye yetecek silâh buldu onlar.

Üç yenilmez kahramana lâzım olan her ne ki var:

ასევე, აუცილებლად უნდა ვახსენოთ, რომ გმირებს დევების დაცულ საგანძურში ნაპოვნი სამი აბჯარი, ღვთის წყალობად მიაჩნიათ. ამბობენ:

52.1371 „ესე ნიშნად გვეყოფის, ვართო კარგისა ბედიოთა,

ღმერთმან მოგვხედნა თვალითა, ზეგარდმო მონახედიოთა“.

51.1372 Bu, mutluluk müjdesidir, dediler onlar buna.

Kendi lütfünü Allah esirgemedi biz kullarına.

თამარ ხვედელიანის აზრით, „ვეფხისტყაოსანში“ დევები ემიჯნებიან ფოლკლორულ არქეტიპს, დაცლილი არიან დემონური თვისებებისგან, მაგრამ შენარჩუნებული აქვთ „მთავარი ფუნქცია - განძის მცველობა. მოუხმარებელი, გამოუყენებელი სიმდიდრე თავადაა ბოროტება, მისი მცველები კი ბოროტების მსახურნი“ არიან (Khvedeliani, 2016, s. 254).

აღსანიშნავია, რომ ჩვენი კვლევების მიხედვით, ქართველი მკვლევრები შალვა ნუცუბიძე, ალ. ბარამიძე, შალვა ხიდაშელი „ვეფხისტყაოსნის“ მთავარ იდეად „კეთილის მიერ ბოროტის ძლევას“ მიიჩნევდნენ. „ვეფხისტყაოსნის“ მთავარი იდეა „ქვეყნიერების ღვთიური სრულყოფისკენ სწრაფვაა.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, „ვეფხისტყაოსანში“ ზღაპრულ პერსონაჟებს სრულიად განსხვავებული დატვირთვა აქვს. სიკეთის გამარჯვებისთვის მებრძოლი გმირის დამაბრკოლებელი ფოლკლორული დევი და ქაჯია. მასში კონცენტრირებულია უარყოფითი

თვისებები, რაც ყოველთვის მიუღებელი იყო ჭეშმარიტების ძიებაში ჩაფლული ადამიანებისთვის. ამიტომ თავიდანვე დაიმკვიდრეს სიკეთის, საპირისპირო მნიშვნელობა და ბოროტების სიმბოლოდ ჩამოყალიბდნენ. ეს ბოროტი ბუნება აისახა მათ გარეგნობაზე, დევებს „კოჭ უკულმა აქვთ“ დიდი ფიზიკური ძალის, მრისხანე და აგრესიულები არიან, სიყვარულს, სიკეთეს მოკლებული, ქართულმა ზეპირსიტყვიერებამ, ქართულ ფოლკლორში დევთა სამყოფელი მხოლოდ ძალადობრივი აქტის შემსრულებლად დატოვა. ეს განძი მხოლოდ რჩეულთათვისაა განკუთვნილი. დევთა მთავარი ფუნქცია ამ საგანძურის დაცვა-პატრონობაა, მხოლოდ ეს შეუძლიათ, რადგან სხვა ვერაფერში იყენებენ, რომელიც მიუვალ გამოქვაბულებში აქვთ გადამალული, მათი ქვეცნობიერი, უმოქმედო ლოდინი, ზადებს ამ „განძის“ ცოდნის მომპოვებელი გმირის გამოჩენის აუცილებლობას, რომელიც იბრძვის სიკეთის ბოროტებაზე გამარჯვებისთვის.

ეს ლოდინი გმირის გამოჩენით სრულდება, რომელიც ბოროტებას ამარცხებს, დაფარული, მიუწვდომელი, გამოუყენებელი ცოდნის სახით, რომელსაც ეპატრონება. აღსანიშნავია, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ გმირებს, ქაჯეთის ციხის აღებაში დევების საგანძურში აღმოჩენილი აბჯარ იარაღი დაეხმარათ, ანუ ის „დაფარული ცოდნა“, რომელიც კიდობნის გახსნის დროს შეიმცენეს.

რაც შეეხება თურქულ ლიტერატურას, „დევი“ ხშირად გვხვდება თურქულ ეპოსებსა და ხალხურ ლიტერატურაში. დევებზე ინფორმაციას ვხვდებით თურქულენოვანი ხალხის სხვადასხვა ეპოსში, როგორებიცაა: *Oğuz-nâme* (ოღუზნამე), *dede korkut* (დედე კორკუთ), *Cengiznâme* (ჯენგიზნამე), *Saltuknâme* (სალთუქნამე), *Karaçay-Malkar Türklerinin* (ყარაჩაი-ბალყარების მონათესავე თურქულენოვანი ხალხის) ნართულ ეპოსში, *Altay Destanlarından* (ალთაურ ეპოსში), ყივჩაღებისა და კავკასიაში მცხოვრები თურქულენოვან ტომების სხვადასხვა ხალხურ ლიტერატურაში და სხვ. თურქულ ლიტერატურაში გავრცელებული დევის პერსონაჟი ადამიანივით ცხოვრობს, აქვს სქესი, არსებობს მამაკაცი და ქალი დევი. ქალი დევები თურქული ეპოსის მრავალფეროვნებას უსვამს ხაზს. ეპოსებში ქალი დევები ადამიანებზე ქორწინდებიან, ან ადამიანებს ჰყავთ ქალი დევების მიერ აღზრდილი შვილები. ისინიც მამაკაცი დევებივით ბოროტები არიან, საკუთარი შვილების ჰამაც კი შეუძლიათ.

თურქული ენის ლექსიკონში დევი განმარტებულია, შემდეგნაირად: უზარმაზარი, დივი (სპარსული არის.) საშინელი, ძალიან დიდი და არარეალურად ძლიერი ზღაპრული არსება; ზებუნებრივი ზომის; ეშმაკი, ჯინი, დემონი. იგი ასევე გამოიყენება მეტაფორულად ძალიან დიდი და ძალიან მნიშვნელოვანი მნიშვნელობით. ზოროასტრიზმში ბოროტ სულებს დევს უწოდებენ (TDEA, 2001, s. 274-275). ლექსიკური ერთეულის „დევი“-ს შესახებ ლექსიკონებში, ენციკლოპედიებსა და წიგნებში მნიშვნელოვან განმარტებებს ვხვდებით. თანამედროვე თურქულში „დევი“ - dev-ადაა წარმოდგენილი, თურქული დიალექტების შედარებით ლექსიკონში: *div* აზერბაიჯანულ თურქულში, *däv* ყაზახურ თურქულში, *dö* ყირგიზულ თურქულში, *dev* უზბეკურ თურქულში, *diyü* თათრულ თურქულში, *döv* თურქმენულ თურქულში და *deva* უიღურულ თურქულში (Ercilasun, 1991, s. 168-169).

დევეები ცხოვრობენ ხალხისგან შორს, ტყეებში, კავკასიონის მთებში, წყაროს წყლებში, მდინარეებში, ტბებსა და სხვადასხვა წყლის ნაპირებზე, გამოქვაბულებში, საკუთარ სასახლეებში ან დიდ სახლებში (Şahin, 2020, s. 17). ადგილები, სადაც მითიური არსებები დევები ცხოვრობენ, უჩვეულოა. დიდი ოთხკუთხა შესანიშნავი სასახლეები, მაღალი და მიუწვდომელი კლდეები, ოქროსგან აშენებული ქალაქები და ოქროსა და ვერცხლის სასახლეები. ერთ-ერთ ზღაპარში დევების სამყოფელის შესახებ გვხვდება შემდეგი ინფორმაცია: „ჰა, რომელიც სინამდვილეში დიდი ქალაქია, აქაური სახლების კარების სახელურებიც კი ოქროსია... როცა ერთი სახლის კარს აღებენ და შედიან, ხედავენ, რომ ის სავსეა ოქროთი, ხოლო მეორე სახლის შიგნით სავსეა საყოფაცხოვრებო ნივთები... ეს არის დევების

სამყოფელი. თვრამეტი არიან. თითოეულ მათგანს 1160 ჯარისკაცი ჰყავს“ (Sümbüllü, 2000, s. 192).

ეპოსის გმირებს ხანდახან დევები იჭერენ, მაგრამ მათი ინტელექტის წყალობით ისინი გონებრივად განუვითარებელი დევებს ხელიდან უსხლტებიან. ზღაპრის გმირები ხშირად მიდიან დევების ქვეყანაში კავკასიონის მთის მიღმა ან ნახევარი კილომეტრის სიღრმე ჭების ქვეშ, რათა გადაარჩინონ დევების მიერ გატაცებული საყვარელი ადამიანები და ჩაერთონ მათთან ბრძოლაში. დევების აქვთ გარკვეული ფუნქციები ეპიკური გმირის მიმართ. ესენია: 1) იმის ჩვენება, რომ გმირი ფიზიკურად ძლიერია, რადგან მიუხედავად იმისა, რომ დევები ძალიან დიდი და ძლიერი არსებები არიან, ეპიკური გმირი მათ ფიზიკურად მაინც ამარცხებს. 2) იმის ჩვენება, რომ გმირი მამაცი და გულადია, რადგან ეპიკური გმირი უშიშრად უპირისპირდება და ამარცხებს მასზე მრავალჯერ დიდ, სასტიკ და კაცობრიობისადმი მტრულად განწყობილ არსებას. 3) იმის ჩვენება, თუ რამდენად ჭკვიანია ეპიკური გმირი, რადგან გმირები დევებს ამარცხებენ არა ფიზიკური ძალით, არამედ გონებით, რაც მთავარი გმირის გამჭრიახობაზე მიუთითებს. გმირი, რომელმაც აჩვენა თავისი ძალა, გამბედაობა და გონიერება დევების დამარცხებით, ამით ასრულებს თავის დანიშნულებას. ამიტომ, დევებს ეპოსებში მნიშვნელოვანი როლი აქვთ, სწორედ ამიტომ ხშირად ჩნდებიან ეპიკური გმირის ინიციატორი. დევების ფუნქცია თურქულ ეპოსებში არის იმის გამოვლენა, თუ რამდენად ჭკვიანი, მამაცი და ძლიერია ეპიკური გმირი. მთავარმა გმირმა მიზნის მისაღწევად ბევრი რთული წინააღმდეგობა უნდა გადალახოს. ერთ-ერთი ასეთი დაბრკოლება არის უზარმაზარი დევების დამარცხება. გმირი, ამარცხებს მითითურ პერსონაჟს, რომელიც არის დიდი, ძლიერი, დაუნდობელი, იკვებება ადამიანის ხორციით და ზოგადად ბოროტია. მიუხედავად მათი უზარმაზარი გარეგნობისა და საშინელი თვისებებისა, თურქული მითოლოგიის მიხედვით დევები სინამდვილეში სუსტი არსებები არიან. ეს სისუსტე გამოიხატება, როგორც ფიზიკურად, ასევე ხასიათისა და ინტელექტის თვალსაზრისით, რაც რეალურად უპირატესობაა ეპიკური გმირისთვის, რომელმაც უნდა დაამარცხოს ის. თითქმის ყველა ეპოსში დევები კვდებიან ეპიკური გმირის გონებამახვილობით, რადგან ისინი დაბალი ინტელექტის მქონე არსებები არიან. მათ არ აქვთ გამძლეობა მჭექარე ხმების მიმართ, რომლის შემდეგაც გული მისდით, ცალთვალა დევებს გმირები ერთი დარტყმით კლავენ, სწორედ ამიტომ მთავარი გმირები ამარცხებენ მათზე ბევრად ძლიერ დევებს. „ვეფხისტყაოსანშიც“ პოემის მთავარი გმირი ტარიელი „დევთა დასების დახოცვა“-ს ისე გადმოგვცემს, თითქოს ძალიან მარტივი საქმე ყოფილიყო.

დევების სამყოფელთან დაკავშირებით ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საკითხზე გვინდა გავამახვილოთ ყურადღება. ორიგინალ ტექსტში „კარი ორმოცი“, რომელზეც უკვე ვისაუბრეთ, თურქულ ლიტერატურაშიც მნიშვნელოვან სიმბოლურ რიცხვს წარმოადგენს. თურქულ ზღაპრებში, სადაც ხშირად გვხვება ინფორმაცია ქვესკნელზე, გავრცელებული სიმბოლური ელემენტი მეორმოცე ოთახია (Kırkinci oda).

52.1365 დაღეწეს კარი ორმოცი, | მათგან არ ზედა ომია.

51.1366 Kırk mağaraya girdiler, kırk kapıdan atlayarak.

თურქულ ლიტერატურაში ქვესკნელს ჰყავს ზებუნებრივი არსებები და მფარველები. ქვესკნელის მცველები ან იდუმალი საგანძურის დარაჯები. ეს მცველები გვევლინებიან ძაღლის, გველის ან დევის სახით (Şimşek, 2001, s. 135). მეორმოცე ოთახში საფლავი სიმბოლურად წარმოადგენს გულის საგანძურის ოთახს, რომლის კარიც არ იხსნება. ღრმა ადგილი, რომელსაც აქვს საწყისის, ხელმეორედ დაბადების ფუნქცია, გმირის "მეორმოცე კარი" ხდება. გმირი, რომელიც ამ კარიდან გამოდის, ახალ სამყაროში იზადება...(Doğan, 2008, s. 86). გმირები, რომლებსაც უნდათ გაიგონ რა არის მეორმოცე ოთახში, სინამდვილეში საკუთარ თავში დამალული საგანძურის აღმოჩენის/შეცნობის გზას

დაადგენ. ის, ვინც საფრთხეს გაბედულად უპირისპირდება და მეორმოცე ოთახს ეძებს, ხვდება გაუცნობიერებელ სივრცეში, სადაც სიკვდილს და ხელახლა დაბადებას განიცდის. საყურადღებო და საინტერესოა ეს მონაკვეთი, რადგან როგორც უკვე აღვნიშნეთ გამსახურდიას „ვეფხისტყაოსანში“ ნახსენები რიცხვი ორმოცი „სივრცული სამყაროს განწყობის საკრალურ რიცხვად, სიმბოლოდ მიაჩნია“ (Gamsakhurdia, 1991, s. 175). ჩვენ შევადარეთ დევების მონაკვეთი, სადაც ორმოცი კარის გადალახვაზეა საუბარი, ერთმანეთს შევადარეთ ორიგინალი და თარგმნილი ტაეპები, რომლებიც ერთმანეთის ეკვივალენტია, მისი ღრმა ანალიზით კი მივედით დასკვნამდე, რომ მიუხედავად ორი განსხვავებული კულტურისა და ენობრივი სურათისა, ქართულ და თურქულ ლიტერატურასა და შესაბამისად ცნობიერებაში, რიცხვი ორმოცი საკრალურია, რომლის სიმბოლური მნიშვნელობა შემთხვევითობა არაა პოემაში, ეს დასკვნა კი მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია.

ასევე აღსანიშნავია, რომ თურქულ ლიტერატურაში რიცხვი ორმოცის სიმბოლიკა და საკრალურობა მხოლოდ მითოლოგიასა და ეპოსებში არ გვხვდება. „ვეფხისტყაოსნის“ დაწერის ეპოქაში, აღმოსავლეთში გავრცელებული იყო სუფიური, მისტიური სწავლება, მისი გავლენა კი აისახა, როგორც თურქულ ასევე სხვადასხვა ქვეყნის ლიტერატურულ შედეგში. აქვე აღვნიშნავთ, რომ „ვეფხისტყაოსნისა“ და სუფიზმის კავშირის შესახებ არაერთ ქართველ მკვლევარს აქვს ნაშრომი, ჩვენი კვლევა კი ამ კავშირის შესახებ მოსაზრებას ამყარებს. საკრალური რიცხვი ორმოცი გარდა თურქული ფოლკლორული ლიტერატურისა გვხვდება კლასიკურ ლიტერატურაშიც, კერძოდ კი სუფიზმში. სუფიური სწავლება - „ოთხი კარიბჭე ორმოცი საფეხური“ აღწერს ადამიანის სულიერი განვითარების გზას, რომელიც თვითშემეცნების და სულიერი სიმწიფის ხანგრძლივ სვლას უკავშირდება. თუ დერვიში ამ პრინციპებს დაიცავს, ის იპოვის ჭეშმარიტებას და მიაღწევს საღვთო ცოდნას.

„ოთხი კარიბჭე ორმოცი საფეხური“ პირველად ჰოჯა აჰმედ იესევის ნაშრომში „Fakrname“ ჩნდება. მოგვიანებით, ჰაჯი ბექთაშ ველი თავის ნაშრომში „Makâlât“ ამ სწავლებას განიხილავს (Özkan, 2011, s. 253). „Makâlât“-ში ჰაჯი ბექთაში ამბობს, რომ ღმერთამდე მისვლის გზა შესაძლებელი ხდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ადამიანი გადალახავს შარიათის, ტარიყათის, მარიფათის და ჰაქიკათის ოთხ კარიბჭეში არსებულ ორმოც სულიერ საფეხურს (Göktaş, 2023, s. 678). იგივე პოეტის ნაშრომში, რომელიც რწმენასა და ფილოსოფიურ მოძღვრებას ეფუძნება - „Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye“, ნათქვამია, რომ „სამყაროს მბრძანებელმა, ალლაჰმა, ადამიანის ფორმა ცეცხლისგან, ქარისა და მიწისგან შექმნა და მათ ორმოცი საფეხური მიაწოდა“, რაც გულისხმობს, რომ ღმერთმა ადამიანს მისცა სულიერი განვითარების შესაძლებლობა გაიაროს ორმოც საფეხურიანი გზა, რომელიც ღმერთთან, აბსოლუტურ ჭეშმარიტებასთან მიიყვანს (Aytaş, Yılmaz, 2009, s. 36). როგორც წყაროებიდან ჩანს, რიცხვი ორმოცი რუსთაველის ორიგინალ ტექსტში შემთხვევით არაა ნახსენები, ის ზეციურ სიბრძნეს, ხელახლა დაბადებას, ჭეშმარიტებასთან შერწყმას უკავშირდება.

ახლა კი, გვინდა დავუბრუნდეთ დევების საკითხს და ერთ მნიშვნელოვან ფაქტზე გავამახვილოთ ყურადღება. მართალია, „ვეფხისტყაოსანში“ დევებს განძის მცველის ფუნქცია აქვთ, თუმცა თურქულ ლიტერატურაში „დევი“, როგორც „განძის მცველი“ ძალიან იშვიათად გვხვდება, ეს ფუნქცია ძირითადად გველემაჰს აქვს. საყურადღებოა, რომ სულხან-საბა „დევის“ განმარტებისას ასეთ ინფორმაციას გვაწვდის: „დევი სომხურად ეშმაკსა ჰქვია, ხოლო ქართულად რომელთამე წერილთა შინა დევი გველემაჰის ადგილას აღუწერიათ და გარემთა წერილთა, რომელი საწარმართო აღუწერიათ ავ-სახე კაცის მსგავსი, რქინიანი. იგი მოგონებული ტყვილია (Sul Khan Saba, 1949, s. 164). ამ წყაროების მიხედვით, როგორც ქართულ, ასევე თურქულ ლიტერატურაშიც ხშირად „დევს“ ფუნქციურად ანაცვლებს „გველემაჰი“. გველემაჰი თურქულ მითოლოგიაში მნიშვნელოვანი არსებაა. იგი ითვლებოდა ძალაუფლების, დოვლათისა და ძალის სიმბოლოდ. ლიზი გველემაჰის შესახებ შემდეგ ინფორმაციას გვაწვდის: ძველი და ახალი სამყაროს ყველა ხალხის ცოდნით, ეს

მითიური არსება... ეს არსებები, რომლებსაც შემზარავი ხმა აქვთ, იცავენ საგანძურს... (Leach, 1950, s. 323). სხვადასხვა თურქული ტომის რწმენით გველემპის საცხოვრებელი განსხვავებულია. თურქმენულ, უზბეკურ და ყაზახურ ლეგენდებში ჩანს, რომ ის ცხოვრობს მიწისქვეშა გამოქვაბულში და იცავს განძს (Beydili, 2004, s. 192). გველემპები არიან არსებები, რომლებიც იცავენ ყველა სახის საგანძურს. გმირი, რომელიც ცდილობს მიაღწიოს საგანძურს, რომელიც უკვდავების სიმბოლოა, ჯერ უნდა მოკლას ეს საშიში მონსტრი, რათა დაამტკიცოს თავისი სიბრძნე (Eliade, 2003a, s. 421). გველემპის, როგორც საგანძურის მცველის მაგალითის მოყვანა იმისთვის დაგვჭირდა, რომ საგანძურის სიმბოლური მნიშვნელობისთვის კიდევ ერთხელ გაგვესვა ხაზი, რომელიც უკვდავების, შეცნობის სიმბოლოა. ასევე, საინტერესოა ორი განსხვავებული კულტურის ლიტერატურაში გამოხატული მსგავსება.

კვლევის შედეგად მიღებული მონაცემების მიხედვით, დაფიქსირდა, რომ მთარგმნელი სამიზნე ტექსტში ფართოდ იყენებდა დამატების, სიტყვასიტყვითი თარგმანის სტრატეგიებს (Öztürk, 2022, s. 755). ვეთანხმებით ასოც. პროფ. ოზთურქის შეხედულებას, რომ თარგმანის პროცესზე მუშაობისას მხოლოდ ორი ენის ცოდნა არაა საკმარისი, აუცილებელია სხვადასხვა მეთოდის ცოდნაც. ლიტერატურაში თარგმანის ისტორიის, თეორიის, კრიტიკისა და პრაქტიკული პრობლემების დანახვა კვლევითი კონცეფციების გამოყენებითაა შესაძლებელი (Öztürk, 2022, s. 865). „ვეფხისტყაოსნის“ თურქულ თარგმანში „შეინიშნება თავისუფალი თარგმანის ტენდენციაც. შეინიშნება კლებისა და დამატების შემთხვევები, რაც ხშირად ცვლის თავდაპირველ ტექსტს“ (Öztürk, 2022, s. 65).

დასკვნა

ნაშრომში, „ვეფხისტყაოსნის“ ორიგინალი ტექსტისა და მისი თურქული თარგმანის შედარების საფუძველზე წარმოვადგინეთ კონცეპტ „დევის“ სიღრმისეული ანალიზი. ასევე, მოცემულ კვლევაში გათვალისწინებულია ქართულ და თურქულ ლიტერატურაში „დევის“ და მასთან დაკავშირებული კონცეპტების სიმბოლური, ფუნქციური და კულტურათაშორისი პარალელები. ჩვენი მოსაზრებით, დევების როლი სცილდება მხოლოდ ფიზიკურ დაპირისპირებას: ისინი წარმოადგენენ გმირის გონიერების, სულიერი სიმწიფისა და ინიციაციის სიმბოლურ ბარიერს. აღსანიშნავია, რომ კვლევის პროცესში გამოვიყენეთ თანამედროვე ციფრული მეთოდები. კორპუსლინგვისტური და პარალელური კორპუსის ანალიზის მეთოდების გამოყენებით დადგინდა, რომ კონცეპტი „დევი“ პოემის ორიგინალ ტექსტში 7-ჯერ დასტურდება, ხოლო თურქულ თარგმანში 11-ჯერ. მეტაწილად დევი ადევკატურადაა თარგმნილი, თუმცა თურქულ თარგმანში რამდენიმე ადგილას გვხვდება მატებისა და კლების შემთხვევები, ზოგჯერ კონცეპტი არასწორადაა გაგებული და გადატანილი, მაგ: „ქაჯი“ თარგმნილია „დევი“ კონცეპტით, ეს ორი პერსონაჟი, მიუხედავად იმისა რომ საერთო ფუნქციებსაც ინაწილებს, ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი გმირებია.

„დევების“ არსებობა „ვეფხისტყაოსანში“ საინტერესო კვლევის საკითხია, რადგან ჩვენი მოსაზრებით „ვეფხისტყაოსნის“ „დევი“ მისი ტრადიციული გაგებისა და ფუნქციისგან განსხვავდება და უფრო სიღრმისეულ კვლევას მოითხოვს. განსაკუთრებით საინტერესო აღმოჩნდა ის გარემოება, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ დევები არ შემოიფარგლებიან მხოლოდ ფოლკლორული ბოროტი პერსონაჟების ფუნქციით. ჩვენი კვლევის საფუძველზე დადგინდა, რომ დევებს სიმბოლური და ფილოსოფიური დანიშნულებაც აქვთ: ისინი პოემაში წარმოდგენილი არიან როგორც დაფარული ცოდნის მცველები, ხოლო მათი დაცვის საგანი „განძი“ მეტაფორულად შეიძლება განიმარტოს როგორც სიბრძნე და ჭკმარიტება. შესაბამისად, დევების და განძის სიუჟეტი და მასთან დაკავშირებული ელემენტები, რომელიც საღვრთო სიყვარულს, ჭკმარიტების ძიებას და დაფარული ცოდნის შემეცნებას უკავშირდება ფართოდ და სიღრმისეულად განვიხილეთ. სიუჟეტები, სადაც დევები და

განძი ფიგურირებენ, მეტწილად უკავშირდება ჭეშმარიტების სიყვარულის, სულიერი ევოლუციისა და თვითშემეცნების საკითხებს, რაც თანხვედრაშია პოემის სუფიურ ფილოსოფიასთან. ამ კუთხით გაგანალიზეთ საკრალური რიცხვი ორმოცი, შემდეგ კი ორიგინალ ტექსტში არსებული ეს კონცეპტი შევადარეთ თურქულ თარგმანს და თურქულ ლიტერატურას, რომლის მიხედვითაც თურქული ფოკლორული და შუა საუკუნეების კლასიკური ლიტერატურის მაგალითებზე დაყრდნობით საინტერესო დასკვნები გავაკეთეთ.

დადგინდა, რომ მიუხედავად ორი განსხვავებული კულტურისა, „ვეფხისტყაოსანში“ დევთან დაკავშირებული სიმბოლოები იმავე იდეურ-ფილოსოფიურ დატვირთვას ატარებს, რასაც თურქულ ლიტერატურაში ვხვდებით. ორივე ლიტერატურულ ტრადიციაში დევი გმირის სულიერი გამოცდის, ცოდნის ძიებისა და შინაგანი გარდაქმნის სიმბოლოა. ვფიქრობთ, რომ ეს კვლევა მცირედით მაინც შეავსებს ქართულ-თურქული ლიტერატურული კვლევების დეფიციტს ამ მიმართულებით. ასევე, კვლევის პროცესში მეტ-ნაკლებად განვიხილეთ სუფიზმის ენაც, რაც მომავლისთვის მნიშვნელოვან საკვლევ საკითხად მიგვაჩნია.

Kaynakça

- Antelava, N. (2017). *Myths and Rituals of the Peoples of the Caucasus* („კავკასიის ხალხთა მითები და რიტუალები“). Tbilisi: Universali.
- Aytaş, G., & Yılmaz, H. (Haz.). (2009). *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Velî Araştırma Merkezi Yayınları.
- Bahadur, Y. (2019). Türk Dünyası Masallarında İyi Huylu Devler ve Fonksiyonları. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (14), 121–134.
- Beydili, C. (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (çev. Eren Ercan). Ankara: Yurt-Kitap Yayın.
- Chijavadze, Sh. (1963). *The Issue of Portraying Reality in The Man in the Panther's Skin* (სინამდვილის სახევის საკითხი ვეფხისტყაოსანში). Tbilisi, 7.
- Dindar, B., Makas, Z. (1991). *Kaplan Postlu Şövalye*. Samsun: Eser Matbaası.
- Doğan, A. (2008). *Dönüşüm Sürecindeki İnsanın Sembolik Seyahati ve Hüsn ü Aşk Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eliade, M. (2003a). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ercilasun, A. B. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Gamsakhurdia, Z. (1991). Vepkhistkaosnis sakhismetkveleba („ვეფხისტყაოსნის“ სახისმეტყველება), Tbilisi: Metsniereba.
- Göktaş, V. (2023). Kadîmî Baba Dîvânı'nda Dört Kapı Kırk Makam. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11, 675–699.
- Khvedeliani, T. (2016). *Mythical - Fairy-tale World, Term, Concept and Paradigm in “The Knight in the Panther's Skin”* („ვეფხისტყაოსნის“ მითოსური...). Tbilisi: Mtsignobari.
- Kiknadze, Z., Tonia, N. (2006). *Mythological Encyclopedia* (მითოლოგიური ენციკლოპედია: ყმაწვილთათვის), C.2. Tbilisi: Bakmi.
- Khutsesi, I. (2017). “Martyrdom of the Holy Queen Shushanik“ (მუშანიკის წამება), http://www.nplg.gov.ge/ebooks/authors/iakob_curtaveli/Shushanikis%20Tsameba.pdf
- Leach, M. (1950). *Standard Dictionary of Folklore Mythology and Legend I-II*. New York: Funk Wagnalls Comp.
- Melikishvili, D. (2010). *Old Georgian-Greek Documented Dictionary of Philosophical-Theological Terminology* (ძველქართულ-ძველბერძნული...). Tbilisi: Bakur Sulakauri Publishing House.
- Özkan, F. H. (2011). Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı'nda Dört Kapı Kırk Makam. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 59, 253–277.
- Öztürk, G. M., Telci, S. (2021). Mikail Cavakhişvili'nin “Orman Adam” adlı hikâyesinin Türkçe karşılaştırmalı analizi. *International Journal of Language Academy*, 9(4), 272–287.
- Öztürk, G. M. (2021). Bazı Gürcü Deyimlerin Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi*, 2021/2, Haziran, 51–62.
- Öztürk, G. M. (2022). Çeviri stratejileri ve işlemleri açısından Cemal Karçhadze'nin “Antonio ve Davit” adlı romanının incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö11), 745–755.
- Öztürk, G. M. (2022). Davit Kldiaşvili'nin “Samanışvili'nin Üvey Annesi” Adlı Romanının Gürcüce Çevirisinin Eşdeğerlik Bağlamında İncelenmesi. *Türkiye'de Kartveloloji Çalışmaları*. Ankara: Sonçağ Akademi.
- Öztürk, G. M. (2022). Çeviri Bağlamında Türkçe Deyimlerin Gürcüce Çevirilerine Bir Bakış. *Dünya Edebiyatından Seçkin Araştırmalar*. Ankara: Sonçağ Akademi.
- Öztürk, G. M. (2022). “Ninni Ne Yaptı?” Hikâye Çevirisi Üzerine Bir İnceleme. *International Social Sciences Studies Journal*, 8(96), 865–869.

- Öztürk, G. M. (2022). *Gürcü Edebiyatında Türk sosyal yaşamının tasviri/imesi*. In AMEA Qafqazsünaslıq İnstitutu (Ed.), *Elmi meruzeler/Scientific papers* (2-ci kitab) (pp. xx-xx). Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Qafqazsünaslıq.
- Öztürk, G. M. (2023). Suat Derviş’in “Fosforlu Cevriye” adlı eserinin Gürcüce çevirisinin erek odaklı çeviri kuramı ışığında incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö12), 657–667.
- Öztürk, G. M. (2024). “Mavi Dağlar Ülkesi” adlı hikâyenin Gürcüce ve Türkçe baskıları üzerine bir inceleme. *Rumeli Filoloji Yazıları 1*. Kırklareli: RumeliYA Yayıncılık.
- Öztürk, G. M. (2024). Türkçenin Konuşulduğu Yerde XIX. Yüzyıl Gürcü Yazarlığı. *Türk-Gürcü Kültürel İlişkileri: Tarih – Kültür – Edebiyat – Dil*, No. 50. Düzce: Düzce Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, G. M. (2024). Gürcü Edebiyatında Dilin Yeniden Şekillenmesi: Vaja Pşavela’nın Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 13(2), 560–571.
- Rustaveli, Sh. (1957). *The Knight in the Panther’s Skin* („ვეფხისტყაოსანი“). Haz. Shanidze, A., Kekelidze, A., Baramidze, A. Tbilisi: Sakhelgami.
- Sulkhan-saba. (1949). *Georgian Dictionary* („სიტყვის კონა ქართული, რომელ არს ლექსიკონი“). Tbilisi: Georgian SSR State Publishing House.
- Sümbüllü, Y. Z. (2000). *Türkmen Masalları Üzerine Motif İncelemesi (Büyülü Masallar)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Sümbüllü, Y. Z. (2000). *Türkmen Masalları Üzerine Motif İncelemesi (Büyülü Masallar)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Şahin, Ö. (2020). “Türk Destanlarındaki Devlerin Genel Özellikleri ve Türk Mitolojisi ile İlgileri”, *Yenisey*, Yıl: 1, Sayı: 1.
- Şimşek, E. (2001). *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması I-II*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TDEA. (2001). Dev, div. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. II, 274–275. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Tsanava, A. (1992). *Georgian Mythology* (ქართული მითოლოგია). Tbilisi: Merani.

17. Advisor and Advisee Perspectives in ELT Supervision :A Dual Analysis Using AWAI-A and CQR¹

Sinem SÜRMELİ²

Akbar ALİŞAH³

APA: Sürmeli, S. & Alişah, A. (2025). Advisor and Advisee Perspectives in ELT Supervision :A Dual Analysis Using AWAI-A and CQR. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (46), 243-254.
DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15740027>

Abstract

English Language Teaching (ELT) postgraduate programs heavily rely on the advisor–advisee relationship as their main supervision pillar since their advisees encounter academic and linguistic hurdles in their degree program. The study examines how advisors evaluate their supervisory practices versus how advisees experience these supervisory interactions through dual-perspective analysis based on the Advisory Working Alliance Inventory—Advisor Version (AWAI–A). The study involves two phases. The initial phase required ELT to have three thesis advisors fill out the Advisory Working Alliance Inventory – Advisor Version (AWAI–A) since it is a verified instrument that rates advisors' supervisory methods. Schlosser and Gelso (2005) developed the AWAI–A based on Bordin's (1983) working alliance theory which evaluates supervisory relationships between advisors and advisees through three core dimensions: rapport, apprenticeship, and task focus. The second step of this study involved talking to 15 advisees who have been guided by their designated advisors. Semi-structured interviews were held with 15 advisees who had experienced the supervision of these advisors during the second phase. As a result of the findings, the advisors felt it was important to review how they combined advising with teaching and leadership functions. The results from the advisees' point of view showed they prefer advising that includes support for procedure, emotional awareness and academic skills. They highlight the need for supervisors to create approaches that blend practical support with what advisees actually experience. By presenting a clear framework, this study points out the significance of matching advisor and advisee views and the potential benefits of using reflective methods during postgraduate ELT supervision. The findings highlight places where supervision already works well such as in organizing academic areas and recommend improvements in how advisors relate to and support their advisees. These findings could inspire methods for

¹ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %1

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 12.05.2025-**Acceptance Date:** 24.06.2025-**Publication Date:** 25.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15740027>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

² Öğr. Gör., İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Lect., Istanbul Aydın University, Graduate School of Education (İstanbul-Türkiye), **eposta:** sinemsurmeli@stu.aydin.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0009-0008-9114-0848>

³ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İngilizce Mütercim Tercümanlık Programı / Assist. Prof., Istanbul Aydın University, Faculty of Science and Letters, English Translation and Interpretation Programme (İstanbul, Türkiye) **e-posta:** akbaralishah@aydin.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0001-8671-073X> **ROR ID:** <https://ror.org/0oqsyw664> **ISNI:** 0000 0004 0403 6369

mentoring and teaching that both improve academic achievement and make multilingual, multicultural supervision easier.

Keywords: Supervisory Alliance, ELT Postgraduate Education, Advisor–Advisee Relationship, Advisory Working Alliance Inventory (AWAI–A), Consensual Qualitative Research (CQR)

ELT Denetiminde Danışman ve Danışan Perspektifleri: AWAI-A ve CQR Kullanılarak Yapılan İkili Analiz⁴

Öz

Yükseköğretimde tez danışmanlığı, özellikle İngiliz Dili Eğitimi (İDE) yüksek lisans programlarında, akademik başarı, araştırma becerileri ve kişisel gelişim açısından belirleyici bir role sahiptir. Bu çalışma, danışmanların kendi danışmanlık uygulamalarına ilişkin değerlendirmeleri ile öğrencilerin (danışanların) bu süreci nasıl deneyimlediğini karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Araştırma, Bordin'ın (1983) çalışma birliği kuramına dayalı olarak geliştirilen Danışmanlık Çalışma İttifakı Envanteri – Danışman Versiyonu (Advisory Working Alliance Inventory – Advisor Version, AWAI–A) ölçeği ile yürütülmüş ve iki aşamadan oluşmuştur. İlk aşamada, üç deneyimli İDE danışmanı AWAI–A ölçeğini doldurarak kendi danışmanlık uygulamalarını değerlendirmiştir. İkinci aşamada ise bu danışmanlar tarafından tez sürecinde desteklenen 15 yüksek lisans öğrencisiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veriler Uzlaşıya Dayalı Nitel Araştırma (Consensual Qualitative Research – CQR) yöntemiyle analiz edilmiştir. Bulgular, danışmanların daha çok görev ve yapı odaklı alanlarda kendilerini yeterli gördüklerini; öğrencilerin ise duygusal güven, akademik kimlik gelişimi ve profesyonel yönlendirme gibi ilişki temelli boyutlarda yetersizlik hissettiklerini ortaya koymuştur. Bu durum, danışmanlık sürecinde teknik destek kadar duygusal ve kimlik temelli rehberliğin de önemli olduğunu göstermektedir. Çalışma, kültürel ve dilsel çeşitliliğin yoğun olduğu İngiliz Dili Eğitimi yüksek lisans programlarında daha dengeli, empati temelli ve bütüncül bir danışmanlık anlayışına ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: Denetim İttifakı, ELT Yüksek Lisans Eğitimi, Danışman-Danışan İlişkisi, Danışmanlık Çalışma İttifakı Envanteri (AWAI–A), Mutabakatlı Nitel Araştırma (CQR)

⁴ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %1
Etik Şikayeti: editor@rumelide.com
Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 12.05.2025-**Kabul Tarihi:** 24.06.2025-**Yayın Tarihi:** 25.06.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.15740027>
Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

1.Introduction

Effective supervision in postgraduate education in English Language Teaching (ELT) is essential because advisees in postgraduate education have the dual burden of not only having to grasp academic material, but also having to deal with linguistic and cultural intricacies. Supervisees, under the support of experienced advisors, will find it easier to excel in their academic performance, gain research proficiency, and ensure personal wellness (Lee, 2008; Lessing & Schulze, 2002). Advisors are one of the most important people in ELT programs especially, not just as academic coaches, but more so, as linguistic and intercultural guides. Quality of advisor--advisee relationships is of particular concern, therefore, because of these multilayered demands. This research is informed by the working alliance theory developed by Bordin (1983) that frames supervision as a working relationship and organizes it around three dimensions: rapport, apprenticeship and work task. Based on this, Schlosser and Gelso (2005) created the Advisory Working Alliance Inventory -Advisor Version (AWAI-A) that is a strong model used to assess supervisory alliances. Whereas AWAI--A is a thoroughly tested instrument in various fields (e.g., counseling, genetic counseling; Steber, Fishler & McBrien, 2023), its use in ELT has been scarcely explored--at least on the side of the advisor. Most of the available literature focus on the satisfaction of the advisees and the outcomes, which leave out how the supervisors themselves think about and assess their own practices (Kahn & Schlosser, 2010; Morrison & Lent, 2014). Yet, in multicultural and multilingual learning environments, in particular, ELT postgraduate programs, the dynamics of supervision are determined not only by procedural or task-based issues but are strongly affected by emotional support, cultural awareness, and academic identity formation (Manathunga, 2014; Fragouli, 2021; Winchester-Seeto et al., 2014). The present study helps to fill an existing research gap as it offers a two-vision approach to the topic of supervision in ELT. Through a systematic comparison of advisor-reported supervision rating with the AWAI--A and advisee-reported experiences with the same subdomains, the proposed study not only confirms the validity of the AWAI--A framework in a new context but also reveals a lack of correspondence in relational, emotional, and identity-based aspects of supervision. The study is also characterised by the use of Consensual Qualitative Research (CQR) in order to have rigour and richness in the analysis of views. In doing so, the present study will provide novel knowledge regarding the dynamics of supervisory relationships in the socio-linguistically diverse environment of ELT postgraduate programs--thus making a theoretical and practical contribution to the subtler, more reflective, and more effective supervisory relationships.

Research Questions

1. How do ELT postgraduate advisors rate their supervision methods by considering rapport, apprenticeship and task focus, based on the AWAI--A?
2. What do ELT advisees think about their supervision in regards to rapport, apprenticeship and task attention?
3. How does the way advisors rate themselves compare with the way their advisees describe their performance across the ten areas of the AWAI--A framework?

2.Methodology

2.1 Participants

The research recruited two kinds of participants: advisors and advisees, each from postgraduate English

Language Teaching programs. There were three advisors in the group and all had more than 30 years of experience supervising research done by undergraduate and graduate advisees. The three advisors took charge of supervising graduate advisees during data collection and had worked with five or more master's or doctoral advisees throughout their careers. When the study took place, each advisor had five current postgraduate advisees under their supervision. The advisee group consisted of fifteen graduates of the ELT postgraduate program, who were supervised by the advisors taking part in this project. All advisors in the study had an even number of advisees, so that there were five advisees per advisor. All the theses in question had reached an advanced point and the advisees received regular direction from their advisors. Saturation of data was achieved with the help of iterative analysis throughout the interview phase. The research team paid close attention to emergent patterns and discovered that no new core ideas and subthemes were emerging after the twelfth interview. Three more interviews were carried out to ensure saturation, but instead supported the previously observed patterns without making new insights. It is also consistent with the standard practices of CQR, which suggest saturation as an essential signal of an adequate sample size in qualitative research (Hill et al., 1997).

2.2 Instruments

The study made use of two instruments. Schlosser and Gelso's Advisory Working Alliance Inventory – Advisor Version (AWAI–A) was given to the advisors at the start of the study. This scale is based on the working alliance theory from Bordin (1983) and tests the quality of supervisory relationships by evaluating rapport, apprenticeship and task focus which consist of 31 items scored on a Likert scale. The tool's 31 Likert-scale items which has proved useful for both educational and counseling settings when assessing supervisory alliance quality. This instrument allows researchers to measure advisor assessments of their thesis supervision methods specifically for ELT postgraduate advisees. The interview questions were formulated directly based on the ten AWAI--A subdomains to achieve conceptual consistency and thus validate the results. The following open-ended questions were subsequently submitted to expert validation by a PhD researcher who had substantial experience in qualitative supervision research as well as instrument development. The role of this expert was more than face validation since he was giving comments on clarity, logical order, and conceptual addressing of the questions. Further, two postgraduate advisees of ELT (not included in the primary sample) participated in a pilot test to check the comprehensibility and the fluidity of the interview protocol. As a result of this pilot, there were some minor changes of words to achieve better accessibility and remove any ambiguous language.

After that, semi-structured interview questions were designed for those who were part of the study. The questions were taken straight from the ten subscales of the AWAI–A framework to ensure consistency with the advisor instrument, making them open-ended. The questions asked during the interview were developed with the help of ten interpretations based on rapport, apprenticeship and task focus, keeping the advisor self-assessment in mind. Analyses of the interview recordings followed Consensual Qualitative Research (CQR), created by Hill et al. (1997), involving categories for the topics covered (domain coding), identifying key ideas (core idea extraction), comparison of cases (cross-case analysis), reaching agreement about interpretations (consensus judging) and review by an outsider (external auditing). To confirm that the guide for interviews had content validity and was of academic importance, it was checked and endorsed by a private PhD researcher skilled in designing and overseeing qualitative studies.

2.3 Research Design

To explore how thesis supervision is experienced in ELT postgraduate programs, this study used a qualitative, exploratory case study design following Consensual Qualitative Research (CQR) guidelines. This study tried to see both sides of advisor and advisee experiences, using the Advisory Working Alliance Inventory – Advisor Version (AWAI–A). Qualitative collection made it possible to understand the topic in-depth and CQR allowed all results to be analyzed systematically with teamwork and theme checking. This design was chosen to ensure that the experiences of supervisors are considered and to provide a good comparison of supervision from multiple perspectives in a challenging education system.

2.4 Data Analysis

To analyze the collected information, the method of Consensual Qualitative Research (CQR) developed by Hill, Thompson and Williams (1997) which stresses teamwork and understanding in interpretation, was used. The method was selected since it is not too inflexible, yet still offers a thorough look into participants' viewpoints. The study proceeded in a structured and ongoing way, starting with organizing the answers into the ten subscales of the AWAI–A. After that, experts took what participants shared and shaped it into simple, crisp ideas for every domain. The next step was to analyze all the case studies together in order to discover general, typical and variant issues within the data. To make sure the interpretations were free from bias and correct, two coders—one of them a trained graduate —worked on the study jointly. The study ended with an independent audit, conducted by the same outside expert who had evaluated the interview process earlier, increasing both the trustworthiness and reliability of the findings. CQR techniques of external auditing, consensus coding, and saturation checks were applied rigorously, but expert feedback was also sought when developing the instruments. This triangulating procedure of data validation contributed to the increased plausibility and richness of the interpretations made on the basis of both advisor and advisee accounts.

2.5 Comparative Interpretation

A comparative interpretation phase was carried out after analyzing each set of participant responses. This meant bringing together insights from each perspective within the same AWAI-A subdomains to see what matched and what differed. Comparing responses allowed a clearer picture of whether advisors and those supervised experience similar or different things. By adopting two perspectives, the study demonstrated where the supervisory process was strong and what areas needed improvement in postgraduate ELT fields.

3. Findings & Discussions

3.1 Advisor Findings & Discussions

At the beginning, three experienced ELT postgraduate thesis advisors' views on their supervisory practices were studied using the Advisory Working Alliance Inventory – Advisor Version (AWAI–A). Analysis of their responses was based on Consensual Qualitative Research (CQR) and main themes were created for every AWAI–A subscale. It was found that most advisors were more confident about their abilities in the task areas of Planning & Structure, Instructional Support and Accessibility. Advisor 1 and Advisor 3 agreed strongly with questions about organized guidance and clear expectations and their subscale scores averaged between 4.0 and 4.33. When it comes to domains like Emotional Safety, Relational Quality and Professional Integration, individuals usually rated these lower or differently

when looking at their own progress. It appears that establishing trust and emotionally safe relationships was a challenge for all three advisors, as both Trust & Belief and Emotional Safety scored very low on average. While they listed themselves as moderately skilled in Modeling & Mentoring, advisors thought they did not do as well at providing professional identity guidance or assisting advisees with joining the academic community. The findings imply that advisors usually prefer to have supervision that is clear in its procedures and structures, even if it lacks depth in the advisor-advisee relationship or helps with developing growth. These conclusions support earlier findings by Morrison and Lent (2014) and Kahn and Schlosser (2010) that advisors favor using cognitive and task-focused feedback over helping with emotional and professional concerns. Since training in learning new languages and cultures adds more challenges to communication in ELT, considerations of emotional or relational aspects may be even more urgent, making wider awareness of affective supervision needed.

Table 1. Advisor Subscale Averages

Subscale	Advisor 1	Advisor 2	Advisor 3
Trust & Belief	2.0	2.3	2.0
Emotional Safety	1.4	1.6	1.3
Relational Quality	2.5	3.3	2.7
Advisor Pride / Image	3.0	2.5	3.2
Modeling & Mentoring	3.0	2.5	3.2
Academic Identity	3.3	2.7	3.0
Professional Integration	3.5	2.8	3.2
Planning & Structure	4.3	4.0	3.7
Instructional Support	4.0	3.8	3.2
Accessibility	3.3	3.7	4.0

It appears from these results that advisors are more likely to focus on what advisees need to know than on what they need emotionally. Both Morrison and Lent (2014) and Kahn and Schlosser (2010) indicate that advisors might not be as involved with emotionally supporting supervisees. ELT settings that involve different cultures and languages can increase challenges which might mean supervisees begin to feel cut off from their sense of self.

Table 2 . CQR Analysis of Advisor Responses

Subscale	Core Idea Summary (Advisor Perspective)	Theme Frequency
Trust & Belief	Limited mutual trust and personal connection	General
Emotional Safety	Advisors uncertain about providing affective support	Variant
Relational Quality	Confident in structured communication but relational depth varies	Typical
Advisor Pride / Image	Mixed self-perceptions of their mentoring image	Variant

Modeling& Mentoring	Moderate belief in offering guidance, with limited developmental focus	Typical
Academic Identity	Inconsistent support for research identity development	Variant
Professional Integration	Little emphasis on integrating advisees into academic communities	Variant
Planning & Structure	Strong belief in organizing the thesis process effectively	Typical
Instructional Support	Consistently confident in giving direction and clarity	General
Accessibility	Generally perceive themselves as reachable and supportive	Typical

3.2 Advisee Findings & Discussions

Phase two consisted of examining semi-structured interviews with 15 postgraduate advisees who all worked with the same three mentors. The same AWAI-A subdomains were used to study their experiences so they could be directly compared. The CQR effort led to the identification of key core ideas about how advisees perceived the strong and weak aspects of their supervision. Most of the advisees mentioned positive experiences in areas related to building instruction and planning how instruction should be carried out. Many advisees were happy with the clear goals, regular reviews and detailed steps their advisors provided during their thesis. Most advisees felt supervised and assisted well, but few were certain about ongoing emotional support from their advisors. Many advisees discovered that their advisors explained things clearly and were easy to reach, but missed developmental assistance and a strong connection. The findings agree with what the advisors think about their own strengths which suggests that both groups recognize the same strengths. But when talking about rapport and apprenticeship, advisees gave more examples of critical incidents. According to advisees, some of the feelings they had in these two environments included not feeling welcome, not seeing reassurance or feeling afraid of judgment any time they felt unsure about their learning. Similarly, advisees in Modeling & Mentoring and Professional Integration often mentioned that they were given academic feedback, but not many opportunities to shape their future academic routes, meet other scholars or communicate at academic events. Such feedback commonly revealed that supervisors cared most about thesis completion, not about helping the advisee develop. Findings such as these agree with research done in language teaching that identifies the added challenges faced by diverse advisees when their safety and social support are minimal (Wang & Li, 2011; Winchester-Seeto et al., 2014). According to Fragouli (2021) and Manathunga (2014), advisees think that supervisory relationships must involve empathy, showing them how to write well and having important conversations to support both their identity and self-confidence.

Table 3. Advisee Subscale Averages

Subscale	Advisee Avg
Trust & Belief	1.8
Emotional Safety	1.6
Relational Quality	2.0
Advisor Pride / Image	2.4
Modeling & Mentoring	2.2

Academic Identity	2.2
Professional Integration	2.0
Planning & Structure	4.2
Instructional Support	3.8
Accessibility	3.5

The survey results suggest that participants valued the way their advisors carried out tasks but missed further advice and mentoring. The authors in Fragouli (2021), Manathunga (2014) and Wang & Li (2011) argue that emotional and identity-affirming supervision is especially vital in the ELT field.

Table 4 . CQR Analysis of Advisee Responses

Subscale	Core Idea Summary (Advisee Perspective)	Theme Frequency
Trust & Belief	Advisees felt unseen, emotionally distant, or unsupported	General
Emotional Safety	Many feared judgment or lacked safe space to express confusion	General
Relational Quality	Communication felt rigid or hierarchical	Typical
Advisor Pride / Image	Unclear on advisor's motivation or pride in supervisee progress	Variant
Modeling & Mentoring	Little evidence of long-term mentorship or academic role modeling	Typical
Academic Identity	Few advisees felt guided in building their scholarly self-image	Variant
Professional Integration	Rare exposure to academic networks, publication, or co-presentation	General
Planning & Structure	Strong support in scheduling, deadlines, and structuring thesis	General
Instructional Support	Valued clarity, correction, and consistency in feedback	General
Accessibility	Mixed but mostly positive views on advisor responsiveness	Typical

3.3 Comparison of Advisor and Advisee Findings

An overall analysis of each supervisory subdomain showed common and distinct areas for both advisors and their advisees. Both groups showed similar views on skills-related tasks, mainly with Instructional Support and Planning & Structure. Advisees and advisors both agreed that advisors were organized, responded quickly and provided useful guidance throughout the process. Nonetheless, many difficulties arose in the relational and developmental fields. Regarding Trust & Belief, advisors and advisees pointed out similar flaws, yet advisees explained them in terms of feeling ignored or not getting enough support. Advisees noticed how uncertain advisors were, yet many said advisors seemed too detached for them to connect with. In Modeling & Mentoring and Professional Integration, advisors mostly rated their experiences as neutral to moderate, but the advisees found everything lacking and attributed it to the lack of modeling, support or involvement in professional environments. The combined analysis

highlighted that Instructional Support is a common example of alignment, whereas Modeling & Mentoring, Relational Quality and Advisor Pride / Image had partial agreement as typical examples. Trust & Belief, Emotional Safety and Professional Integration all emerged as the most varied themes in the study. These results highlight that tutorial intentions and views are sometimes not the same as what advisors directly experience within the emotionally and developmentally rich areas of postgraduate supervision. The outcome of this comparison suggests that strengthening both technical and interpersonal skills in supervision is needed. With the cultural and communication issues that exist in ELT postgraduate programs, some extra support in supervision may be useful. Getting advisees to pay more attention to their supervisors and mentors could help them deal with many different responsibilities.

Table 5. Combined Subscale Averages Comparing Advisor and Advisee Perceptions

Subscale	Advisor 1	Advisor 2	Advisor 3	Advisee Avg
Trust & Belief	2.0	2.3	2.0	1.8
Emotional Safety	1.4	1.6	1.3	1.6
Relational Quality	2.5	3.3	2.7	2.0
Advisor Pride / Image	3.0	2.5	3.2	2.4
Modeling & Mentoring	3.0	2.5	3.2	2.2
Academic Identity	3.3	2.7	3.0	2.2
Professional Integration	3.5	2.8	3.2	2.0
Planning & Structure	4.3	4.0	3.7	4.2
Instructional Support	4.0	3.8	3.2	3.8
Accessibility	3.3	3.7	4.0	3.5

Table 6 . Cross- Case Comparison of Advisor and Advisee Perceptions

Subscale	Advisor Avg	Advisee Avg	Interpretation
Instructional Support	3.67	3.80	Strong alignment
Planning & Structure	4.00	4.20	Strong alignment
Trust & Belief	2.11	1.80	Shared weakness
Emotional Safety	1.40	1.60	Shared weakness
Relational Quality	2.83	2.00	Partial mismatch

Subscale	Advisor Avg	Advisee Avg	Interpretation
Advisor Pride / Image	2.83	2.40	Variant theme
Modeling & Mentoring	2.89	2.20	Moderate mismatch
Academic Identity	3.00	2.20	Significant mismatch
Professional Integration	3.17	2.00	Notable mismatch
Accessibility	3.67	3.50	Partial alignment

4. Conclusion

The dynamics of supervisory alliance in ELT postgraduate programs were explored in this study within two different perspectives of advisors and advisees based on AWAI--A framework and Consensual Qualitative Research (CQR) approach. The results support the argument that supervisors are highly effective in the task-focused areas, including planning, organization, and providing instructional support, but severe discontinuities are found in relational and developmental sub-areas. The aspects of emotional safety, trust, mentoring, and formation of academic identity invariably emerged as areas of weakness when viewed through both lenses, but advisees more strongly indicated a lack of connection or emotional distance. Offering a more polished and weighted perception of postgraduate supervision, this study comes up with a systematic comparison of self-reported practices of advisors and the experiences of advisees with regard to ten specified subdomains. Significantly, it presents empirical support that affective aspects of supervision which are mostly neglected in task-oriented models need to be given specific consideration, especially in linguistically and culturally diversified ELT contexts. This is unlike the previous investigations that immediately look at either the cognitive or procedural feedback, but this research is unique in the sense that it demonstrates how incongruences in the emotional support, relational engagement, and identity scaffolding may influence the quality of the supervisory relationship as a whole. Being among the few existing studies to deploy the complete AWAI--A scale in the ELT setting and integrate it with cross-case CQR examination, it broadens the methodological repertoire of supervision research and presents a replicable example to other intercultural academic sectors. The findings have led to demand of a more thoughtful and integrated mode of supervision- which is to say, one which balances academic guidance with emotional and professional growth. The practical implications involve incorporation of the training of supervisors encompassing the aspects of empathy, rapport-building, and culturally responsive mentoring. To continue, the future study may focus on the other variables, like the institutional culture, gender relations, intensity of workload of the supervisor, etc. to comprehend the way they mediate the supervisory effectiveness in the multilingual setting. Eventually, this study helps to support the notion that postgraduate supervision in ELT is not another relay race of academic knowledge but a complex, relational, and developmental practice. ADCs should not only support the intellectual and emotional needs of their advisees, but it is necessity.

References

- Bordin, E. S. (1983). A working alliance based model of supervision. *The Counseling Psychologist*, 11(1), 35–42. <https://doi.org/10.1177/0011000083111007>
- Fragouli, E. (2021). Student–supervisor relationships and student satisfaction in higher education: A reflective study. *International Journal of Learning and Change*, 13(1), 45–61. <https://doi.org/10.1504/IJLC.2021.111726>
- Hill, C. E., Thompson, B. J., & Williams, E. N. (1997). A guide to conducting consensual qualitative research. *The Counseling Psychologist*, 25(4), 517–572. <https://doi.org/10.1177/0011000097254001>
- Kahn, J. H., & Schlosser, L. Z. (2010). The development and validation of the Advisory Working Alliance Inventory. *Journal of Counseling Psychology*, 57(1), 33–47. <https://doi.org/10.1037/a0018115>
- Lee, A. (2008). How are doctoral students supervised? Concepts of doctoral research supervision. *Studies in Higher Education*, 33(3), 267–281. <https://doi.org/10.1080/03075070802049202>
- Lessing, A. C., & Schulze, S. (2002). Postgraduate supervision and academic support: Students' perceptions. *South African Journal of Higher Education*, 16(2), 139–149. <https://doi.org/10.4314/sajhe.v16i2.25352>
- Manathunga, C. (2014). *Intercultural postgraduate supervision: Reimagining time, place and knowledge*. Routledge.
- Morrison, M. A., & Lent, R. W. (2014). The working alliance, beliefs about research, and advisor–student mentoring in graduate training. *The Counseling Psychologist*, 42(2), 258–278. <https://doi.org/10.1177/0011000012471550>
- Schlosser, L. Z., & Gelso, C. J. (2005). Measuring the working alliance in advisor–advisee relationships in graduate school. *Journal of Counseling Psychology*, 52(2), 187–198. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.52.2.187>
- Steber, K., Fishler, M., & McBrien, L. (2023). Measuring supervisory alliance in genetic counseling: Application of the AWAI–A in allied health education. *Journal of Genetic Counseling*, 32(1), 12–25. <https://doi.org/10.1002/jgc4.1612>
- Wang, T., & Li, L. Y. (2011). “Tell me what to do” vs. “guide me through it”: Feedback experiences of international doctoral students. *Active Learning in Higher Education*, 12(2), 101–112. <https://doi.org/10.1177/1469787411402438>
- Winchester-Seeto, T., Homewood, J., Thogersen, J., Jacenyik-Trawoger, C., Maw, K., & Lloyd, K. (2014). Supervisors' perceptions of their roles in supporting postgraduate candidates with personal challenges. *Teaching in Higher Education*, 19(4), 387–400. <https://doi.org/10.1080/13562517.2013.860106>

Appendix A

The table below specifies the ten subdomains included in the AWAI-A (Advisory Working Alliance Inventory - Advisor Version) framework to be used as weight in advisor self-assessment and as an interview question to advisors and advisees. These dimensions indicate the cognitive, relational and structural aspects of the advisor and advisee supervisory alliance.

No	Subdomain	Brief Description
1	Trust & Belief	Confidence and trust in the advisor advisee relationship
2	Emotional Safety	Establishing an atmosphere of easiness to display confusions or weaknesses
3	Relational Quality	Mutual respect and depth of communication between the advisor and the advisee
4	Advisor Pride / Image	The view of the advisor regarding the commitment and pride towards the supervision by advisee
5	Modeling & Mentoring	The role of Advisor as a mentor, academic role model
6	Academic Identity	Assistance in the establishment of an academic self-image in the advisee
7	Professional Integration	Help in relating with academic communities and professional environments
8	Planning & Structure	Transparency in planning thesis processes, schedules and demands
9	Instructional Support	Academic feedback and guidance efficacy
10	Accessibility	Availability and responsiveness of advisor to the needs of advisee

Rind ile Bohem Arasında: Fuzûlî'nin Beng ü Bâde'si ile Baudelaire'in Şaraba ve Esrara Dair Metinlerinde Şarap ve Esrarın Estetik Temsili / Ergünöz, Y.